T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ DOKTORA PROGRAMI

İKİ YENİ TÜRKİYE: KOLEKTİF BELLEĞİMİZDEKİ İMGE "TÜRKİYE CUMHURİYETİ"

(DOKTORA TEZİ)

Hakan KÜÇÜKSARAÇ

KOCAELİ 2016

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ DOKTORA PROGRAMI

İKİ YENİ TÜRKİYE: KOLEKTİF BELLEĞİMİZDEKİ İMGE "TÜRKİYE CUMHURİYETİ"

(DOKTORA TEZİ)

Hakan KÜÇÜKSARAÇ

Danışman Prof. Dr. Füsun ALVER

KOCAELİ 2016

T.C.
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İLETİŞİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İLETİŞİM BİLİMLERİ DOKTORA PROGRAMI

İKİ YENİ TÜRKİYE:
KOLEKTİF BELLEĞİMİZDEKİ İMGE
"TÜRKİYE CUMHURİYETİ"

(DOKTORA TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Hakan KÜÇÜKSARAÇ
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 15.07.2016/14

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Füsun ALVER

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Nigar PÖSTEKİ

Jüri Üyesi: Prof. Dr. İdil SAYIMER

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Celalettin AKTAŞ

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Şebnem ÇAĞLAR

KOCAELİ 2016

İÇİNDEKİLER

ÖZET i
ABSTRACT ii
KISALTMALAR LİSTESİ iii
ŞEKİL VE TABLO LİSTESİ iv
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ALTYAPI

1. YAPILAŞMA TEORİSİ PERSPEKTİFİNDE ULUS-DEVLET 8
1.1. Sosyolojideki Teorik ve Metodolojik Problemlere Çözüm Arayışı Olarak Yapılaşma Teorisi 9
1.2. Modernlik Anlayışında Yapılaşma Teorisi 13
1.2.1. Zaman ve Uzam 14
1.2.2. Yerinden Çıkarma 16
1.2.3. Refleksivite 17
1.3. Ulus Devlet Anlayışında Yapılaşma Teorisi 19
2. ULUSAL KİMLİK İNŞASI VE KOLEKTİF BELLEK 23
2.1. Kimlik Olgusu 23
2.1.1. Kimlik Kavramı 23
2.1.2. Kimlik Türleri 27
2.1.3. Kimlik İnşası ve Ulusal Kimlik 29
2.2. Kolektif Bellek Olgusu 31
2.2.1. Kolektif Bellek Kavramı 31
2.2.2. Kolektif Bellek Yaklaşımları 34
2.3. Ulusal Kimlik İnşa Sürecinde Kolektif Bellek 37

İKİNCİ BÖLÜM
KURULUŞ (ERKEN CUMHURİYET) DÖNEMİ
(1923-1938)

1. CUMHURİYET KAVRAM VE İDEOLOJİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ 39
1.1. Antik Yunan ve Roma Döneminde Cumhuriyet Düşüncesi 42
1.2. Rönesans Döneminde Cumhuriyet Düşüncesi 43
1.3. Aydınlanma Çağında Cumhuriyet Düşüncesi 45
1.4. Çağdaş Yaklaşımlarda Cumhuriyet Düşüncesi 48
2. TÜRKİYE'DE CUMHURİYET İDEOLOJİSİNİN GELİŞİMİ: OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞ DÖNEMİ 52
3. TÜRKİYE'DE KURUCU BİR CUMHURİYET İDEOLOJİSİ OLARAK KEMALİZM 58
3.1. Kurucu İdeolojinin İlkeleri 59
3.1.1. Cumhuriyetçilik 59
3.1.2. Milliyetçilik 61
3.1.3. Halkçılık 64
3.1.4. Laiklik 67
3.1.5. Devletçilik 69
3.1.6. İnkılapçılık 71
4. TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN ANA CEPHELERİ: DEVRİMLER 72
4.1. Siyasal Alanda Yapılan Devrimler 72
4.2. Toplumsal Alanda Yapılan Devrimler 80
4.3. Hukuk Alanında Yapılan Devrimler 83
4.4. Eğitim Alanında Yapılan Devrimler 84
4.5. Kültür-Sanat Alanında Yapılan Devrimler 87
4.6. Ekonomi Alanında Yapılan Devrimler 88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇOK PARTİLİ DÖNEM VE ASKERİ MÜDAHALELER DÖNEMİ
(1946 - 1983)

1. ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞİ HAZIRLAYAN KOŞULLAR: MİLLİ ŞEF DÖNEMİ (1938-1945) 89
2. 1946 GENEL SEÇİMLERİ VE ÇOK PARTİLİ SİSTEME GEÇİŞ 95
3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1950-1960) 98

4. 1960 ASKERİ MÜDAHALESİ 107
5. 1971 MUHTIRASI 112
6. KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI 123
7. 1980 ASKERİ MÜDAHALESİ 126

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AK PARTİ) DÖNEMİ
(2002 -2015)

1. 1983'TEN 2002'YE AK PARTİ DÖNEMİ ÖNCESİNDE TÜRKİYE 134
1.1. Turgut Özal Dönemi (1983-1989) 135
1.2. 1990 Sonrası Koalisyon Hükümetleri Dönemi 138
2. AK PARTİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ 145
2.1. AK Parti'nin Ardalanı: Milli Görüş Hareketi 145
2.2. Milli Görüşten "Muhafazakar Demokrat" Partiye: AK Parti'nin Kuruluşu 150
2.3. AK Parti'nin Muhafazakar Demokrat Kimliği ve İdeolojisi 153
3. AK PARTİ'NİN SİYASİ İKTİDAR DÖNEMİ 158
4. TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN ANA CEPHELERİ: REFORMLAR 162
4.1. Siyasal Alanda Yapılan Reformlar 162
4.2. Toplumsal Alanda Yapılan Reformlar 164
4.3. Hukuk Alanında Yapılan Reformlar 168
4.4. Eğitim Alanında Yapılan Reformlar 170
4.5. Kültür-Sanat Alanında Yapılan Reformlar 174
4.6. Ekonomi Alanında Yapılan Reformlar 176

BEŞİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE CUMHURİYETİ KURUCU DÖNEMİ VE AK PARTİ DÖNEMİ
KOLEKTİF BELLEK ANALİZİ: İKİ "YENİ TÜRKİYE"
KARŞILAŞTIRMASI

1. ARAŞTIRMANIN AMACI 181
2. ARAŞTIRMA SORULARI VE VARSAYIMLAR 181
3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI 183
4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ 184
4.1. Araştırmanın Modeli 184
4.2. Veri Toplama ve Analiz Yöntemi 186

5. ELDE EDİLEN BULGULAR 189
5.1. Kolektif Bellek Kişilerinin Analizi 189
5.1.1. Kurucu Lider Analizi 189
5.1.1.1. Mustafa Kemal Atatürk 190
5.1.1.2. Recep Tayyip Erdoğan 202
5.2. Kolektif Bellek Olaylarının Analizi 213
5.2.1. Siyasal Olayların Analizi 213
5.2.2. Toplumsal Olayların Analizi 226
5.2.3. Eğitimle İlgili Olayların Analizi 241
5.3. Kolektif Bellek Taşıyıcılarının Analizi 250
5.3.1. Mekanların Analizi 250
5.3.2. Ritüellerin Analizi 255
6. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ: YAPILAŞMA TEORİSİ BAĞLAMINDA "İKİ YENİ TÜRKİYE" KARŞILAŞTIRMASI 260

SONUÇ 265
KAYNAKÇA 268
EKLER 296
ÖZGEÇMİŞ 299

ÖZET

Çalışma temel olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin iki farklı döneminde dile getirilen "Yeni Türkiye" söylemlerinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin dünü ve bugünü üzerine bir karşılaştırma ekseni olarak ele alınmasını konu edinmektedir.

Birinci "Yeni Türkiye" söylemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde dile getirilmiştir. Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk'ta kullandığı bu söylem biçimi Cumhuriyetin kuruluş ve erken dönemi boyunca farklı aktörlerce ve değişik konular üzerinden sıkça dile getirilmiştir. AK Parti tarafından dile getirilen ikinci "Yeni Türkiye" söylemi ise, anlamını ve yenilik özelliğini birinci "Yeni Türkiye" söylemi ile olan ilişkisi üzerinden kazanmaktadır.

Bu bağlamda çalışmada Türkiye Cumhuriyeti'nin iki farklı döneminin "Yeni Türkiye" söylemleri ulusal kimlik oluşturma politikaları çerçevesinde ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı, bu iki dönemin aktörlerinin ulusal kimliği oluştururken kolektif belleği nasıl yapılandırdıklarının karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konulmasıdır. Bu amaçla her iki döneme ait kolektif belleği yansıtan kişi, olay ve taşıyıcılara ait veriler, argümantatif araştırma ve eleştirel söylem çözümlemesi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Araştırmada elde edilen bulgulara göre, her iki dönemde de boyutları ve nitelikleri birbirlerinden farklı olmak kaydıyla geçmişten farklılaşma ve geçmişi dönüştürme politikaları yürütülmüş, her iki dönemde de ideolojik bağlamda mekansal, anıtsal ve kutlama ritüelleri üzerinden yeni hatırlama ve unutma süreçleri gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu iki dönemin politikaları, ardışık olma bağlamında aynı varsayılabilecek topluma, farklı tarihi kökler, kimlikler ve görevler öngörmekle birlikte yenilikçilik temelinde birbirlerinden farklılık göstererek iki "Yeni Türkiye" söylemini somutlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türkiye, Türkiye Cumhuriyeti, Kolektif Bellek, Kolektif Kimlik, Ulus-devlet, AK Parti, Kuruluş Dönemi

ABSTRACT

The study mainly deals with the discussion of the "New Turkey" discourses expressed in two different periods of the Republic of Turkey as a comparison axis on the past and present of the Republic of Turkey.

The first "New Turkey" discourse was expressed during the foundation period of the Republic of Turkey. This form of discourse used by Mustafa Kemal Ataturk, the founder of the Republic, in the Nutuk was frequently mentioned through different actors and different subjects during the foundation and early period of the Republic. The second "New Turkey" discourse expressed by the AK Party earns its meaning and novelty through its relationship with the first "New Turkey" discourse.

In this context, the discourses of "New Turkey" of two different periods of the Republic of Turkey are handled within the framework of national identity formation policies. The aim of the study is to put comparatively how the actors of these two periods structured collective memory while forming national identity. For this purpose, the data of the person, event, and carrier reflecting the collective memory of both cycles were analyzed by argumentative research and critical discourse analysis.

According to the findings obtained in the research, differentiation and historical transformation policies were carried out in both periods with different dimensions and qualities, and in both periods new recollection and forgetting processes were realized through spatial, monumental and celebration rituals in ideological context. Therefore, the politics of these two periods anticipate the same collective, different historical roots, identities and duties that can be assumed in the context of succession. Moreover, these two periods differ from each other on the basis of innovation and embody two "New Turkey" rhetoric.

Key Words: New Turkey, Republic of Turkey, Collective Memory, Collective Identity, Nation-state, AK Party, Foundation Period.

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AK PARTİ: Adalet ve Kalkınma Partisi

ANAP: Anavatan Partisi

AP: Adalet Partisi

BBP: Büyük Birlik Partisi

BM: Birleşmiş Milletler

BP: Birlik Partisi

CGP: Cumhuriyetçi Güven Partisi

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

CKMP: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi

CMP: Cumhuriyetçi Millet Partisi

DİSK: Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu

DP: Demokrat Parti

DSP: Demokratik Sol Parti

DYP: Doğruyol Partisi

FATİH: Fırsatları Artırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi

FP: Fazilet Partisi

GAP: Güneydoğu Anadolu Projesi

GP: Genç Parti

HEP: Halkın Emek Partisi

HP: Halkçı Parti

IDP: Islahatçı Demokrat Partisi

İSO: İstanbul Sanayi Odası

MÇP: Milliyetçi Çalışma Partisi

MDP: Milliyetçi Demokrasi Partisi

MGK: Milli Güvenlik Kurulu

MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

MNP: Milli Nizam Partisi

MP: Millet Partisi

MSP: Milli Selamet Partisi

MTTB: Milli Türk Talebe Birliği

MÜSİAD: Müstakil Sanayici ve İşadamları Derneği

PKK: (Partiya Karkerên Kurdistan) Kürdistan İşçi Partisi

RP: Refah Partisi

SHP: Sosyal Demokrat Halkçı Parti

SP: Saadet Partisi

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBP: Türkiye Birlik Partisi

TİP: Türkiye İşçi Partisi

TÜRK-İŞ: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu

TÜSİAD: Türk Sanayici ve İşadamları Derneği

UPF: Uluslararası Para Fonu

YTP: Yeni Türkiye Partisi

ŞEKİL VE TABLO LİSTESİ

Şekil 1. İktidarın Ulusal Kimlik İnşasında Kolektif Bellek Modeli 184
Tablo 1. Kolektif Bellek Analizi Araştırma Nesneleri 187

GİRİŞ

Çalışma temel olarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin iki farklı döneminde dile getirilen "Yeni Türkiye" söylemlerinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin dünü ve bugünü üzerine bir karşılaştırma ekseni olarak ele alınmasını konu edinmektedir.

Graham Fuller'ın (2008) farklı bir bakışla söylem olarak kitaplaştırdığı, günümüz Türkiye'sine yön çizmekte olan siyasal iktidarın slogan haline getirdiği; kimilerince Cumhuriyet'in tüm günahlarının ortaya döküldüğü kimilerine göre ise Cumhuriyet'in temel değerlerini sarsan bir süreç ve biçimlendirme olan ikinci "Yeni Türkiye" söylemi, Türkiye Cumhuriyeti'nin toplumsal yüzleşme serüveninin dönüm noktasına işaret etmektedir. Bu ikinci "Yeni Türkiye" söylemi; Cumhuriyet'in tarih, dil, inanç, bilim ve sanat anlayışlarını yeniden tanımlamaya yönelen ve dolayısıyla kuruluş aşamasında meydana getirilmeye çalışılan ulusaldan bireye tüm kimlik ve bellek tasavvurlarını sarsan devrimsel bir söylem özelliği taşımaktadır.

Bu ikinci "Yeni Türkiye" söylemi, anlamını ve yenilik özelliğini birinci "Yeni Türkiye" söylemi ile olan ilişkisi üzerinden kazanmaktadır. Birinci "Yeni Türkiye" söylemi ise Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş döneminde dile getirilmiştir. Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk'ta kullandığı bu söylem biçimi Cumhuriyetin kuruluş ve erken dönemi boyunca farklı aktörlerce ve değişik konular üzerinden sıkça dile getirilmiştir.

Her iki "Yeni Türkiye" söylemi de doğrudan tanımlanmış ve ortaya atılmış kavramlar değildir. Anlamlarını ve içeriklerini tarihsel ve toplumsal zeminde süreç içerisinde kazanmışlardır. Dolayısıyla bu çalışmada her iki söylem, ilgili oldukları tarihsel dönemlerin bağlamsal boyutları üzerinden betimlenerek ele alınmaktadır.

Çünkü bütün devletler yönetim şekilleri ve kuruluş öyküleri ile bağlantılı olarak bir duruş sergilemektedir. Kuruluş dönemlerinde şekillendirilen ve tekilleşen bu duruş ve dünya görüşü tüzel kişilik olan devletin çevresine ve içinde yapılandığı topluma yönelik açık tutumunu ifade etmektedir. Devlet ya da toplum her ne kadar dönemsel ya da tarihsel süreçler neticesinde meydana gelecek değişimlere açık

olsalarda ‘kurucu ideoloji’nin çizdiği karakterden çok da uzak bir değişime uğrayamazlar. Daha açık bir söylemle ifade edilecek olursa, kurucu ideolojiye zıt ya da onun temel değer ve yapılarından çok uzak olan bir değişim eğilimi, mevcut yapının değişiminden çok yeni bir kurucu yaklaşımın varlığını ifade etmektedir. Böylesi bir eğilim açıkça mevcut yapının tamamen olmasa da asli unsurlarıyla yıkıcı bir etkiye maruz kalması anlamına gelmektedir. Bu da mevcut yapıdaki sözleşme ve uzlaşıların yok sayılmasını gerektirdiğinden toplumsal bir gerilim ve anlamlandırma boşluğu meydana getirmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti örneğinde, imparatorluk yapısından ulus devlete geçişte yaşanan yeni yapılanma süreci olası yeni bir dönüşüm eğiliminde de kendisini göstermek durumundadır. Nihai olarak bu temelden yeniden oluşum çabası var olan yapının inkarı ve karşı tezleri üzerinden gerçekleştirilmek durumundadır. Bu süreç tarihsel olarak sürekli yaşanan bir devrim ve karşı devrim döngüsünün mevcudiyetini ifade etmektedir. Mevcut yapının temellerini ortadan kaldırmayı hedefleyen bir eğilim tercih farklarını ifade etmekten öte tüm yapı ve alanlarda göze alınmış bir mücadeleyi içinde barındırmaktadır. Bu noktada çatışmanın taraflarını niteleyecek olan hangi ideolojik yapılanmanın haklı ya da haksız olduğu tartışması değildir. Bundan ziyade içinde bulundukları toplumun değer yargılarının yanı sıra, aynı tarihsel süreçte diğer toplumların benzer sorunlara karşı ne gibi çözümler geliştirdiği ve bu ideolojilerin mevcut olan bu çözümlerle ilişkisinin ne olduğudur.

Mücadelede tarafların niteliğinin ya da haklılığının ne durumda olduğu gerçek dünyada kimin başarılı olacağını belirleyen etkenler değildir. Mücadele içindeki ideolojilerin ne kadar organize olabildiği, ne kadar destekçi edindiği ve ihtiyaç duyulan kaynaklara ne kadar ulaşabildiği gibi temel etkenler başarıyı belirlemektedir. Bunlardan en önemlisi ideolojiyi savunan ve ona hizmet eden fikirsel ve eylemsel insan gücüdür. Organizasyonu oluşturan, ideolojiyi yaşatan ve aktaran, kaynaklara ulaşım imkanını yaratan etken bu toplumsal tabandır. Bu nedenle uzun vadeli planlara sahip ideolojilerin en önemli hedefi bu insan gücünü canlı tutmak, genişletmek ve hakim olmaktır. Bu amaçla, ideolojiler tarafından toplumsalın biçim ve özünde istenen değişim ya da sabitlikleri mümkün kılmak adına birçok eylem ve kurum gerçekleştirilmiştir.

Bu bağlamda çalışma, toplumumuzun Cumhuriyet tarihinin yukarıda belirtilen dönemlerinde edindiği kolektif deneyimlerin ortaya konması, bu deneyimlerin temelini oluşturan öğe ve kavramların betimlenmesi ve olası değişim, benzerlik ve kaymaların tespiti girişimiyle, yaşadığımız dönemdeki gerilim ve mücadele alanlarının çözümlenmesi girişimlerine güçlü bir destek oluşturabilecek olmasıyla önem taşımaktadır.

Bu çalışmada öne çıkarılmaya çalışılan bakış, ideolojilerin toplumu biçimlendirme yöntemlerinin göreli doğruluğu ya da yanlışlığından çok, bu biçimlendirmelerin temellerinin ne derece tutarlı olduğu ve zaman-mekan boyutunda ne derece gerçekçi olduklarıdır. Eğitim sistemi ve içeriğinin tartışmalı olduğu, pek çok farklı eğitim kurumunun kontrolünün sağlanamadığı, aile yapıları ve bireylerinin öğrenme ve öğretme beceri ve yeteneklerinin kısıtlı olduğu günümüz toplumunda bireylerin güncel ve tarihsel olaylara ait bilgi ve algılarının çok da tutarlı ve sağlıklı bir temele sahip olamayacağı gerçeği bu bakışı ortaya koymanın gerekliliğini desteklemektedir.

Bu bağlamda, çalışmanın temel problemi, ikinci 'Yeni Türkiye' söylemini temellendiren kavram ve eylemlerin, Türkiye Cumhuriyeti'nin varoluş değerlerinde ve kurumsal yapısında meydana getirmeye çalıştığı değişimlerin, doğal bir tarihsel yorumlama ya da evrimsel bir ihtiyacı gidermekten öte yeni bir kurucu ideolojik girişimin varlığına işaret olarak görülmeleridir. Adalet ve Kalkınma Partisi'yle vücut bulan bu 'Yenilik', izleri ilk meclise kadar uzanan bir gerilimin daha güçlü bir şekilde tekrar gün yüzüne çıkmasından ibarettir. Kuruluş dönemindeki ayrımları tekrar tartışmaya açan bu yaklaşımın, doğal olarak bir uzlaşı ortamı yaratmaktan ziyade gerilimleri devam ettireceği, günümüz sorunlarına cevap bulmadan önce geçmişin problemlerinin yaşatılmasına neden olacağı, mevcut kurumsal yapıların bu altyapı ile sağlıklı işletilemeyeceği ve sonuç olarak tüm bunlara rağmen nihai bir faydaya ulaşılabilmenin yine bireylerin çabaları ve aydınlatılmalarıyla mümkün olabileceği varsayımları bu çalışmada ele alınan diğer problemlere ilişkin temel oluşturmaktadır.

Bütün bu açıklamalar ışığında çalışma, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan günümüze kadar geçen dönemde devlet ve toplum olarak geçtiği aşamalar,

oluşturduğu sistem ve yapıların bellek unsurları olarak ele alınması etrafında şekillenmiştir. Basit bir ifade ile belirli sistem, yapı ve bireyler ile ilgili bir çalışmadır. Bundan dolayı sistem/eylem, yapı/aktör temelli ilişkisel ve bütünlükçü bir bakış geliştirebilmek adına çalışmada Anthony Giddens'ın Yapılaşma Teorisi temel alınmıştır.

Çalışmayı Giddens'ın yapılaşma teorisi üzerinden yürütmek, hem batı sosyolojisini hem de batı merkezli sosyolojimizin ana problemlerini anlayabilmek adına da önemli imkanlar sağlamaktadır. Giddens'ın sosyolojik teorideki ikilikleri aşma ve onun merkezinde yer alan problemleri çözümleme konusunda diğer düşünürlere göre farklı bir konumda olduğu söylenebilir. Çünkü Giddens, yorumcu/eylemci sosyoloji ile yapısalcı ve işlevselci yaklaşımlar arasında bir bağ kurmayı başarmıştır. Onun yapılaşma teorisi *(theory of structuration)* sosyolojik teorideki hakim ikilik sorunsallarına çözüm sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Bu nedenle bu çalışmada Anthony Giddens'ın toplumsal olana dair bütünlükçü bakışını merkeze koymanın olabildiğince eksiksiz bir yaklaşım ortaya koyabilme adına büyük fayda sağlayacağı düşünülmüştür.

Giddens yapılaşma kuramı ile yapı ve özne, birey ve toplum arasındaki geleneksel ikiliği ortadan kaldıran bir toplum kuramı oluşturmaya çalışmaktadır (Loyal, 2003: s.28). Giddens'ın oluşturduğu toplum kuramında, yapılar toplumsal yeniden üretim araçları olarak öznelerin dönüşümüne olanak tanıdığı gibi, özneler de yapıları dönüştüren özelliklere sahiptir. Giddens burada yapının ikiliği kavramından bahsetmektedir. Yapının ikiliği kavramıyla, toplumsal sistemlerin yapılaşması üzerinde temellenen özelliklerin toplumsal eylemlerin hem sonucu hem de aracı olduğunu anlatmaktadır. Buna göre yapı ve eylem karşıt iki unsur olarak görülmek yerine ikili bir öze sahip kavramlar olarak düşünülmelidir. Bu noktada yapının ikiliği, toplumsal hayatın sürekliliğini sağlayan yapı ve eylemin karşılıklı bağımlılığına vurgu yapmakta (Giddens, 2005: s.212); eşzamanlı/artzamanlı, dinamik/statik ayrımını reddederek bunun yerine yapılaşmış toplumsal sistemlerin zaman ve mekanda inşasını içeren an/bütünlük ilişkisi üzerinden, orada-bulunan/bulunmayan diyalektiğini toplumsal yeniden üretim için temel almaktadır (Giddens, 2005: s.214). Bu bağlamda yapılaşma teorisi, toplumsal sistemlerin zaman-mekan ölçeğinde inşası üzerine

kurulmaktadır (Giddens, 2005: s.123). Başka bir deyişle bireyler kendi eylemleri yoluyla, bu eylemlerini sınırlandıran toplumsal uygulamaları yeniden yaratmaktadır. Yani bireyler, toplumsal eylemleri hem biçimlendirmekte, hem de onları değiştirerek yeniden biçimlendirmektedir.

Modernlik analizinin yapıldığı yapılaşma teorisinde Giddens, modernlikle ortaya çıkan yeni kurumları ve bunun ortaya koyduğu yeni toplumsal yapıyı çözümlemeye çalışmaktadır (Tucker, 1998: s.2). Giddens'a göre modernlik, modern toplumu ve endüstriyel yapıyı içeren bir kavramdır ve modernlik analizi yapabilmenin ön koşulunu çağdaş toplumun benzersiz ve temel bir niteliği olan ulus-devlet üzerine ayrıntılı teorik düşünceler geliştirmek olmasına bağlamaktadır. Giddens'ın ulus-devlet düşüncesi, diğer çözümlemelerinde olduğu gibi, yine klasik ve çağdaş sosyoloji geleneklerinin eleştirisine dayanmaktadır.

Çalışmada ele alınan bir diğer kavram da kolektif bellek kavramıdır. Sosyal olarak üretilen kolektif bellek geçmiş bilgisinin paylaşımı ve aktarımı sonucu oluşur. Farklı kaynaklardan gerçekleşen bilgi akışı, birey ve gruplarda, doğrudan deneyimledikleri ya da deneyimlemedikleri konular ile ilgili kanaatler oluşmasına neden olur. Tarihsel, kültürel ve siyasi olarak adlandırılabilecek farklı boyutlarda kolektif bellek yapılarından söz edilebilir. Bu yapılar, birey ya da gruplara kimlik kazandırarak toplumsal birlik ya da ayrımlara temel teşkil ederler.

Nora'ya göre, hafıza ve tarih eş anlamlı değildir, hatta onları birbiriyle zıtlaştıran çok şey vardır. Hafıza her zaman yaşayan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir. Bu amaçla, hafıza anımsama ve unutma diyalektiğine açık, onların sürekli biçim değiştirmelerinden habersiz, her türlü kullanımlara ve el oyunlarına karşı çok duyarlı, uzun belirsizliklere ve ani dirilmelere elverişlidir.

Nora'nın saptaması bu çalışmanın günümüz toplumsal değişimlerinde tarih ve hafızaya bakışıyla birebir örtüşmektedir. Geçmişin yapılandırılması şimdinin gereksinimleri doğrultusunda, geçmiş olayların seçme ve ayıklama işlemine tabi tutulduktan sonra, yeniden yorumlanmasına dayanır. Kolektif hafızaya yönelik bu inşacı yaklaşım, Halbwachs'ın tarihsel hafıza olarak adlandırdığı kavramın değişim

isteyen ideolojiler için önemli bir dayanak ve araç olarak aktif kullanımı fikrine dayanmaktadır. Bu durumu Mead'in "sembolik olarak yeniden inşa edilmiş geçmiş" fikriyle özetleyecek olursak, geçmişin sembolik olarak inşa edilmişliği 'geçmişi mümkün kılan şimdi' olarak, geçmiş olayların anlamlarını 'şimdi' için anlam ve faydalarını açıklayacak biçimde yeniden tanımlamayı içermektedir. "Şimdi", yeni koşulların anlaşılmasına izin verecek bir geçmiş seçmektedir. Buna göre toplumsal bellek, şimdinin koşulları ve ihtiyaçları doğrultusunda inşa edilmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal ve kuramsal alt yapı üzerinde durularak öncelikle, inceleme kapsamına alınan her iki dönemdeki ulus-devlet inşasını açıklayabilmek amacıyla modernlik ve ulus-devlet üzerine yaklaşımları bağlamında Anthony Giddens'ın Yapılaşma Teorisi ele alınmakta, sonrasında ise ulus-devletin oluşumunda önemli rol oynayan ulusal kimlik inşası ve kolektif bellek yaklaşımları açıklanmaktadır.

Çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti tarihi üç bölüm olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın ikinci bölümünde Kuruluş (Erken Cumhuriyet) Dönemi üzerinde durularak; öncelikle Cumhuriyet kavram ve ideolojisinin tarihsel gelişimi, Antik Yunan ve Roma'dan başlayarak çağdaş yaklaşımlardaki modernleşme ve batılılaşma düşünceleri bağlamında ele alınmakta, sonrasında ise Türkiye'de Cumhuriyet ideolojisinin gelişimi, bu ideolojinin temelinde yer alan Kemalizm ve ilkeleri açıklanmaktadır. 1923-1938 yıllarını kapsayan Kuruluş (Erken Cumhuriyet) Dönemi'nde, "Yeni Türkiye" söylemini ve dönemin özelliklerini daha iyi anlayabilmek adına toplumsal değişimi sağlayan devrimlere de bölüm içerisinde yer verilmektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde çok partili dönem ve askeri müdahaleler dönemi yer almaktadır. Bu bağlamda öncelikle çok partili döneme geçişi hazırlayan koşullar açısından Milli Şef dönemi ele alınmakta, sonrasında ise 1946 Genel Seçimleri ile çok partili sisteme geçiş ve Demokrat Parti dönemi açıklanmaktadır. 1946-1983 yıllarını kapsayan bu dönemde, dönemin özelliklerini daha iyi anlayabilmek adına 1960 Askeri Müdahalesi, 1971 Muhtırası, Kıbrıs Barış Harekatı ve 1980 Askeri Müdahalesi'ne de bölüm içerisinde yer verilmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Dönemi üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda öncelikle 1983'ten AK Parti'nin kuruluşuna kadar geçen süreçteki Turgut Özal Dönemi ve 1990 sonrası koalisyon hükümetleri dönemleri ele alınmakta, sonrasında ise AK Parti'nin kuruluş süreci; partinin ardalanında yer alan Milli Görüş hareketi, partinin kuruluşu ve partinin muhafazakar demokrat kimliği ve ideolojisi ekseninde açıklanmaktadır. 2002-2015 yılları arasında (dört dönemde) değerlendirilen AK Parti Dönemi'nde, "İkinci Yeni Türkiye" söylemini ve dönemin özelliklerini daha iyi anlayabilmek adına toplumsal değişimi sağlayan reformlara da bölüm içerisinde yer verilmektedir.

Çalışmanın analiz kısmını oluşturan son bölümde ise, "Yeni Türkiye" söylemlerinin dile getirildiği Türkiye Cumhuriyeti'nin iki farklı döneminin (Kurucu Dönemi ve AK Parti Dönemi) ulusal (kolektif) kimliği oluştururken kolektif belleği yapılandırma biçimleri karşılaştırmalı bir şekilde ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda, betimleyici araştırma tasarımı temel alınarak, her iki dönem içerisinde yer alan kolektif bellek unsurları (kolektif bellek kişileri, kolektif bellek olayları ve kolektif bellek taşıyıcıları) argümantatif araştırma ve eleştirel söylem analizi yöntemleri ile analiz edilerek iki yeni Türkiye söyleminin içerdikleri önermelerin benzerlik ve farklılıkları Giddens'ın Yapılaşma Teorisi bağlamında açıklanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM
KAVRAMSAL VE KURAMSAL ALT YAPI

Çalışmanın birinci bölümünde kavramsal ve kuramsal alt yapı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda öncelikle, inceleme kapsamına alınan her iki dönemdeki ulus-devlet inşasını açıklayabilmek amacıyla Anthony Giddens'ın Yapılaşma Teorisi ele alınmış, sonrasında ise ulus-devletin oluşumunda önemli rol oynayan ulusal kimlik inşası ve kolektif bellek yaklaşımları açıklanmıştır.

1. YAPILAŞMA TEORİSİ PERSPEKTİFİNDE ULUS-DEVLET

"Yapılaşma teorisi", günümüzün en önemli sosyologlarından biri olan Anthony Giddens tarafından geliştirilmiş modernliğin kendine özgü karakterlerini açıklayan bir teoridir. Modern toplumlar üzerindeki bütüncül görüşleriyle tanınan Giddens, öncelikle modern toplum kuramı ve toplumbilimsel yöntemin yeni kuralları üzerinde durmuştur. Giddens'ın ilk dönem çalışmaları Marx, Durkheim, Weber, Parsons ve Foucault üzerinedir. Kapitalizm ve sosyal teori üzerine çalışmaları modern toplumun oluşumuna yönelik yaklaşımların bir çözümlemesini içermektedir. İkinci aşamada yapı-eylem ikiliği bağlamında "yapılaşma teorisi"ni geliştirerek bu teori çerçevesinde modernliğe ilişkin çözümler üzerinde çalışmalarını sürdürmüştür. Son dönemde ise modernite, modernliğin temel dinamiği olarak ulus-devlet, ulus ve ulusçuluk, küreselleşme ve siyaset konularını ele almış; sosyal demokrasi ve neo-liberalizm politikaları karşısında yapılaşma kuramı ve modernliğe uygun olarak üçüncü yol: sosyal demokrasinin yenilenmesi politikasını ortaya koymuştur (Esgin, 2005).

Modernliğin Batı'ya özgü olduğunu vurgulayan Giddens, içinde bulunulan durumu, küreselleşme ile ilişkilendirerek açıklamakta, modernliğin yapısal olarak küreselleştirici olduğundan bahsetmektedir. Giddens'a göre, küreselleşmenin boyutları ise ulus-devlet sistemi, kapitalist dünya ekonomisi, askeri iktidar ve endüstriyalizmdir. Bu bağlamda kapitalizm rekabetçi emek ve ürün piyasalarında

sermaye birikimini sağlaması; endüstriyalizm doğanın dönüştürülmesi ve yapay bir çevrenin oluşturulması; askeri iktidar savaşın endüstrileşmesi ve şiddet araçlarının kontrol edilmesi; ulus-devlet ise enformasyon ve toplumsal denetleme, gözetleme ve kontrolü sağlaması açısından modernliğin önemli unsurları olarak yer almaktadır. Bu bölümde de modern toplumu yerel toplumsal ilişkilerin zaman-mekan ölçeğinde ortaya çıkışı olarak, ulus-devlet, kapitalizm, endüstriyel üretim ve gözetim mekanizmalarının yayılması olarak gören Giddens'ın yapılaşma teorisi ele alınmaktadır.

1.1. Sosyolojideki Teorik ve Metodolojik Problemlere Çözüm Arayışı Olarak Yapılaşma Teorisi

Sosyolojide özellikle endüstri çağından itibaren değişen toplumsal yapıyı çözümleyebilmek adına ortaya atılan teoriler; toplumu merkeze alan yapısal-işlevselci teoriler ve bunu hemen ardından izleyen birey merkezli, eylem odaklı teoriler olarak iki kutuplu bakış açısıyla yeni oluşan toplumsal değişimi çözmekte zorlanmıştır.

Marx, Durkheim ve Comte gibi teorisyenler, sosyal yapıları, bireysel eylem, amaç ve anlamların belirleyicisi olan nesnel kalıplar ya da sosyal düzenlilikler olarak belirlemiş, başlıca açıklayıcı değişkenleri ise yapısal olgulardan oluşan yapı merkezli sosyoloji teorileri olarak geliştirmişlerdir. Yapı merkezli sosyoloji anlayışında aktörlerin eylemleri, çeşitli yapılarca belirlenen ve onlardan etkilenen unsurlar olarak kavramlaştırılmış, ancak yapı merkezli makro sosyoloji anlayışlarında eyleyen ve özgür iradesiyle hareket eden aktöre yer verilmemiştir (Esgin, 2005: s.150).

Bu düşünürlerin aksine, Garfinkel, Goffman ve Schutz gibi teorisyenler, Weberci sosyoloji anlayışından hareket ederek, bireye ve onun eylemine odaklanan birey merkezli bir bakış açısı geliştirmiştir. Bu bağlamda teorisyenler, özneler arası rutin insan etkileşimleri alanındaki sosyal gerçekliklerin inşasına vurgu yapmışlar ve insan eylemleri için mikro anlamlara yönelmişlerdir. Ancak, onlar da sosyal dünyada hem insan eylemlerini kısıtlayan kurumları hem de gündelik etkileşimcilerin gerçekleştiği yapısal koşulları göz ardı etmişlerdir (Esgin, 2005: s.151).

Sonuçta, toplum merkezli teoriler bireyi, birey merkezli teoriler yapıyı dışarıda bırakarak, birbirlerini etkileyen ve aslında birbirlerine bağımlı olan bu olguların toplumsal çözümlemede eksik kalmasına neden olmuştur. Bu durum büyük değişim içine giren batı toplumlarının çözümlenmesi aşamasında yetersiz kalarak sosyoloji bilimini zor bir sürece sokmuştur. Giddens sosyolojinin içinde bulunduğu bu zor sürecin atlatılması amacıyla sosyoloji teorilerinin yeniden yapılandırılmasının gerekli olduğunu düşünmüş ve birbirine zıt olan bu iki düşüncesinin uzlaştırılması amacıyla yapılaşma teorisini geliştirmiştir. Sosyoloji teorilerini değerlendirirken eleştirel bakış açısını koruyan Giddens, sosyolojinin varlık nedeninin endüstrileşmiş ve modern toplumların yapısındaki değişimler olduğunu ileri sürerek yapısal-işlevsel teoriyi de bu bağlamda incelemiştir (Giddens, 2005: s.23).

Giddens için modern toplumun doğası ve gelişimi, sosyoloji geleneğinin eleştirel bir değerlendirmesi yapılarak anlaşılabilmektedir. Dolayısıyla Giddens'ın yaklaşımında çeşitli sosyoloji geleneği içerisinde üretilmiş kavramlar, etnometodoloji, dil felsefesi, fenomenoloji, zaman coğrafyası, Marksizm ve işlevselliğin kuramsal yaklaşımlarından faydalanılarak (Yıldırım, 1999: s.27) yeni bir mantık etrafında bir araya getirilmekte, keskin ayrımlar reddedilmektedir. Bu bağlamda özne-nesne, birey-toplum, artzamanlı-eşzamanlı, makro-mikro arasındaki ayrımları reddeden yapılaşma kuramını geliştirmektedir (Tatlıcan, 2005: s.1-4).

Yapılaşma kuramını Giddens, ilk olarak *Sosyal Teoride Merkezi Problemler,* ardından *Toplumun Kuruluşu ve Sosyal Yöntemin Yeni Kuralları* adlı eserleriyle birleştirici bir şekilde oluşturmuştur. Yapılaşma kuramının odağında; eylem kavramının sosyal bilimlerdeki vurgusunu arttırmak, faile ilişkin kavramsal bir çerçeve oluşturmak ve öznelciliğe düşmeksizin toplumsal kurumların yapısal unsurlarını açıklamak bulunmaktadır (Giddens, 2000: s.15).

Esgin'e (2005: s.70) göre, Giddens'ın yapılaşma teorisi sosyal teorideki merkezi problemlerin ve felsefi düşünce yapılarının (işlevselcilik, yapısalcılık, yorumsamacılığın ve Marksizm'in) kuramsal öncüllerini varsayarak buradaki tıkanıklığı aşmayı amaçlamaktadır.

Talcott Parson'un geliştirdiği sosyal sistem yaklaşımı: işlevselcilik, doğalcılık ve sosyal nedensellik özellikleri üzerinde temellenmiştir. Buna göre, işlevselcilik toplumun kendisini oluşturan üyelerinden farklı ihtiyaçları olduğunu savunurken, doğalcılık doğal bilimlerin yöntemlerinin sosyal bilimlerde de kullanılabileceği görüşüne dayanmaktadır. Sosyal nedensellik ise, sosyal bilimcilerin bir bireyin davranışının nedenlerini bildiklerini, o bireyin ise nedenler konusunda söyleyecek bir şeyi olmadığını vurgulamaktadır (Yıldırım, 1999: s.26). Giddens'ın Parsons'un bu yapısalcı-işlevselci yaklaşımına yönelttiği eleştirisi, eylemin işlevsel olarak belirlendiği ve sosyal yapının insan davranışı üzerinde önemli bir sınırlayıcı olduğu düşünceleri üzerine olmuştur. Giddens, yapısalcı-işlevselci yaklaşımın insanların gerçek hayatta ne yaptıklarını açıklarken insanların nedenlerini, amaçlarını dikkate almadığını ve bu nedenle onları "kültürel kuklalar" olarak gördüğünü vurgulamaktadır (Layder, 2006).

Parsons'ın insan aktörünü dışlayan yapısal işlevselci yaklaşımına tepki olarak 1960'ların ortalarından itibaren sosyolojiye egemen olan insanı odağa yerleştiren yorumsamacı yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bireysel aktörün sosyal teorinin odak noktası olduğu düşüncesinden hareket eden etnometodoloji ve sembolik etkileşimcilik gibi yorumsamacı yaklaşımlar, eylem ve anlamın kaynağı olarak yapılardan bağımsız özne fikrine (mikro aktörlere) öncelik vermekte, makro aktörler ve konular geri plana itilmektedir (Yıldırım, 1999: s.26). Giddens'a göre bu yaklaşımlar kendilerini sosyal teorinin sadece bir boyutu olan sosyal aktörle sınırlandırmıştır. Aynı şekilde özellikle sembolik etkileşimcilerin vurguladığı bireysel aktörler tarafından toplumun üretilmesi düşüncesini eleştirmektedir. Çünkü bu yaklaşımın sosyal etkileşim sayesinde toplumun yeniden üretilmesini ihmal ettiğini düşünmektedir (Yıldırım, 1999: s.28).

Giddens yapılaşma kuramı ile yapı ve özne, birey ve toplum arasındaki geleneksel ikiliği ortadan kaldıran bir toplum kuramı oluşturmaya çalışmaktadır (Loyal, 2003: s.28). Giddens'ın oluşturduğu toplum kuramında, yapılar toplumsal yeniden üretim araçları olarak öznelerin dönüşümüne olanak tanıdığı gibi, özneler de yapıları dönüştüren özelliklere sahiptir.

Esgin'e (2005) göre yapı kavramı, hem işlevselci kuramcılar hem de yapısalcı kuramcılar tarafından toplumsal ilişkilerin kalıplaşması olarak görülmektedir. İşlevselcilere göre yapı öznenin dışında, ondan bağımsız bir kısıtlama kaynağıdır. Yapısalcı kuramcılar ise, öznenin kuruluşunda etkin olan şeyi, sınırları çizilmiş yapıya hapsedilmiş bir özne tarifi üzerinde temellendirmektedir. Yorumsamacı gelenek ise, yapının belirlemesinden ziyade öznenin kuruculuğuna vurgu yapmıştır. Giddens'ın yapılaşma kuramı da, yapı ve sistem arasında ayrım olduğunu belirtmektedir (Giddens, 1999: s.59).

Giddens burada yapının ikiliği kavramından bahsetmektedir. Yapının ikiliği kavramıyla, toplumsal sistemlerin yapılaşması üzerinde temellenen özelliklerin toplumsal eylemlerin hem sonucu hem de aracı olduğunu anlatmaktadır. Buna göre yapı ve eylem karşıt iki unsur olarak görülmek yerine ikili bir öze sahip kavramlar olarak düşünülmelidir. Bu noktada yapının ikiliği, toplumsal hayatın sürekliliğini sağlayan yapı ve eylemin karşılıklı bağımlılığına vurgu yapmakta (Giddens, 2005: s.212); eşzamanlı/artzamanlı, dinamik/statik ayrımını reddederek bunun yerine yapılaşmış toplumsal sistemlerin zaman ve mekanda inşasını içeren an/bütünlük ilişkisi üzerinden, orada-bulunan/bulunmayan diyalektiğini toplumsal yeniden üretim için temel almaktadır (Giddens, 2005: s.214). Bu bağlamda yapılaşma teorisi, toplumsal sistemlerin zaman-mekan ölçeğinde inşası üzerine kurulmaktadır (Giddens, 2005: s.123). Başka bir deyişle bireyler kendi eylemleri yoluyla, bu eylemlerini sınırlandıran toplumsal uygulamaları yeniden yaratmaktadır. Yani bireyler, toplumsal eylemleri hem biçimlendirmekte, hem de onları değiştirerek yeniden biçimlendirmektedir.

Toplumsal sistemlerin zaman-mekan inşası üzerine temellendirdiği yapılaşma teorisi üç önemli noktaya odaklanmaktadır (Esgin, 2005: s.431). Bunlar; sosyoloji teorilerinin günümüzü çözümleme de yetersiz kalmış olmasının kaynağını oluşturan ve günümüz teorilerinin yapılandırıldığı klasik sosyoloji teorilerinin eleştirel bir gözle yeniden değerlendirilmesi; sosyoloji teorilerindeki metodolojik eksikliklerin giderilmesi; günümüzde meydana gelen toplumsal değişimlerin çözümlenmesine yardımcı olmaktır.

Giddens'ın yapılaşma teorisi onun, toplumsal değişim ve dinamikleri çözümleme yaklaşımına etki etmektedir. Özellikle bu çalışmanın konusunu oluşturan ulus-devlete bakış açısı ve bunların analizinde yapılaşma teorisinin etkisi görülebilmektedir.

1. 2. Modernlik Anlayışında Yapılaşma Teorisi

Modernlik analizinin yapıldığı yapılaşma teorisinde Giddens, modernlikle ortaya çıkan yeni kurumları ve bunun ortaya koyduğu yeni toplumsal yapıyı çözümlemeye çalışmaktadır (Tucker, 1998: s.2). Teoriye göre modernlik, dünyanın insan müdahalesi ile dönüştürüldüğü, iktisadi örgütlenme olarak endüstriyel üretim ve pazar ekonomisi, ulus-devlet ve kitle demokrasisi ile belirlenen kurumlar toplamı olarak tanımlanmaktadır (Giddens ve Pierson, 2001: s.83). Bu bağlamda modernlik, modern toplumu ve endüstriyel yapıyı betimleyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Modern toplum ise, kapitalist ekonomik yapı ile birlikte farklı bir devlet biçiminin oluşmasını ifade etmektedir.

Giddesn'a göre modernliğe özünü veren şey, şimdiye kadar hiçbir tarihsel dönemde gerçekleşmemiş çok yönlü sosyal dönüşümlerle ilgilidir. Modernliğin doğası hakkında yeterli çözümlemeler yapabilmek, onu geleneksel yaşam tarzlarından ayıran süreksizlikleri ve modernliğin kendine özgü kurumsal boyutlarını tespit etmekle mümkündür (Esgin, 2004: s.360).

Bu bağlamda modernliğin süreksizlikleri; değişim hızı, değişim alanı ve modern kurumların doğasının özü olmak üzere üç grupta karşımıza çıkmaktadır. Değişim hızı, modern toplumların geleneksel toplumlara kıyasla devingenlik boyutunun oldukça hızlı olmasını, modern toplumların daha dinamik bir yapıya sahip olmasını; değişim alanı değişimin etkilediği alanın oldukça geniş-küresel nitelikte olmasını, toplumsal dönüşümlerin tüm dünya ölçeğinde daha fazla etkili olması; modern kurumların kendine özgü doğası ise siyasal bir örgütlenme olarak ulus-devletin varlığını, iktisadi olarak kapitalizm; ürünlerin ve emeğin metalaşması bağlamında açıklamaktadır (Giddens, 2004: s.16).

Giddens ayrıca, modernliği diğer tüm geleneksel yaşam tarzlarından ayıran, modernliğe devingen doğasını kazandıran ve günümüzdeki değişimleri anlama konusunda geniş olanaklar veren yapılaşma kaynaklarını belirlemiştir. Bunları: zaman-uzam, yerinden çıkarma ve refleksivite olarak kavramlaştırmıştır (Giddens, 2004: s.25).

1.2.1. Zaman ve Uzam

Modernliği küresel bir oluşum olarak ele alan Giddens, modernliğin kaynaklarından biri olarak zaman-uzam ayrışmasına öncelik vermektedir. Zaman-uzam ayrışması, toplumsal yaşamdaki etkileşim anlarının ve yerlerinin öneminin azalması ya da içlerinin boşaltılmasını ifade etmektedir.

Giddens zaman-uzam ayrışmasını ya da birlikteliğini modern öncesi toplumlar/geleneksel toplumlar ile modern toplum kıyaslamalarıyla açıklamaktadır. Giddens'a göre modern öncesi toplumlar, zamanla uzamı birbirine bağlayan toplumsal yapılardır. Burada zaman, belirli bir yerde olmayı ifade eden bir olgu olarak, gündelik hayatın düzenlenmesini kolaylaştıran, hasat zamanını belirleyen doğal olaylarla tanımlanmaktadır. Dolayısıyla zaman ve uzam yer mantığı etrafında düşünülmekte (Giddens, 2010: s.31), gömülü sosyal ilişkileri temellendirmektedir. Modern öncesi dönemde sosyal etkileşimler aynı anda ve aynı yerde orada bulunma temeline dayanmaktadır. Modernlik, sosyal etkileşimleri orada bulunma ya da yüksek düzeyde hazır bulunuşluk durumlarının zorunlu bir sonucu olmaktan çıkararak sınırlayıcı niteliğini yitirmiş, uzama farklı bir biçim kazandırmıştır. Dünyanın küçülmesi anlamına gelen bu durumda, sosyal etkileşimler, geniş zaman ve uzamlara yayılarak, zaman-uzam farklı bağlamlar olarak yeniden birleştirmiştir (Esgin, 2004: s. 364).

Giddens'a göre modern toplumlarda, zaman ve uzam birbirinden ayrılmaktadır. Giddens, zaman ve uzam ayrılmasını 18. yüzyıldan itibaren mekanik saatin icadı ve toplumun geneline yaygınlaşması ile açıklamaktadır (Giddens, 2004: s.25). Buna göre saat zamanı, modern toplumların örgütlenmesinde merkezi bir konuma sahiptir. Ayrıca zamanın mekanik saatle ulaşmış olduğu şey, toplumsal örgütlenmenin

bütünlüğe kavuşturulmasıdır. Örneğin takvimin küresel ölçekte standart hale gelmesi, bölgesel ve yerel saat dilimlerinin terk edilmesi zamanı uzamdan ayıran göstergelerdir (Giddens, 2004: s.26). Buna göre, modern toplumda "zamanın ve mekanın boşaltılması ve zamanın soyut, bölünebilir ve evrensel olarak ölçülebilir bir şekilde hesaplanması" belirleyici bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır (Urry, 1999: s.15).

Giddens'ın da belirttiği gibi zamanın boşaltılması uzamın boşaltılmasının koşuludur. Buna göre uzamın yerden ayrılması boş uzamın gelişmesini; mekanın ayrıcalıklı konumunu kaybetmesini beraberinde getirmiştir. Dünyanın bilinmeyen noktalarına yönelik yapılan keşifler ve küresel ölçekte haritaların oluşturulması ayrıcalıklı mekanı ortadan kaldırdığı gibi, uzamı da belirli bölge ya da yer üzerinden tanımlama fikrini ortadan kaldırmıştır (Giddens, 2004: s.27). Bu anlamıyla herhangi bir mekanın ayrıcalıklı konuma sahip olmadığı modern bir toplum söz konusudur.

Zaman-uzam ayrışması, yerel toplumsal etkinliklerin uzak mesafeler içerisinde gerçekleşmesini olanaklı kılan yerel katılımı ve uzak etkileşimi içeren karmaşık ilişkilerin belirleyicisidir (Giddens, 2010: s.37). Modernliğin küreselleştirici yönü bu anlamıyla zaman ve uzamın birbirinden kopmasına ve esnetilmesine yöneliktir. Böylece toplumsal bağlamlar ve bölgeler arasındaki ilişkiler yerküre ölçeğinde şebekeleşme imkanına sahip olmaktadır.

Sonuç olarak zaman-uzam ayrışmasının modernliğin temel dinamiklerinden biri olarak kavranmasında üç neden ileri sürülmektedir. Bunlar (Giddens, 2004: s.25-26); (1) zaman-uzam ayrışmasının yerinden çıkarma mekanizmalarına yani sosyal etkileşimleri bağlamlarından koparma olanağı vermesidir. (2) Zaman-uzam ayrışmasının, modern sosyal yaşama özgü, yereli ve küreseli birbirine bağlayan geniş etkilere sahip rasyonel örgütlenme biçimlerine zemin hazırlamasıdır. (3) Zaman-uzam ayrışmasının geçmişi değerlendirme ve tarihi anlamlandırma konusunda geniş imkanlar sağlamasıdır.

1.2.2. Yerinden Çıkarma

Yerinden çıkarma, zaman-uzam ayrışmasıyla bağlantılı olarak toplumsal ilişkilerin mekansal özellik gösteren etkileşim bağlamlarından uzaklaştırılmasını ve zaman-uzamdan bağımsız bir şekilde yeniden yapılaşmasını betimlemektedir.

Modern öncesi geleneksel toplumlarda, toplumsal ilişkilerin zaman-uzam bağlamında yeniden üretildiğini ifade eden Giddens, modern toplum karşılaştırmasında zaman ve uzamın birbirinden ayrışması sonucu etkileşim bağlamlarının da yerinden koparıldığını söylemektedir. Bu bağlamda, yerinden çıkarma mekanizmaları toplumsal ilişkilerin yerel özellik gösteren bağlarından kurtulup, zaman-uzam boyunca yeniden yorumlanabilmesini beraberinde getirmektedir.

Zaman-uzam ayrışmasının yerinden çıkarma mekanizmalarına, toplumsal etkileşimleri zaman-uzam faktörlerinden bağımsız olarak ele alıp yorumlama olanağı vermesi; modern toplumsal yaşama özgü yereli ve küreseli birleştirici özellikte olması ve geçmişle geleceği birbirine bağlayarak yeni yorumlara ışık tutması zaman-uzam ayrışmasının modernliğin temel dinamiklerinden biri olmasında önemli rol oynamaktadır.

Giddens'a göre; modern kurumların gelişimiyle doğrudan ilişkili "yerinden çıkarma", iki tür düzenek aracılığıyla gerçekleşmektedir (Giddens, 2004: s.29). Bu düzenekler "sembolik işaretler" ve "uzman sistemler" olarak kavramlaştırılmıştır.

"Sembolik işaretler" toplumda bireyler arasındaki iletişimi ve değeri olan bir şeyin başka bir değerle değiştirilmesini sağlayan alışveriş aracıdır. Bu işaretler toplumsal ilişkileri geleneksel bağlarından kurtarıp, yeni bağlamlar katarak, onları değiştirmek yoluyla zaman-uzam ayrışmasının yoğunlaştırıcısı işlevi görmektedir. Para bu simgesel işaretlerden biri konumundadır. Giddens'a göre para modernlik öncesi toplumlardan farklı olarak toplumsal yerinden çıkarılmışlığa ve simgesel işaretlere modern toplumda daha fazla olanak sağlamaktadır. Buna neden olan şey, modern toplumla birlikte paranın evrensel olarak geçerli olan simgesel bir anlama

sahip olmasıdır. Modern öncesi toplumlarda para yerle ilişkili simgesel bir anlam ifade ederken, modern toplumla birlikte küresel ölçekte geçerli olan ve insanların hareket kabiliyetini arttıran bir anlam taşımaktadır (Giddens, 2004: s.29-32).

"Uzman sistemler" ise; genel anlamda teknik beceri ya da profesyonel uzmanlık isteyen bilgi sistemleridir. Bu sistemler, modernliğe özgü yaşam biçimlerinin yeniden yapılanmasını sağlayarak toplumsal ilişkileri değiştirmeye çalışmaktadır (Giddens, 2004: s.34).

Giddens'a göre, yerinden çıkarma mekanizmaları, hem simgesel işaretler hem de uzmanlık sistemleri "güvene" dayanmaktadır. Bu nedenle kişilere değil de soyut niteliklere duyulan güven modernlik kavramının önemli bir parçasını oluşturmaktadır (Giddens, 2004: s.33).

1.2.3. Refleksivite

Giddens'a göre (2004: s.41) modernliği değişim hızını karakterize eden olgulardan biri de refleksivite yani modernliğin düşümünselliğidir. Refleksivite, "toplumsal etkinliğin çoğu yanının ve doğayla maddi ilişkilerin yeni malumatlar veya bilgiler ışığında sürekli gözden geçirilmeye açık olmasını ifade etmektedir" (Giddens,2010:s.35). Bu anlamıyla modernlik, gelenekten farklı olarak refleksiviteyi (düşünümselliği) insan eylemlerinin temeli olarak görmektedir.

Giddens'a göre, eylemin düşünümsel gözetimi sosyal yaşamın yetenekli bireylerinin temel niteliği olması sebebiyle insan yaşamı için hiçbir şey toplumdaki eylemin düşünümsel gözetiminden daha önemli değildir (Giddens, 2003: s.152.) Bu anlayışla Giddens, Goffman'dan hareketle, bireylerin kendi eylemleri üzerine düşünme ve kendi eylemlerini denetleme kapasitesine sahip olduğunu dile getirmektedir. Ancak, bu modernlik söz konusu olduğunda Giddens için yeterli değildir. Giddens'a göre refleksivite, modernlik düzeyinde bireylerle olduğu kadar kurumlarla da ilişkilidir. Modern toplumda sosyal etkinliklerin tüm yönleri sürekli bir biçimde, yeni bilgiler ışığında gözden geçirilmektedir (Esgin, 2004: s.367).

Modern öncesi toplumda refleksivite gelenek ile sağlanırken, modern toplumda eyleyenin bilgiyi değiştirme ve dönüştürme kapasitesi ile mümkün olmaktadır. Gelenek refleksif olarak gerçekleştirilen davranışların zaman ve uzamda bir araya getirilerek geçmişin, geleceğin ve bugünün sürekliliği olarak yorumlanmaktadır. Geleneğe önem veren modern öncesi toplumlarda eski kuşakların deneyimlerine, simgelerine ve dünyaya olan ilişkilerine belirli anlamlar yüklenmektedir. Ancak modern toplumla birlikte ise refleksivite de dönüşüme uğramıştır. İnsan eylemlerine temel oluşturan süreklilikler, geleneğin kavramsal dünyasından daha ziyade modern bilginin içerisinde anlam kazanmıştır (Giddens, 2004: s.42-43).

Bireyin değiştirme ve dönüştürme kapasitesi, refleksif düşünce içerisinde yapıyı belirlemektedir, ancak yapı da ürünü olan bilgi ile bireyin bu kapasitesini sınırlamaktadır. Süreklilik arz eden bu eylem pratiğinde, bireyin olaylar karşısında gösterebileceği insiyatif tutum ve bilinç dışı güdülere de yer verilmektedir. Bu, insanların içinde bulundukları ortamları değiştirme dönüştürme, geçmişten devraldıkları toplumsal bilgileri, kaynakları, bilgileri yeniden yaratma yeteneklerini yansıtmaktadır (Layder, 2006).

Giddens, yapıyı değiştirme ve dönüştürme kapasitesine sahip refleksif düşüncenin iki boyutundan bahsetmektedir. Birincisi, yukarıda da açıklandığı gibi gözlemcinin formüle ettiği teoriler ile ilgili olan refleksivite, ikincisi ise kendi davranışlarını anlamaya ve açıklamaya çalışan bireyin refleksivitesi başka bir deyişle davranışın refleksif gözetimidir (Giddens, 2005). Davranışın refleksif gözetimi, insan davranışının niyetsel/yönelimsel veya amaçlı karakterini anlatmaktadır.

Davranışın refleksif gözetiminde bireyin, davranışlarını refleksif olarak düzenlemesi sistemsel bütünleşme düzeyini betimlemektedir. Bireyin sistemle bütünleşmesinde ise, hukuki rasyonel örgütlenme ve laik toplumsal hareket biçimlerinin etkisi vardır. Burada uygulanan gözetim girişimleri, bireyin değiştirme ve dönüştürme kapasitesini sınırlandırdığında ideolojik bir güç haline dönüşmekte, eylemsel ve söylemsel bir tutarlılık oluşturmaktadır. Dolayısıyla toplumsal yeniden üretimin sürekliliği yapılaşmış kurumların, sistemlerin yeniden yapılaşmasını

sağlayarak yapılar ile bireyler arasındaki güç ilişkisinin yönünü değiştirmemektedir (Giddens, 2005).

Sonuç olarak modernlik bütünüyle, refleksif (düşünümsel) olarak uygulanmış bilgiden oluşmaktadır (Giddens, 2004: s.41). Bu bağlamda refleksivite (modernliğin düşünümselliği), zaman-uzam ayrışması ve bununla bağlantılı yerinden çıkarma mekanizmalarıyla birlikte düşünülmelidir.

1.3. Ulus-devlet Anlayışında Yapılaşma Teorisi

Giddens, modernlik analizi yapabilmenin ön koşulunu çağdaş toplumun benzersiz ve temel bir niteliği olan ulus-devlet üzerine ayrıntılı teorik düşünceler geliştirilmesine bağlamaktadır (Kaspersen, 2000: s.66). Giddens'ın ulus-devlet düşüncesi, diğer çözümlemelerinde olduğu gibi, modern toplumu, ulus-devletten ayrı düşündükleri için klasik ve çağdaş sosyoloji geleneklerinin eleştirisine dayanmaktadır. Çünkü Giddens'a göre, modern toplumlar ulus-devletle özdeşleşmektedir. Giddens'a göre, ulus-devlet, geleneksel toplum düzenlerini dönüştüren ve modernliğin kurumsal boyutlarını oluşturan tüm unsurların taşıyıcısıdır. Ulus-devletin ortaya çıkışıyla modernliğin gelişimi arasında dolaysız bir bağ vardır. Dolayısıyla, ulus-devletin kendine özgü niteliklerini çözümlemek, hem sosyolojik teorideki yetersizlikleri belirleyebilmek hem de modernliğin çok boyutlu doğasını gözler önüne sermek için önemli bir adımdır (Esgin, 2004: s.339).

Giddens, modernliğin çözümlenmesinde ve sosyoloji teorilerinin yeniden yapılanmasında önemli olan etkenin ulus-devlet ve ulus-devlet öncesi toplumun farklılıklarını modern ve geleneksel toplumlar bağlamında incelemek olduğunu belirtmektedir (Giddens, 2004: s.22).

Giddens (2010: s.28) modernliği, 17. yüzyılda Avrupa'da ortaya çıkan ve 20. yüzyılla birlikte tüm dünyaya yayılan kurumlar ve davranışlar ekseninde toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimi olarak tanımlamaktadır. Ona göre, modern toplum, kapitalizmle birlikte, farklı bir devlet biçimini ve farklı örgüt yapılarını yaratmıştır. Başka bir ifadeyle geleneksel toplumlardan farklı olarak geleneksel örgütlenme

düzeneklerinde mevcut olmayan özgün kurumsal yapılar oluşturmuştur (Giddens ve Pierson, 2001: s.85).

Bu kurumsal yapılardan en önemlisi ulus-devlettir. Giddens'a göre ulus-devlet; belirli bir toprak parçasında, gözetim tekniklerini uygulayan ve şiddet tekelini elinde bulunduran devlet olarak tanımlanmaktadır. Ulus-devleti modern öncesi toplumsal örgütlenmelerden ayıran en önemli özellik, kurumsal organizasyonu veya organizasyonun büyüklüğü değil, toplumsal alanın düzenlenmesine yönelik olarak refleksif gözetim mekanizmalarını etkin bir şekilde kullanabilmesidir (Giddens, 2010: s.32). Başka bir deyişle modern toplumda sadece organizasyonların varlığı değil, bu organizasyonların toplumsal ilişkileri belirli bir zaman ve mekan ölçeğinde düzenleyen kontrol mekanizmasının var olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre zaman ve uzamın yerinden çıkarma ve yeniden tesis etme pratikleri, modern toplumsal ilişkileri örgütlemekte merkezi bir öneme sahiptir. Giddens'a göre modernliğin bu özelliği "uzak olayların ve eylemelerin hayatımız üzerinde sürekli bir etkiye sahip olması" şeklinde açıklanmaktadır (Giddens ve Pierson, 2001: s.87).

Bu etki küreselleşme kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Küreselleşmeyle birlikte, yerel toplumsal etkinliklerin modern toplumla birlikte önemsizleşmesi, dünya ölçeğindeki kurumsal, siyasal, toplumsal, ekonomik olguların belirleyici etkileri gelişmeye başlamıştır. Başka bir deyişle, toplumsal sistemlerin zaman ve mekan boyutundaki yapılaşması aracılığıyla yerel olandan küresele bir geçiş söz konusu olmuştur. Bu geçişle birlikte modernliğin ve modern toplumun süreksizlikleri ön plana çıkmıştır. Buna göre, modernliğin getirmiş olduğu dönüşümler çapı ve yoğunluğu ile günlük yaşamı etkileri bakımından geleneksel toplumsal düzenlerden faklıdır. Bu durum modernliğin değişim hızı, değişim alanı ve modern kurumların doğası özellikleri ile açıklanmaktadır: Bu bağlamda modernlik toplumsal hayatı yönlendiren değişim hızına sahiptir. Burada geleneksel toplumların devingenliğine karşın modern toplumlar daha dinamik bir yapıya sahiptir. Bununla birlikte modernliğin değişim alanı küresel niteliktedir. Yani modern toplumlar toplumsal dönüşümlerin tüm dünya ölçeğinde daha fazla etkili olduğu toplumlardır. Ayrıca siyasal bir örgütlenme olarak ulus-devletin varlığı da iktisadi olarak kapitalizm;

ürünlerin ve emeğin metalaşması bağlamında modern kurumların doğası gereği ayırt edici niteliktedir (Giddens, 2004: s.16).

Giddens'ın teorisine göre, ulus-devletin oluşumu daha çok endüstriyel kapitalizmin genişlemesiyle ilgili olsa da, bu birbirinden bağımsız üç sürecin bir araya gelmesiyle mümkün olmuştur. Birincisi; doğanın insan müdahalesi ile dönüşümüne olanak tanıyan özelliği ile endüstriyalizm, ikincisi; kapitalist dünya ekonomisinin oluşması, üçüncüsü ise; askeri aygıtların dönüşümüdür (Giddens, 2008: s.356). Ulus-devletin ve modern dünya sistemin oluşumu bu üç sürecin kesişimi olarak kapitalizmin endüstriyel üretimle eklemlenmesini, endüstriyel üretimin de askeri güçle eklemlenmesini içermektedir (Giddens, 2000: s.217).

Ulus-devletin bir diğer önemli özelliği ise, bölgeselleşmesidir. Bölgeselleşme ulus-devletin ekonomik olarak merkez ve çevre devletler, politik güç blokları ve küresel devlet sistemindeki otonom örgütlenmesinin yanında, devletlerarasındaki endüstriyel işbölümünün getirmiş olduğu farklılaşmaları da içermektedir. Bu durum nüfusun yoğunlaştığı alanları da etkilemektedir. Geleneksel yapıdaki devletlerde nüfusun yoğunlaştığı alanlar kırsal mekanlar iken, ulus-devlet içerisindeki nüfus yoğunluğu ise şehirlerde görülmektedir. Kültürel, etnik ve dilsel farklılıklar gözetilmeksizin bölgesel olarak farklı yoğunlaşmaların ve dengesiz dağılımın olduğu modern şehircilik, bölgeselleşmenin en tipik özelliği olarak ortaya çıkmaktadır (Giddens, 2008: s.255-256).

Ulus-devletin yer aldığı modern toplumların bir diğer özelliği de güven ve riskin doğasına ilişkin belirleyicilerin değişmiş olmasıdır. Bu bağlamda modern öncesi toplumlarla modern toplumsal yapılar arasında güven ve riskin doğasına ilişkin belirli karşıtlıklar söz konusudur. Modern öncesi toplumlarda zaman-uzam uzaklaşmasının düşük nitelikte olması sebebiyle, modern öncesi toplumlarda risk ve tehlike biçimleri yerle sıkı sıkıya ilişkilidir. Ancak modernlik koşulları zamanı yerden koparmakta, bu da modern öncesi toplumlara göre risk ve tehlike anlayışlarını mekandan bağımsız kılmaktadır (Giddens, 2004: s.102). Dolayısıyla modern toplumlarda zaman ve uzamdan bağımsız bir şekilde risk ve tehlikelere açık bir toplum yapısı mevcuttur.

Modern öncesi toplumlarda güven bağlamı da modern toplumdan farklı özelliklere sahiptir. Zaman-uzam bağlamı içerisinde öncelikli güven bağlamı akrabalık ilişkilerinin toplumsal ilişkileri düzenlemesidir. İkincisi; aynı toplumsal grubun üyeleri arasında yaşamanın vermiş olduğu güven bağlamıdır. Bu bağlam, yerel etkileşim alanlarının dar olduğu toplumsal yapılar için geçerlidir. Üçüncüsü, dinsel kozmolojilerin etkililiği çerçevesinde oluşan güven bağlamıdır. Dünyanın anlamlandırılmasına olanak tanıyan özellikleriyle dinsel kozmoloji, kişinin güven duygusunu oluşturan ahlaki ve pratik var olma duygusunu sağlar. Dördüncü güven bağlamı ise, gelenektir. Gelenek, insanın toplumsal ilişkilerini düzenleyen özellikleriyle geçmişe referansla bağlantılı olarak geleceğin inşa edilmesi sürecidir. Modern öncesi toplumlarda geleneğin geçmişle olan bağı modernlik koşullarında şuanda yaşamanın geçmiş ve gelecekte yaşamaktan daha önemli hale gelmesi bağlamında modern toplumların bir özelliği konumdadır (Giddens, 2004: s.104-105).

Bunların dışında idari gücün genişlemesi, denetim ve gözetim pratiklerinin artması da ulus-devletin önemli ayırt edici özellikleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulus-devletin idari olarak genişlemesine olanak tanıyan şey haberleşme olanaklarındaki artış, taşımacılığın mekanizasyonu, iletişimin elektronik hale gelmesi ve taşımacılıktan ayrılması ve devletin idari amaçlarla toplum hakkındaki bilgi olanaklarının artışına sebep olan belgeleme faaliyetlerinin genişlemesidir (Giddens, 2008: s.230). Giddens'a göre (2008: s.236) "devlet gücünün oluşumu idari amaçlarla kullanılan bilginin düzenli şekilde toplanmasını, depolanmasını ve kontrolünü gerektirmektedir". Ulus-devlete geçiş sürecinde devletin toplum üzerindeki denetleyici pratiklerindeki bu artış, ulus-devletin otorite kaynakları üzerindeki denetimini de genişletmiştir. Ulus-devlet otoritesinin ayırt edici nitelikleri, etkin bir gözetim biçimini hakim kılabilmesidir. Bunun için gözetim teknikleri ve teknolojileri ile nüfusun kontrolü, gündelik yaşamın denetlenmesi ve okul, hapishane, fabrika gibi kurumsal yapılarla bireyin yaşam politikalarının belirlenmesi sağlanmaktadır. Aynı zamanda gözetim ile kurumlar veya toplulukların saklanabilme özelliğine sahip enformasyon biriktirmesine ve toplumun yukarıdan aşağıya hiyerarşik bir biçimde denetimine olanak sağlamaktadır (Giddens, 2010: s.191). Bu açıdan enformasyon birikimi, kullanılması ve saklanması süreci zaman ve uzamdan bağımsız bir gücün oluşmasının maddi temelini olmaktadır (Giddens, 2000: s.185).

Kısaca özetlemek gerekirse modernliğin kapitalizm ve endüstriyalizmle birlikte taşıyıcısı olan ulus-devletin ayırt edici nitelikleri; (Kaspersen, 2000: s.82; Esgin, 2004: s.358-359): (1) Devletin gözetim potansiyelin gelişmesi, bilginin toplanması, saklanması, yasal yetkinin genişlemesi ve böylece nüfusun devletin kontrolünün altına girmesi, gündelik yaşamın denetlenmesi ve kontrol altında tutulması. (2) Askeri gücün genişlemesi ve devletin şiddet araçları üzerinde tekel sahibi olması. (3) Kapitalizm, sınıf toplumunun gelişmesi ve sınıf çatışması ile özel mülkiyetin gelişimi ve güçlenmesi, emek gücün sömürülmesi. (4) Endüstriyalizm ile doğanın eşi görülmemiş bir biçimde radikal dönüşümlerine neden olunması, üretimin makineleşmesi ve emek süreçlerinin merkezileşmesi olarak ifade edilebilmektedir.

2. ULUSAL KİMLİK İNŞASI ve KOLEKTİF BELLEK

Ulus-devlet olma sürecinin en önemli göstergelerinden biri, ortak (kolektif) kimliğin yani ulusal kimliğin inşasıdır. Bu bağlamda ulusal kimliğin inşasında, kimlik olgusu ve bu kimliğin kolektif bellekle olan bağlantısının betimlenmesi önemlidir.

2.1. Kimlik Olgusu

Kimlik Olgusu çalışma kapsamında, kimlik kavramı, kimlik türleri, kimlik inşası ve Türk Milli kimliğini açıklamak amacıyla ulusal kimlik bağlamında ele alınmaktadır.

2.1. Kimlik Kavramı

Kimlik kavramı, sosyal bilimlerde üzerinde en çok tartışmaların yapıldığı kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlık tarihi kadar eskiye uzanan bir geçmişi olan kimlik, ancak birey ve bireylerden oluşan gruplar söz konusu olduğunda bir anlam kazanmaktadır. Bu nedenle, ilk insandan başlayarak kimlik, her birey ya da bireylerden oluşan her toplumsal grup ya da oluşum için varlığı tartışılmaz bir olgu olarak kabul edilmekte, bu olgunun çok boyutlu olması da sosyal bilimlerin farklı dallarının kimliğin farklı boyutuyla ilgilenmesini gerektirmektedir.

Bu bağlamda genelde kültürel bir olgu olarak tanımlanan kimlik, toplumsal bir varlık olarak insana özgü olan belirti, nitelik ve özelliklerle; birinin belirli bir kimse olmasını sağlayan şartların bütünü; kişinin kim olduğunu tanıtan belge, hüviyet olarak veya herhangi bir nesneyi belirlemeye yarayan özelliklerin bütünü şeklinde tanımlanmaktadır (www.tdk.gov.tr).

Yıldız'a (2007: s.9) göre kimlik, bireylerin gerek kültürel gerekse yaşadıkları çevrelerdeki sosyal konum ve statülerinin karşılığı olan çok boyutlu inanç, tutum, değer yargıları gibi yaşam biçimini sembolize eden bir kapsamın alt başlığıdır. Bu bakışa göre; bir kimseye özgü belirgin özellik ile manevi ve ruhsal niteliklerinin bütünüyle sosyal yön betimlenmektedir. Burada kişinin kendini ne olarak tanımladığı ve diğerlerinden kendini nasıl ayırt ettiği vurgulanmaktadır.

Kimlik kavramı ile ilgili olarak biri psikolojik, diğeri sosyolojik olmak üzere iki temel yaklaşım mevcuttur. Psikolojik yaklaşım, kimlik (identity) kavramını benlik konusunda açıklamakta; daha önce kim isek, yine o olduğumuz yolundaki öznel bir bütünlük, tutarlık ve süreklilik duygusu; 'ben kimim' sorusuna verilen cevabımız olarak tanımlamaktadır. Kimlik duygusu bedensel yapımızla ilgili olduğu gibi imajlarımız, anlamlarımız, değer yargılarımız, inançlarımız, yaşadıklarımız ve cinsiyet, etnik, yaş, statü vb. toplumsal konumumuzla ve başkalarının bizi nasıl algıladığına, nasıl tanımladığına ilişkin inançlarımızla şekillenen bir olgudur (Budak, 2000: s. 451).

Kimlik, kişilerin içinde yaşadıkları farklı gruplarla olan ilişkilerini ve gruplara dönük olarak yerine getirmeleri gereken görevleri, hak ve bağlılık derecesini tayin eden bir olgudur. Bu olgu, bireylerin ve toplulukların gelişmesini sağlayan, varlıklarını sürdürmelerini sağlayan hak ve bağlılıkları vurguladığından dolayı topluluklar içindeki kişiler arasında beraberlik ve dayanışma duygusu yaratmaktadır (Karpat, 1995: s.23).

Bu bağlamda bütün kimliklerin bir toplumsal ilişkiler sistemi içinde oluştuğu söylenebilmektedir. Gündelik hayattaki etkileşimler sonucunda meydana gelen bireysel kimlik, insanlar arasında "bir simgeler ve ilişkiler sistemi" olarak da

düşünülmektedir. Çünkü toplum içerisinde yaşayan birey, fiziksel güvenliğinin yanı sıra psikolojik güvenliğini de sağlamak amacıyla yaşadığı toplumla etkileşim içine girmekte, onun davranış modellerini ve değerlerini içselleştirmektedir. Dolayısıyla varlığın bir tanımı olan 'kimlik' de bu toplumsal çevrede oluşmakta ve gelişmektedir. Başka bir ifadeyle sosyal kurgunun, toplum içerisinde, az ya da çok fakat sürekli olarak içselleştirilmesi, toplumsal boyutta kimliğin inşasıyla sonuçlanmaktadır (Aydın, 1998: s.14).

Karpat'a (1995: s.23) göre, birey birçok toplumsal kimliğe sahiptir ve bireyin sahip olduğu bütün bu toplumsal kimlikler verili (tabii) ve kazanılmış (iradi) olarak ikiye ayrılmaktadır. Verili kimlikler insanlara doğduğu günden itibaren içinde yaşadıkları toplumsal çevre tarafından kazandırılmaktadır. Bireyin aile, toplum, ulus ve medeniyet gibi kimlikleri verili kimliklere örnek olarak gösterilebilmektedir. İnsanlar neredeyse verili kimlikleriyle birlikte doğmaktadır. İnsanların içinde yaşadıkları toplumsal çevrede kendi tercihleri ile edindikleri kimliklere ise kazanılmış kimlikler denilmektedir. Bireylerin kazanılmış kimliklerini iradi olarak seçme ve değiştirme yeteneği bulunmaktadır. Aslında verili kimliklerde kazanılmış kimlikler gibi zaman içerisinde değişmektedir. Ancak verili kimlikler çok yavaş ve asırlar tutan süreler içinde değiştiği için değişmiyormuş gibi görünmektedir.

Verili ya da kazanılmış kimliklerde objektif öğeler ve sübjektif bilinç kimliğin önemli iki bileşeni olarak kabul edilmektedir. Burada dil, din, mit, tarih, coğrafya, yaşam pratiği, gelenek ve görenekler gibi objektif özelliklerin içselleştirilmesinin yanında, sübjektif bir bilinçle bireylerin aynı unsurları paylaştıklarının farkında olmaları da gerekmektedir. Başka bir ifadeyle, kimlik, insan topluluklarına özgü bir varoluş olgusu olarak zaman içinde etkisini gösteren objektif ve sübjektif unsurlarla gelişmektedir. Ayrıca bu iki özellik birbirinden bağımsız düşünülemeyeceğinden dolayı objektif özelliklerin varlığı, sübjektif bilincin de kendiliğinden kısmen ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu nedenle de objektif öğelere sahip bir kimlik grubunun sübjektif bir bilince sahip olmama gibi bir sorun yaşaması mümkün görünmemektedir. Meydana gelebilecek sorunlar, objektif öğelere sahip kimlik grubunun sübjektif bilince ne ölçüde sahip olup olmadığı hakkında ortaya çıkmaktadır (İnanç, 2006: s.21).

Dağı (2002: s.49), objektif unsurlar ve sübjektif bilinç hakkında yaptığı belirlemede, "ulusal kimlik ortak dil, kültür, din, coğrafya ve tarih gibi öğelere dayansa da öteki ile temasın özel tarihidir ki, bir ulusu diğerlerinden farklılaştırır, eşsizleştirir" demektedir. Burada Dağı "öteki" ile temastan, ağırlıklı olarak savaşları kastetmektedir. Çünkü Dağı'ya göre, bireysel kimlikler büyük ölçüde savaşlarla kolektif bir kimliğe dönüşmekte; birey, ulus ve devlet arasında kader ve duyuş birliği yaratılmaktadır. Yaratılan bu kader ve duyuş birliği, ortak dil, kültür, coğrafya ve tarih gibi öğelerden oluşan objektif unsurların ihtiyaç duyduğu sübjektif bilinçle çok yakın bir ilişki içerisinde bulunmaktadır. Bireylerin, kader ve duyuş birliğini savaşlar yardımıyla ortaya koyabilmeleri için, ortak dil, kültür, coğrafya ve tarih gibi ortak öğelere sahip olduklarının bilincinde olmaları gerekmektedir (İnanç, 2006: s.20-21).

Bilgin (2007: s.88-91), kimliğin toplumsal bir unsur olmasından hareketle, kimliğini toplum içerisinde oluşturmak zorunda olan bireyi, kimlik edinen olarak tanımlamaktadır. Dolayısıyla toplumda bu durumda kimlik vereni oluşturmaktadır. Böylece kimlik edinen (birey) ve kimlik verenin (toplum) bileşimi aynı zamanda "toplumsal kimlik"i de meydana getirmektedir. Bu bağlamda kimliğin oluşumu hem kapsayıcı hem de dışlayıcı bir süreçtir (Dağı, 2002: s.46). Bu nedenle, kimlik edinen, farklı gördüklerini ötekileştirerek dışlarken, kendisiyle özdeş kabul ettiklerine de kucak açarak kimliğini inşa etmektedir. Kılıçbay'a göre bu durum bir aynılaşma göstergesi olarak kabul edilmektedir (Kılıçbay, 2003: s.155). Yani kimlik edinen, kimlik verenin değerlerini içselleştirerek aynılaşmakta, öteki kimlikleri kapsam dışı bırakmaktadır. Bu yönüyle bakıldığında kolektif kimliğin, bellek süreçlerine bağlı olduğu görülmektedir. Burada herhangi bir grubun üyeleri kendilerini ortak geçmişlerinin aralarına dayanarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda ulusal kimlik kolektif kimliğin özgül bir biçimidir (Morley ve Robins, 1997: s.74).

Genel olarak özetlemek gerekirse, kimlik olgusunun tarihsel süreç içerisinde oluştuğu, verilen ve kazanılan bir özelliğe sahip olduğu, sadece kişisel ve nesnel bir anlamının olmadığı aynı zamanda toplumsal anlamlar da içerdiği söylenebilmektedir.

2.1.1. Kimlik Türleri

Kişisel ve nesnel içeriğinden ziyade toplumsal anlamlar içeren, verilen ve kazanılan bir özelliği sahip olan kimlik, alanyazında farklı türler altında incelenmektedir. Bu bağlamda karşımıza; kişisel kimlik, kolektif/kültürel kimlik, etnik kimlik, milli/ulusal kimlik ve sosyal kimlik kavramları çıkmaktadır.

Kişisel kimlik, insanı diğerlerinden ayıran fakat yine büyük ölçüde sosyal olarak şekillenmiş bireysel nitelikleri kapsamaktadır. Kişisel kimlik duygusu, zamansal bir boyut, bir birlik veya tutarlılık duygusunu içermektedir (Bilgin, 2007: s.214). Bu bağlamda sahip olduğumuz kapasite ve özelliklerimizle kendimize özgü bir yaşam tarzı oluşturmamızı sağlamakta, başkalarının gözündeki algımızı oluşturmakta, başkalarına göre kendimizi tanımlamamızı sağlamaktadır.

Kolektif/kültürel kimlik, soysal kimliğin topluluklar düzeyindeki ifadesi olarak tarihsel bir geçmişe sahip grupların diğer gruplardan farklarını ortaya koyma, vurgulama talebi olarak karşımıza çıkmaktadır (Bilgin, 1994: s.53). Benzer bir ifadeyle ortak bir maziye ve kültüre sahip olan toplulukları, diğer topluluklardan ayıran özelliklerdir. Bu bağlamda kolektif kimlik, geçmişle olan bağları semboller, anılar, değerler, inançlar ve alışkanlıklardan gelen kolektif bellek unsurlarıyla inşa edilmektedir.

Etnik kimlik, bireyin içinde yaşadığı toplumdaki yaygın kültür unsurlarından farklı olarak, kendilerine özgü bir kültürel sistemin yapı niteliklerini taşımasıyla ortaya çıkan bir kimlik türüdür (Karakaş, 2006: s.94-95). Bu bağlamda büyük bir toplum içerisinde kendilerine özgü kültürel gelenek ve kimlik duygusuna sahip olmakla, ana toplumdan farklılaşmaktadır.

Milli/Ulusal kimlik, ulusu meydana getiren kişilere ulusal bir aidiyet kazandıran (Tekinalp, 2005: s.77), ulus-devlete meşruiyet kazandıran, kolektif bir kimlik türü olarak etnisite gibi olguların ortaya çıkardığı farklılıklar dikkate alınmaksızın siyasal aidiyeti belirten bir olgu haline gelmiş (Altuntaş, 2004: s.73),

zamanla aynı kültür çevresinde yaşayan insanların kişiliklerinin ortak kimliği olarak tanımlanmaya başlamıştır (Kösoğlu, 1998: s.102).

Ulusal/milli kimlik; ülke, vatan, ortak dil, ortak politik haklar gibi temel unsurlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda ulusal kimlik tek boyuttan ziyade birçok alanı ve boyutu kapsayıcı nitelikte oluştuğu görülmektedir. Bir aidiyet duygusu içinde oluşan ulusal kimlikler, kişinin "ne ve kim" olduğuna dair bir tanımlamayı içermektedir (Karakaş, 2006: s.88-92).

Ulusal kimlik, toplumsal olarak birçok işlevi de yerine getirmektedir. Ulusal kimliğin işlevleri; içsel ve dışsal işlevler olarak iki temel boyutta ele alınmaktadır. Bu boyutlara göre ulusal kimlik, mensuplarına içinde çalışmak ve yaşamak zorunda oldukları toplumsal mekânı tanımlayarak, onları zaman ve mekâna konumlandıran tarihsel bir ülkenin sınırlarını çizmekte, ayrıca teritoryal kaynaklar üzerinde denetim kurmak, kaynak dağılımını kontrol etmek ve emek-meta dolaşımını teşvik ederek ekonomik, siyasi personelin seçimi, siyasi davranışın düzenlenişi, hükümetlerin seçiminde ulusal çıkarı temellendirerek siyasal işlevleri yerine getirmektedir (Smith, 2004: s. 33-34).

Sonuç olarak, ulusal/milli bir kimliğin ortaya çıkışı insanların birbirlerine doğal olarak bağlı oldukları, ortak bir kadere sahip bulundukları, ortak çıkarları olduğu ve ortak bir geçmişi paylaştıkları duygusunu ifade etmektedir (Cevizci, 2010: s.940).

Sosyal kimlik, kişilerarasındaki ilişkilerde ifade bulan kimliktir. Kişinin sosyal davranışlarının/eylemlerinin temelini oluşturmaktadır. Sosyal kimlik, bireyin kendisini bir sosyal çevre veya bir sosyal gruba göre tanımlaması ve konumlamasını ifade etmektedir. Kısacası *"sosyal kimlik sosyal yapının bireydeki yansımasıdır"* (Bilgin, 1995: s.67).

2.1.3. Kimlik İnşası ve Ulusal Kimlik

Kurmak, yapmak gibi anlamı bulunan inşa kelimesinin kimlikle birlikte ele alındığında taşıdığı anlam, toplumsal temelde ortak milli değerler yaratmak ve herkesi bütünleyen sosyal bir kimlik oluşturmaktır. Bu noktada kimlik inşasının daha çok milli/ulusal kimlik inşası bağlamında ele alındığı söylenebilmektedir.

Alanyazında milli/ulusal kimlik inşası ile ilgili farkı stratejiler bulunmaktadır. Ulus-devletlerin uyguladığı bu stratejilerde, milliyetçilik ideolojisi, hukuk, askerlik ve eğitim gibi uluslaştırma araçlarından yararlanılmaktadır. Ulus-devletler bu stratejiler ile asimilasyon politikaları uygulayarak ulus inşasını gerçekleştirmekte, böylece bireylerin herhangi bir başka gruba değil, ulus-devlete sadakatinin gerçekleşmesini sağlamaktadır (Akıncı, 2011: s.25).

Ulus inşası sürecinde, bağımsızlık kazanıldıktan sonra öncelikle meşruluk kazanmış bir ulusal yönetimin oluşturulması, kültürel standartlaştırma işleminin tamamlanması, siyasal vatandaşlık anlayışının yerleşmesi ve zenginliklerin yeniden dağıtılması sağlanmaya çalışılmaktadır. Ardından eğitim yoluyla ulus bilinci, askerlik yoluyla vatan bilinci ve siyasal katılma ile de vatandaşlık bilinci aşılanmaya çalışılmaktadır. Bu süreç içerisinde milli marş, bayrak, haritalar, heykeller vb. ulusal övünmeyi getirecek sembolik üretimlerde bulunulmaktadır. Ayrıca ülkede bulunan farklı diller, gelenekler gibi yerel değerler ulusal değerlerde eritilmekte veya etkisizleştirilmeye çalışılmaktadır (Kurubaş, 2008: s.23). Bu noktada milli kimliğin inşasında yaşanmış tarih duygusu, ortak gelenek ve toplumsal belleğin oluşturulması ve canlı tutulması önemlidir.

Farklı etnik gruplara mensup kişilerin vatandaşlık bilinciyle benimsediği ve genelde ülkenin kurucu egemen unsurunun oluşturduğu ulusal kimliğin inşası, bu etnik gruplara dönük asimilasyon ya da sosyal mobilizasyon politikaları uygulamaktadır. Sosyal mobilizasyon sürecinde toplumda dil ve kültür alanında bir asimilasyon süreci yürütülmekte, farklı etnik gruplara mensup kişiler egemen olan yapının dil ve kültürünü benimsemek durumunda kalmaktadır. Dil ve kültüdeki bu

tektipleştirme, milli kimliğin inşasındaki en önemli stratejilerden birini oluşturmaktadır (Akıncı, 2011: s.26).

Benzer şekilde farklı etnik grupları ortak bir kimlik etrafında toplamak amacıyla gelenekler de milli kimliğin inşa stratejilerinden biri olarak kullanılmaktadır. Ulus-devletler sınırları belirli topraklar üzerinde yaşayan farklı grupları ve onlara ait kimlikleri tektipleştirmek için gerek gördüğünde bu etnik grupların geleneklerini canlandırırken gerek gördüğünde de geleneği kendisi icat etmektedir (Kurubaş, 2008: s.22). Hobsbawm ve Ranger'a (2006) göre, iki çeşit gelenek bulunmaktadır. Bunlar; kökleri geçmişe dayanan gerçek gelenekler ile icat edilmiş geleneklerdir. Onlara icat edilmiş gelenekleri gerçek geleneklerden ayırmak gerekmektedir, çünkü icat edilmiş gelenekler sonradan tasarlanarak iktidar aracı olarak sunulmuştur. Giddens ise geleneklerin hepsinin icat edilmiş olduğunu söylemektedir. Bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde oluşturulan gelenekler, her zaman iktidarla iç içe olmuş, hatta modern öncesi dönemde de egemen sınıfların konumlarının devamında kullanılmıştır. Gelenekler zaman içinde değişime uğramakta, yeniden icat edilmektedir (Giddens, 2000: s.53-55).

Hobsbawn'a (2006: s.7-9) göre yeniden icat edilen geleneklerin başında milli kimlik stratejilerinden biri olarak kullanılan ulusal bayraklar ve milli marşlar bulunmaktadır. Bu alışılagelmiş gelenekler günün ulusal amaçlarına uygun hale getirilmekte, ritüelleştirilerek kurumsallaştırılmaktadır. Böylece ortak bir duygu, aidiyet duygusu yaratılmaktadır.

Milli kimliğin inşasında kullanılan bir başka strateji de din olgusudur. Din, yarattığı manevi güç ile toplumun bireylerini birleştirme, bütünleşme, uluslaştırma özelliğine sahiptir. Din, ahlaki benliği ile milli kimliği bütünleştirmektedir. Ayrıca dinsel ritüeller de milli kimliği besleyen önemli araçlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Milli/ulusal kimliğin inşasında ulus-devletlerin uyguladığı eğitim, tarih ve ekonomi-sosyal politikalar da bulunmaktadır. Eğitim politikası, milli kimliğin en önemli inşa aracıdır. Çünkü yaratılmak istenen toplum ya da ulus ancak eğitim ile mümkün kılınabilir. Bu bağlamda eğitim politikaları kapsamında belirlenen

müfredatlar, derslerin içerikleri, öğrenme çıktıları, makul vatandaşın yaratılmasında temel oluşturmaktadır. Bu bağlamda Erken Cumhuriyet Döneminde gerçekleştirilen eğitimle ilgili reformlar, yeni bir ulusun yaratılması için atılmış önemli adımlar olarak görülebilir.

Milli kimliğin inşasında kullanılan bir diğer araç ise, tarih politikasıdır. Tarih politikası geçmişle bugün ve gelecek arasında bağ kurulmasını sağlamaktadır. Ayrıca ulusun tüm vatandaşlarının ortak bir tarihsel geçmişe sahip olduğunu vurgulamakta, böylece ulusal/milli kimliğin temel değerlerini görünür kılmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk'ün Erken Cumhuriyet Döneminde oluşturduğu Türk tarihinin araştırılması, öğrenilmesi, yazılması ve öğretilmesini içeren tarih politikası, Türk ulusal kimliğinin inşasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır.

Ekonomi ve sosyal politikalar da milli kimliğin inşasında kullanılan araçlardan biridir. Kürselleşmeyle birlikte ortaya çıkan ulus-devletler, endüstrileşme ve kapitalizmin özelliklerine uygun olarak ekonomi ve sosyal alanla ilgili çeşitli yasalar ve politikalar üreterek, ulus-devlet içindeki her bir bireyi gözetim, denetim ve kontrol altında tutmakta, böylece milli kimliği inşa etmektedir. Örneğin laiklik, demokrasi, liberalizm gibi yaklaşımların ulus-devletler tarafından benimsenmesi ve uygulanması ulusun tüm fertlerini etkilediği için milli bir kimliğin yaratılmasında etkili olmuştur.

2.2. Kolektif Bellek Olgusu

Çalışma kapsamında kolektif bellek olgusu; kolektif bellek kavramı ve yaklaşımları bağlamında ele alınmaktadır.

2.2.1. Kolektif Bellek Kavramı

Bellek çalışmaları, geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki döngüsel ve çizgisel kavrayışla ilgili olarak zamanı biçimlendirmektedir. Buna göre belirli bir zaman diliminde meydana gelen olay ya da durumların çeşitli bağlamlarda hatırlanmasını ifade etmektedir.

Alanyazında bellekle ilgili çalışmaların Antik dönemden itibaren başladığı görülmekle birlikte modernizmin birey, toplum, kültür, tarih ve gruplar üzerindeki etkisi ve hızının geçmişte yaratılan kurgunun hatırlanmasını betimleyen bellek çalışmalarında dönüşüme neden olduğu görülmektedir.

Modernizimle birlikte ortaya çıkan ulus-devlet yapısında, merkezileşme ve modernleşme süreci, geçmişin bir bilgi ve yönetim nesnesi olarak kavranmaya başlamasına neden olmuştur. Bu süreçte ulusa ait bir kimlik oluşturmak amacıyla toplum ortak dil, din ve değerler etrafında tektipleştirilmiş ve kolay yönetilmesi amaçlanan bir kitle olarak görülmüştür. Bunun için geçmişin bugünü yönlendiren bir bilgi kaynağı olarak ve bugünün meşruiyetini sağlamak adına yapılandırılması gerekmiştir. Bu nedenle modernizm, belleğin gittikçe önemini kaybettiği, onun yerine geçmiş bilgisinin yaratıldığı ve yönetildiği bir dönem olmuştur (İnce: 2010: s.5).

1920'li yıllardan itibaren sosyal bilimler alanında önemli bir yer tutan bellek çalışmaları, Halbwachs, Bartlett ve Durkheim önemli düşünürlerin etkisiyle günümüz bağlamında yeniden büyük bir önem kazanmıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı esnasında yaşanan olumsuz durumların verdiği rahatsızlık, kolektif bellek çalışmalarını ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda öne çıkan bellek, hatırlamayı bir gereklilik olarak saymakta, istenen durumlarda işlerlik kazanmakta, evrensel olmakta ve örnek olmaktadır. İletişim çağına uygun olan bu yeni bellek; demokrasi, insan hakları veya Yahudi Soykırımı'nın kınanması gibi evrenselleştirilebilir değerlere dayanmaktadır (Bilgin, 2013: s.39).

Kolektif bellek, belleği bireysel boyutundan toplumsallığa kaydırmakta; hatırlama/unutma eylemini kişisel bir edim olmaktan çıkarıp, bireyin toplumla kurduğu etkileşimin bir ürünü olarak görmektedir. Bu bağlamda kolektif bellek, sosyal olarak üretilen bir unsur olarak; geçmişi birebir deneyimlemiş bireysel belleklere dayanmasa da, kütüphane, müze, anıt, tarih kitapları gibi hafıza oluşturma mecralarına dayanmaktadır. Dolayısıyla kolektif bellek, bireylerin kendilerinin deneyimlemedikleri ancak kültürel yapıntılardan öğrendikleri geçmiş bilgisi olarak tanımlanabilmekte; beraber yaşanılan geçmişe değil, üzerine ortak bilgiye sahip

olunan geçmiş kurgusuna gönderme yapmaktadır. Burada sahip olunan geçmiş ne kadar ortak ise, bu geçmişi paylaşan bireyler arasında kolektif bellek o kadar güçlü olmaktadır. Bu bağlamda kolektif bellek, aile ya da ulus gibi farklı özelliklere sahip herhangi bir sosyal grubu birleştiren ortak bir kimliği oluşturmaktadır (İnce, 2010: s. 6-7).

"İnşa edilmeye çalışılan kimliğe bir tarihsel töz verme, bir derinlik kazandırma işlevi görmek ve topluluk üyelerinde aynı kaderi paylaşma duygusu uyandırmak" (Bilgin, 2008: s.36) kolektif belleğin önemli işlevlerindendir. Bu bağlamda kolektif bellek, ulus inşası ve ulusal kimlik için önemli bir temel oluşturmaktadır. Ulus-devletler çağı ile birlikte, tektipleştirilmiş bir toplumun önem kazanmasıyla resmi tarih ve bellek çalışmaları devletin asimilasyon ve baskı politikaları olarak önem kazanmış, böylece devletin merkezileşme ve yönetme ilkelerine uygun bir topluluk yaratılmaya çalışılmıştır (İnce, 2010: s.9).

Licata, Klein ve Gely (2007: s.4'den aktaran Bilgin, 2013: s.42) kolektif belleğin, toplum ve bireyler için dört işlevi olduğunu söylemektedir. Bunlar: Kimliği tanımlama, kimliği yüceltme, grubu meşrulaştırma ve grubun harekete geçirilmesi işlevleridir. Buna göre kimliğin tanımlanması, bir grubun üyelerinin birbirini ortak bir geçmişin varlığında tanımasıyla ilgilidir. Ortak geçmişin olması, geçmiş ve an arasında devamlılık sağladığı gibi, grubu diğerlerinden ayıran, biz ve ötekiler şeklinde sınırlandırılan, grup kimliğinde de tanımlayıcı bir rol oynamaktadır. Kimliğin yüceltilmesi, geçmiş üzerinden pozitif kimlik duygusu yaratma ve farklılaşmayı ifade etmektedir. Bunun için geçmişin itibar sağlayıcısı olması, negatif bir yük taşımaması gerekmektedir. Gruplar, bunu seçici hatırlama ve seçici unutma mekanizmaları ile tarihi yeniden yazma aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Grubu meşrulaştırma, geçmişte yapılanları haklılaştıracak tarzda belleğe işlemeyi ifade etmektedir. Burada muhtemel suçlamalara karşı grup kendini bir kurban olarak sunmakta ve eylemlerini haklı nedenlere dayandırmakta veya bir zorunluluk olarak göstermektedir. Grubun harekete geçirilmesi ise, geçmiş bir topluluğu harekete geçiren en önemli kaynaklardandır. Burada geçmişe referansta bulunularak etkili bir retorik biçim gerçekleştirilmektedir.

Kolektif bellekle ilgili çalışmalarda siyasi bellek, kültürel bellek, resmi bellek, canlı bellek kavramlarının da yer aldığı ve kolektif belleğin farklı bir boyutunu tanımladıkları görülmektedir.

Siyasi bellek, politik olayların toplumun kolektif belleğinde bıraktığı iz olarak betimlenmektedir. Bu bağlamda ulusal kimlik inşa sürecinde, dayanışma ve aidiyet duygusunu güçlendirecek, toplumu ortak bir siyasal misyon etrafında birleştirebilecek politik anıların korunması ve yayılmasını temel almaktadır.

Kültürel bellek, toplumun belleğinde yer edinmiş, gündelik olmayan biçimlendirilmiş ve törensel olaylardır (Assmann, 2001: s.55-56). Kültürel belleğin oluşumunda; anıtlar, heykeller, tarih ders kitapları, binalar, cadde ve meydan isimleri, posta pulları, edebiyat ve sanat eserleri, siyasal hitabetler, anma günleri ve bayraklar gibi araçlar önemli işlev görmektedir (Sancar, 2007: s.46).

Resmi bellek, kolektif belleğin inşasına yardımcı olan bir toplumundaki hakim gruplarca üretilmiş yazılan tarihidir. Burada geçmiş hakim gruplar tarafından seçilmekte, bu seçim işlemine uygun olarak resmi bellek oluşturulmaktadır. İnşa edilen bu bellek türü, günün politik koşullarını besleyen bir yapıya da sahiptir.

Canlı bellek ise, toplum içinde meydana gelen çoğunlukla negatif anlam taşıyan (savaş, soykırım vb.) olayları yaşayanların, başka bir deyişle olayların kurban veya faillerinin inşa ettiği bellektir. Bu bellek türü, canlı tanıklıkların olması sebebiyle zaman içinde değişim ve dönüşümler geçirmektedir (Bilgin, 2008: s.35).

2.2.2. Kolektif Bellek Yaklaşımları

Kolektif bellekle ilgili alanyazındaki çalışmalarda iki ana yaklaşımın hakim olduğu görülmektedir. Bu yaklaşımlar; Scwartz tarafından geliştiren "inşacı ve muhafazakar yaklaşım" ile Achugar tarafından geliştirilen "hegemonik bellek ve kolektif bellek" yaklaşımıdır. Ancak alanyazında en çok Scwartz'ın yaklaşımın kullanıldığı görülmekle birlikte, çalışma kapsamında da ele alınan yaklaşım olması sebebiyle bu bölümde inşacı ve muhafazakar bellek kavramları açıklanmaktadır.

Scwartz'ın (1991) teorik çerçevesini oluşturduğu inşacı yaklaşım, toplumsal belleği şimdinin ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilen bir sosyal inşa olarak görmekte; muhazakar yaklaşım ise, şimdi'nin geçmişten kalanların birikmesi sonucu oluştuğunu söyleyerek bu yönüyle şimdi'yi geçmişin bir ürünü olarak yorumlamaktadır.

Muhafazakar yaklaşımda, toplumların aynılık ve devamlılık hissine muhtaç olduğu, bu nedenle sürekli değişim geçirdiği halde kolektif bilinçlerini korudukları, üzerine yenilerini ekleyerek bu bilincin devamlılığını sağladıkları öne sürülmektedir. Bu yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biri olan Shils'e göre (1981), toplumlar her koşulda ve zamanda geleneklerine sahip çıkmıştır. Toplumların her zaman geleneklerini yaratan bir geçmişi olmuştur. Bu geçmiş, o toplumun sözlü kültür, yazılı kültür ya da anma pratikleri aracılığıyla hatırlatılmakta, paylaşılmakta ve kuşaktan kuşağa aktarılmaktadır. Dolayısıyla, geçmişi betimleyen gelenekler, ritüeller ve diğer pratikler bir devamlılığa işaret etmekte, geçmişle şimdiki zaman arasında bir süreklilik ve akışı sağlamaktadır. Bu süreklilik sayesinde de toplumların kimlikleri oluşmaktadır (İnce, 2010: s.32).

İnşacı yaklaşım ise, şimdinin inşasında geçmişin verisini yeniden yapılandırarak yeni bir müzakere alanı sunmaktadır. Burada geçmişin yapılandırılması şimdinin gereksinimleri doğrultusunda, geçmiş olayların seçme ve ayıklama işlemine tabi tutulmasından sonra, yeniden yorumlanmasına dayanmaktadır (İnce, 2010: s.33).

Halbwachs, Nora ve Mead gibi önemli temsilcileri bulunan bu yaklaşım, kolektif bellek çalışmalarının temelini oluşturan teorik çerçeveyi sunmaktadır. Halbwachs'a göre kolektif bellek, bütünüyle olmasa da büyük oranda, eskiyi, bugünün inanç ve ihtiyaçlarına uyumlandıran, geçmişin bir yeniden inşasıdır. Geçmişin yeniden inşasında, bireyin hatırlama edimi önemlidir. Birey hatırlama edimini sosyal gruplar içinde ve onlar aracılığıyla edindiği bilgiyle gerçekleştirmektedir. Buna göre hatırlayan birey olsa da, hatırlananın içeriği çeşitli grup üyeliklerinin ve toplumla etkileşimin bireye sağladığı materyal olmaktadır.

Dolaysıyla Halbwach'a göre bellek kümülatif özelliğe sahiptir ve bireysel yaşamı aşan bir birlikteliğin ürünüdür (Hutton, 1993: s.6).

İnşacı bellek yaklaşımının bir diğer temsilcisi olan Nora ise, kolektif belleğin kuşaktan kuşağa aktarılma özelliğinin toplumun belleğini kurumsallaştırdığını, bu sebepten dolayı da ulusal kimlikle eş anlamlı olduğunu söylemektedir. Nora'ya göre belleğin kuşaklar arası geçişkenliği vardır ve bu geçişkenlik mitolojik veya anmaya dayalı kutlamalarla içselleştirilip belleğin sürekliliğini sağlamaktadır (Nora, 2006: s.160, 215).

Nora'ya göre (2006), bellek ve tarih eş anlamlı değildir, hatta onları birbiriyle zıtlaştıran çok şey vardır. Bellek her zaman yaşayan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir. Bu amaçla, bellek anımsama ve unutma diyalektiğine açık, onların sürekli biçim değiştirmelerinden habersiz, her türlü kullanımlara ve el oyunlarına karşı çok duyarlı, uzun belirsizliklere ve ani dirilmelere elverişlidir.

Nora'nın saptaması bu çalışmanın günümüz toplumsal değişimlerinde tarih ve bellek bakışıyla birebir örtüşmektedir. Geçmişin yapılandırılması şimdinin gereksinimleri doğrultusunda, geçmiş olayların seçme ve ayıklama işlemine tabi tutulduktan sonra, yeniden yorumlanmasına dayanmaktadır. Kolektif belleğe yönelik bu inşacı yaklaşım, Halbwachs'ın tarihsel bellek olarak adlandırdığı kavramın değişim isteyen ideolojiler için önemli bir dayanak ve araç olarak aktif kullanımı fikriyle örtüşmektedir.

İnşacı teorinin önemli oranda yararlandığı isimlerden bir diğeri de George Herbert Mead'dir. Mead de diğer düşünürler gibi geçmiş ve geleceğin şimdinin bir parçası olduğunu vurgulamakta, belleğin de ancak şimdinin bilgisiyle yaşadığını ima etmektedir. Bu noktada belleği, "sembolik olarak yeniden inşa edilmiş geçmiş" olarak özetlemekte, geçmişin sembolik olarak inşa edilmişliği 'geçmişi mümkün kılan şimdi' olarak, geçmiş olayların anlamlarını 'şimdi' için anlam ve faydalarını açıklayacak biçimde yeniden tanımlamayı içermektedir. "Şimdi", yeni koşulların anlaşılmasına izin verecek bir geçmiş seçmektedir (Maines vd., 1983: s.161).

2.3. Ulusal Kimlik İnşa Sürecinde Kolektif Bellek

Ulusal kimlik, bir topluluğa ait ortak değerleri betimleyen bir kimlik olarak, bu ortak değerlerin yaratılmasında kümülatif ve birleştirici özellikler gösteren kolektif bellek taşıyıcılarından yararlanmaktadır.

Nora (2006) kolektif belleğin ulusal kimlikle eş anlamlı olduğunu belirtmektedir. Nora'ya göre ulus kurma sürecinde, özellikle ulusun doğuşunda köklü bir geçmiş fikrine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç, bellek mekanlarına/yerlerine olan gereksinimi artırmış, geçmişin hatırlanması gerektiği anlarda, bu mekanları birer geçmiş maskesi olarak konumlandırmıştır. Çoğu zaman "bilinçli bir çaba"nın ürünü olan bellek mekanları Nora'ya göre: *"Baştan aşağı değişime ve tazelenmeye sürüklenmiş bir toplumun oyunla ve bilerek çıkardığı, kurduğu, düzenlediği, ilan ettiği ve sürdürdüğü şeydir. Doğası gereği yeniyi eski düzende, genci yaşlı, geleceği geçmiş üzerinde saymak demektir. Müzeler, arşivler, mezarlıklar, koleksiyonlar, bayramlar, yıldönümleri, anlaşmalar, tutanaklar, anıtlar, kutsal yerler, dernekler, bunlar bir başka çağın tanıkları, sonsuzluk hayalleridir. Bu saygın, dokunaklı ve soğuk girişimlerin, nostaljik görünümün kaynağı buradan gelmektedir. Bunlar riti olmayan bir toplumun ritleridir; kutsallığı olmayan bir toplumdaki geçici kutsallıklardır; yerel ya da bölgesel özellikleri bertaraf eden bir toplumun farklılaşmalarıdır; sadece ve benzer bireyleri tanımaya yarayan bir toplumda gruba aitlik işaretleridir."*

Nora'nın bellek mekanları olarak anlamlandırdığı, ulusal kimlik inşa sürecinde mekan, anıt, nesne gibi semboller ve ritüeller çalışma kapsamında kolektif belleğin yaratıcısı ve belleğin taşıyıcısı olarak betimlenmeye çalışılmıştır.

Traverso (2009: s.5) kolektif belleğin insan topluluklarında her zaman ve her yerde var olduğunu ve bunun ritüeller, seremoniler ve hatta politikalar aracılığıyla sürdürüldüğünü söylemektedir. Dolaysıyla topluluk olmanın yani ortak bir kimliğe sahip olmak için kolektif belleğin inşası ve sürekliliğinde ritüel gibi pratiklerin kullanılması önemlidir.

Ritüeller, geçmişi şimdiki zaman içinde sembolik olarak anlatan durumlardır. Geleneğin önemli bir parçasını oluşturan ritüeller, geçmişle kurulan ilişki kırılganlaştıkça ya da ulus inşasında yeniden icat edilmektedir. Özellikle devletin toplumla ve toplumun kendi içinde özel bir iletişim biçimini oluşturan ritüeller, rejimlerin kendilerini geçmişten farklılaştırmaları için özellikle yapılandırılmış olabileceği gibi, toplumun devlete bağlılığını pekiştirmek, aidiyet duygusunu güçlendirmek için de uygulanabilmektedir. Eskinin sembollerinin yerini yenilerinin aldığı, Batı ya da Doğu (İslami) tarzı geçiş ve temsillerin organize edildiği, liderlerin karizmalarını topluma sergiledikleri bu ritüellerde temel amaç, inşa edilmek istenen yeni toplumsal düzenin, toplumun 'gözü'ne sunulması ve teşhir edilmesi; ulusal kimliğin oluşturulması, pekiştirilmesi ya da güçlendirilmesidir. Dolayısıyla ritüeller geçmişi yeniden üretirken, günceli meşrulaştırmakta ve bir topluluğun üyelerini aynı kurgu etrafında birleştirmektedir (İnce, 2010).

Anma etkinlikleri de, ulusal kimliğin önemli pekiştirme araçlarından biri olarak yer almaktadır. Bu etkinlikler sayesinde dağınık ve birbirini tanımayan gruplar, o an için yekvücut olabilmekte, yoğun duygu ve düşüncelerle ulus-devlet çatısı altında bir olabilmektedir. Bu ritüeller, resmi ideolojisinin somutlandığı, soyut devletin somutlandığı ve topluma gücünün teşhir edildiği zamanlar olarak önem taşımaktadır (Hobsbawn ve Renger, 2006: s.151).

Ritüellerin toplumsal belleğe yerleşmesinde semboller önemli bir unsuru oluşturmaktadır. Genel olarak bir başka şeyin yerini tutan veya bu şeyi temsil eden şey anlamına gelen sembol, geçmişin mirasının şimdiye taşınmasını sağlamakta, kimi zaman iktidar ya da karşı-iktidarın görselleştirilmesi ve bellekte yer edinmesi için özellikle oluşturulmaktadır. Bu da toplumun kendi içinde ve devletle kurduğu ilişkide sembollerin düzenleyici ve yönlendirici işlevinden kaynaklanmaktadır. Semboller ideolojiktir ve rastlantısal olarak seçilmiş olsalar dahi erekseldir. Dolayısıyla resmi iktidarlarca bilinçli bir biçimde seçilip, kitleselleştirilmektedir. Bu bağlamda ulus-devlet sembolleri, topluluk içinde erime ve kendisini topluluğun bir parçası olarak 'hayal etme' edimini kolaylaştırmakta, ulus-devletlerin kendini ayırt etme, kimlik kazanma/kazandırma işlevinde önemli bir etki yapmaktadır (İnce, 2010).

İKİNCİ BÖLÜM
KURULUŞ (ERKEN CUMHURİYET) DÖNEMİ (1923-1938)

Çalışmanın ikinci bölümünde Kuruluş (Erken Cumhuriyet) Dönemi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda öncelikle Cumhuriyet kavram ve ideolojisinin tarihsel gelişimi, Antik Yunan ve Roma'dan başlayarak çağdaş yaklaşımlardaki modernleşme ve batılılaşma düşünceleri bağlamında ele alınmış, sonrasında ise Türkiye'de Cumhuriyet ideolojisinin gelişimi, bu ideolojinin temelinde yer alan Kemalizm ve ilkeleri açıklanmıştır. 1923-1938 yıllarını kapsayan Kuruluş (Erken Cumhuriyet) Dönemi'nde, "Yeni Türkiye" söylemini ve dönemin özelliklerini daha iyi anlayabilmek adına toplumsal değişimi sağlayan devrimlere de bölüm içerisinde yer verilmiştir.

1. CUMHURİYET KAVRAM VE İDEOLOJİSİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Cumhuriyet kavramı, siyaset teorisinde monarşi karşıtı bir rejim olarak tasvir edilmekte, kamusal meselelerde ortak akıl ve ortak faydayı temel alan "halk iradesi" anlamını içermektedir. Latince *res publica* kavramından türemiş olan cumhuriyet sözcüğü "kamuya ait olan", "kamu malı" şeklinde betimlenmekte, etimolojik olarak devlet olgusuyla ilişkilendirilerek "halkın malı olan devlet şekli" olarak tanımlanmaktadır (Gözler, 1999: s.53).

Cumhuriyet kavramının içinde yer alan kamusal alan, ortak meselelerin tartışılıp ortak akıl yoluyla karara bağlandığı ve bu sürecin kanunlar aracılığıyla güvene alındığı bir alandır. Bu alanda hayat bulan cumhuriyet kavramının temel değerleri ise, yurttaşlık, eşitlik, özgürlük, erdem, ortak yarar, erkler ayrılığı, federalizm, hukuk devleti ve bağımsız yargı olarak karşımıza çıkmaktadır (Okutan, 2006: s.18-20).

Bütün bu değerleri içinde barından cumhuriyet, bir yönetim biçimi olarak halk tarafından seçilmiş veya atanmış bir başkanın bulunduğu devlet biçimidir.

Alanyazındaki çeşitli yazar ve düşünürlere göre, cumhuriyet düşüncesinin birkaç temel boyutu bulunmaktadır. Bunlar (Bilgin, 2004: s.2):

- Kamusal alanın hukuk kurallarıyla yapılandırılması
- Politikanın önemi ve politik alanın özerkliği fikri
- Yurttaşlığın tesisi ya da yurttaş olarak insan fikri
- İnsanın gelişebilir bir varlık olduğu fikri
- Politik bir topluluğun ya da ulusun kavramsallaştırılması
- Entegrasyon ilkesi
- Ortak iyi ve genel çıkara önem verme
- Kamusal alana katılımın yüceltilmesi

Cumhuriyet düşüncesinin bu temel boyutlarında insan faktörüne yapılan vurgu önem taşımaktadır. İnsan faktörünün yönetim ve yönetilme sürecinin merkezine yerleştirilmesi, bu anlamda "yurttaş" ve "birey" olarak tasvir edilmesi önemlidir. Yurttaş ve birey olan insanın ise, irade ve akla sahip olduğu ve bu özellikleri sayesinde yöneten ve yönetilebilen bir varlık olduğu varsayılmaktadır. Bu bağlamda cumhuriyet, bir kişi ya da grubun değil, kendi çıkarı için bir araya gelmiş insanlar topluluğunun yönetimi olarak, insan aklının yönetimsel anlamda ulaştığı önemli aşamalardan biri olarak kabul edilmektedir (İnce, 2010: s.61).

Cumhuriyet rejiminde vurgulanan yurttaşlık düşüncesi, yurttaşlık ilişkisinin hukuken tek yasal ilişki olmasını ve hakların yurttaşlıkla belirlenmesini betimlemektedir. Bu durum sosyal ve siyasi hakların genişlemesi doğrultusunda mülkiyet, seçme ve seçilme, sosyal haklar ve insan haklarını kapsayan yurttaşlık pratiği içindeki özgürlük tanımını da barındırmaktadır. Bu anlamda cumhuriyeti bir tahakkümün olmadığı siyasal bir rejim olarak tasavvur eden Pettit (1998: s.24-25), *"bir kişinin maruz kaldığı keyfi müdahale kapasitelerinin ortadan kaldırılması ya da en aza indirilmesi"* olarak tanımladığı "tahakkümsüzlük olarak özgürlük" fikrini cumhuriyetin temel niteliklerinden biri olarak tanımlamaktadır. Pettit'e göre *"özgürlükten mahkum olmak, kısıtlanmış olmaktan ibaret değildir; aksine adil bir hukuk sisteminin- keyfi olmayan bir rejimin- getirdiği kısıtlama kişiyi özgürlüğünden mahkum bırakamaz. (...) Özgürlük hiç kimsenin başkasına keyfi müdahalede*

bulunacak güçte olmadığına dair ortak bir bilinçle, yurttaşların birbirlerinin gözlerinin içine bakabilmelerini gerektirir".

Bu bağlamda, keyfi müdahalenin engellenmesi hukukun üstünlüğü ile gerçekleşebilmektedir. Bu da cumhuriyetin demokrasi ile kurduğu ilişkide önem kazanmaktadır. İnsel'e (1995: s.33-34) göre demokrasi, dar anlamda özgürlükler rejimi olarak düşünülebilmektedir. Cumhuriyet kavramının içinde barındırdığı eşitlikçiliği reddetmeden, mümkün olan en geniş özgürlük alanının toplumsal yaşamda yürürlükte olduğu rejim olan demokrasi, seçme ve seçilme özgürlüğünün ötesinde, insanın düşündüğünü ifade etmesi, istediği inanç ve kültürel değerleri yaşaması gibi hakları da içermektedir. Demokrasi kavramında bireyin önceliği ve çoğulluk ilkesi önemliyken, cumhuriyet kavramında ise topluluğun bütünlüğü ve iradesi önemsenmektedir. Dolayısıyla cumhuriyet, bireyin alt kimliklerini yurttaş kimliği içinde eriterek bir yurttaş olarak özgürlüğünü savunmakta, demokrasi ise bireyin yurttaşlık ötesindeki kimliklerini tanıyarak pozitif özgürlüğünü inşa etmeye çalışmaktadır. Cumhuriyetle demokrasinin ortak noktası ise, iktidarın serbest seçim ve genel oyla belirlenmesi ilkesidir.

Bu bağlamda demokrasi için toplumsal yapıyı tanzim eden bir güç olduğu söylenebilirken, cumhuriyetin ise kamusal yaşamda ihtiyaç duyulan *"pathos"u* sağladığı ifade edilebilmektedir. Başka bir deyişle, toplumu bir arada tutacak ortak anılar, yurtseverlik duyguları ve ortak iradenin sağlayacağı bağlılık, cumhuriyetin demokrasiye ekleyeceği "*pathos"* olarak düşünülmekte ve kolektif bellek boyutuna da işaret etmektedir (İnce, 2010: s.63).

Günümüzde siyasi hayatın önemli yönetim biçimlerinden olan cumhuriyet temelde bir devlet biçimi olmanın yanında tarihten günümüze kadar çeşitli anlamlarda kullanılmış ve değişik şekillerde tanımlanmıştır.

1.1. Antik Yunan ve Roma Döneminde Cumhuriyet Düşüncesi

Bir devlet biçimi ve yönetim teorisi olarak cumhuriyet düşüncesinin temelleri Antik Yunan dönemine kadar uzanmaktadır. Aristotales'in yönetim biçimleri sınıflandırmasında üç "iyi" anayasa rejimi ve üç "kötü" yönetim biçiminden bahsettiği görülmektedir. Buna göre, monarşi, aristokrasi ve politeia üç iyi anayasa rejimini; zorbalık, oligarşi ve demokrasi ise üç kötü yönetim biçimini oluşturmaktadır. Aristotales'in yönetim biçimleri sınıflandırmasında yer alan ve Site'nin gerçek formlarından birini oluşturan Polity ya da Politea adını verdiği anayasal yönetim ise cumhuriyetin ilk temsillerinden biri sayılabilmektedir. Aristotales Politea adını verdiği bu siyasal formda, yurttaşların çoğunun kamunun çıkarlarını gerçekleştirmek adına yönetimde bulunduklarını dolayısıyla çoğunluğun ortak yararı ilke edindiğini belirtmektedir. Bu nedenle, çoğunluğun ortak yararı ilke edinerek yönettiği bütün rejimleri, Aristotales "politeia" olarak adlandırmaktadır. Aristotales'in Politeia'sında varlıklı ve savaşçı erdemlere sahip çoğunluk yöneten olarak yer almakta, görev dağılımında zenginlik ve özgür insan statüsüne bağlı olduğu görülmektedir (İnsel, 1995: s.35). Dolayısıyla Aristotales'in, yurttaşlığın işlevsel ve araçsal yönlerine odaklandığı ve haklar meselesini olumsuzladığı söylenebilmekte, Aristotales'e göre, yurttaşlığın yolu, zenginlik, mülk ve katılımdan geçmektedir (Kalu, 2003: s.423).

Cumhuriyet kavramının, Roma'da "Cicero" ile özdeşleştirildiği ve "halkın davası" olarak tasvir edildiği görülmektedir. Bu nedenle cumhuriyetçi söylem içinde keyfi monarşi karşıtlığı ile anılan "krallıktan nefret" teması çok sık vurgulanmaktadır (Auider, 2006: s.17).

Roma dönemindeki cumhuriyet düşüncesinin merkezinde Antik Yunan cumhuriyetinde olduğu gibi, özgürlük kavramı vardır. Ancak katılımın sınıfsal, cinsiyetçi ve seçici olduğu görülmektedir. Roma döneminde 'halk' belli bir grubu temsil etmekte ve bu grubun dışındakiler köle olarak sınıflandırılmaktadır. Köle olanlar ise, eşitlik ve özgürlük talebinde bulunamazlar. Dolayısıyla Antik Yunan'da olduğu gibi Roma Cumhuriyeti'nde de demokrasi prensibi geçerli değildir. Demokrasi, iyi yönetimi bozan bir unsur olarak görülmektedir (İnce, 2010: s.65).

"Cicero" ile özdeşleştirilen Roma cumhuriyetçiliğinde, iktidar halkın çıkarı için yüksek devlet görevlileri ve Senato aracılığıyla etkinlik göstermektedir. Dolayısıyla Cicero'nun cumhuriyetçiliği halkın ortak sorunları doğrudan doğruya üstlenmesini gerekli kılmamakta ve bu açıdan Roma cumhuriyetinin 'demokratik' olmadığı söylenebilmektedir. Çünkü Auider'e (2006: s.17-18) göre, söz konusu olan paralı insanların rejimidir ve bu rejimde yurttaşlar sivil katılım düzeylerini belirleyen farklı sosyal sınıflara aittir.

Sonuç olarak, Yunanlılar somut bireylerden oluşan reel toplumdan farklı olarak yurttaşlardan oluşan soyut, politik bir toplum fikrini geliştirmenin yanı sıra Yunanlıların barbar toplumlardan farklı olarak yasalarla yönetilen bir toplum olduğu ve hukuk devletinin de başlangıcını oluşturduğu kabul edilmektedir. Romalılar da ise, yurttaşların hukukun özneleri olarak tanımlanmaya başladığı görülmektedir. Burada yurttaşlık, bir takım haklar içeren bir "yasal statü" olarak kavramsallaştırılmıştır (Bilgin, 2005: s.73). Dolayısıyla, soyut bir kavramsallaştırma olarak "halk" fikri ve hukuki bir özne olarak "yurttaşlık" düşüncesi, Antik Yunan ve Roma düşüncesinden günümüz politik kültürüne miras kalan öğelerdir (İnce, 2010: s.65).

1.2. Rönesans Döneminde Cumhuriyet Düşüncesi

Rönesans, 16 ve 17. yüzyıllarda İtalya'da başlayan, ama giderek tüm Batı Avrupa'ya yayılan ekonomi, kültür ve siyasette bir dizi yapısal kırılmayı beraberinde getiren büyük bir yenilenme hareketidir. Rönesans döneminin cumhuriyetçi düşünceye en önemli katkısı, "laik" niteliğin cumhuriyetçi gelenekte yer almaya başlamasıdır (Okutan, 2006: s.65).

Bu dönemde cumhuriyet düşüncesinin temeli Machiavelli'nin politik düşünceleriyle atılmıştır. Dönemin en önemli düşünürlerinden bir olan Machiavelli cumhuriyeti, ortak yararı gerçekleştirmek amacıyla oluşturulan yasalar altında yaşayan yurttaşların meydana getirdiği ordular tarafından savunulan rejim olarak tanımlamaktadır (Akt: Okutan, 2006: s.76). Bu bağlamda Machiavelli'nin temel çıkış noktasının yurttaş cumhuriyetçiliği olduğu söylenebilmektedir.

Yurttaş cumhuriyetçiliğindeki anlayış, en iyi devlet biçimini; siyasal olarak erdemli insanlardan oluşan yurttaşlar grubu ile adil yönetim şekline dayandırmaktadır. Buradaki anlayışa göre, adil yönetim şekli keyfi olarak yönetilen bir tiranlık değil, anayasayla yönetilen siyasal varlık anlamında bir cumhuriyet olmalıdır. Çünkü bir tiranlıkta özgür yurttaşlar topluluğu olması imkânsızdır; ancak cumhuriyet ile yurttaşların aktif destek ve katılımı sağlanabilir. Buradaki yurttaşlık da, öncelikle sorumluluk ve yurttaşlık erdemini gerektirmektedir (Heater, 2007: s.14). Bu düşünceler, Aristoteles, Machiavelli ve Rousseau'nun savunduğu temel prensiplerdir. Düşünürler, "sivil hümanizm", yani "yurttaş katılımı" ve "siyasal erdem"in hayati önemine inanmaktadır (Heater, 2007: s.86).

Machiavelli'nin yönetim düşüncesinde, monarşi, aristokrasi ve demokrasi olmak üzere belli başlı üç yönetim şekli vardır ve bu üç yönetim şekli de problemlidir. Machiavelli, insanları doğuştan kötülük ve tembelliğe eğilimli gördüğü için, onları ancak kanunun düzeltebileceğini düşünmektedir. Ona göre, kanunlar aracılığıyla sağlanan adalet ve özgürlük, sadece bir öz-yönetim rejimi ve politikaya katılımda değil, aynı zamanda yurttaşların kendi çıkarlarını korumalarına fırsat veren çekişmeler ve anlaşmazlıkların çözümünde de yarar sağlayabilmektedir. Kanunlar aracılığıyla sağlanan özgürlük, yayılımcı bir politika ile bir topluluğun özgürlüğünü korumanın ön şartıdır ve güç uygulamak, özgürlüğün korunmasının bir parçasıdır. Bunu savunan Machiavelli ülkede ve ülke dışında, devletin ve toplumun amaçlarını, kişilerin çıkarlarının üstüne koymaktadır (Held, 1998: s.51). Dolayısıyla Machiavelli'ye göre devlet kutsaldır ve bireysel iradenin genel iradeye dönüşmüş halidir. Bu bağlamda yurttaş da devlet için vardır; yurttaşın öncelikli varlık sebebi devletiyle kurduğu ilişkidir. Bu düşünce, klasik cumhuriyetçi düşünüşün önemli temalarından birini oluşturmaktadır.

Sonuç olarak, Rönesans döneminin cumhuriyet düşüncesinde adalet ve özgürlük için yasaların yapılması, yurttaşların yönetime aktif olarak katılması, yönetimi izlemesi ve yurttaşlık sorumluluklarını erdem haline getirerek davranmalarına bağlıdır. Bu anlamda aralarında çatışma ve uyumsuzluk olabilmekte, ancak uyumsuzluk cumhuriyetin bekasını tehdit edici boyutlara ulaşmadığı sürece yararlı olarak görülmektedir (İnce, 2010: s. 66).

1.3. Aydınlanma Çağında Cumhuriyet Düşüncesi

Aydınlanma Çağı olarak adlandırılan tarihsel dönem, Batı toplumunda 18. yüzyılda gelişmeye başlayan, aklı temel alan aydınlanma felsefesinin doğup benimsenmeye başlandığı dönemdir. Bu dönemde cumhuriyet düşüncesinin temeli her ne kadar Rönesans dönemindeki düşüncelerin üzerine eklenmiş olsa da, yeni düşüncelerin hayat bulmasına da vesile olmuştur.

Aydınlanma Çağında cumhuriyet düşüncesine kılavuzluk eden en önemli düşünürlerden biri Montesquieu'dür. Fransız politik düşünür Montesquieu, Yasaların Ruhu (1748) adlı eserinde, daha önceki düşünürlerin öne sürdükleri ve uzun bir süreden beri kullanılmakta olan *monarşi, aristokrasi* ve *demokrasi* şeklindeki sınıflandırmayı göz ardı ederek, yönetim biçimlerini *despotluklar, monarşiler* ve *cumhuriyetler* olarak ortaya koymaktadır. Montesquieu'ya göre monarşi tek kişinin belli temel yasalara göre yönetimi iken; despotluk yine tek kişinin yasasız ve kuralsız yönetimi anlamına gelmektedir. Cumhuriyet ise, halkın (ya da bir bölümünün) kendi yaptığı yasalarla kendini yönetmesidir. Montesquieu, aristokrasi ve demokrasiyi, cumhuriyetçi yönetimlerin bir alt biçimi olarak görmektedir. Çünkü ona göre cumhuriyet yönetimi, ulusun tümünün birden ya da bir parçasının yönetimi elinde bulundurmasıdır. Dolayısıyla cumhuriyet rejimi içerisinde, yönetim yetkisi ulusun tümünün elinde olursa demokrasi, ulusun bir kısmının elinde olursa da aristokrasi adı verilmelidir (Okutan, 2006: s.93).

Montesquieu'ya göre, cumhuriyet erdem, monarşi onur, despotluk ise korku ilkelerinden oluşmaktadır. Bu bağlamda cumhuriyetin var olması yurttaşların erdemli olmaları koşuluna bağlıdır (Ağaoğulları, 2005: s.382-383). Yasaların Ruhu adlı eserinin "Uyarı" bölümünde Montesquieu erdemi şu şekilde açıklamaktadır: *"Cumhuriyetteki erdem sözcüğü ile vatan sevgisini, yani eşitlik sevgisini kastediyorum. Bu erdem ne ahlaki bir erdemdir, ne de Hıristiyanca bir erdem; doğrudan doğruya siyasal erdemdir*" (Ağaoğulları, 2005: s.399). Dolayısıyla Montesquieu'ya göre cumhuriyet için asıl olan, yurttaşın kamusal kişiliği ve siyasi katılımıdır (İnce, 2010: s.70).

Aydınlanma Çağı'nın bir diğer önemli düşünürlerinden biri de Jean Jacques Rousseau'dur. Rousseau, "Toplum Sözleşmesi" adlı eserinde, adalet ve barışın evrenselleşebileceğine inanmakta, insanları bölen çatışmalara, karışıklıklara ve huzursuzluklara karşı onları birleştiren evrensel aklın egemenliğinde bütün insanların ortaklaşa sahip oldukları özgün, ilksel ilkelere dönmesinden söz etmektedir (Berlin, 2004: s.25).

Rousseau'nun birey ve toplum arasındaki ilişkiyi önemsemesi ve bölünmezliğinden bahsetmesi milliyetçi düşüncenin filizlendiğini göstermektedir. Rousseau'nun tasvir ettiği cumhuriyet fikrinde, siyasal topluluğu oluşturan yurttaş, genelin içinde eriyen ve iradesini bütüne havale eden ulus ya da halka dönüşmüştür (Calhoun, 2007: s.63). Rousseau burada bir ülke halkının toplumsal olarak bütünleşik ve anlamlı bir bütün oluşturduğunu savunmakta, "genel irade" kavramıyla halk ya da ulusun ortak kimliğe sahip olması ve tek ses çıkarabilmesi gerektiğini söylemektedir. Rousseau'ya göre ulus, bütün olarak diğer ülkelerden farlılık göstermektedir ve uluslar kendi kaderini tayin etme, kendilerinden oluşan tek bir devlet kurma hakkına sahiptir (Calhoun, 2007: s.107). Rousseau'nun bu düşünceleri, 18. yüzyıl Fransız İhtilali sonrası halk egemenliğinin cumhuriyet ve ulus fikriyle bütünleştiği dönemde ifade bulmuştur. Bu dönemde cumhuriyet düşüncesinin, devlet şekli olarak "ulus-devlet" formatıyla örtüştüğü (Okutan, 2006: s.112), iktidar olgusunun ise sadece 'ulus' haline dönüşen bir halkın onamasıyla meşruiyet kazanabildiği görülmektedir. Bu bağlamda "cumhuriyetçilik" de, ulus-devlete meşruiyetini kazandıran bir olguya dönüşmektedir (Touraine, 2000: s.313). Dolayısıyla ulus-devletin meşru yönetim biçimi cumhuriyet olmuş, yurttaşlık ulusallıkla eş anlamlı olmaya başlamıştır. Rousseau'nun savunduğu bu düşüncelerin, milliyetçiliğin ilkel biçimi olarak karşımıza çıktığı söylenebilmektedir (Oldfield, 1990: s.71).

Rousseau'nun cumhuriyet düşüncesine yaptığı en önemli katkılardan biri "halk egemenliği" kuramıdır. Rousseau'nun halk egemenliği kuramı, egemenliğin meşru sahibinin halk olduğunu, bu nedenle devletin de özü itibariyle demokratik olmak zorunda kalacağını betimlemektedir. Kuramda devleti halkla özdeşleştirip bütün olarak gören Rousseau, halk kavramının yerine ulus kavramını da kullanarak ulus devlete vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda cumhuriyetin ulus devlet ile örtüştüğü

söylenebilmekte, bireysel iradenin ise genel iradeye devredilmesi söz konusu olmaktadır (Ağaoğulları, 2006: s.9-10).

Bireysel iradenin genel iradeye devredildiği cumhuriyette halk egemenliği, egemenliğin bütün ve bölünmez olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Rousseau'nun Toplum Sözleşmesi'nde halk, iktidarı egemene devretmektedir. Egemen de, toplum sözleşmesindeki ortak iyiliği sağlamak amacıyla geliştirilmiş yasalarla adil bir biçimde yönetimi sağlamalıdır (Ağaoğulları,2005:s.106). Bu bağlamda Rousseau'nun geliştirdiği bu yaklaşım, yasaların iktidarın meşruiyetini sağlayacağı ve otoritesini sınırlandırmada yeterli olacağını varsaymaktadır.

Rousseau'ya göre, genel iradeye saygılı ve cumhuriyeti sahiplenen bireylerin yetişmesinde sivil dinin temel alındığı "eğitim" önemli bir faktördür. Rousseau'ya göre sivil din, yurttaşa genel irade çerçevesinde ahlak ve görevlerini hatırlatacak, ortak yararın ne olduğunu öğretecek ve bu sayede de egemenin varlığı içselleştirilerek özgürlüğe kolektif olarak varılacaktır (Heater, 2007: s.110). Böylece sivil din ile iyi yurttaş inşa edilerek kamusal bağlılık artırılacak ve cumhuriyetçi bir gelenek yaratılmış olacaktır.

Özetlemek gerekirse, Antikçağ sonrasında geliştirilen cumhuriyet düşüncesinin yurttaş-sivil cumhuriyetçiliği şeklinde ifade edilen klasik cumhuriyetçilik biçiminde gerçekleştiği söylenebilmektedir. Özellikle Machiavelli, Rousseau ve Montesquieu 'nün fikirleriyle somutlanan bu anlayışın en belirgin özelliği bireyleri topluma entegre eden toplulukçu düşünceye sahip olmasıdır. Bu bağlamda bireyin özerkliği yurttaş cumhuriyetçiliğinin en güçlü yönlerinden biri olarak yurttaş iradesinin genel iradenin altına girerek görev ve sorumluluklarını yerine getireceği vurgulanmaktadır. Bu görevlerin başında da cumhuriyete sahip çıkılması ve cumhuriyetin savunulması gelmektedir (Oldfield, 1990: s.146).

Aydınlama döneminde ortaya çıkan yurttaş cumhuriyetçiliği ideali, sonrasında yaşanan Amerikan ve İngiliz devrimlerinin etkisiyle liberal eğilimler göstermeye başlamıştır. Buradaki yurttaşlık düşüncesinde, ödevlerden daha çok yurttaşlık hakkı üzerinde durulmaktadır. Klasik (yurttaş) cumhuriyetçilik düşüncesinin tersine yeni

(liberal) cumhuriyetçilik, bireyin haklarını ve özerkliğini asli değer olarak görerek bireysel hakların belirleyiciliğini savunmakta, devletin müdahale alanının kısıtlanmasını ve manevi gelişmenin koşulu olarak refah artışına önem verilmesi gerektiğini savunmaktadır (Üstel, 1999).

Hasan Ünder ise Kemalist Cumhuriyetçiliğin Klasik Ruhu (1998: s.63) adlı eserinde klasik ve yeni cumhuriyetçiliği şu şekilde ifade etmektedir: *"Cumhuriyetçi düşünce içinde, klasik ve yeni (ya da modern) olmak üzere bir ayrım yapılır. Klasik cumhuriyetçilik denince, antik Yunan ve Roma'ya hayranlığın doruk noktasına ulaştığı Rönesans döneminde Machiavelli ve izleyicileri ile başlayan (....) Aydınlanma döneminde de Rousseau ile devam eden bir siyasal düşünce geleneği anlaşılır.(...) Liberal demokrasi ile özdeşleştirilebilecek olan yeni cumhuriyetçilik ise Aydınlanma döneminde ortaya çıkar. Bu dönemde siyasetin amacı, klasik düşüncede olduğu gibi erdem, imparatorluk* ve *ün gibi amaçlar değildir. Aydınlanma düşünürlerinin çoğuna göre siyasetin amacı, bireylerin kendi amaçlarını serbestçe gerçekleştirmeye çalışabilecekleri koşulları yaratmaktır. Onlar siyaseti, güvenlik ve refah gibi daha temel insan ihtiyaçlarının giderilmesi olarak görürler. Bu bakımdan Aydınlanmanın siyasal felsefesi bireyci, laik ve insanın kazanma güdüsünü serbest bırakma eğilimindedir".*

Günümüzdeki cumhuriyet yaklaşımlarının, klasik ve yeni cumhuriyet düşüncelerinin farklı özelliklerinden beslenerek karma bir sistem oluşturdukları söylenebilmektedir.

1.4. Çağdaş Yaklaşımlarda Cumhuriyet Düşüncesi

Yeniçağ'da ulus-devletin en uygun rejimi olarak karşımıza çıkan cumhuriyet anlayışı, bireyi toplumsallaştırarak vatandaş-yurttaş haline dönüştürmekte, bireye hak ve hürriyetlerini kazandırmakta, kendini gerçekleştirme imkanı vererek onu özgürleştirmektedir. Böylece bireysel farklılıkları bir arada ve eşitçe bütünleştirerek ortak yarar etrafında toplamakta, aydınlanma felsefesinin önemli bir aracı olarak modern toplumu inşa etmektedir (Birtek, 1998: s.175).

Modern toplumun inşasında önemli bir araç haline gelen cumhuriyet, 20. yüzyılda "çoğul aidiyetler" ve politik kimlik gibi unsurların plana çıkmasıyla eleştirilmeye başlanmıştır. Bu eleştiride, yurttaşların sadece politik bir özne olarak kabul edilmesi ve ait oldukları gruplardan koparılması düşüncesi vardır. Çünkü cumhuriyette yurttaşlık statüsü içinde grup değil, bireysel haklar ve sorumluluklar önemlidir. Dolayısıyla bireylerin ait oldukları cemaatler ya da gruplarla olan bağını kamusal alana ya da talebe dönüştürmemesi, özel alanı içinde yaşaması gerekmektedir. Bu bağlamda cumhuriyetçi yurttaşlığın cemaatlere değil, cemaatçiliğe karşı olduğu söylenebilmektedir (Bilgin, 2004: s.76).

18 ve 20. yüzyıllar arasındaki cumhuriyet ve onun öznesi olan yurttaşlıkla ilgili tartışmalarının daha çok "ulus" fikri etrafında gerçekleştiği söylenebilmektedir. Milliyetçilik akımlarının yükselmesiyle, cumhuriyetin ulus-devlet yapısının temel bir yönetim biçimi olarak örgütlenmesi düşüncesi, yurttaşlığın da yeniden tanımlanmasını beraberinde getirmiştir. Buna göre yurttaşlık iradi katılımın esas olduğu politik bir statüden ziyade, bir milletin ya da etnik birliğin doğuştan üyesi olmakla kazanılan bir hak olarak kavranmaya başlanmıştır. Bu kavrayışta Fransız ve Alman yurttaşlık anlayışının etkileri görülmektedir. Fransızların yurttaşlık anlayışında kontrata dayalı yurttaşlık sembolize edilirken, Almanların yurttaşlık anlayışında ise organik ulus ve yurttaşlık tipolojisi görülmektedir (İnce, 2010: s.86).

Ulus-devlet ile cumhuriyet arasındaki bu birlikteliğin sakıncalı olduğunu belirten Birtek (1998: s.174-175), cumhuriyet rejimindeki ulus-devlet anlayışının bireylerin kendilerini akıl yolu ile geliştirebilmelerini, özel maneviyatında tam ve katıksız olma gibi bütün bireysel özgürlüklere zarar verdiğini, dolayısıyla ulus-devletin pratikte asıl amacına varabilmesi için hukuk devleti, insan hakları, bireysel hürriyetler ile özel ve kamusal alanın radikal olarak ayrışımını oturtması, bunun için de anayasasını sürekli yenilenmesi gerektiğini söylemektedir.

Cumhuriyet ile ulus-devlet arasındaki bu birliktelik, kamusal alanı homojen hale getirmekte, bu da bireysel talepleri cemaatleştirerek, cemaatlerin bireylerin siyasal hak sözcülüğüne soyunabilmesine sebep olmaktadır. Cumhuriyetin en önemli ilkelerinden biri olan entegrasyon yani bütünleştirme ilkesini zedeleyen bu

politikalar, bireylerin cemaatle olan bağlarını güçlendirerek, cumhuriyetin demokrasi ile kurduğu bağı yenilemektedir. Bu anlamda önemli bir sınav veren cumhuriyet, ancak ulus-devletin demokratikleştirilebilmesiyle kendisine olan bağlılığı güçlendirebilecektir. Bunun için yurttaşlığın milliyetçilik temelinde etnik üst anlamlar içermemesi yani çokkültürcülüğe izin vermesi, gerçek anlamda "kontrata dayanması" ve organik olmaması gerekmektedir. Başka bir deyişle cumhuriyet, cemaatlerin sağladığı aidiyet duygusunu yurttaşlarına vaat edebilmelidir. Böylece farklı etnik yapıların beslediği çokkültürcülük tartışmalarının hedefindeki cumhuriyet, bireysel özgürlükleri genişlettiği ve cumhuriyetle aidiyet bağlarını güçlendirdiği oranda bu tartışmalardan güçlü çıkabilecektir (İnce, 2010: s.88).

Çokkültürcülük tartışmalarında ana mesele, klasik cumhuriyetçilik anlayışının farklılıkları asimile eden ve farklılığı yıkıcı bir unsur olarak gören yaklaşımına karşı geliştirilmiş, farklı olanların taleplerini karşılamaya çalışan girişimlerdir. Çokkültürcülük tartışmalarının önemli boyutlarından biri ise, ulus-devlet içerisinde kendisine yer bulamayan yurttaşın kendisini cemaatinin bir parçası olarak kabul etmesi nedeniyle yurttaşı cumhuriyetin bir parçası yapmakta yaşanılan sorunlardır. Her ne kadar yurttaş kimliğinin bileşenlerini saptamakta özgür olsa da, cumhuriyetin ilkeleri gereği diğer yurttaşlarla eşit hak ve sorumluluklara sahiptir. Bu bağlamda politik bir kimlik olarak yurttaşlığı içselleştirememiş bireylerde, cumhuriyet bir özgürlük ve özyönetim projesi olarak değil, baskıcı ve otoriter bir devlet olarak görülmektedir. Bu noktada milliyetçilik temelindeki katı ulus-devlet politikaları ve cumhuriyetin demokrasi ile kurduğu bağın zayıflığı, bireyleri cemaat bağlarına daha yakın hale getirmektedir (İnce, 2010: s.89).

Bu sorunu aşmak üzere, "yumuşatılmış yurttaşlık","anayasal vatanseverlik", "radikal demokratik yurttaşlık" gibi farklı teori ve yaklaşımlar öne sürülmektedir.

"Yumuşatılmış yurttaşlık" kavramı Nuri Bilgin (1994) tarafından geliştirilmiş olup, temelde bazı ilkeler taşımaktadır. Bilgin'e göre yumuşatılmış yurttaşlık için farklı kültürel grupların kendi kolektif saygınlıklarının tanındığı duygusunu hissetmeleri, dikey hareketliliğe izin verilmesi, bunun için gereken koşulların sağlanması, kendi kolektif kimliklerinin yaşam tarzı, mimari, tüketim alışkanlıkları,

giyim tarzı gibi kültürel boyutlarını hayata geçirmeleri, ötekileşmeksizin barışçı bir birliktelik içinde diğer gruplarla entegre olmuş bir biçimde yaşamaları gerekmektedir (Bilgin, 2005: s.78).

Habermas (1991) tarafından geliştirilen "anayasal vatanseverlik" kavramında, akıl, özgürlük, hukukun üstünlüğü, yurttaşlardan oluşan ulus-devlet ve farklılıkların hoşgörü ile karşılandığı ulus-ötesi liberal cumhuriyete olan sadakat ifade edilmektedir. Habermas'ın önerdiği bu yapı, etnik ve kültürel farklılıkları kabul etmekte ve yüceltmektedir. 1990'lı yıllarda "anayasal yurttaşlık" olarak Türkiye'de kullanıma giren kavram, yerel ve tikel kimlikler yerine, eşit hak ve ödevlere sahip yurttaşlardan oluşan ulus içinde evrensel bir üst-kimliğin oluşturulmasını öngörmektedir (Kaya, 2006: s.112). Bu durum, eksik ya da yarım kalmış modernleşme projesini, yanlış uygulamalardan arındırmaya çalışan yeni bir versiyon olarak da yorumlanmaktadır. Bu yoruma göre, *tikelliğe karşı evrensellik ve cemaate karşı birey, onun aklı ve iradesi önceliklidir. Cumhuriyet ve demokrasi, bu idealleri gerçekleştirmek için geliştirilmiş sistemlerdir ve uygulamadaki sapmalar, gerçek projeyi değersizleştirmemelidir* (İnce, 2010: s.90).

Çokkültürcülük tartışmaları ekseninde yurttaşlık sorununa karşı geliştirilmiş bir diğer kavram ise, "radikal demokratik yurttaşlık" teorisidir. Mouffe (1993: s.62) tarafından önerilen bu teori, liberal ve toplulukçu yurttaşlık modellerini uyumlaştırarak uzlaşmacı bir anlayış geliştirmiştir. Bu noktada radikal demokratik yurttaşlık, etik-politik değerlere dayanan bir yurttaşlık anlayışıdır. Bu yurttaşlık anlayışında liberalizmde olduğu gibi diğerlerine karşı tek kimlik; ya da yurttaş cumhuriyetçiliğinde olduğu gibi diğer kimliklere baskın bir kimlik yoktur. Bu anlayışa göre yurttaşlık, sosyal öznenin farklı öznel pozisyonlarını etkileyen ve farklı sadakat bağları geliştirmesine izin vererek bireysel özgürlüklere saygı duyan eklemleyici bir pozisyondur (s.70).

Mouffe'ye (1993) göre, radikal demokratik yurttaşlık teorisinin dört temel prensibi bulunmaktadır: (a) liberalizmin eşitlik olmaksızın her yurttaşa cömertçe bağışladığı özgürlüğün, eşitlik ve adalet çerçevesinde herkese taahhüt edilmesi; (b) komünoter yaklaşımın "biz" ve "onlar" arasındaki ikili karşıtlığı daha da

derinleştirdiği için reddedilmesi; (c) kamusal ve özel ayrımının yeniden düzenlenerek, her türlü azınlığa liberal demokratik devrim çerçevesinde, kendilerini sürekli ifade edecekleri yapısal zeminin hazırlanması; (d) bireyler arasında var olan bağın ortak ahlaki ve siyasal değerler olduğunun düşünülmesi. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, "radikal demokratik yurttaşlığın" vesayeti kabul etmeyen ve özgürlüğün ancak eşitlik ile var olabileceğini ileri süren bir yaklaşımın ürünü olduğu görülmektedir (Kaya, 2006: s.121). Dolayısıyla bu anlayış, adaletin eksik tezahür ettiği liberal görüş ile özgürlüğün yarım bırakıldığı toplulukçu görüşü birleştirmeye çalışmakta, liberal cumhuriyetçiliğin yalnızlaştırdığı bireyi, kamusal alanda öz kimliğini reddetmesini istemeden topluluğun güvencesi altına almaktadır. Bu yurttaşlık anlayışı aynı zamanda, sorumlulukların olduğu gibi refahın da adil dağılımını içermektedir (İnce, 2010: s.92).

2. TÜRKİYE'DE CUMHURİYET İDEOLOJİSİNİN GELİŞİMİ: OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E GEÇİŞ DÖNEMİ

Türkiye'de cumhuriyet ideolojisinin düşünsel temellerinin Tanzimatla başladığı, I. Meşrutiyet döneminde ise siyasi yaşama nüfus ettiği belirtilmektedir.

1839–1865 yılları arasında yaşanan Tanzimat, dünya üzerinde yaşanan değişimler karşısında Osmanlı'nın modernleşme ve yenileşme çabalarını betimleyen bir dönemidir. 1839 yılında *Tanzimât Fermânı*'nın okunmasıyla başlayan bu dönemde, Avrupa'da yaşanmaya başlanan Aydınlanma Çağı, Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi'nin etkilerinin hissedilmesi, Avrupa'nın askeri, teknik ve ekonomik alanlardaki gelişimi karşısında çaresiz kalan Osmanlı Devleti'ni yeni düzenlemelerle ayağa kaldırmak amaçlanmıştır.

Bu dönemde Avrupa'dan başlayarak tüm dünyaya yayılmaya başlayan milliyetçilik-ulusçuluk akımlarının kültürel bakımdan heterojen bir özellik taşıyan Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğüne karşı bir tehdit oluşturduğu görülmektedir. Fransız İhtilâli ve sonrasında ilan edilen İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan ulusal egemenlik, laiklik, yasama, yürütme ve yargıdan oluşan kuvvetler ayrılığı ve devlet tekelinde eğitim gibi ilkeler Osmanlı'nın modernleşme ve yenileşme

çabalarını betimleyen Tanzimat dönemini başlatan etkenler olmuştur. Bu etkenler, Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'ni reayaya haklar vermeye, Müslim ve gayri müslim eşitliğini kabul etmeye zorlamış, hatta bu eşitliği temin etmek Osmanlı Devleti'nin hayatta kalma çabalarının merkezine oturmuştur (Engelhardt, 1999: s.13-14). Farklı etnik ve dini cemaatlerden oluşan Osmanlı, ulusçuluk akımlarının karşısında durabilmek amacıyla halklarını ulus haline getirmek zorunda kalmış, Tanzimat da bu ulusu yaratmak amacıyla tasarlanmıştır. Tanzimat, Osmanlı ulusunu oluşturmak, Osmanlının çok kültürlü kimlik sorunu karşısında politik bir üst kimlik oluşturabilmek amacını taşımaktadır (Türköne, 1994: s.41-42).

Tanzimat, Osmanlı ulusunu yaratırken çıkardığı evrensel yasa ve kararnameler ile Padişahın (kendi iradesiyle) yasama ve yargı yetkisini sınırlayarak Osmanlıya hukuk devleti-modern devlet anlayışını getirmektedir (İnalcık, 2006: s.13-39). Böylece padişahın tüm alanlara hakim olan mutlak iktidarının kısıtlanması ve yasama gücünün devlete geçmesiyle cemaatlerin önemi azalmakta ve birey bir milletin/cemaatin üyesi olmaktan çıkarak devlete karşı hak ve ödevleri olan bir yurttaşa dönüşmektedir (Saraçgil, 2005: s.80; Bozkurt, 1994: s.272).

Dolayısıyla eşit yurttaşlık fikriyle beslenen siyasi bir ideoloji olarak Osmanlıcılık düşüncesinin benimsendiği görülmektedir (Davison, 2003: s.53). Osmanlıcılık ideolojisinde, ortak yurttaşlık zemini yaratmak amacıyla Osmanlı toprakları içerisinde yaşayan herkes din ve ırkına bakılmaksızın kanun karşısında eşit kabul edilmektedir (Karpat, 2004: s.26). Başka bir deyişle, farklı etnik ve dini gruplar Osmanlı yurttaşlık kimliği altında birleşebilmekte, böylece Osmanlı hanedanına sadık kalabilecekleri öngörülmektedir (Zürcher, 2004: s.264).

Ortak-eşit yurttaşlık ve siyasi kültürü paylaşan bireylerden oluşan Osmanlıcılık ideolojisinin özü itibariyle laik bir yapıya sahip olduğu söylenmektedir. Ancak Tanzimat döneminde ilk zamanlarında Araplar ve bir kısım tüccar sınıfı gibi bazı kesimler tarafından kabul gören Osmanlıcılık ideolojisi, bir birlik oluşturmak yerine, bu alt kimlikleri keskinleştirerek siyasallaşmasına yol açmıştır. Yaşanan bu başarısızlıklara rağmen Tanzimat dönemi, kimlik arayışının diğer biçimleri olan İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılık gibi düşünce akımlarını doğurmuş ve modern bir

ulus-devlet olarak kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti devletine önemli ölçüde entelektüel ve kurumsal miras bırakmıştır. Bu açıdan, Tanzimat ile birlikte ulus-devletin temel özelliklerinden olan merkezileşme, bir ulusa dayanma, sekülerleşme ve anayasal kurumların oluşması, modern bürokrasinin oluşması ve buna bağlı olarak modern eğitim kurumlarının giderek artırılması, yasal eşitlik anlayışının belirginleşmesi gibi ulus-devlet kültürünün kazanılması yolunda çok önemli adımların atılması ve kazanımlar sağlanması önemlidir (Say, 1998: s.161-162).

II. Abdülhamit döneminde, yapılan reformlar, kullanılan araçlar ve kimlik oluşturma politikalarıyla modern ulus-devletin yapılanması ve hızla uygulamaya sokulması söz konusudur. Bu dönemde İslam'ın politik bir araç kullanıldığı, eğitim, ulaşım, iletişim ve hatta sembollerin merkezileşmeyi sağlamak ve ulus oluşturmak için yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu dönemde Midhat Paşa Başkanlığında, aralarında Namık Kemal'inde bulunduğu bir komisyon tarafından anayasa hazırlanmıştır. Kanûn-i Esâsî adı verilen bu anayasada, hangi din ve mezhepten olursa olsun Osmanlı Devleti içinde yaşayan herkesin Osmanlı'ya tabi olduğu ve yasa önünde hak ve sorumluluklar açısından eşit oldukları yer almaktadır. Anayasa da aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin resmi dilinin Türkçe olduğu da ifade edilmektedir. Böylece Osmanlıcılık, vatandaşları arasındaki tüm farklılıkların üzerine çıkmış ve onları siyasi bir kimlik altında birleştirme amacı taşımıştır (Karpat, 1995: s.29).

I. Meşruiyet dönemi olarak da anılan bu dönemde, ulus inşası politikaları için kullanılan araçlarla hayal edilen ulus ile var olan (yaratılan) ulus arasındaki farkın az olması, reel politikanın başarılı olduğunu göstermektedir. Tüm bunlara rağmen II. Abdülhamit'in, devletin yönetiminde kendisinin olması gerektiği konusunda ısrarcı davranması modernleşme projesini sekteye uğratmıştır. Dolayısıyla bu dönem yaşanan modernleşme süreci uluslaşma kültürünün oluşmasında bir tecrübe olarak kalmıştır.

Tanzimatla birlikte ortaya çıkan düşünceleri büyük başarıyla uygulayan II. Abdülhamit'in tek kişiye dayalı bir düzen kurmak istemesi ve her türlü aracı bu düzeni korumak ve sürdürmek için devreye sokması onun en büyük hatası olarak

yorumlanmaktadır. Çünkü Avrupa'da ve Batılı tüm toplumlarda devlet yönetimi ve egemenlik giderek yurttaşlara yayılırken, II. Abdülhamit'in egemenliği kendisinin kullanmak istemesi tepkilerin de giderek artmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Balkanlarda yaşanan gelişmelerden ve Avrupa'nın sahip olduğu "muasır medeniyet"ten etkilenen modern okullarda eğitim görmüş genç Osmanlı subayları ve bürokratlarının bu durumdan rahatsız olmaları ve devletin gidişatı ile ilgili endişe duymaları güçlü bir muhalif grup olarak yer almalarıyla neticelenmiştir (Kutlu, 2007: s.182-183).

Jön Türkler ya da Genç Türkler olarak adlandırılan bu grup, II. Abdülhamit'in baskıcı yönetimine son vererek Kanun-i Esasi'yi yürürlüğe koymak ve meşruti yönetimi yeniden tesis etmek amacıyla kurulmuştur (Birinci, 1988: s.209-210). Jön Türklerin siyasi düşünce ve ilkeleri, laiklik düşüncesinin temeli olarak görülebilecek İslami unsurları devlet yönetiminden arındırarak parlamenter bir yönetim sistemi oluşmaktadır (Findley, 2004: s.167). Ancak bu idealin nasıl gerçekleştirileceği sorusu, şahsi çatışmalar, iç ihtilâlde ordu ve yabancı yardımının alınıp alınmaması noktasında grup içerisinde fikir ayrılıkları yaratmış, bu ayrılma, seçkincilik, halk kitlelerine güvenmeme ve şiddet karşıtlığı konularında hemfikir olmakla birlikte Osmanlıyı Batı tipi bir ulus-devlete dönüştürmeyi amaçlayan merkeziyetçiler ile yerinden yönetim ve bireysel girişimcilik taraftarı olan adem-i merkeziyetçiler arasında gerçekleşmiştir (Kutlu, 2007: s.185).

Genç Türkler olarak adlandırılan bu grupta Ahmet Rıza Bey'in öncülüğünü yaptığı Terakki ve İttihat Cemiyeti (İTC) 23 Temmuz 1908'de yönetime el koyarak II. Meşrutiyet'i ilan etmiştir. 1908 İnkılâbı olarak da tarihe geçen II. Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki, farklı unsurların entegrasyonu, hâkim ulusun ekonomik yönden kalkındırılması, eğitimin ideolojik olarak nasıl kullanılacağı, medeni mahkemelerle şer'i mahkemelerin nasıl uyuşacağı ve biriken borçlara rağmen iktisadi kalkınmanın nasıl gerçekleştirileceği (Somel, 2001: s.109) gibi meselelerle karşı karşıya kalmıştır. Bu meselelerin çözümünde etnik ve dinsel farklılıklardan arındırılmış, imparatorluğu tüm unsurlarıyla bütünleştiren evrensel değerler dikkate alınarak, imparatorluğa bağlılıkla tanımlanan Osmanlı yurttaşlığı

tanımlanmıştır. Dolayısıyla tüm tebaayı eşit sayan Osmanlıcılık siyaseti benimsenmiştir (Kahraman, 2004: s.107).

Osmanlıcılık siyasetini benimseyen Genç Türkler, 19. yüzyılda Osmanlı sınırlarının daralması, Kırım, Osmanlı-Rus ve Balkan savaşlarının sonucunda yaşanan mülteci akımları, etkisiyle nüfus, kimlik ve sınır politikalarını yeniden şekillendirmek zorunda kalmıştır. Yaşanan savaşlar ve toprak kayıpları Genç Türklerin Osmanlıcılık düşlerini kaybetmelerine neden olurken Türk ulusçuluğuna ilgiyi de giderek artmıştır. Başka bir deyişle yaşanan olaylar birçok Osmanlıya, çok uluslu seküler bir ideoloji olan Osmanlıcılık deneyiminin başarısız olduğunu göstermiştir (Kasaba, 1999: s.339). Bunun üzerine Anadolu'yu ulusal bilincin vatanı olarak görmeye başlayan Genç Türkler, bu toprağa ve kimliğe dayalı yeni bir duygunun doğuşunda önemli bir rol oynamıştır (Göl, 2005: s.129-130). Bundan sonra da Anadolu'da homojen bir Türk nüfusunun oluşmasına önem verilerek iskân politikalarının temeli oluşturulmuştur. Dolayısıyla Türklük bundan sonra Anadolu Müslümanları için bir kapsayıcı kimlik olarak kullanılmıştır (Çağaptay, 2003: s.12).

Akgün ve Çalış'a (2003: s.589) göre, hem bir iradi seçim hem de bir zorunluluğun sonucu olan bu Türkleştirme, zorunlu vatan olan Anadolu'nun bir Türk yurdu haline getirilmesi (iskan), Türkçenin ulusal dil olması, kanunların sekülarizasyonu, hâkim ulus temelinde ulusal bir burjuva yaratılması gibi alanlarda belirginleşmiştir. Dolayısıyla Osmanlı Devleti'nin son on yılını kontrol eden Genç Türklerin (İTC'nin) ulusal politikaları, her şeyden önce imparatorluğun devamını sağlanmak olduğu için Türk ulusal özü etrafında imparatorluğu korumayı amaçlayan bir ulusal öz oluşturma projesi olarak değerlendirilmektedir. Bundan dolayı da Genç Türklerin Türkleştirme politikalarında Osmanlıcılığın da yaşadığı söylenebilmektedir (Ülker, 2005: s.631-632). Ancak getirdikleri yeni düzenin temeli seçkinci bir anlayışa dayanmıştı ve buna göre bir avuç eğitimli insan ile eğitimsiz halk yığınlarından oluşan bir toplum yaratılmıştı.

1918 yılında Birinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi kesinleştiğinde Genç Türklerin partisi İTC iktidardan çekilerek kendini fes etmiştir. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığında kurulan hükümet ise, itilaf güçleriyle işbirliği yaparak Osmanlı

topraklarının parçalanmasına sebep olmuştur. Bu durum İTC'nin savunduğu ilerleme, milliyetçilik ve bağımsızlık fikirlerini yeniden güçlendirmiştir. İTC'nin ardında bıraktığı düşünsel temellerin yanında iyi eğitilmiş ve geniş kadrolara dayanan siyasi örgüt, Mustafa Kemal'in önderliğinde Ulusal Kurtuluş mücadelesi ve Cumhuriyet'in çıkış noktasını oluşturmaktadır (Karpat, 2015: s.17-18).

Ulusal Kurtuluş mücadelesi ya da işgale karşı direniş hareketi hem mahalli düzeyde küçük grupların teşkilatları hem de üst ve orta rütbede subay ve sivil idarecilerden oluşan grupların çabalarıyla başlamıştır. 15 Mayıs 1919'da Yunanlıların İzmir'e çıkarma yapması ve Anadolu'nun önemli bir kısmını işgal etmesiyle başlayan Ulusal Kurtuluş mücadelesi, mahalli düzeydeki teşkilatların direnişiyle belirginleşmiştir. Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri olarak adlandırılan bu grupların sözcülüğünü Mustafa Kemal üstlenmiştir. Amacı, işgale karşı olan çeşitli subaylarla irtibat kurmaya ve dağınık durumdaki direniş örgütlerini tek bir yapı içinde toplamak olmuştur. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Mustafa Kemal, milli mücadeleyi de başlatmıştır. Ardından Erzurum Kongresi, Amasya Protokolü ve Sivas Kongresi gerçekleştirilerek milli birlik ve hakimiyetin tehlikede olduğu, milli iradenin hakim kılınması gerektiği vurgulanarak Misak-ı Milli sınırları çizilmiş, milli mücadele bütünlüklü bir şekilde başlamıştır. Sivas Kongresi'nden sonra padişahı ve hükümetini alınan kararları kabul etmeye davet eden Mustafa Kemal, bu durum gerçekleşmeyince kumandanlara ve idari amirlere genelgeler göndererek vilayetlerin İstanbul ile iletişimlerini kesmiş ve İstanbul hükümetini yalnız bırakmıştır. Bu gelişmelere ve baskılara dayanamayan hükümet istifa ederek milli hareketin meşruluğunu ve doğruluğunu tasdik etmiştir (Karpat, 2015: s.123). Ardından ulusal meclisin kurulması yönünde ilk adım atılarak temsilciler seçilerek, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) kurulmuş, 29 Ekim 1923'te de Türkiye Cumhuriyeti ilan edilerek Cumhuriyet rejiminin idealleri yeni anayasa ile somutlanmıştır (Karpat, 2015: s.23,31).

3. TÜRKİYE'DE KURUCU BİR CUMHURİYET İDEOLOJİSİ OLARAK KEMALİZM

Cumhuriyet rejimini benimseyen yeni Türk devletinin kurucu ideolojisi Kemalizm olarak adlandırılmaktadır. Kemalizm, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu 29 Ekim 1923 tarihi itibariyle hem Osmanlı'dan kopuş anlamında yeni devletin kurulmasını ifade etmesi, hem de yeni devletin kurucu ideolojisini betimleyerek bir toplumsal proje sunması açısından önemlidir. Dursun'a göre (2004: s.50), "Bu tarihle birlikte din kardeşliği ve 'ümmet' olma duygusu üzerinden temellenen bir imparatorluktan vazgeçilirken, 'çağdaş Batılı uygarlıklar düzeyine erişme' arzusu doğrultusunda toplumsal düzen yeniden inşa edilmiştir".

Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce sistemini, Türki İnkılabının ideolojisini oluşturan Kemalizm, Türk halkını akıl ve bilimsel gelişmeler tarafından belirlenmiş ahlaki bir yaşayışa kavuşturmayı benimsemiş olan Atatürk'ün fikir ve eylemlerinin bütünüdür. Atatürkçülük olarak da adlandırılan Kemalizmin ilkelerinin temel amacı; Türkiye Cumhuriyeti'ni çağdaş bir devlet olarak sonsuza kadar yaşatmaktır (Kayıran ve Metintaş, 2013: s.579-580).

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle ortaya çıkan yapısal boşlukları düzeltecek yeni bir düzen anlayışını temsil eden Kemalizm, temel hedef olarak muasır medeniyetler seviyesine erişme idealini belirlemiş ve Batılılaşma yoluyla ilerleme tasarısının tek yolu olarak kendisini sunmuştur (Çelik, 2006: s.76-78). Bu süreç içerisinde, Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulan Cumhuriyet Halk Fırkası, belirlenen bu ideallerin gerçekleştirilmesini sağlayacak bir değişim aracı olarak tasarlanarak siyasal pratiğin merkezi haline gelmiş ve devlete özdeş sayılmıştır (Çelik, 2006: s.76). Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 1931 ve 1937 programlarında, Kemalizmin temel ilkelerini belirten metinler bulunmaktadır. Özellikle 1931 tarihli Fırka'da Kemalizmle özdeşleşmiş altı ilke, yani Kemalist ideolojinin karakterini belirleyen "Altı Ok" ifade edilmiştir. Cumhuriyetçilik, laiklik, milliyetçilik, halkçılık, inkılapçılık ve devletçilikten oluşan bu altı ilke Kemalizmin devlet ideolojisinin dayanağını da oluşturmuş ve 1937 yılında ise Anayasaya

sokularak Kemalizm, anayasal olarak da devletin resmi ideolojisi haline gelmiştir (Köker, 2003: s.133-136; Zürcher, 2006a: s.264-265; Çelik, 2006: s.76).

Genel olarak bakıldığında rasyonel (akılcı), pragmatik, çağdaş bir ideoloji olarak betimlenen Kemalizm, teokratik, Yaratıcı'nın egemenliğine dayanan bir monarşiden, halk egemenliğini esas alan laik bir ideolojidir (Ateş, 2009: s.320).

3.1. Kurucu İdeolojinin İlkeleri

Modernleşmeci bir ideoloji olan Kemalizm'in özellikle Cumhuriyet sonrası uygulamalarda kazandığı içerik barındırdığı ilkeleri de gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda "Altı Ok" olarak kavramsallaştırılan Kemalist ilkeler bütünü, Cumhuriyet kavram ve ideolojisinin teorik olarak şekillenişini ve pratikte uygulanışını anlamak aşısından önemlidir.

3.1.1. Cumhuriyetçilik

Cumhuriyet, halkın kendi kendisini yönetmesi, egemenliğin halka ait olduğu yönetim şeklidir. Bu yönetim şeklinde halkı idare edenler, halkın menfaatini her zaman göz önünde bulundurmak ve kendi menfaatlerinin de halk menfaatleriyle beraber olduğunu unutmamak zorundadır. Cumhuriyet, halkın üstünde hiçbir otorite ve yetkili makam tanımamakta, dolayısıyla devlet gücü doğrudan doğruya halkı oluşturan bireylerin elinde bulunmaktadır (Çeçen, 1981: s.8-9). Cumhuriyet rejiminde esas olan yöneticilerin seçimle iş başına gelmeleridir. Halkın kendini doğrudan doğruya yönetmesi demek olan demokrasi bu anlamda cumhuriyet rejiminin ulaştığı en ideal yönetim biçimidir. Cumhuriyet yönetiminde millet adına karar verme yetkisi doğrudan millet tarafından seçilmiş olan meclise ait olmaktadır. Bu bağlamda Cumhuriyetçilik de, demokrasi ve cumhuriyet rejiminin korunması, geliştirilmesi ve benimsenmesi için yapılan tüm çalışmaları ifade etmektedir.

Cumhuriyet yönetimlerinin tarihine baktığımızda, "Demokrasi ve Cumhuriyet"in monarşik ya da oligarşik rejime karşı bir tepki olarak doğdukları söylenebilmektedir. Çünkü insanlık tarihinde demokrasinin gelişmesi: (ı)

Yönetenlerin yetkilerinin yönetilenler lehine sınırlandırılması; (ıı) Oy kullanarak yönetime katılımın artırılması; (ııı) Güçler ayrılığının hayata geçirilmesi ile yargının bağımsız hale getirilmesi ile mümkün olmuştur. Bu nedenle cumhuriyet ve demokrasi arasındaki ilişki genel anlamda bir biçim ve öz ilişkisi olarak yorumlanmaktadır (Çeçen, 1981: s.30-36; Kayıran ve Metintaş, 2013: s.584).

Mustafa Kemal'e göre, *"demokrasi prensibinin en asrî ve mantıki tatbikini temin eden hükümet şekli cumhuriyettir"* (İnan, 1988: s.32). Cumhuriyet, demokrasinin genel anlamıyla idealini oluşturmakla birlikte, bütün bireylerin aynı zamanda yöneten durumunda bulunmasını, başka bir deyişle devletin idaresini, yalnızca milletin ifade etmesini betimlemektedir. Dolayısıyla demokrasi prensibinin en modern ve mantıklı uygulamasını sağlayan yönetim biçimi cumhuriyettir (Kaynar ve Sakaoğlu, 1999: s.19).

Demokrasi ve cumhuriyet rejiminin korunması, geliştirilmesi ve benimsenmesi için yapılan çalışmaları ifade eden cumhuriyetçilik, Kemalizm'in prensiplerinden biri olarak CHP parti programlarında yer almaktadır. 1931-1943 yıllarındaki parti programlarında yer alan Cumhuriyet, ulusal egemenlik ülküsünü en iyi ve en güvenli şekilde temsil ve tatbik eden devlet biçimi olarak nitelenmektedir. Ancak 1947 programında "cumhuriyet" ve "demokrasi" sözcükleri ve "tek dereceli genel oy" kuralının ilk kez bir arada kullanıldığı görülmektedir (Parla, 1995: s.35-37). Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında egemenliğin kayıtsız şartsız halka ait olduğu söylemleriyle daha çok "klasik cumhuriyetçiliğin" ön plana çıktığı söylenebilmektedir.

Demokrasinin temel alındığı klasik cumhuriyette Mustafa Kemal, demokrasinin en belirgin özelliklerini "siyasi", "fikri", "ferdi" ve "en nihayet müsavatperver" biçiminde özetlemiştir. O'na göre, *"demokrasinin bu ferdi ve müsavatperver vasıflarından, umumî ve müsavî rey prensibi çıkar"* (İnan, 1988: s.29-30). Bu bağlamda cumhuriyetçilik ilkesiyle ulusun tüm bireylerinin eşit bir biçimde yönetime katılmaları öngörülmüştür. Bu yönüyle Cumhuriyetçilik; demokratik, özgürlükçü, eşitlikçi, çoğulcu bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Milletin günü ve

geleceğini kayıtsız şartsız kendisinin belirlemesi "Atatürkçü Cumhuriyetçilik" ilkesinin esasını oluşturmaktadır (Kayıran ve Metintaş, 2013: s.586).

Yıldız'a göre, cumhuriyet kavramının önemli ilkeleri arasında "halk egemenliği" kavramının vurgulanması Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile birlikte gündeme gelmiş olmasına rağmen, "hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir" söylemi, cumhuriyetçiliğin ayırt edici niteliklerinden biri olmaktan çok, "milletleşme" ve ulus-devletleşmenin temel etkenlerinden biri olarak yer almıştır. Dolayısıyla yurttaşlığın inşası, milletin inşası ile iç içe geçmiş, yurttaşlık ve millet egemenliği kavramları kimi zaman Türklüğün etnik ve özcü tanımları içinde kalarak cumhuriyetin milliyetçi-muhafazakar bir şekilde yorumlanmasına sebebiyet vermiştir (2001: s.155-165). Bora' da Türkiye Cumhuriyeti'nin inşa sürecinde cumhuriyetin, bir "devlet" ve "millet/millilik" kodu olarak görüldüğünü söylemektedir. Bu görüşe göre, Cumhuriyet bir yönetim biçimi ve felsefesi olmaktan çok, devlet ile özdeş bir kavram olarak, aynı devlet gibi kutsiyet atfedilen bir unsur haline gelmiştir (Bora, 1998). Öyle ki Mustafa Kemal Atatürk de "Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik ve Laiklik" ilkelerine verdiği önem sebebiyle bu ilkeleri partiler üstü tutarak tartışma konusu yapılmamasını önermiştir.

TBMM açılması, 1921 Anayasasının kabul edilmesi, Saltanat'ın kaldırılması, Cumhuriyet ilan edilmesi, 1924 tarihli Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Anayasa'sının hazırlanması ve uygulanması ile çok partili yaşama geçiş tecrübeleri Kemalist Cumhuriyet'in cumhuriyetçilik ilkeleri doğrultusunda hayata geçirdiği devrimlerdir.

3.1.2. Milliyetçilik

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu dönem itibariyle dünya üzerinde yükselen milliyetçilik akımlarından etkilenerek siyasal duruşunda aktif, kurucu bir ideoloji olarak milliyetçiliği benimsemiştir. Kemalist cumhuriyetçiliğin uygulama ve içeriğini etkileyen en önemli ilkelerden biri olan milliyetçilik (ulusçuluk), toplumsal birlik ve dayanışmayı sağlayacak temel unsur olarak görülmektedir.

Milliyetçilik (ulusçuluk), bireyde genetik, fiziksel, kültürel, toplumsal ve doğal koşulların etkisi altında gelişen ve bir ulusun bireylerinde ortak olan duyguların, ülkülerin ve değerlerin toplamı olarak tanımlanmaktadır. Milliyetçilik kavram ve ideolojisi insanlık tarihi kadar eski olmasına rağmen, özellikle Fransız İhtilali'nden sonra her ulusun kendi devletini kurmak istemesi sonucu büyük bir akım olarak tüm dünyaya yayılmıştır. Çok uluslu yapıya sahip olan Osmanlı Devleti de bu akımdan etkilenmiştir. Osmanlı'nın dağılmasını önlemek amacıyla ilk önce vatan ve siyasal birlik kavramına dayanan Osmanlıcılık düşüncesi ortaya atılmış, ancak başarılı olmamıştır. Ardından din birliğini öngören İslamcılık düşüncesi, onun başarısızlığının ardından ise ırk birliği etrafında şekillenen Turancılık düşüncesi denenmiştir. Bu düşünce akımlarının başarısızlığa uğraması Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı yıllarında daha birleştirici öğeleri olan, çağdaş ve yeni bir ulusçuluk anlayışını geliştirmesini sağlamıştır (Dinç, 2004: s.277-278).

Mustafa Kemal'in milliyetçilik anlayışı, din ve ırk birliğinden ziyade coğrafi ve siyasi birlik, kültür, tarih birliği ile ülkü birliği olarak belirlenmiştir. Buna göre, millet ya da ulus, aynı vatanı paylaşan, aynı siyasal yönetim altında yaşayan, aralarında tarihin derinliklerinden gelen birliktelik olan ve bu ortaklıklarını sürdürmek isteyen insanların oluşturduğu toplumdur. Mustafa Kemal, Türk Ulusu'nun oluşumunda etkili olan öğeleri; siyasal varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, köken birliği, tarihsel yakınlık ve ahlaki yakınlık olarak açıklamaktadır. Mustafa Kemal'e göre, Türk milletinin oluşumunda mevcut olan şartların tümü birden diğer milletlerde yok gibidir. Ancak Türk Milletinin oluşumunda bu öğelerin bir bütün olarak varlığı, ulusun bireyleri arasında, daha zengin ve güçlü bir bağ kurulmasında oldukça etkili olmuştur (İnan, 1988: s.18; Dinç, 2004: s.278).

Mustafa Kemal'e göre "Millet, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı vatandaşların oluşturduğu siyasal ve sosyal bir bütündür" (İnan, 1988: s.18). Bu bağlamda ulus inşasında dil, kilit önem taşımaktadır. Kamusal alanın homojen bir bütün haline getirilmesinde, ortak dil kullanımının olması gerekmektedir. Bu nedenle bu dönemde azınlıklar da Türkçe konuşmaya teşvik edilmiş, böylece vatandaşlığın ve ulus olmanın siyasi boyutunun, hukuki boyut için önemli unsurları tamamlaması sağlanmıştır. Kültürel boyutta ise, kamusal alan dinden temizlenerek

sekülerleştirilmiştir. Bu dönemde Türk ulusal kimliği, tarih araştırmaları üzerinden şekillenerek, resmi tarih revize edilmiş, Türk Tarih Tezi ve Kongreleri ile Türk ulusal kimliğinin "kültür" ayağı da bu şekilde tanzim edilmiştir (İnce, 2010: s.114).

Ulus olmanın gereklerinden biri olarak ifade edilen ülkü ise; Türk kimliğinin cumhuriyetçi tanımının siyasi boyutunun dilsel ve kültürel unsurlarını kapsamaktadır. İnşa edilen ulusal kimliğin bütün unsurlarını birleştiren referans noktası olan ülkü, Türkiye Cumhuriyeti'nin değerler dizgesini betimlemektedir (Yıldız, 2001: s.146). Bu değerler, "*bireylerin üzerinde yaşadıkları toprak, yani vatanları, bağlı bulundukları kültürel değerler, siyasi kurumlar olan devlet, ulusun ifadesi olan bayrak ve ulusal marş gibi ortak değerlerdir. Ayrıca bireylerin atalarının ya da bizzat kendilerinin ortaklaşa yaşadıkları felaket ve acılar, mutluluklar da bu ortak değerlerden sayılmaktadır. Bu ve benzeri ortak yanların yanı sıra, daha sonraki zamanlarda yaşanması olası bulunan olaylara karşı hazırlıklı olma düşüncesi, kendi ulusunu güçlü ve çağdaş uluslar düzeyinde görme amacı da, bir ulusun genel ülküsünü oluşturmaktadır"(Dinç, 2004: s.279).*

Dil, kültür ve ülkü birliğine dayanan Kemalist milliyetçilik, başka ulusların da mutluluğunu düşünen, insancıl, çağdaş, barışçı, saldırganlığı, ırkçılığı ve sınıf kavgalarını reddeden niteliklere sahiptir (Feyzioğlu, 1984: s.380). Enver Ziya Karal'a göre de Türk milliyetçiliği bir doktrin değildir, emperyalizm, faşizm ve ırkçılıkla da bir ilgisi yoktur. Türk milliyetçiliği "hümaniteryan" olduğu gibi "ulusal sınırlarımız dışında yaşayan Türklerle geçmişte aynı tarihe ve bu tarihin meydana getirdiği ortak kültüre sahip olmamız nedeniyle kültürel özellikler de taşımaktadır (1992: s.411).

Özetle, Kemalist Cumhuriyet'in milliyetçilik anlayışını Mustafa Kemal Atatürk'ün Onuncu Cumhuriyet Bayramı sebebiyle Ankara'da yapmış olduğu konuşmada yani "Onuncu Yıl Söylevi"nde bulabilmek mümkündür (http://www.atam.gov.tr/): " *...Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyetidir. Fakat yaptıklarımızı asla kâfi görmeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. Yurdumuzu dünyanın en mâmur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah vasıta*

ve kaynaklarına sahip kılacağız. Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üzerine çıkaracağız. ... Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız. Bunda da muvaffak olacağımıza şüphem yoktur. Çünkü Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir. ...Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medeni âlem, az zamanda, bir kere daha tanıyacaktır. ... Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki inkişafı ile atinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır... Ne mutlu Türküm diyene!"

Mustafa Kemal Atatürk, "Gençliğe Hitabesi" ve "Onuncu Yıl Söylevi" ile: Türk milletinin bağımsızlığını, özgürlüğünü koruma ve yükseltme görevini Türk gençlerine ve Türk milletine vermiştir. Bu kutsal görev: "Türk istiklâlini ve Türk Cumhuriyetini ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir". Atatürk'e göre, Türk ulusunun varlığının ve geleceğinin yegâne temeli budur (Atatürk, 2006: s.1190-1991). Dolayısıyla Kemalist milliyetçilik anlayışı da bağımsızlık ve özgürlük temelinde vücut bulan ve bunu korumak ve yükseltmek için çağdaşlaşma ve ilerleme yolunu seçen bir ideolojidir.

3.1.3. Halkçılık

Halk, ortak çıkarlar etrafında birleşmiş, belli bir bölgede yaşayan, ulusu meydana getiren insan topluluğu anlamına gelmektedir. Halkçılık ise, bir ülkede yaşayan bireyler arasında hiçbir hak ayrılığı görmeden, bireylerin dil, din, mezhep, ırk, cinsiyet ve siyasi görüş farkı gözetilmeksizin kanunlar önünde eşit olması, halkın tek ve eşit bir varlık olarak tanınması görüş ve tutumudur (TDK).

Kemalist halkçılık, cumhuriyetçilik ve milliyetçilik ilkesinin doğal bir sonucu ve diğer ilkelerin gerekçesini oluşturmaktadır. Bu anlayışa göre halkın devlet için değil, devletin halk için var olması ifade edilmektedir. Devlet ile halkın bütünleştirilmesini temel alan bu görüş, ulusal egemenliği ön planda tutmakta ve demokrasiyi benimsemektedir. Bu bağlamda halkçılığın birinci amacı, demokrasiye

bağlı kalmak; ikinci amacı, halkın genel hakları dışında hiçbir kişiye veya topluluğa ayrıcalık tanımamak; üçüncü amacı ise sınıf mücadelesini kabul etmemektir (Genelkurmay Başkanlığı, 1997: s.37-38).

Bu bağlamda Mustafa Kemal'in halkçılık programı, 1921 tarihinde Meclis'te kabul edilen Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'na zemin oluşturmuştur (Güneş, 1997: s.193-206). 1921 Anayasası, meşruiyetin kaynağını halkta gören, dolayısıyla hâkimiyetin ve idarenin doğrudan halka verilmesini, başka bir deyişle demokrasiyi ifade eden bir yapıya sahiptir. Bu anayasa aynı zamanda Cumhuriyet'in ilanına da temel teşkil ederek, millî egemenlik ilkesi, halkçılık ilkesiyle bütünleştirilmiş, devlete demokratik bir nitelik kazandırılmıştır (Kayıran ve Metintaş, 2013: s.595).

Bütün bu açılardan Kemalist Cumhuriyetin halkçılık anlayışının siyasi, ekonomik ve toplumsal uygulamalarda halkın temel alındığı ve halkın çıkarlarının ön planda tutulmasını öngördüğü söylenebilmektedir. Halkçılığın siyasal anlamı, ulusu oluşturan bireylerin, siyasal bakımdan eşit olmaları yani herkesin seçme ve seçilebilme haklarına sahip olmalarını betimlemektedir. Halkçılık bu anlamda bireylerin hukuk önünde eşit olmaları, hiçbir sınıfın, bireyin veya grubun ayrıcalığının olmamasını ifade etmektedir. Osmanlı toplumsal yapısındaki ayrıcalıklı konuma tepki olarak ortaya çıkan halkçılık ilkesine göre, daha önceleri ayrıcalık ve soyluluk belirtisi olan her türlü unvanların kullanılması yasaklanmış, herkesin bir soyadı alması sağlanmıştır. Bu dönemde yapılan inkılâpların çoğu da halkçılık düşüncesine dayandırılmıştır (Dinç, 2004: s.280).

Temel görevi, halkın güvenliğini ve refahını sağlamak olan Kemalist Cumhuriyetçi devlet, bu amaçla iktisadi kalkınmanın halka yönelik uygulamalarını da hayata geçirerek devletçilik politikasının temelini oluşturmuştur. Bu bağlamda, devletin adaletli bir gelir dağılımını sağlayabilmesi ve tüm halkın menfaatlerini dengeli ve uyumlu bir şekilde gözetebilmesi, modern sosyal devletin gerekleri olarak görülmüştür (Özbudun, 1992: s.68). Dolayısıyla Kemalist halkçılık uygulamaları, halkın maddi ve manevi ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanmasını esas almaktadır.

Ancak Kemalist Cumhuriyette halkçılık uygulamalarının iki aşamalı bir süreç geçirdiği söylenmektedir. Köker'e (2003:s.137-138) göre Kurtuluş Savaşı'nı ve Cumhuriyet'in ilk yıllarını kapsayan birinci aşamada halkçılık, demokrasi ve temsili demokrasi ile bütünleştirilerek hakimiyetin kayıtsız şartsız milletin olduğu ve halkın kendi geleceğine kendi iradesiyle karar vermesi, sahip olması anlamında kullanılmıştır. 1930'lardaki ikinci aşama halkçılık ise, "halka rağmen halk için" söylemleriyle ifade bulmuş; halkın siyasal hayata katılması açısından Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin varlığı yeterli görülmüş, halkın gerçek istek ve ihtiyaçları göz ardı edilmiştir.

Karpat (2005: s.142) halkçılığın yaşadığı bu süreci şu şekilde açıklamaktadır: *"Halkçılığın 1920-1922 arasındaki anlamı, idare ile halkın birleştirilmesi ve verilecek kararların halkın isteklerine, ihtiyaçlarına uygun olduğu kadar kültürüne, geleneklerine ve yaşayışına da uygun olması gerektiği yönündeydi. Bu görüşü savunan halkçılar arasında İslam sosyalistleri, laik sosyalistler, Avrupa'ya meyilli libareller, adem-i merkeziyetçiler ve bazı muhafazakarlar vardı. Bu grup dikta rejimine karşı Büyük Millet Meclisi'nin hakimiyetini savunuyor, meclis başkanlığı ile hükümet başkanlığını birbirinden ayırmayı düşünüyordu. Bunların karşısında bulunan ve Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanan ve çoğunluğu teşkil eden gruba hakim olan halkçılık düşüncesi ise, halk adına hareket ederek onun iyiliğine olacak kararları kuvvetli bir devlet vasıtasıyla yürütmek amacını gütmekteydi".* Karpat'a göre bu ikinci grup, aşırı derecede devletçilik ve otorite taraftarı olduğu gibi, halk onların gözünde iyi kalpli, temiz ve çalışkan olmakla birlikte yanlış yollara kolayca sürüklenebilecek derecede bilgisizdi. Onun için liderlerin vazifesi bu halkı eğitmek ve ona medeniyet aşılamak olarak görülmüştür.

Oysaki Mustafa Kemal'in halkın düşüncesine önem verdiği, birçok reformu da ilk kez çeşitli yurt gezilerinde halka anlattığı, halktan olumlu yanıt aldıktan sonra kanunlaştırdığı ve bütün yurda bu yenilikleri yaydığı bilinmektedir. Hatta halkçılık, Milli Mücadele yıllarında Mustafa Kemal tarafından ifade edilen sayısız konuşmada yeni rejimin temel yönlendirici ilkelerinden birisi olarak yer almıştır. Mustafa Kemal, halkçılığı bir rejim ve yaşam biçimi olarak algılanması gereğini ve gelecekteki hükümet ve siyasal rejimin halk egemenliğine dayanacağını ifade

etmiştir (1961: s.90): " *...Bugünkü mevcudiyetimizin aslî mahiyeti, milletin genel eğilimlerini ispat etmiştir, o da halkçılık ve halk hükümetidir. Hükümetlerin halkın eline geçmesidir… İdareyi halka teslim etmek için çalışalım. O zaman bütün müşküllerin ortadan kalkacağına kâiniyim…".*

Bu bağlamda 1920-1922 yılları arasında Kemalist Cumhuriyet'in birinci dönem halkçılık anlayışının insan ve toplum odaklı, eşitlik ve özgürlükle ifade bulduğu görülürken, ikinci dönemin halkçılık anlayışının seçkinci ve Makyavelist olduğu söylenebilmektedir. Tüm bu değerlendirmelere rağmen, kısaca özetlemek gerekirse halkçılık; "*devletin sorumlulukların paylaşımında ve devlete ait kaynakların kullanılmasında halkın çıkarlarını ön planda tutmayı gerektiren önemli bir ilkedir. Kemalist halkçılık anlayışı, toplumun ekonomik bakımdan güçsüz kesimlerin, özelikle köylülerin refah düzeyini yükseltmeye büyük bir önem vermekle beraber, sınıf mücadelesini reddetmekte ve toplumun gelişmesinin, çeşitli sosyal gruplar arasında işbölümü ve dayanışma ile mümkün olacağına inanmaktadır*"(Dinç, 2004: s.281).

3.1.4. Laiklik

Laiklik ilkesi hem Kemalist ideolojinin, hem de Cumhuriyetin en önemli yapı taşlarından birisi olarak vazgeçilmez ve değiştirilemez bir ilkedir. Kurtuluş Savaşı'nın ardından bağımsızlığını kazanan Türk ulusu için Batı tarzı medeni bir devlet olma, dinin güdümünden kurtarılmış laik bir yönetim ile mümkün olmuştur. Bu bağlamda cumhuriyetçilik ile laiklik ayrılmaz bir bütün olarak görülmüş, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olmasının temel şartının laiklik olduğu kabul edilmiştir.

Laik sözcüğü, dilimize Fransızca'dan geçmiş olmasına rağmen, Latince Laicus, Grekçe Laikos kelimelerinden türemiş, "din adamlığı sıfat ve yetkisini tanımayan, dinle ilgili olmayan, halkla ilgili olan anlamında" kullanılmıştır. Buna göre laik bir kişi, halktan olan dini sınıfa mensup olmayan kişi (Fığlalı, 1999: s.215) anlamında kullanılmakla birlikte genel anlamda laiklik ise, devletin belli bir dini temsil etmemesi, her türlü inanç karşısında tarafsız ve eşit davranması, kısacası yönetim

alanında din ve devlet ayrılığının sağlanmasını ifade etmektedir (Kayıran ve Metintaş, 2013: s.602).

Türköne'ye (2000: s.319) göre, modernleşmenin temel alındığı Kemalist Cumhuriyetin siyasi projesi, en geniş haliyle demokrasiye dayanmaktadır. Laiklik de bu projenin içindedir ve özgürleşmenin aracı olarak tanımlanmaktadır. Çünkü Cumhuriyet öncesi yönetsel ve siyasal yapı içinde dinin konumu, hegemonya aracı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı'da devletin dini denetim altında tuttuğu, yönetimini meşrulaştırmak için dinsel öğelerden yararlandığı ve "devletin bekasının" nihai hedef olduğu vurgulanmaktadır (Toprak, 2000: s.314-315). Bu nedenle Osmanlı Devleti laik değildir. Ortaylı'ya (2000: s.127) göre laik toplum, standart ve monist bir yönetim düzeninin olduğu, her din ve cinsiyete mensup insanların eşit koşullarla bağlı olduğu, bir hukuk mevzuatının bulunduğu toplum düzeni demektir. Oysa Osmanlı İmparatorluğu dini kimi zaman yönetimi meşrulaştırmak ve hegemonyasını pekiştirmek için araçsallaştırılabilmiştir (Aktay, 1999: s.26). Dolayısıyla, modem anlamda laik bir sistem, ancak Kemalist Cumhuriyet'in kuruluşu ile siyasal, hukuksal ve toplumsal alanda uygulamaya konulmuştur.

Oran'a (1999: s.75-76) göre, Kemalist rejimin laik bir yönetim kurmak istemesinin gerekçeleri: *"Cumhuriyetçiliği tanımlamak* ve *onu güçlendirmek için laiklik ilkesine başvurulmuştur. Bunun dışında, devlet yönetiminde dinsel kurallara uymayı kaldıran bir ilke olarak laiklik, aynen cumhuriyetçilik gibi, kendisinden sonraki batılılaşma girişimlerine temel oluşturacaktır. İkinci olarak, İslam'ın kendine özgü kuralları Türkiye'nin batı dünyası ile olan ilişkilerini geliştirmesini önleyecek niteliktedir. Üçüncüsü, Türkiye 1923 İzmir İktisat Kongresi'nin belgelediği bir kapitalist kalkınma yoluna girmiştir. İslami kurallar, kapitalizmi geliştirecek kurumların yaratılmasına engel olacaktır. Dördüncüsü laiklik, kırsal alanda egemen toplumsal birim olan aşiretin siyasal önderi olduğu kadar dinsel otoriteyi de kişiliğinde toplayan şeyhlerin gücünü -kırsal bölgelere etki yapabildiği ölçüde- kıran, böylece merkezi otoritenin gücünü arttıran antifeodal bir politikadır".*

Eroğlu'na (1990: s.349) göre laiklik; dini ve dünyevi otoritelerin bir diğerinden ayrılması, din işlerinin ferdi, hususi sayılarak ferdin vicdanına terk edilmesi ve

devletin dinler karşısında tarafsız kalarak din hürriyetini sağlamasıdır. Bu bağlamda laiklik kavramı, dinsizlik ya da dinin insan yaşamından kaldırılmasını değil, modern toplum yaşamında dinden bağımsızlığı anlatmaktadır. Genel olarak ifade edildiğinde ise laiklik, devlet düzeninin ve hukuk kurallarının din kurallarına göre değil, akıl ve bilime göre düzenlenmesi, inancın bireysel bir durum olarak kabul edilerek vicdan özgürlüğünün sağlanmasıdır (Dinç, 2004). Bu bağlamda laiklik siyaseti, hukuku, eğitimi, ekonomiyi, sanatı vb. toplum ve devlet hayatının gerekli kıldığı bütün alanları dinin etkisinden temizlemek, dinin yerine çağdaş toplumların temelini teşkil eden özgür düşünce, akıl, bilim ve bireyin özgürleştirilmesini sağlamaktır. Mustafa Kemal'e göre, *"Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dini yoktur. Devlet yönetiminde bütün yasalar, kurallar, bilimin çağdaş medeniliğe sağladığı esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve uygulanır. Din anlayışı vicdanî olduğundan Cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin çağdaş ilerleyişinde de başlıca başarı etkeni görür"* (İnan, 1988: s.73).

Modern bir ulus-devletin yaratılması noktasında, 1924 yılında Halifeliğin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesi, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın kurulması, şeriat mahkemelerinin kapatılması, 1925 yılında tarikatların yasaklanması, tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması, 1926'da Medeni Kanun ile Ceza Kanunu'nun kabul edilmesi, 1928'de "Türkiye Devleti'nin dini İslâmdır" hükmünün ve TBMM'nin şeriatı uygulamakla görevli olduğuna dair ifadenin Anayasa'dan çıkarılması ve 1937 yılında laiklik ilkesinin anayasayla güvence altına alınması Kemalist Cumhuriyet'in laiklik uygulamaları olarak yer almaktadır.

3.1.5. Devletçilik

Devletçilik, Kemalist ideolojinin ekonomi teorisi olarak ifade edilmektedir. Mustafa Kemal'in kısa sürede kalkınmayı gerçekleştirmek amacıyla, 1920'li yıllarda Türk özel girişimcilerinin başaramadığı, fakat ulusal ekonomi için derhal yapılması gerekli işlerin devlet tarafından yerine getirilmesini içen 1930 yılından itibaren uyguladığı iktisat politikasıdır. Bu politikada devletin işletmeci olarak iktisadî yaşama müdahalesini öngören bir anlayış vardır.

Devletçilik ilkesinin ortaya çıkmasında; Milli sermayenin çok zayıf oluşu; Kurumların teknik ve yönetim donanımına sahip olmaması; Anadolu'da uzun süre kuraklık olması; İş adamlarının yeni alanlarda iş kurmaktan kaçınmaları; 1929-1930 Dünya Ekonomik Buhranı'nın meydana getirdiği etkiler; Gümrük Tarife Kanunu'nun 1 Ekim 1929'da yürürlüğe girmesiyle milli endüstrinin korunması imkânının doğması; Özel sermayenin kaçınılmaz bir şekilde kısa dönemli ve karlı yatırım alanlarına kayma eğilimi göstermesi; Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu'daki inceleme gezilerinde tanık olduğu yoksulluk ve sefaletin etkileri olmuştur (Başar, 1981: s.21).

Kemalist Cumhuriyet'in devletçilik anlayışı, demokratik ve halkçı bir öz taşımaktadır. Mustafa Kemal 1931 yılında İzmir'de yaptığı konuşmasında, devletçilik ilkesinin özelliklerini ve amacını şu şekilde ifade etmiştir (1959: s.262): *"...Fırkamızın takip ettiği program, bir istikametten tamamıyla demokratik, halkçı bir program olmakla beraber iktisadî nokta-i nazardan devletçidir. Bu itibarla fırkamıza müstenit olan hükümeti cumhuriyetin her nokta-i nazardan vatandaşın hayatiyle, istikbaliyle ve refahıyla alakadar olması tabiidir. Halkımız tab'an devletçidir ki, her türlü ihtiyacı devletten talep etmek için kendisinde bir hak görüyor... Bu istikametten yürüyeceğiz. Ve muvaffak olacağımızdan şüphe yoktur."*

Devletçilik "iktisadi kalkınma sorunu"na çare aramak üzere uygulanmıştır. CHP programlarında devletçiliğin amacı, "mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha ve memleketi mamuriyete eriştirmek" ifadesiyle açıklanmaktadır. Recep Peker ise, devletçilikle ilgili görüşlerinde *"Bizim devletçiliğimizin hakiki manası (hususi teşebbüsün serbest olduğu) fakat umumi menfaatler noktasından gerek olan her ekonomik teşebbüste devletin yapıcılık saha ve salahiyetini açık bulunduruyor. Devlet kendi yapacak ve kurulmasını teşvik ve himaye ettiği endüstriyi de kontrol edecektir"* demektedir (Akt: Köker, 2003: s.179). Bu bağlamda devletçilik ilkesi ile devletin ekonomi üzerindeki kontrolü sağlanarak, özel teşebbüsün teşviki ve özel sektörün yetmediği yerlerde, devletin işletmeler kurarak ekonomik büyümeyi hızlandırması amaçlanmıştır. Böylece, Kemalist Türkiye'de demokratik ve çağdaş bir topluma geçiş için gerekli sosyo-ekonomik bir zemin hazırlanmıştır.

Devletçilik ilkesi bağlamında Türkiye ekonomisi yeniden yapılandırılarak, Sümerbank, Etibank, Toprak Mahsülleri Ofisi gibi kuruluşlar; Karabük Demir Çelik, Paşabahçe Şişe Cam, Gemlik Suni İpek, İzmit Kâğıt ve Selüloz, Keçiborlu Kükürt gibi pek çok fabrika hizmete açılmış; kibrit, tütün, alkol gibi tekeller örgütlenmesi sağlanmış; bankacılık sistemi geliştirilmiş ve ülkenin birçok yeri demiryolları ile birbirine bağlanmıştır (Kayıran ve Metintaş, 2013: s.601).

3.1.6. İnkılapçılık

İnkılapçılık, Kemalist ideolojiye dinamizm kazandıran, diğer ilkeleri kapsayan genel bir kavramdır. Modern bir ulus devlet olma yolunda, ihtiyaçlar doğrultusunda çağın, aklın ve bilimin gerektirdiği yeniliklerin en kısa zamanda yapılmasını savunan bir ilkedir.

Kemalist Cumhuriyetin inkılapçılık anlayışı; Türk toplumunun yapısına uygun; durağan değil, dinamik bir anlayıştır; bu anlayış tutuculuğu reddeden, akıl ve bilimsel verilerin ışığında sürekli bir gelişme ve değişmeyi hedef almaktadır. Bu nedenle "değişmeyen tek şeyin değişimin kendisi" olduğunu belirten değişim yasasını temel almış ve bu doğrultuda her şeyin ileriye doğru geliştiğine inanmış Mustafa Kemal *"inkılâbın hedefini kavramış olanlar daima onu muhafazaya mukdedir olacaklardır"* demektedir (Karal, 1998: s.48). Bu anlamda, inkılapçılık ilkesinin yaşatılması ile Kemalist düşünce sistemi ve bu sistemi oluşturan ilkeler her zaman geçerliliğini ve önemini koruyacaktır.

1931 tarihli CHP Parti Programı'nda da yer verilen inkılapçılık ilkesi *"inkılâplardan doğan ve gelişen ilkelere sadık kalmak ve onları savunmak*" olarak tanımlanmaktadır. 1935 Parti Programı'nda ise *"Parti, devlet yönetiminde tedbir bulmak için derecel (tedrici) ve evrimsel prensiple kendini bağlı tutmaz"* ifadesiyle ilerlemenin düzen içinde gerçekleştirilmesi gerektiği belirtmektedir (Parla, 2001: s.45). Dolayısıyla Kemalizm'in inkılâpçılık ilkesi, topluma yön vermek için gerek duyulan siyasal mekanizmanın yeniden düzenlenmesi anlamında hızlı değişim yanlısı aynı zamanda da bu değişim gerçekleştikten sonra belirli bir düzen içinde ilerlemeci olarak okunabilmektedir (Köker, 2003: s.171).

Parla (2001: s.290), Mustafa Kemal'in hâkimiyeti kayıtsız şartsız halkın eline verdiği için Cumhuriyet'in kurulmasının, 1908 Devrimi'nden daha önemli ve kayda değer bir inkılâp olarak görmekte, bu bağlamda halkçılık ve inkılâpçılık ilkelerinin birbirinden ayrı düşünülemeyeceğini söylemektedir. Parla'ya göre, Cumhuriyet'in bir siyasal yönetim biçimi olarak gücü bu ilkelerden gelmektedir. Cumhuriyet bu ilkelerle hakimiyeti millete vermekte ve çağdaşlaşma yolunda önemli adımlar atılmasını öngörerek geçmişten bağlarını da koparmaktadır.

İnkılâpların önemli sonuçlarından bir diğeri ise çağdaşlaşmadır. Mustafa Kemal söylevlerinin çoğunda, inkılâpların yok olmak üzere olan bir milleti ayağa kaldırdığı ve medeniyet ailesine kattığı yinelenmektedir (Parla, 2001: s.295). Bu anlamda toplumsal değişim ve dönüşümün temel dinamiğini inkılâplar ve inkılâpçılık ilkesi oluşturmaktadır.

4. TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN ANA CEPHELERİ: DEVRİMLER

Ulus-devlet olma yolunda mücadeleye girişen yeni Türk devleti, cumhuriyetin kurucu döneminde Kemalist ideolojinin ilkeleri doğrultusunda bir dizi devrime giderek, Türkiye'nin çağdaş uygarlıklar seviyesine getirilmesi için hamleler yapmıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde başlayan bu devrimler ekonomiden eğitime, gündelik yaşamdan kültür ve tarihe kadar hayatın hemen tüm alanlarını kapsamıştır. Böylece topluma yeni bir şekil, bir yön verilmek istenmiş, yeni bir devlet oluşturma yolunda önemli adımlar atılmıştır.

Genç Türkiye Cumhuriyeti'ni uygar medeniyetler seviyesine çıkarmayı amaçlayan bu reformlar, siyasal, toplumsal, hukuk, eğitim, kültür-sanat ve ekonomi alanlarında karşımıza çıkmaktadır.

4.1. Siyasal Alanda Yapılan Devrimler

Siyasal alanda yapılan devrim ve inkılâplar, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Açılması'ndan Saltanatın kaldırılması, Cumhuriyet'in ilanı, anayasa

değişiklikleri ve çok partili siyasi yaşama geçişe kadar geçen sürede rejimin oluşturulması ve iyileştirilmesi amacıyla yapılan reformları içermektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması, milli mücadelenin resmiyete dönüştürülmesi anlamında en önemli adımlarından biridir. Yeni devletin kuruluşunu yapan ulusal organ olması sebebiyle de oldukça önemlidir.

Mustafa Kemal'in önderliğindeki kurucu kadronun tasarlamış oldukları ulusal egemenliğe dayalı laik cumhuriyet rejimi, Milli Mücadele tamamlandıktan sonra hayata geçirilmiştir. Öncelikle Ekim 1919 da İstanbul'da yeni bir kabine kurulmuş, bu kabine meclisin açılması için gerekli olan seçim taleplerini kabul etmiştir. Gerçekleştirilen seçimlerde Mustafa Kemal taraftarları mecliste çoğunluğu ele geçirerek, Ocak 1920'de Misak-ı Milli'yi ilan etmiş ve meclise prensiplerini kabul ettirmiştir (Selek, 2002: s.522-523).

16 Mart 1920'de İstanbul'un resmen işgal edilmesi, son Osmanlı Meclisi'nin aldığı Misak-ı Milli kararı ile Paris Barış Konferansı'nda belirlenen Sevr Antlaşmasını imzalamayı reddetmesi, Osmanlı başkentinin kontrolden çıktığının kanıtı olarak görülmüş ve işgal kararının alınmasında etken olmuştur. Böylece 18 Mart 1920 tarihinde Meclisin çalışmaları süresiz ertelenmiş, 11 Nisan'da ise Meclis padişah tarafından feshedilmiştir ve böylece Sevr'in imzalanmasının önündeki engeller kaldırılmıştır (Göktürk, 2003: s.110).

Bundan sonra, dağıtılan meclisin bir kısım üyeleri ve işgal edilmeyen bölgelerdeki halk tarafından seçilen mebuslardan oluşan Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılmıştır. Meclis ilk toplantısında kendisini en yüksek siyasi merci ilan ederek, yasama ve yürütme görevlerini üzerine almıştır (Atatürk, 2006: s.438). Ardından BMM hükümeti egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğunu ve milletin temsil edildiği tek ve meşru yerin BMM olduğunu beyan ederek kurulmuştur (Atatürk, 2006: s.439).

"Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir" söylemiyle yolan Büyük Millet Meclisi, halktan aldığı güç ile Türk milletinin yönetimini üzerine almış, çok kısa

sürede de dış dünyanın ve hatta ülke içindeki muhalif bazı kesimlerin beklemediği başarıların elde edilmesine ön ayak olmuştur.

Yeni Anayasanın Kabulü- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (20 Ocak 1921), TBMM tarafından kabul edilen ilk Anayasadır. İlk defa Mustafa Kemal Paşa imzasıyla hükümet adına 18 Eylül 1920'de yayınlanan bir beyanname neticesinde görüşülmeye başlayan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 31 madde olarak Meclis'e sunulmuştur. TBMM'nin dokuz aylık çalışmasından ve uzun görüşmelerden sonra kabul edilmiştir. Bu Anayasa, dağılan ve yok olan Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir devletin kuruluşunu hukuki yönden belirten ve varlığını sağlayan bir eserdir. Yeni Anayasa aynı zamanda milli egemenliği hakim kılan ve vatanın kaderine milli egemenliğin temsilcisi Büyük Millet Meclisi'nin el koymasını mümkün kılan ve onun meşruluğunu da tanıtan, hukuki ve siyasi değeri olan bir belgedir (Çeçen, 2007: s.62)

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Kemalizm'in devlet ve siyasal rejim anlayışını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Anayasada kuvvetler birliği ilkesi vurgulanmakta ve milli iradeyi millet namına temsil eden tek yetkili organın, Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğunu belirtmektedir. Başkansız bir Cumhuriyet kuran bu Anayasa ile milli irade Meclis tarafından tescil edilmekte ve yürütülmekte, böylece kuvvetler birliği esası, kuvvetlerin şuurlu bir merkezde toplanmasını ve tek bir iradeye bağlanmasını da şart kılınmaktadır. 1921 anayasasının o tarihte cumhuriyet henüz ilan edilmemiş olduğu halde, betimlediği ulusal ve üniter devlet yapısının demokratik cumhuriyet ile birleştiği açıkça görülebilmektedir (İnan, 1998: s.199-202).

Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922), hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu laik bir anlayışla hazırlanmış devlete yönelik ilk adımdır.

1918–1922 arasında Mustafa Kemal Atatürk, vatanı işgalden kurtarmak ve milleti harekete geçirmek amacıyla milli hâkimiyete inanmıştır. Hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile teminat altına alınmak suretiyle kişi egemenliğine dayanan saltanatın kaldırılması için hukuki altyapı hazırlanmıştır. Ancak saltanat ve hilafet hakkındaki karar daha sonraya bırakılmış,

bu konuda net bir karar alınmamıştı. Böylece saltanatın kaldırılmasına yönelik adımlar henüz işgal sırasında atılmıştır. Bu süreçte işgalcilerle işbirliği yapan halife ve padişahlık kurumlarının nasıl çürümüş olduğunu Türk milleti görmüş, halifesiz ve padişahsız kendi iradesiyle Atatürk ve lider kadronun önderliğinde işgalcilere karşı savaşmıştır (Yanardağ, 2012: s.29). Milli Mücadelenin başarıya ulaşması sonucunda Lozan'da toplanacak konferansa TBMM temsilcisi ile birlikte İstanbul'dan da temsilci çağrılması saltanatın kaldırılmasını hızlandırılmıştır (Atatürk, 2006: s.638).

Mustafa Kemal 31 Ekimde önceden hazırlamış olduğu teklifleri Müdafaa-i Hukuk Grubunun bir toplantısında ortaya koymuş, uzun ve hararetli tartışmaların sonucunda 1 Kasım 1922'de meclis tarafından kabul edilmiştir (Atatürk, 2006: s.1835). Kabul edilen kararda Osmanlı Devleti'nin yıkıldığı ve yeni Türkiye hükümetinin onun mirasçısı olduğu, dolayısıyla saltanatın kaldırıldığı ve Osmanlı ailesinde bulunan halifelik makamına ilmen ve ahlaken en uygun kişiyi meclisin seçeceği yer almaktadır (Tanör, 2007: s.279). Böylece milli hâkimiyet ilkesi karşısında artık ömrünü tamamlamış olan saltanat kurumu, milli hâkimiyet ilkesine dayanan meclisin bazı üyelerinin karşı çıkışlarına rağmen kan dökmeksizin, meclis kararıyla ortadan kaldırılırken, halifelik bir süre daha beklemiştir (Yanardağ, 2012: s.29).

Ankara'nın Başkent Oluşu (13 Ekim 1923), yeni toplumun geçmiş bağlarından arındırılması ve Osmanlı'nın izlerini silmek için önemli bir adım olarak görülmektedir. Fatih Sultan Mehmet'in 1453 yılında İstanbul'u ele geçirmesiyle İstanbul şehri yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğunun başkentliğini yapmıştır. Ancak Mustafa Kemal Atatürk, İstanbul'un İstanbul Hükümetinin kontrolünde olması, İstanbul'un başkent olarak devam etmesinin geçmişi hatırlatacak olması, geleceğe yeni bir simge olacak başkentle gitmek istemesi ve yeni kurulan devletin bir başkente ihtiyacının olması sebebiyle 13 Ekim 1923'te meclisin oyuna sunarak Anadolu'nun merkezinde bulunan Ankara'nın yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başkenti olmasını sağlamıştır (Ahmad, 2005: s.112-113; Lewis: 1993: s.260).

Cumhuriyetin İlanı (29 Ekim 1923), imparatorluktan ulus-devlete geçiş sürecinde kimlik değişimini gerçekleştirmede önemli bir faktördür (Kili, 1980: s.388).

Birinci meclisin kendisini feshedip seçimlere gidilmesini sağlaması üzerine, Mustafa Kemal 8 Nisan 1923'te dokuz maddelik bir program yayınlayarak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni siyasi parti haline getireceğini açıkladı. Bu programda Millet Meclisi'ne bağlanan halifeliğin Müslümanlığın yüksek bir kurumu olduğu ve ayrıca bir takım kanuni düzenlemelere gidileceği ifade ediliyordu (Tunaya, 1995: s.580-582).

Cumhuriyeti ilan etmeyi planlayan Mustafa Kemal, bir siyasi kriz tasarlamış, bunun üzerine 27 Ekim 1923'te Fethi Bey başvekillikten çekilmiş ve iki gün süreyle yeni vekiller heyeti kurulamamıştır (Karpat, 2007: s.33). Cumhuriyeti ilan edebilecek anayasa değişikliğini gerçekleştirmek isteyen Mustafa Kemal, 28 Ekim akşamı, güvendiği kişileri yemeğe çağırıp yarın cumhuriyeti ilan edeceğini söylemiştir (Atatürk, 2006b: s.803). Hazırlanan anayasa değişikliliği ile 29 Ekim günü meclise gelen Mustafa Kemal, siyasal sistemlerindeki belirsizlikleri ve karışıklıkları ortadan kaldıracağını ifade eden bazı anayasa değişiklikleri ile ilgili teklif sunmuştur. 1921 tarihli Teşkilâtı Esasiye Kanunu'nun devletin şeklini belirten maddelerinin onarılması sonucu oluşturulan anayasa tasarısı şu cümleleri kapsıyordu: *"Türkiye Devletinin şekli hükümeti Cumhuriyettir… Türkiye Reisicumhuru Türkiye Büyük Millet Meclisi heyeti umumiyesi tarafından ve kendi âzası meyanından… intihab olunur… Türkiye Reisicumhuru devletin reisidir… Başvekil, Reisicumhur tarafından ve Meclis âzası meyanından intihabolunur."*(Atatürk, 2006b: s.803-804).

Saatlerce süren görüşmeler sonucunda Meclis'te bulunan 158 milletvekilinin oylarıyla Cumhuriyetin ilanına kararı verilmiştir. Bu karardan 15 dakika sonra ise mecliste bulunanların oybirliği ile Mustafa Kemal, Cumhurbaşkanı seçilmiş, O da İsmet Paşa'yı ilk Başbakanı olarak atamıştır (Atatürk, 2006a: s.814). Böylece Müslüman dünyada seçimle iş başına gelen ilk cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal, Türklerin ilk kez kendi etnik isimlerini taşıyan bir devlet kurduklarını, bu devletin ulusal ve Batı yanlısı modernist inkılâp anlayışları doğrultusunda Türk kimliğinin

biçimlendirilmesi için güçlü, merkezi bir hükümete sahip üniter ulusal bir devlet olacağını açıklıkla ortaya koymuştur (Karpat, 2007: s.33).

Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924), Cumhuriyetin ilanından sonra ortaya çıkan gruplaşmaların neticesinde gerçekleştirilmiş bir reform hareketidir.

Cumhuriyetin ilanından sonra mecliste iki büyük gruplaşma belirgin hale gelmiştir. Birinci meclisten kalma muhafazakârların halife etrafından toplanması, Mustafa Kemal'in önderlik ettiği yenilikçileri rahatsız etmiş, meclis ve hükümeti kontrol etmekle birlikte kendi iktidarları için halifeliğin her zaman bir tehlike oluşturduğuna kanaat getirilmiştir. Bu sebeple Mustafa Kemal ve grubu halifeliğe karşı bir duruş almış, halifeliğin kaldırılması gerektiğine inanmıştır (Karpat, 1996: s.57-58). Bu gerekliliğinin asıl nedeni ise, ulus-devlet ve ulusal kimliğin inşasında bu kurumun engel teşkil edeceğini düşünmektedir.

Halifenin görevi, şeriatı sürdürüp güçlendirerek geleneksel İslami yönetim merkezini oluşturmaktı. Saltanatın kaldırılmasından ve Cumhuriyetin ilanından sonra halifeye siyasi güç kazandırma faaliyetleri, halifenin davranışları ve iki Hintli Müslüman'ın mektupları, halife konusunda Mustafa Kemal'i kaygılandırmış, kesin adım atılmasıyla sonuçlanmıştır. Çünkü Ulus-devlet anlayışı paralelinde saltanat kaldırılmış, Ankara başkent yapılmış, cumhuriyet ilan edilmişti. Geriye siyasal manada eskiyi hatırlatacak en mühim şey olarak hilafet kalmıştı (Berkes, 2006: s.511-512). Dolayısıyla birbirine karşıt olan halifelik ile cumhuriyetin yan yana yaşama imkânı kalmamıştı.

1 Mart 1924 günü Mustafa Kemal mecliste yaptığı konuşmasında üç önemli nokta üzerinde durur. Bunlar cumhuriyetin korunması ve istikrara kavuşturulması, birleştirilmiş ulusal bir eğitimin teşekkülü ve asırlardan beri bir siyasi araç olarak kullanılan İslam dininin bundan arındırılması gerekliliğidir (Atatürk, 2006a: s.849). Sonraki gün Halk Fırkasının bir toplantısında bu hususlar tartışılmış ve bir dizi önergeler üzerinde karara varılıp, 3 Mart'ta B.M.M'ne sunulmuş ve Halifeliği kaldıran kanun meclisten geçmiştir. Halifeliğin kaldırıldığı gün laik devlete gidişin diğer adımları atılmıştır. Tevhid-i Tedrisat, Şer'iyye ve Evkaf Vekâleti'nin ilgası,

Diyanet İşleri Riyaseti'nin (başkanlığı) kurulması ile ilgili devrim kanunları aynı gün mecliste kabul edilmiştir (Yanardağ, 2012: s.92).

Erkan-ı Harbiye Vekâletinin Kaldırılması (3 Mart 1924) ile ordu ile siyasetin ayrılması sağlanmıştır. Askerin siyaset içerisinde yer almasının esasını teşkil eden Erkan-ı Harbiye Vekâleti siyasete zarar verdiği gerekçesiyle bütün medeni millet ve hükümetlerinde olduğu gibi kapatılmıştır.

Şer'iye ve Evkaf Vekâleti'nin Kaldırılması (3 Mart 1924) ile din siyasetten uzaklaştırılmıştır. Şer'iye Vekilliği, tüm din işlerini düzenlemek, ayrıca devlet adına yapılan her türlü işin dine uygun olup olmadığını denetlemekle görevli idi. Devlet işlerinin yürütülmesindeki süreçte din ve devlet işleri tamamen birbirine karışmıştı. Atatürk bu tür devlet işleyişinin de çağdaş bir şekil olmadığı gerekçesiyle meclisin iradesi ile bu kurumu kaldırdı ve yerine devletin sadece din işlerini yürütmek üzere Başbakanlığa bağlı Diyanet İşleri Başkanlığı kurulmasını sağlamıştır. Ayrıca yine Osmanlı İmparatorluğu devlet düzeninde din faktörünün güçlü bir konumda olmasının en büyük katkı sağlayan, parasal yönden güçlü kılan Evkaf Vekâletinin de kaldırılması ile yerine yine Başbakanlığa bağlı Vakıflar Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Şeyhülislamlığın ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması ile din ve devletin birbirinden ayrılması ilkesine doğru önemli bir adım atılmıştır (Ortaylı, Arıboğan ve Yavuz, 2008: s.38-39).

1928 Anayasa Değişikliği ile 3 Mart 1924 tarihinde 429 sayılı kanunla "Şer'iye ve Evkaf Vekâletiyle, Erkân-ı Harbiye Vekâletinin Kaldırılması", 430 sayılı kanunla "Tevhid-i Tedrisat", 431 sayılı kanunla da "Osmanlı Hanedanı'nın yurt dışına çıkarılması ve Hilafetin kaldırılması" kanunları yan yana geldiğinde, dinin siyasete alet edilmemesinin, dinin layık olduğu anlam içerisinde ele almasının öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Kemalist Cumhuriyet'in önemle üzerinde durduğu hususun dini fikirlere ve dini inançlara saygı gösterdiği görülmektedir. Ancak dinin layık olduğu şekilde yaşanabilmesinde 1924 Anayasası'nda ifade bulan "Din Devleti" tarzının değiştirilmesi gerekliydi. 1924 Anayasanın 2. Maddesinde yer alan "Türkiye ve Devletinin Dini, Din-i İslam'dır" ibaresi, 1928 yılında yapılan

değişiklikle kaldırılarak laiklik yönünde bir büyük adım daha atılmıştır (Ahmad, 1994: s.75).

Laiklik Prensibinin Anayasa'da Yer Alışı ile laiklik Anayasa'nın değiştirilmez, değiştirilmesi teklif edilemez maddelerinden biri haline getirilerek, bu ilke hem hukuksal temele, hem de hukuksal muhafıza kavuşturulmuştur. 1928 yılında Anayasada devlet şekli üzerinde yapılan önemli değişiklikle devletin dinle ilgili herhangi bir tasarruf veya yaptırımın olmayacağı, din ve vicdan özgürlüğünün topluma ait olduğu belirtilmiştir. Fakat devletin bu konuda daimi bir hareket göstermesi, her dine aynı mesafede olacağını ifade etmesi açısından devrimin temelini oluşturan "laiklik" ilkesi 1937 yılında "Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılâpçıdır" maddesi ile ilk kez Anayasa'da yer almıştır (Jâschke,1972: s.22-31; Kurtoğlu, 2004: s.209-210, Kurtoğlu, 2001: s.88).

Çok Partili Siyasi Yaşama Geçiş, demokrasinin gereklerinden biri olarak Kemalist Cumhuriyet'in 1924 ve 1930 yıllarında denediği ancak başarılı olamadığı bir sistemdir.

1924 Anayasası, demokratik ve özgürlükçü bir anayasadır. Anayasanın uygulandığı dönemde demokrasinin alt yapısını meydana getiren toplumsal yapının bulunmaması, yapılan devrimlere karşı yıkıcı faaliyetlerin bulunması, devrimlerin bir an evvel yapılması gerekliliği ve bunun için alınacak kararların tek partili bir meclisten çıkma olasılık ve hızının daha fazla olması, tek parti yönetimini gerekli kılmış, dolayısıyla egemenliğin kurucusu olan T.B.M.M. de tek partiden oluşan bir parlamento özelliği göstermiştir.

Bütün bu gerekliliklere rağmen Mustafa Kemal'in isteği ile iki kere çok partili sistem denenmiş ancak her ikisi de başarılı olamamıştır. 17 Mart 1924 yılında kurulan ve kuruluşundan yaklaşık 15 ay sonra irticayı tahrik etmesi sebebiyle kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 12 Ağustos 1930 yılında kurulan ve dört ay sonra gericilik suçlaması ile karşı karşıya kalınca kendi kendini fesih eden Serbest Cumhuriyet Fırkası ile Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kuruluş döneminde denenen çok partili hayata geçişe 1945 yılına kadar ara verilmiştir (Eroğlu, 1990: s.241–243).

4.2. Toplumsal Alanda Yapılan Devrimler

Cumhuriyet'in kurucu döneminde, çağdaş Batı toplumları gibi modern ve medeni bir toplum yaratabilmek amacıyla hızlı bir şekilde kanunlaştırılan ve hayata geçirilen devrimlerin sürekliliğinin sağlanmasında toplumsal hayatında düzenlemesi gerekli görülmüştür.

Toplumsal hayata nüfus edecek bu devrimler, Mustafa Kemal Atatürk'e göre ulusal değerler ve kültürün Batı'nın değerleri ile uyumlaştırılmasını esas alarak, uygarlıktan uzak durmaya sebep olan bütün geleneklerin kaldırılmasıyla mümkün gözükmektedir. Bu bağlamda Türk toplumunun toplumsal yaşantısını ve toplumsal yaşam içindeki bütün unsurlarını batı toplumuyla aynı duruma, ya da yakın bir seviyeye getirmek amaçlanmıştır. Bu amaçla kanunlar çıkarılarak ve toplum ikna edilerek kısa zamanda birçok devrim yapılmıştır.

Şapka Kanunu (25 Kasım 1925): Batı tarzı modernleşme çabalarının yansılamalarından biri Mustafa Kemal'in gericilik simgesi olarak kabul ettiği fesi kaldırıp yerine Batı kültüründe olduğu gibi şapka giyilmesini öngören yasadır.

Mustafa Kemal, 24 Nisan 1925'te başında Panama tipi şapkayla Kastamonu'ya ziyarette bulunmuş ve halka seslenmiştir. Mustafa Kemal Paşayı ilk kez şapkayla gören halk hemen başını açarak saygısını ifade etmiştir. Yaptığı konuşmayla bir toplumun kendine has, çağa uyan, medeni kıyafetinin zorunluluğundan bahsederek halkı şapka giyilmesi konusunda ikna etmiştir. 25 Kasım 1925'te halkın yıllardan beri Sultan Mahmut'un buyruğu ile başında taşıdığı fes Meclis tarafından kaldırılarak şapka giyilmesi sağlanmıştır (Tekinalp, 2004: s.115).

Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılmasına İlişkin Kanun (30 Kasım 1925): Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Müslümanların dini duygularını istismar eden, halkın duygu ve inançlarını sömürerek öğretim alanında faaliyet gösteren tekke ve zaviyeler, çağdaş ve laik Cumhuriyet'le çelişmekte, zarar vereceği düşünülmekteydi. Mustafa Kemal Atatürk de, yeni devletin, Türkiye Cumhuriyet'in şeyhler, dervişler ve müritler memleketi olamayacağını her söylevinde dile getirmiş

ve bu noktada 30 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan bir kanunla bu kurumlar kapatılmıştır.

Çağdaş ve laik cumhuriyete yakışmayan bu uygulamaların kaldırılmasıyla Türk toplumu mistik düşünce ve dogmatik kuralların rehberliğini terk ederek, gerçek mürşit olan bilimin, bilimsel düşünce ve aklın rehberliğiyle batıya yönelmiştir. Aynı kanunla bütün tarikatlarla birlikte şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, halifelik, falcılık, büyücülük ve gaipten haber vermek maksadıyla muskacılık gibi unvanlar ile sıfatların kullanılması da yasaklanmıştır (Eroğlu, 1990: s.283).

Miladi Takvim ve Milletler Arası Saat Hakkındaki Kanun (26 Aralık 1925): Batı ülkeleri ile sosyal ve medeni anlamda kaynaşmak, ticaret ve siyaset alanlarında Avrupa ile aradaki farkları kaldırmak ve anlaşmazlıkları gidermek, hicri takvimde yılbaşı vs. günlerin sürekli değişmesi gibi nedenlerden dolayı Hicri ve Rumi Takvim uygulaması kaldırılarak yerine Miladi Takvim, alaturka saat yerine de milletler arası saat sistemi uygulaması benimsenmiştir.

Ölçüler Kanunu (26 Mart 1931): Bu kanunla ölçü birimi olarak medeni Batı milletlerinin kullandıkları metre, kilogram ve litre kabul edilmiştir. O tarihe kadar kullanılan endaze, arşın, kulaç gibi uzunluk ölçülerinin yerini metrik sistem; dirhem, okka gibi ağırlık ölçülerinin yerini miligramdan tona kadar uzanan ölçü sistemi; hacim için kullanılan kile, şinik, tas, ölçek gibi ölçü birimlerinin yerini litre sistemi; yüzey ölçümünde kullanılan dönüm ve çiftlik gibi tabirlerin yerini metrekareden kilometrekareye kadar uzanan sistem almıştır. Bu değişiklikler sayesinde ülke içinde ölçülerde birlik sağlanmış ayrıca dış ticaret kolaylaşmıştır.

Lakap ve Unvanların Kaldırıldığına Dair Kanun (26 Kasım 1934): Sınıfsız bir oluşturmak amacıyla, toplum içinde farklı sınıfların oluşmasına sebep olan ve bu nedenle imtiyazlar kazandıran "Ağa, Hafız, Hoca, Molla, Efendi, Bey, Paşa" gibi lakap ve unvanlar 26 Kasım 1934 tarihinde meclisten geçen kanunla kaldırılmıştır.

Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun (3 Aralık 1934): Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyet'inde herkesin eşit olduğu sınıfsız bir toplum yaratmak, aynı zamanda dinin bir statü ya da ayrıcalık sembolü olarak gözükmesini engellemek amacıyla 3 Aralık 1934 tarihinde çıkarılan kanunla din adamlarının, hangi dine mensup olursa olsun, mabet ve ayinler dışında ruhani kisve (giysi) taşımaları yasaklanmıştır.

Soyadı Kanunu (21 Haziran 1934): Bu kanun ile yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşayan her vatandaşın adından başka bir de soyadı taşıması ve bu soyadının isminden sonra kullanılması kabul edilmiştir. Böylece aile bağları ve soya önem verilerek bir ulusunun atadan kalma bir göreneği yeniden hayata kazandırılmıştır (Tekinalp, 2004: s.180).

Kadınların Medeni ve Siyasi Haklara Kavuşması: Toplum içinde erkeğe olduğu gibi kadına da sosyal, kültürel ve siyasal haklarını vermek, tanımak ve bu haklara saygı göstermek çağdaş bir devlet kurmanın vazgeçilmez şartlarından biri olarak Kemalist Cumhuriyet'in devrimleri arasında yer almaktadır. Bu devrimle birlikte yüzyıllarca kadından esirgenen sosyal, kültürel ve siyasal haklar kadına kazandırılmış ve Türk kadınına gereken önem verilerek kadın yeniden toplum hayatının bir parçası yapılmıştır. Türk kadınlarını toplumun bir parçası yapan kanunlar aşağıdaki gibi ifade edilmektedir (Özçelik, 2010: s.38).

a. Medeni Kanun'la sağlanan haklar: 17 Şubat 1926 günü T.B.M.M. tarafından kabul edilen Medeni Kanun ile kadın ve erkek arasında eşitlik sağlanmış, kadın günlük yaşamda erkekle aynı haklara sahip olmuştur. Kanunla birlikte, kadın istediği her mesleğe girebilme hakkı kazanmış; aile birliğinde erkeğe tanınan tüm ayrıcalıklar kaldırılmış; evlilik, boşanma, miras, medeni nikâh gibi hususlar kadın hakları gözetilerek düzenlenmiştir.
b. Belediye seçimlerinde kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanıyan kanunun kabulü (3 Nisan 1930): Türk Medeni Kanunu ile Türk kadını sosyal yaşamda birçok hak elde etmiş olmasına rağmen herhangi bir vatandaş gibi siyasi yaşama katılma hakkının olmaması büyük bir eksiklik olarak görülmüş, ilk aşama olarak 1930 yılında kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı verilmiştir.

c. Kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının tanınması (5 Aralık 1934): 1934′te yapılan bir Anayasa değişikliğiyle Türk kadını milletvekili seçme ve seçilme hakkını kazanmıştır. Böylece kadınlara belediye seçimleriyle beraber milletvekili seçme ve seçilme hakkının tanınmasıyla kadının siyasal yaşama katılması sağlanarak ulusun tamamının kendini temsil etme hakkı kazanması sağlanmıştır.

4.3. Hukuk Alanında Yapılan Devrimler

Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde hukuk alanında yapılan devrimler, herkesi adaletin önünde eşit konuma getirme amacıyla İslam hukukundan tamamen kopma çabasıdır. Yapılan devrimlerle insanları uygulamada bölen, ayrı sistemlere bağlı dinlerin ve mezheplerin farklı olan uygulamalarına son verilmiş, bunun yerine herkesi kapsayacak tek hukuk sistemi getirilmiştir (Çeçen, 2007: s.101-102).

Şeriye mahkemelerinin kaldırılması ve Yeni Mahkemeler Teşkilatının Kurulması Kanunu (8 Nisan 1924): Çağdaş ve laik esasları belirlemiş olan Türkiye Cumhuriyeti, şeriat hükümlerine dayalı Osmanlı hukuk düzenini temsil eden şeriye mahkemelerinin yapısıyla uyuşmaması üzerine kaldırılmasını uygun görmüştür. 8 Nisan 1924'te kabul edilen kanun ile şeriye mahkemeleri kaldırılarak onun yerine yeni Türkiye Cumhuriyeti Devletine yakışacak Yeni Mahkemeler Teşkilatı Kurulması Kanunu kabul edilmiştir.

Hukuk Mektebinin Açılması (5 Kasım 1925): Çağdaş devlet yapısına uygun yeni mahkemelerin açılmasının ardından bu mahkemelerde görev alacak, yeni hukuk sistemini en iyi şekilde yönetecek yargıçlar yetiştirmek amacıyla Mustafa Kemal'in talimatıyla Ankara'da Hukuk Mektebi açılmıştır.

Türk Medeni Kanunu (17 Şubat 1926): Laik ve çağdaş hukuk sisteminin en önemli göstergesidir. Medeni Kanunun kabul edilmesiyle kişilerin hak ve borçları, ailenin kuruluşu, işleyişi, sona ermesi, miras sorunları gibi konulara açıklık getirilmiştir. İsviçre'den alınarak kabul edilen Medeni Kanun, devrimleri yapanlar ve uygulayanlar arasındaki uyum, medeniyete ve çağdaşlığa karşı duyulan istek

sebebiyle, hâkim ve savcıların kanunları ustaca kullanması sonucunda kısa sürede millileşmiştir (Özçelik, 2010: s.39).

Ceza Kanunu (1 Mart 1926): Kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak, suç işlenmesini önlemek amacıyla İtalyan Ceza Kanunu adapte edilerek hazırlanmış vekanunlaştırılmıştır.

Ticaret Kanunu (29 Mayıs 1926): Almanya ve İtalya'nın Ticaret Kanunları esas alınarak hazırlanmış olan yeni Ticaret Kanunu, Kara Ticaret Kanunu ve Deniz Ticaret Kanunu olarak iki bölümden oluşmaktadır. Kanunların kabul ediliş ve yürürlüğe giriş tarihleri farklı olmakla birlikte, Kara Ticaret Kanunu 29 Mayıs 1926'da kabul edilerek 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girmiş, Deniz Ticaret Kanunu ise, 13 Mayıs 1929 tarihinde kabul edilmiştir.

Borçlar Kanunu (8 Mayıs 1928): Ticaret Kanunu'nun tamamlayıcısı olarak kabul edilen Borçlar Kanunu ile ticaret hayatında sürekli yaşanabilecek alacak ve borç sorununa belirli kurallar çerçevesinde çözüm bulmak ve karşılıklı zararı önlemek amaçlanmıştır. Ticari ahlakın korunmasını da amaç edinen Borçlar Kanunu 818 sayılı kanunla, İsviçre Borçlar Kanunu'na dayanılarak hazırlanmış ve 8 Mayıs 1928 tarihinde kabul edilmiştir.

4.4. Eğitim Alanında Yapılan Devrimler

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını ve meşruiyet ilkelerini toplumsal zeminde sürekli kılması, yeni nesle var olan toplumsal ve siyasal düzenin temel değerlerinin, inançlarının öğretilmesi amacıyla eğitim alanına büyük önem verilmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen eğitim devrimleri ile yeni devletin ve sistemin geleceği garantiye alınmak istenmiştir.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu (3 Mart 1924): Osmanlı Devleti dönemindeki eğitim sisteminin ortaçağdan kalma dine dayalı bir yapı taşıması, laik ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin değerleriyle ters düşmekteydi. Mustafa Kemal'e göre,

yetişecek yeni nesillere en önce ve her şeyden evvel Türkiye'nin bağımsızlığına, milli geleneklerine düşman olan tüm unsurlarla mücadele etmek öğretilmeliydi. Bu amaçla çağ dışı kalmış eğitim sistemine son vermek istemiş (Eroğlu, 1990: s.257), ülke içinde bulunan birbirinden farklı eğitim sistemlerini kaldırarak bir yasa ile tüm ülkede eğitimi birleştirmiştir. Böylece yeni rejimin milli bir eğitim sistemine kavuşması sağlanmıştır (Çeçen, 2007: s.103).

Yeni Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkında Kanun (1 Kasım 1928): Türkiye Cumhuriyeti'nin laik ve çağdaş bir ülke olmasının en önemli gereklerinden biri ülkedeki okuryazarlık sayısını artırmak olarak görülmüştür. Çünkü cehalet bütün kötülüklerin kaynağı olduğu kadar, modernleşme yolunda ilerleyen yeni devletin de önündeki en önemli engellerden birini oluşturmuştur. Bu bağlamda cehalette savaşma noktasında Türkçe okuması ve anlaşılması zor olan Arap harflerinin değiştirilmesi (Baydar, 1973: s.261), bunun yerine milli Türk alfabelerinin oluşturulması gerekmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal Atatürk'ün emri ile hazırlanan özel bir komisyon yeni bir alfabe hazırlamış ve kısa bir sürede uygulanabilecek seviyeye getirilmek üzere çalışmalar başlamıştır. Ardından 9 Ağustos 1928 tarihinde düzenlenen bir müsamerede Atatürk tarafından harf inkılâbını halka müjdelemiştir (Kocatürk, 1987: s.80).

Medreselerin Kapatılması (3 Mart 1924): Medreselerin Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren dini derslere ağırlık vermesi, pozitif bilimler ve felsefenin eğitimden çıkarılması, medrese eğitimlerinin dünyadaki gelişmeleri takip edememesi, dünya görüşünün kısırlaşması (Kocatürk, 1987: s.80) gibi sebepler çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim anlayışıyla ve yenilik beklentileriyle uyuşmamış, 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat kanunu ile medreseler gelişmeleri takip edememesi nedeni ile kapatılmıştır.

Maarif Teşkilatı Hakkında Kanun (2 Mart 1926): Devletin izni olmadan hiçbir okulun açılmayacağını ilan edilen kanun ile ilk ve ortaokul esasları saptanarak çağdaş olmayan, kişiyi geleceğe hazırlamayan dersler programdan çıkartılmıştır. Bunun yerine yeni nesillere çağdaş toplumun gereklerini öğretecek, toplumu eğitecek, akla ve bilime yönelik dersler programa dâhil edilmiştir (Eroğlu, 1990: s.271).

Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin kuruluşu (15 Nisan 1931): Türk tarihinin bilimsel araştırma esaslarına göre ilk kaynaklardan araştırılması, açıklanması ve belgelenmesi amacıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla kurulmuştur.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti ile Türk ulusunun tarihin her döneminde etkin rol oynayan, büyük ve köklü ulus olduğunun Osmanlı devleti döneminde unutturulmuş olması, bunların yanı sıra böyle bir devletin tarih anlayışının aynı dönem içinde yok edilmesine karşı Türk ulusçuluğuna dayanan Türk devriminin yaşatılması ilke edinilmiştir. Bu cemiyet ile Türk Ulusunun tarihini ve atalarını bilmesi, ne kadar büyük bir millet olduğunu yeniden hatırlaması için Türk ulusunun tarihine sahip çıkılmıştır (Angı, 1983: s.141). Kültür alanında yeni bir tarih görüşünü ifade eden kurumun kuruluşuyla Osmanlı'dan kalma ümmet tarihi anlayışından millet tarihi anlayışına geçilmiştir (Özçelik, 2010: s.43).

Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kuruluşu (12 Temmuz 1932): Türk dilinin özleşmesi ve gelişmesi için bilimsel araştırmalar yapmak amacıyla kurulmuştur. Bu cemiyetin kurulması Mustafa Kemal Atatürk'ün bağımsızlık anlayışının bir parçası olarak görülmektedir. Mustafa Kemal'e göre dildeki bağımsızlık, siyasi bağımsızlığın bir parçasıdır, çünkü dilde gerçekleştiren inkılâp ile kültürel bağımsızlığa kavuşulacağı, bunun da siyasal bağımsızlığı güçlendireceğine inanılmıştır. Bu inançla dilde millileştirmeyi ve ulusal kimliğin geliştirilmesini sağlayacak hareketi başlatarak dil inkılâbını gerçekleştirmek ve yaşatabilmek için Türk Dili Tetkik Cemiyeti'ni kurmuştur (Yılmaz ve Temizkan, 1993: s.48).

İstanbul Darülfünunu'nun kapatılmasına Milli Eğitim Bakanlığı'nca yeni bir üniversite kurulmasına dair kanun (31 Mayıs 1933): Bu kanun ile ilk ve orta öğretimde yapılan yeniliklerin yanı sıra yüksek öğretime de çağa uygun yeni bir sistem getirmek amaçlanmıştır. Yapılan üniversite reformu ile milli ve çağdaş Türk üniversitelerinin temelleri atılmış, üniversite eğitimine yeni bir zihniyet, dinamik bir yapı kazandırılmıştır. Bu reform sonucunda ise 18 Kasım 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi öğretime açılmıştır (Eroğlu, 1990: s.273).

Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün Kurulması (30 Ekim 1933): Türk tarımını modernleştirmek, sorunlarını bilimsel açıdan görmek ve çözmek, Türk tarımına hizmet edecek mühendisler yetiştirmek ve bu alanda eğitim-öğretim ve araştırma yapmak amacıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün isteği üzerine 2524 sayılı kanunla 30 Ekim 1933 tarihinde Yüksek Ziraat Enstitüsü öğretime açılmıştır (Kocatürk, 1987: s.82).

4.5. Kültür-Sanat Alanında Yapılan Devrimler

Osmanlı Devleti döneminde, şeriat yasalarına göre haram olan güzel sanatlar, yeni Türkiye Cumhuriyet'in modernleşme ve Batılılaşma çabalarında, toplumun gelişmesi için önemli görülmüştür. Toplumun gelişiminde sanatın önemini Mustafa Kemal Atatürk *"Bir millet sanattan ve sanatkârdan mahrumsa tam bir hayata malik olmaz"* ve *"Bir millet sanata ehemmiyet vermedikçe büyük bir felakete mahkûmdur"* şeklindeki sözleriyle ifade etmiş, 30 Ekim 1933 tarihinde yapmış olduğu nutukla, ulusu güzel sanatlar alanında kalkınmaya ve ilerlemeye çağırmıştır (Tekinalp, 2004: s. 191).

Kurucu Cumhuriyet döneminde kültür-sanat alanında yapılan yenilikler oldukça fazladır ve çağdaşlaşma ve Batılılaşma yönünde önemli kazanımlar sağlayan büyük adımlardır. Bu alanda yapılan yenilikleri aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz (Özçelik, 2010: s.44-45):

- 1924'te Musiki Muallim Mektebi'nin açılması
- 1936'da Devlet Konservatuarı'na dönüştürülmesi
- Topkapı Sarayı'nın müze haline getirilmesi
- Etnografya müzesinin açılması
- Konya Asarı Atika müzesinin açılması
- Sanayi-ı Nefise Mektebi'nin Güzel Sanatlar Akademisi haline dönüştürülerek açılması,
- Türk Devlet tiyatrosu ile Türk Devlet Operası'nın kurulması
- 1932'de Halkevlerinin açılması
- Gazi Eğitim Enstitüsü'nde Resim-İş ve Müzik bölümlerinin açılması
- 1937'de Folklor Arşivi'nin kurulması

- Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası'nın kurulması
- Resim ve Heykel Müzesi'nin açılması
- Resim yarışmalarının düzenlenmesi
- Sanatçıların desteklenmesi

4.6. Ekonomi Alanında Yapılan Devrimler

Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti'nin tam bağımsız ve çağdaş olabilmesinin en önemli koşullarından biri siyasal bağımsızlığının yanında ekonomik bağımsızlığın da sağlanmasıdır (Kili, 1980: s. 238). Bunun bilincinde olan ve her zaman gündeminde tutan Mustafa Kemal Atatürk, 1923 yılında İzmir İktisat kongresini toplayarak kongrede ekonominin önemini şu sözlerle vurgulamıştır: *"Yeni Türkiye'mizi layık olduğu mertebeye isal edebilmek için behemehâl iktisadiyatımıza birinci derecede ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Çünkü zamanımız tamamen bir iktisat devresinden başka bir şey değildir"* (Karal, 1998: s.71).

Bağımsız ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti için ekonomi alanında yapılan devrim ve yenilikler şu şekildedir:

- Aşar vergisinin kaldırılması,
- Köylüye ucuz kredi sağlamak amacıyla Ziraat Bankası'nın kredi olanaklarının artırılması,
- Köylünün tohum ve benzeri gereksinimlerini karşılamak amacıyla Tarım Kredi Kooperatiflerinin kurulması,
- Tüccarı aradan çıkararak köylünün malını doğrudan pazarlayabilmesi için kooperatifçiliğin teşvik edilmesi,
- Tarımda bilimsel araştırmaların yapılabilmesi için Yüksek Ziraat Enstitüsünün kurulması,
- Devlet üretme çiftliklerinin kurulması,
- 1929'da topraksız köylülere toprak sağlanmak için bir Toprak Reformu denemesi,
- Türkiye İş Bankası'nın kurulması(1924),
- Kabotaj Kanunu'nun çıkarılması (1926).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
ÇOK PARTİLİ DÖNEM VE ASKERİ MÜDAHALELER DÖNEMİ
(1946 - 1983)

Çalışmanın üçüncü bölümünde çok partili dönem ve askeri müdahaleler dönemi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda öncelikle çok partili döneme geçişi hazırlayan koşullar bağlamında Milli Şef dönemi ele alınmış, sonrasında ise 1946 Genel Seçimleri ile çok partili sisteme geçiş ve Demokrat Parti dönemi açıklanmıştır. 1946-1983 yıllarını kapsayan bu dönemde, dönemin özelliklerini daha iyi anlayabilmek adına 1960 Askeri Müdahalesi, 1971 Muhtırası, Kıbrıs Barış Harekatı ve 1980 Askeri Müdahalesi'ne de bölüm içerisinde yer verilmiştir.

1. ÇOK PARTİLİ DÖNEME GEÇİŞİ HAZIRLAYAN KOŞULLAR: MİLLİ ŞEF DÖNEMİ (1938-1945)

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesiyle Milli Şef Dönemi olarak adlandırılan bu dönem, Atatürk'ün yaptığı devrimlerin devamlılığı açısından önem taşımaktadır.

İsmet İnönü, Milli Mücadele öncesinde, esnasında ve sonrası devrimlerin uygulanması safhasında Atatürk'ün en yakınında bulunan, manevi anlamda en büyük destekçisi, en çok güvendiği askerlerden birisi, her türlü görevi rahatlıkla verebileceği devlet adamı olduğu kadar, Atatürk'ün mirasından pay vereceği kadar sevdiği Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin önemli şahıslarından birisidir (Özçelik, 2010: s.66).

10 Kasım 1938'de Atatürk'ün vefatının ardından 11 Kasım 1938 günü, Cumhuriyet Halk Fırkası Meclis Grubunda toplantı yapılmış ve 323 oyun 322'sini alan İsmet İnönü Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı olmuştur (Bozdağ, 2000: s.177).

İnönü'nün Cumhurbaşkanlığına seçilmesinin ardından Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanlığı seçimi yapılmıştır. 26 Aralık 1938'de Ankara'da yapılan CHP kurultayında, CHP Genel Başkan Vekili Celal Bayar, CHP programının genel başkan seçimiyle ilgili maddesini değiştirmek üzere bir tasarı sunmuş; buna göre Partinin kurucusu ve ebedi Başkanı'nın Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu olan Kemal Atatürk olduğunu ve Partinin değişmez Genel Başkanı'nın İsmet İnönü olduğunu ifade ettikten sonra, Partinin değişmez Başkanlığının ancak vefat, vazife yapamayacak hastalık veya istifa halinde boşalabilmesini teklif etmiştir. Oybirliği ile kabul edilen bu tasarıdan sonra İnönü, yalnız devletin başı olarak değil, tek partili siyasi iktidarın da Değişmez Başkanı ve Millî Şefi olarak ülkedeki bütün yetkileri eline almıştır (Dikici, 2008: s.162-163). Bundan sonra "Milli Şef" lakabı İsmet İnönü'nün resmî sıfatı ve aynı zamanda bir dönemin adı olmuştur (Koçak, 1996: s.170-172).

Milli Şefin ilk uygulamaları Atatürk'ün ne kadar yakın çalışma arkadaşı varsa hepsini görevden alma yönünde olmuştur. İnönü, 1937 yılından beri Başvekil görevini yürüten Celal Bayar'dan görevine devam etmesini isterken Dr. Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya'nın değiştirilmesini tavsiye ettiğini, 11 Kasım 1938 günü not defterine yazmıştır (Yetkin, 2007: s.36): *"Dr. Aras ve Şükrü Kaya'nın iktidardan gitmeleri memlekette hakiki bir ferahlık verdi. Kendilerine karşı antipatinin bu kadar yaygın olduğunu görmek herkesi şaşırttı"*.

Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın yerine Şükrü Saraçoğlu'nu, Şükrü Kaya'nın yerine ise Refik Saydam'ın geçmesini sağlayan İnönü, bunu izleyen günlerde Atatürk'ün yakın çevresinde bulunan Kılıç Ali, Hüsrev Gerede, Cevat Abbas Gürer, Hasan Rıza Soyak, Naşit Hakkı Uluğ ve Tahsin Uzer gibi kişileri milletvekili adayı göstermeyerek adeta meclis dışında bırakmıştır. 25 Ocak 1939 günü de Atatürk'ün son başvekili olan Celal Bayar'ın da görevine son verilmiştir (Yetkin, 2007: s.36-38). Böylece İsmet İnönü, Milli Şef olarak hem ülke yönetiminde hem de partide iktidarın merkezine yerleşirken kendi kadrosu ile kendine özgü bir yönetim oluşturmuştur (Bozkurt, 2011: s.184).

Atatürk'ün yakın çalışma arkadaşlarını partiden ve meclisten uzaklaştıran İnönü, Milli Şefliğinin daha ilk aylarında yaptığı konuşmalarla Atatürk'ün hem "Devlet" hem de "Parti" politikasını eleştirmiş, birini "çıkarcılıkla" diğerini de "totaliterlikle" suçlamıştır (Bozdağ, 2000: s.212). Bu konuşmalarına İstanbul Üniversitesi ve Kastamonu gezisinde rastlanmaktadır.

İnönü, İstanbul Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada Cumhuriyet Halk Partisi'nin o andan itibaren memleketin bütün menfaatlerini ve bütün evlatlarını kucaklayan büyük bir siyasi parti haline geldiğini, vatandaşların bu büyük parti içerisinde her türlü hizmeti bulduklarını söyleyerek, kendinden önceki yönetim yani Mustafa Kemal Atatürk'ün yönetimi yüzünden partinin halkı kucaklamadığını, halka yönelik hizmet yapmadığını vurgulamıştır. Konuşmasının devamında ise, kendisinden önceki parti yönetiminde halk murakabesinin idare üzerinde olmadığını böyle bir düzene ise halk idaresi denemeyeceğini öne sürmüştür (Bozdağ, 2000: s.211-212).

Milli Şef İnönü'nün benzer bir konuşmasına ilk yurt içi gezisi Kastamonu'da da rastlanmaktadır. İnönü buradaki konuşmasında Atatürk'ün parti politikasını eleştirmiş, Atatürk döneminde parti içinde şahsi menfaat güdüldüğünü, azalıkların dahi menfaat karşılığında verildiğini öne sürmüş, kendi döneminde bu tarz uygulamalara müsaade edilmeyeceğini, partiyi bütün vatandaşları kucaklayan büyük bir aile ocağı haline getireceğini söylemiştir (Bozdağ, 2000: s.212).

Atatürk'ün çalışma arkadaşlarını ve yakın dostlarını yönetimden uzaklaştırarak kendi yönetimini kuran ve Atatürk dönemine yönelik ithamlarda bulunan İsmet İnönü, aynı zamanda Atatürk'ün devlet hizmetlerinden uzaklaştırdığı, hatta Atatürk'ün ilkeleri ve devrimlerine karşı gelen Halide Edip, Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Ali Fuat Cebesoy gibi bazı isimleri tekrar yönetime alarak Atatürk'ten farklı ve O'na karşı bir yönetim anlayışı olduğunu sergilemiştir (Yetkin, 1983: s.177).

Şöyle ki, Halide Edip, Atatürk'e karşı önce mandacılığı, sonra da Osmanlıcılığı savunmuş, İnönü zamanında 1939 yılı başlarında Türkiye'ye döndükten bir süre sonra İngiliz Edebiyatı Tarihi Profesörlüğüne atanmıştır. Yine İnönü'nün isteği

üzerine, Atatürk döneminde idareden uzaklaştırılmış olan Kazım Karabekir, 22 Aralık 1938 tarihinde İstanbul'dan aday gösterilmiş ve milletvekili seçilmiştir. İnönü bununla yetinmemiş ve Karabekir'in T.B.M.M. Başkanı olmasını sağlamıştır. Karabekir'in ölümüyle yine onun yerine Ali Fuat Cebesoy'un T.B.M.M. Başkanı seçilmesini sağlamıştır. Atatürk'le beraber yola çıkan fakat sonradan yolları ayrılan diğer bir isim Rauf Orbay'ın da İstiklal mahkemesi tarafından verilmiş ve infaz edilmemiş cezası bir af kanunuyla yok sayılmış, milletvekili adayı olması sağlanmış, yapılan seçimlerde Kastamonu'dan milletvekili olmuş ve meclise girmiştir. Bunlara ek olarak İnönü, 24 Mart 1939 tarihinde Eski Sadrazam Salih Paşa, Cafer Tayyar Eğilmez, Ali İhsan Sabis, Dr. Abdülhak Adnan Adıvar gibi Atatürk döneminde uzaklaştırılan isimleri Dolmabahçe Saray'ına davet ederek 1700 kişilik bir çay partisi vermiştir (Yetkin, 2007: s.47-48). Milli Şef İnönü'nün sergilediği bu durum, Atatürk döneminden farklı ve ona karşı olarak devlet içinde yeni bir oluşumun göstergesidir.

Bu yeni oluşumda bütün yetkileri elinde bulunduran İnönü, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin en önemli özeliklerinden biri olan "Tam Bağımsızlık" ilkesine aykırı bir şekilde yabancı devletlere imtiyazlar tanıyan antlaşmalara da imza atmıştır.

Atatürk'ün "Ayrıcalık tanıyan ve bağımlılık doğuracak dış anlaşmalar yapılmamalıdır" şeklindeki önerilerine rağmen, Atatürk'ün vefatından kısa bir süre sonra yabancı devletlere imtiyaz tanıyan ilk ikili anlaşma 1939 yılında A.B.D. ile yapılmıştır. Antlaşmanın yürürlüğe girmesiyle A.B.D. artık Türkiye için ayrıcalıklı bir statü kazanmıştır. A.B.D. ile yapılan antlaşmadan bir ay sonra 12 Mayıs 1939 tarihinde İngiltere, 23 Haziran 1939'da da Fransa ile iki ayrı bildirgeye imza atılmış ve bu bildirgeler 19 Ekim 1939'da İngiltere, Fransa, Almanya tarafından "Üçlü İttifak Anlaşması" haline getirilmiştir. Bu anlaşmalarda gümrük indirimlerinin yanı sıra İngiltere, Fransa ve Almanya'dan borçlar alınması, Türkiye Cumhuriyeti devletinin borç yükünü artırmış ve bağımsızlığına ciddi anlamda zarar vermiştir (Yetkin, 2007: s.112-113).

Bu süreçte II. Dünya savaşının başlamasıyla karşı karşıya kalan İnönü, savaşın etkisinden Türkiye'yi korumak için çok çaba sarf etmiş ve bunu da başarmıştır.

Savaş boyunca Türkiye'yi ateş çemberinin dışında tutmayı başaran İnönü, Atatürk reformlarının kaderini kimseye bırakmamak için azami gayret göstermiştir (Mango, 2005: s.38).

İnönü'nün, savaşın en şiddetli olduğu ve Türkiye'nin savaşa girmesinin an meselesi olduğu bu süreçte, çıkarılan Milli Korunma Kanunu ve Varlık Vergisi gibi bazı kanunlar toplum içinde dengesizliklere sebep olmuş, daha sonra da toplum yapısını olumsuz yönde etkileyecek sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, Milli Korunma Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden sonra, çeşitli maddelerin dağıtımı ve fiyat kontrolündeki tutarsızlıkların ithalat ve ihracat olanaklarının yaratılmasında belirli bir kesimin ayrıcalık sağlamasına yol açması, ayrıcalık sağlanan bu kesim ve bunlarla birlikte işbirliği içinde olan bürokratlardan yeni bir zengin sınıf ortaya çıkarmıştır (Oral, 2000: s.245-246).

Varlık Vergisi ise, 11 Kasım 1942 tarih ve 4305 sayılı kanunla konulan olağanüstü servet vergisidir. II. Dünya Savaşı'nın "olağanüstü savaş koşullarının yarattığı yüksek kârlılığı vergilemek" amacıyla kanun kapsamında özellikle azınlıklara ve gayri müslimlere ağır vergiler ödetilmesi, büyük tepkilere yol açmış, Kemalist Cumhuriyet'in toplumsal yapısını derinden etkilemiştir. Varlık Vergisi, Mustafa Kemal Atatürk'ün ırk, dil, din farkı gözetmeksizin ideallerde bir olan insanların bir araya gelmesiyle oluşan millet yapısının parçalanmasına sebebiyet vermiş, Atatürk'ün milliyetçilik anlayışının tam tersi yönde hareket edilerek bin bir güçlüklerle oluşturulmaya çalışılan "Ulus Devlet" yapısı yara almıştır (Özçelik, 2010: s.73).

Milli Şef İnönü, her ne kadar çoğunlukla Atatürk yönetiminden farklı bir yönetim anlayışı, hatta bunun karşısında bir tavır sergilemiş olsa da, Atatürk'ün eğitim alanındaki devrimlerinin uygulanmasında hassasiyet göstermiştir. Bunlardan en önemlisi de, bu dönemde Hasan Âli Yücel öncülüğünde Köy Enstitüleri'nin kurulması ve geliştirilmesidir.

Kurtuluş savaşı sonrasında, okuma yazma oranının çok düşük olması ve halkın çoğunun köylerde yaşaması nedeniyle kırsal kesimde yaşayan halk ile kentliler

arasındaki bozuk dengeyi eşitlemek ve köy halkına pratik bilgi vermek amacıyla 1936'da Mustafa Kemal Atatürk tarafından Köy Enstitülerinin temelini oluşturan Köy Eğitmeni Projesi'nin ilk yasaları çıkarılmış ve proje askerliğini çavuş olarak yapmış erlerden köy öğretmeni yetiştirilip köylerine öğretmen olarak gönderilmesiyle uygulanmıştır. Projenin başarılı olması üzerine 1937 ve 1939 yıllarında çıkarılan yasalarla köy eğitmeni yetiştirme deneyimi yaygınlaştırılmıştır. Köy Enstitüleri 17 Nisan 1940 tarihli ve 3803 sayılı yasa ile açılmış, dönemin Milli Eğitim Bakanı olan Hasan Âli Yücel tarafından yönetilmiştir (Demirtaş, 1993: s.19-20).

Köy Enstitüleri, 20 okul, 15529 öğrenci ve 522 öğretmen ile 1946 yılına kadar aktif bir şekilde faaliyet göstermiştir. Köy Enstitülerinin kapatılmasında II. Dünya Savaşı'nın etkileri nedeniyle ABD'ye verilen tavizlerin etkisi olmuştur. 1945 yılında, II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den Kars, Artvin ve Ardahan'ı istemesi, ayrıca Boğazlarda askeri üs de kurmak istemesi üzerine İsmet İnönü, ABD'den askeri destek istemiştir. Destek vermeye hazır olduğunu ifade eden ABD, Truman Doktrini ile yardım yapmış ancak karşılığında Türkiye'den serbest seçimlere dayanan demokrasi düzeninin yerleştirilmesini ve "5 yıllık kalkınma planları" ve "Köy Enstitüleri"leri gibi Sovyet sistemine benzer uygulamaların kaldırılmasını talep etmiştir (Eyüpoğlu, 1999). 1946 yılında çok partili siyasal sisteme geçilerek, Köy Enstitüleri öğretmen okullarına dönüştürülmüş, ardından 1954 yılında kapatılmıştır.

1938-1945 yılları arasındaki Milli Şef dönemi genel olarak değerlendirildiğinde; Atatürk yönetiminin eleştirilmesi, tam bağımsızlık ve milliyetçilik ilkelerine zarar veren adımlar atılması, devletin pul ve paralarında Atatürk'ün resimleri yerine İsmet İnönü'nün resimlerinin basılması, Atatürk'ün yönetimden uzaklaştırdığı isimlerle yakın ilişkiler geliştirilmesi ve devlet yönetiminde önemli görevler verilmesi, ekonomik anlamda çıkarılan yasalarla toplumsal bütünlüğe zarar verilmesinin yanında Atatürk ilke ve devrimlerine yönelik olumsuz sayılabilecek girişimleri olmamıştır.

Sonuç olarak Milli Şef döneminde Atatürk İlkeleri ve Devrimleri zarar görmediği gibi yeni yapılanmalarla devrimler devam ettirilmeye çalışılmıştır. Ancak Atatürk'ün ölümüyle yarım kalmış ve henüz toplumun tüm kesiminde kabul görmemiş/yaygınlaşamamış devrimlerin toplum tarafından benimsenmesine veya yaygınlaştırılmasına yönelik etkin bir program da uygulanmamıştır (Özçelik, 2010: s.75).

2. 1946 GENEL SEÇİMLERİ VE ÇOK PARTİLİ SİSTEME GEÇİŞ

Türkiye'de çok partili sisteme geçiş denemeleri II. Meşrutiyet döneminden itibaren başlamıştır. II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet'in Kuruluş dönemlerinde gerçekleştirilen bu çabalar başarılı olmamasına rağmen, dönemleri içerisinde pek çok siyasi partinin kurulmasına vesile oldukları için Türk siyasal sistemi için de önemli tecrübeler oluşturmuştur. Özellikle Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf Fırkaları, Cumhuriyet döneminde ise Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ile Serbest Cumhuriyet Fırkası tecrübeleri çok partili siyasal sisteme geçişin önemli yapı taşları olarak görülmekte, aynı zamanda çok partili siyasal hayatın alt yapısını da oluşturmaktadır. Bu alt yapı ile Türkiye'de yeni rejimi oturtma çabaları II. Dünya Savaşı'nın sonunda tekrar başlamış ve hem dış hem de iç dinamiklerin etkisiyle çok partili hayata geçiş kararı yeniden alınmıştır (Çufalı, t.y: s.1).

Karpat'a (1996: s.127) göre, II. Dünya Savaşı sonunda dünyanın yeniden biçimlenmesi, faşist yönetimlerin yerini çoğunluğu temsil eden demokratik bir yönetimin alması, diğer yandan da Sovyetler Birliği'nin bölgede çok güçlü bir devlet haline gelerek Türkiye'ye karşı bir tehdit unsuru oluşturması sonucu ABD'nin desteğinin kazanılmak istenmesi ve bu amaçla batıya yaklaşılması ve Birleşmiş Milletler'e girilmesi, özellikle de Truman Doktrini gibi dış dinamikler çok partili döneme geçişi hızlandırıcı bir etkiye neden olmuştur.

Türkiye'de çok partili hayata geçişte dünyadaki değişimler kadar Türkiye'nin iç dinamikleri de önemli roller oynamıştır. Bunlar; Türk halkının içinde bulunduğu ekonomik ve sosyal durum nedeniyle CHP yönetiminden giderek uzaklaşması sonucu Türkiye'nin bir kaosa sürüklenme ihtimaline karşı hem İnönü'nün hem de

bilhassa savaş sırasındaki uygulamalardan artık hoşnut olmayan varlıklı ve aydın kesimin arayış içinde olması gibi etkenlerdir (Çufalı, t.y.: s.4).

Bu bağlamda tek partili sistemden çok partili demokratik düzene geçiş zorunlu olmuştur. İlk olarak 18 Temmuz 1945'te Milli Kalkınma Partisi kurulmuştur. Parti, devletçiliği reddetmekte, tek dereceli seçim yapılmasını, cumhurbaşkanının millet tarafından seçilmesini, sanayide, ticarette serbest rekabet esasını savunuyordu. Kurucuları Nuri Demirağ, Hüseyin Avni Ulaş, Cevat Rıfat Atılhan'dır (Karpat, 1996: s.128). Ardından 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'nin kurulmasıyla çok partili siyasi hayata geçilmiştir. Demokrat Parti, CHP'nin üyeleri Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından kurulmuştur. Andan Menderes ve ekibinin demokratikleşme taleplerini içeren bir önergenin CHP meclis grubunca reddedilmesi üzerine 7 Ocak 1946 tarihinde önerge sahiplerince Demokrat Parti kurulmuştur. İdeolojik olarak CHP'den farklı olmayan yeni parti daha az merkeziyetçi ve daha az bürokratik bir devlet öngörmüştür (Ahmad ve Ahmad, 1976: s.16).

Kuruluşundan çok kısa bir süre sonra DP'nin kuvvetlenmesi CHP'yi telaşlandırmış ve CHP Hükümeti 1947'de değil 1946'da genel seçimlere gitmek kararı almıştı (Eroğul, 2006: s.116). Henüz ülke genelinde teşkilatlanmasını tamamlayamayan DP, 21 Temmuz 1946'daki seçimlerden yenilgi ile çıkmıştı. Aslında parti içerisinde ve basında bu seçimlere girilip girilmemesi uzunca tartışılmış olmasına rağmen, partinin yasal anlamda kamuoyuna mal edilebilmesi için, seçimlere girilmesine karar verilmişti (Zürcher, 2006b: s.308). 1946 Seçimlerinde oylar açık, tasnif kapalı bir şekilde yapılmış, sandık başlarında jandarmalar durmuştu. Tek parti döneminden kalma seçim yasağı gereği seçmenler oylarını herkesin gözü önünde açık olarak sandığa atmış ve bu oylar sandık kurullarınca herkesten gizli sayılmıştı. 1946 seçimleri 2. Meşrutiyet döneminin ünlü 1912 seçimleri kadar çok tartışılan, dürüstlüğünden kuşku duyulan bir seçim olmuştur. Bu arada genel seçimlerin yarattığı kargaşalık dinmeden, 1 Eylül'de İl Genel Meclisleri seçimi yapılmıştır. DP'liler usulsüzlük yapıldığı gerekçesi ile 56 ilçede seçimden çekilmiştir (Eroğlu, 2003: s.38). İlerleyen süreçte 1947 yılının Şubat ayında yapılan Muhtar seçimleri ve Nisan ayında yapılacak İstanbul ara seçimleri de gerilimin

artmasını sağlamıştır (Çaylak ve Nişancı, 2009: s.315). Seçim yasasının istenilen güvenceleri sağlamaması, özellikle Anadolu'da iktidar partisinin birçok hileler yaptığı iddialarının ortaya çıkmasına yol açmıştır (Çavdar, 2000: s.457).

DP'nin 7 Ocak 1947'de yapılan ve 5 gün süren I. Büyük Kongresi, Türk siyasi tarihinde önemli bir yer işgal etmektedir. Cumhuriyet kurulduğundan beri Türkiye'de ilk defa başarılı bir muhalefet partisi baştan sona hürriyetçi bir kongre toplamış, iktidara açıkça kafa tutmuş ve aldığı kararın uygulanmaması halinde onu milletin yargısına terk edeceğini yüksek sesle ilan etmiştir. Birinci Büyük Kongre'de ilan ettikleri "Hürriyet Misakı" ile vatandaş hak ve hürriyetlerine uymayan kanun maddelerinin Anayasadan çıkarılmasını, seçim kanununda değişiklikler yapılmasını ve cumhurbaşkanlığı ile parti başkanlığının ayrılması esasının kabul edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Güneş, 2012: s.15). Ayrıca DP, kendi siyasal çizgisini "hürriyet" kavgası olarak nitelemiş ve Ulusal Kurtuluş savaşının bir devamı olarak ifade etmiştir (Timur, 2003: s.38-39). Bunun üzerine İnönü, ünlü 12 Temmuz Beyannamesi'ni yayınlamıştır.

Bu beyannamede İnönü, iki taraf arasındaki şiddetli suçlamalarda gerçeklik payı olduğunu ama bunları tekrar açmanın yararsız olduğunu belirtmiş, iki tarafın artık birbirine daha anlayışlı yaklaşmasını tavsiye etmiştir. Muhalif partinin "karşı-devrimci" değil kanunlara riayet eden bir parti olarak güven içinde çalışacağını, bunu sağlamak için de üzerine düşen vazife konusunda kendisini iki tarafa da eşit uzaklıkta gördüğünü belirtmiştir (Çufalı, 2004: s.106). Bunun üzerine Recep Peker, 26 Ağustos 1947 tarihinde istifa etmiştir.

Recep Peker'in istifa sürecinde CHP içinde, muhtemelen İnönü tarafından yönlendirilen "35'ler Grubu" oldukça etkili olduğu düşünülmektedir (Tanör, 1999: s.342). Peker'in yerine daha önce bakanlık yapmış, daha ılımlı ve liberal eğilimleri ile bilinen Hasan Saka getirilmiştir (Göktepe, 2009: s.362). Kurulan 1. ve. 2. Hasan Saka hükümetleri, İnönü destekli ılımlıların kabinesi olmuştur. Son Saka kabinesi 9 Haziran 1948'de istifa ederek yerini Şemsettin Günaltay kabinesine bırakmıştır. Günaltay kabinesi de, 1950 seçim kanununda yaptığı değişiklik yapmış, buna göre gizli oy, açık sayım ve adli teminat ilkesini getirerek demokrasi açısından önemli bir

adım atmıştır (Tanör, 1999: s.343). Ayrıca CHP ve DP arasında 1946-1950 yılları arasında yaşanan sert tartışmalara rağmen, aşırı sol ve sağ siyasal eğilimlerin sistem dışı ilan edilerek tasfiye edildiği, bu süreçte her iki partinin ittifak yaptığı görülmektedir (Çaylak ve Nişancı, 2009: s.331).

Türk siyasi tarihinde önemli bir yeri olan Mayıs 1950 seçimlerinin arifesinde TSK, iktidar değişikliği istediğini belirgin bir şekilde hissettirmiştir. Aydın kesimin, halkın büyük bir bölümünün ve artık DP içinde örgütlenmiş olan özel sermayenin desteğini yitiren CHP'nin ve sivil bürokrasinin siyasi iktidarın demokratik bir yolla belirlenmesine boyun eğmekten başka bir şansı kalmamıştır (Özdağ, 1991: s.169).

Meclis, yeni seçim anayasasına göre yurt genelinde yapılacak seçimler için 14 Mayıs 1950 tarihini uygun görmüş ve 24 Mart'ta aldığı bir kararla kendini fesh etmiştir (Eroğul, 2003: s.81-83).

3. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ (1950-1960)

14 Mayıs 1950 seçimleri çok yüksek bir katılımla gerçekleşmiştir. Seçim sonucunda DP %53,35 oy oranıyla 408 milletvekili, CHP %39,78 oy oranıyla 69 milletvekili, MP ise %3,03 oy oranıyla 1 milletvekili, bağımsızlar ise 9 milletvekili çıkarmıştır. DP toplamda 63 ilin 46'sında tamamen, 10 ilde kısmen seçimleri kazanırken; CHP ise 8 ilde tamamen, 10 ilde kısmen kazanmıştır (Karpat, 1996: s.202). Böylece Türk siyasi tarihinde 27 yıllık iktidar değişmiş, ilk defa bir muhalefet partisi ezici bir çoğunlukla iktidar olmuştur. Bu açıdan 1950 seçimleri Türk siyasal yaşamı için oldukça önemlidir.

Yeni Meclis 22 Mayıs'ta, meclisin en yaşlı üyesi Refik Koraltan'ın Meclis Başkanlığı'nda toplanmıştır. Meclisin yaptığı seçimlerde cumhurbaşkanlığına parti kurucularından Celal Bayar, başbakanlığa da Adnan Menderes seçilmiştir. Menderes 29 Mayıs'ta hükümet programını sunmuş ve Meclis'te yapmış olduğu konuşmada "*birçok açıdan 9. Büyük Millet Meclisi tarihimizde ayrı bir yere sahip olacaktır. Tarihimizde ilk defa, milli iradenin tam ve serbest tecellisinin bir sonucu olarak bu güzide Meclis milletin kaderini belirleyebilecek bir duruma gelmiştir. Bu tarihi günü*

(14 Mayıs 1950) sadece partimizin değil, Türk demokrasisinin de zafer günü olarak hatırlanacaktır" demiştir (Ahmad, 2007: s.55).

Türkiye'de tarihsel bir dönüşümün başlangıcını oluşturan bu dönem (Kahraman, 2008: s.122) 27 Mayıs 1960 hükümet darbesine kadar sürmüştür. Bu dönem, "DP Dönemi" ve aynı zamanda Adnan Menderes'in üstlendiği DP Genel Başkanlığı ve ülkenin Başbakanlığı görevlerinden dolayı "Menderes Dönemi" olarak da isimlendirilmektedir (Göktepe, 2009: s.363).

Menderes'in Başbakanlığındaki 9. Hükümet, darbe söylentileri üzerine ilk iş olarak 6 Haziran'da İnönü ile ilişkisi olduğunu düşündüğü Genelkurmay Başkanı ve birçok üst rütbeli subayı görevden almış, CHP ile hiç ilişkisi olmamış askerleri göreve getirmiştir. DP iktidarının ordu üzerinde otoritesini kurmasından sonra DP'nin orduyu küçük düşürmeye çalıştığı ve bazı DP yöneticilerinin ordu düşmanlığı yaptığı dolayısıyla bu tür eylemlerin ordunun tepkisine ve DP iktidarına karşı ordu içinde örgütlenmelere neden olduğu iddia edilmiştir (Öztürk, 1993: s.66-67).

DP'in iktidarının ilk yıllarında liberal ekonomi politikalarını başarılı bir şekilde uygulaması, iklim koşullarının da iyi geçmesiyle, İnönü döneminde büyük sıkıntılar yaşayan kırsal kesimin maddi anlamda rahatlamasını sağlamış, özellikle toprak ağaları ve tüccar kesimin DP'ye olan desteğini artırmıştır (Eroğul, 2003: s.91-94).

DP yönetiminin ilk icraatlarından biri de ezanın yeniden Arapça okunmasını sağlamak olmuştur. 1932 yılında Atatürk tarafından Türkçe ezan okunması ile ilgili kanun çıkarılmış, Arapça ezan yasaklanmıştır. 1950 seçim kampanyaları sırasında halk tarafından yeniden Arapça ezan okunması yönünde gelen talep, DP hükümeti tarafından dikkate alınarak 16 Haziran 1950 tarihinde kanunla meclisten geçirilmiştir. Böylece Arapça ezan okunması uygulamasına yeniden geçilmesi sağlanmıştır (Birand vd., 2005: s.58-59). Demokrat Parti'nin bu tutumu bazı gerici güçleri harekete geçirerek, Atatürk'ün düşüncelerine karşı gösterdikleri saldırgan tutumu Atatürk'ün büst, heykel ve fotoğraflarına karşı da yöneltmiştir. Bu noktada Demokrat Parti'nin aldığı en önemli karar 29 Mart 1951 tarihinde T.B.M.M.'ye sunulan "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Yasa Tasarısı" olmuştur.

Tasarının 31 Temmuz 1951'de yürürlüğe girmesi Demokrat Parti'nin gerici fikirlere karşı aldığı önemli bir tavır olarak yer almıştır (Eroğul, 2003: s.75).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından iki kutba ayrılan dünyada, liberalizm ve demokrasi fikirlerinden beslenen DP, dış politika uygulamalarında batının yanında yer alarak ABD'ye yakınlaşma politikası izlemiştir. Bu bağlamda en önemli gündem maddesini; batı dünyası ile ilişkileri arttırmak ve Nato'ya (Kuzey Atlantik Savunma Paktı) katılmak oluşturmuştur. Nato'ya katılmak için beklenen fırsat ise, Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırısı ile başlayan Kore Savaşı'nda bulunmuştur (Birand vd.,2005: s.62).

ABD'nin Kore Savaşı'na büyük ilgi göstermesiyle, savaş doğu ve batı bloklarının çatışması haline dönüştürmüştür. Savaşta Kuzey Kore sosyalist doğu blogu, Güney Kore ise liberal batı blogu tarafından temsil edilmiştir. Türkiye de ABD'nin yanında Güney Kore için savaşa müdahil olmuştur. Türkiye'nin savaşa müdahil olmasıyla, ülke genelinde Güney Kore lehine büyük kampanyalar başlatılmış, Kore Savaşı milli bir dava haline getirilmiştir. Türk hükümeti, müttefiklerinin isteği doğrultusunda, kendi sınırlarından çok uzaklarda yapılan Kore Savaşı'na 4.500 kişilik Türk kuvveti göndermiş ve savaşmıştır. Fakat Türk askerinin göstermiş olduğu başarı, Türkiye'nin Nato'ya girişine yetmemiştir. Nato'ya giriş için yapılan ilk başvuru, Nato'ya yalnızca Kuzey Atlantik Bölgesi ülkelerinin alınacağı gerekçesi ile reddedilmiştir (Birand vd., 2005: s.63).

Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da etkin bir politikaya girişmesi, ABD ile Sovyetler Birliği'nin çıkarlarının çatışmasına neden olmuştur. Bu durum üzerine ABD orta doğu politikasını değiştirerek, bir orta doğu ülkesi olarak gördüğü Türkiye Cumhuriyeti'ni yanına çekmek istemiştir. Ayrıca DP yöneticilerinin ABD'li yöneticilerle olumlu müzakereler yapması neticesinde İngiltere ve Fransa, ABD tarafından ikna edilmiş ve Türkiye 18 Şubat 1952 tarihinde Nato üyesi olmuştur (Birand vd.,2005: s.64).

Liberal ekonomi modelini benimseyen ve uygulayan DP, ilk dönem iktidarında gerek yerli gerekse de yabancı sermayeyi teşvik etmek amacı ile bir dizi kanun

çıkarmıştır. 1950'de yabancı sermayeyi desteklemek için Yabancı Sermaye'yi Tesvik Kanunu ile Petrol Kanunu çıkarılmıştır. Böylece ekonomik alanda hızlı bir liberalleşme çabaları başlamış, Türkiye'de faaliyet gösteren yabancı yatırımcılara ve Türkiye'de yatırım yapmak isteyen yabancı yatırımcılara, Türk yatırımcısına sağlanan her türlü hak, muafiyet ve teşvikten eşit oranda yararlanma hakkı tanınmıştır. Ayrıca yabancı yatırımcıya yönelik gümrüklerdeki her türlü kısıtlama da kaldırılmış, ana sermayenin transferleri, tamamen serbest bırakılmış, yabancı sermayenin gerekli gördüğü yabancı teknik eleman ve kalifiye personele gümrük muafiyetleri tanındığı gibi, yabancı şirketlere, Türkiye'deki işletmelerinde kazandıkları parayı kendi ülkelerine serbestçe götürme hakkı verilmiştir (Eroğul, 2003: s.134-136).

DP iktidarının en başarılı dönemi, 1950-1954 yılları arasındaki dönem olarak ifade edilmektedir. Bu dönemde DP Hükümeti tarafından Türkiye Cumhuriyeti tarihinde o güne dek görülmeyen bir kalkınma hamlesi başlatılmıştır. Bu dönemde, hızlı bir sanayileşme başlamış, halkın refah seviyesi artırılmış, sosyal adalet yönünde önemli adımlar atılmış, memleketin her tarafında yollar, barajlar, fabrikalar kurulmuş, tarım modern aletlerle yapılmaya başlanmış, topraksız köylüler topraklandırılmış, tarım kredileri verilmiş, üretim artırılmıştır. Yine bu dönemde, işçilere ücretli hafta tatili hakkı verilmiş, işçi sigortalarının oranı arttırılmış, yeni hastaneler açılmış ve işçilerin sendika kurmalarına izin verilmiştir. Enerji alanında; termik ve hidroelektrik santralleri kurulmuş, Sarıyer, Demirköprü, Seyhan ve Hazar barajlarının yapımına başlanmıştır. Hirfanlı Barajı'nın yapımı tamamlanmış, Çatalağzı Santrali büyütülmüş ve ülkenin muhtelif yerlerinde birçok fabrika kurulmuştur (Ağaoğlu, 2016: s.108-111).

İktidardaki ilk yılların ardından 1954 tarihinde genel seçimlere giden Demokrat Parti, ilk dört yılında yarattığı olumlu hava neticesinde 1954 seçimlerine çok daha güçlü ve kendisinden emin bir şekilde girmiştir. Seçimler öncesinde basın tarafından kendisine yapılabilecek eleştirilere karşı önlem alma amaçlı Basın Kanunu'nda değişikliğe gitmiştir. Bu değişiklik ile basın hürriyeti önemli ölçüde kısıtlanmıştır. Tasarı, *"yayın yoluyla ve radyo ile işlenecek suçlara bazı yeni cürümler getiriyor ve bunları ağır müeyyidelere bağlıyordu. Basın yoluyla itibarı kıracak, şöhrete veya*

servete zarar verebilecek bir hususun isnadı halinde altı aydan üç seneye kadar hapis ve bin liradan on bin liraya kadar ağır para cezası öngörülüyordu. Ayrıca bu suçlar, resmi sıfatı haiz olanlara karsı işlendiği taktirde cezalar üçte birden yarıya kadar arttırılacaktı. Devletin siyasi veya mali itibarını sarsacak nitelikte yalan haber halinde bir seneden üç seneye kadar hapis ve yine bin liradan on bin liraya kadar ağır para cezası konmuştu. (...) Suçlandırılan gazeteciye iddiasını ispat etme hakkı da verilmiyordu" (Eroğul, 2003: s.85; Topuz, 2003: s.196).

2 Mayıs 1954 tarihinde gerçekleştirilen seçimler, DP açısından büyük bir zafer ile sonuçlanmıştır. 1954 seçimlerinde DP oylarını 1.000.000 dolayında artırarak %55.22'den %58.42'ye çıkarmış; CHP'de ise %39.59'dan %35.11'e düşmüştür. Alınan bu sonuçlara göre DP toplam 541 milletvekilliğinden 503'ünü, CHP 31'ini, CMP 5'ini, Bağımsızlar da 2'sini almıştır (Albayrak, 2004: s.258).

2 Mayıs 1954 seçimlerinden de galibiyet ile çıkan DP'nin ikinci iktidar dönemi olan 1954-1957 yılları arası en fırtınalı ve en tartışmalı dönemi olarak tarihe geçmiştir. 6-7 Eylül Olayları, Uşak Olayları, Kayseri Olayları, İspat Hakkı, Meclis Tahkikat Komisyonu, Hürriyet Partisi ve 29 Kasım 1955 DP grubu toplantısı gibi, DP iktidarının birçok önemli olayı bu sürede yaşanmıştır (Yücel, 2002: s.31). Bu süreçte hükümetin politikasını sertleştirdiği görülmektedir. Örneğin; muhalefet yararına çalışan memurlar görevlerinden uzaklaştırılmış, CMP'ye oy veren "Kırşehir ili ilçe yapılarak cezalandırılmış", seçim yasasına ilişkin düzenlemelere gidilmiş diğer partilerin hakları kısıtlanmış, üniversite yönetimi Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanmış, birçok gazeteci tutuklanmış, gazetelerin hakları kısıtlanmıştır (Coşkun, 1995: s.314).

Uygulanan bütün bu sert politikaların yanında özellikle Kore Savaşı sonucunda yaşanan ekonomik bunalım giderek daha çok hissedilmeye başlamıştır. Ayrıca 1954 yılında ülkede yaşanan kuraklık nedeniyle, tarım sektörü büyük zarara uğramıştır. Bir yıl öncesine kadar, birçok ürünün üretiminde dünya sıralamasına giren Türkiye, 1955 yılında ABD'den buğday ithal etmek durumunda kalmıştır. Sanayisi de büyük ölçüde ABD'den alınan kredilere dayanan Türkiye, ekonomik dengenin bozulmasıyla kredi alamaz hale gelmiş, ülkede döviz sıkıntısı yaşanarak sanayi

durma noktasına gelmiş, ülkeye karaborsa hakim olmaya başlamıştır. Tüm bunların neticesinde dört yılda ülke genelindeki refah, istihdam ve huzur ortamı yok olmaya başlamıştır (Eroğul, 2003: s.141-145).

DP'nin yaşadığı sorunlardan biri de 6-7 Eylül olaylarıdır. 1955 yılında Türk ve Yunan hükümetleri arasında meydana gelen Kıbrıs meselesi sonrasında, provokatörlerin de etkisiyle, İstanbul'daki üniversite öğrencileri: 'Kıbrıs Türk'tür Türk kalacak' sloganları ile eylem yapmıştır. Aynı günün akşamında ise, İstanbul'un muhtelif yerlerinden İstiklal Caddesi'ne akan binlerce insan, Beyoğlu'ndaki azınlık vatandaşların evlerini ve işyerlerini yağmalamış ve kiliselerini tahrip etmiştir (Birand vd., 2005: s.86). Provokatörlerin kışkırtmaları ile çığırından çıkan olaylar önlenemez bir hal almıştır. 6-7 Eylül olayları olarak tarihe geçen bu olaylara karşı hükümet önlem alabilmek için, önce İstanbul'da, ardından Ankara ve İzmir'de sıkıyönetim ilan etmiş ve örfi idare yönetimi kurmuştur (Eroğul, 2003: s.178).

1957 seçimlerine yaklaşılan dönemde, Türkiye'de muhalefeti oluşturan CHP, Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) ve Hürriyet Partisi (HP) 1957 seçimlerinde DP'ye karşı birleşme kararı almıştır. Ancak DP Hükümeti kendisine karşı hazırlanan bu ittifak hareketini engellemek için, mevcut seçim yasasını değiştirerek yeni bir seçim yasası çıkarmıştır. Ayrıca muhalefet partilerinin kendi aralarında anlaşamaması da bu adımı sonuçsuz bırakmıştır (Eroğul, 2003: s.197-199). Cumhuriyet tarihinin en sert seçimlerinden birisi olarak tarihe geçen 1957 seçimleri, ayrıca Türk siyasi yaşamındaki ilk erken seçim de olmuştur (Birand vd., 2005: s.94).

27 Ekim 1957 tarihinde gerçekleşen seçimi, ciddi bir oy kaybına uğrasa da DP kazanmıştır. Bu seçimlerde DP oyların % 47.3'ünü (4.372.621) alarak 424 milletvekili, CHP oyların % 40.6'sını (3.753.196) alarak 178 milletvekili, CMP %7 (652.054) ile dört milletvekili, HP'de % 3.8 (350.597) oy ile dört milletvekili çıkarmıştır (Özdağ, 1991: s.95). 1957 seçimlerini protesto eden muhalif kesimler, 1946 seçimlerinde olduğu gibi DP'nin seçimlerde usulsüzlük, şiddet ve baskı uygulandığını iddaa etmişlerdir (Eroğul, 2003: s.202).

1945 tarihinden beri seçimlerden istediği sonucu alamayan CHP'liler, "Büyük Taarruz" adını verdikleri bir propaganda faaliyeti başlatmışlardır. Bu doğrultuda yurt genelinde halkın ilgisini uyandırmak amacıyla büyük bir propaganda gezisi düzenlemeye karar vermişlerdir. Milletvekili, partililer ve gazetecilerden oluşan kafile, ilk durağı olan Uşak'a hareket etmeden Ankara'da olaylar başlamıştır. 29 Nisan 1959 tarihinde gidilen Uşak'ta, CHP'liler ile DP'liler arasında şiddetli çatışmalar olmuştur (Eroğlu, 2003: s.231).

İsmet İnönü'nün olaylı Uşak gezisinin ardından Kayseri'ye yaptığı gezi de oldukça olaylı geçmiştir. Kayseri gezisinden bir ay öncesinde, Kayseri'nin Yeşilhisar ilçesinin Tarım Kredi Kooperatifi'nde yapılan seçimi CHP'lilerin kazanmasıyla başlayan olaylar sonucunda CHP İlçe Başkanı ile DP'li Belediye Başkanı arasında tartışma çıkmış, bu tartışma her iki tarafın birbirlerine silah çekmeleriyle sonuçlanmış ve iki taraf da mahkemelik olmuştur. Bu olayı araştırmak üzere kente gelmek isteyen CHP yönetimine Kayseri Valisi'nin güvenlik gerekçesiyle kente gelinmemesini bildirmesine karşılık, CHP heyeti Kayseri'ye gitmiştir. Kayseri'ye 32 km mesafedeki tren istasyonuna vardığında ise İnönü'nün treni durdurulmuştur. Kayseri vali yardımcısı, il jandarma komutanı ile birlikte, İnönü'nün yanına gelerek geri dönmesini istemişlerse de İnönü bu teklifi kabul etmemiştir. Bu esnada olay yerinde görevli subayların İnönü'ye saygı göstermesi, bir üsteğmenin ve diğer subayların İnönü'nün elini öpmesi, bu operasyonu düzenleyen Milli Emniyet Müfettişini tedirgin etmiştir. Müfettiş askeri birliğin komutanına güvenmeyerek yeni bir komutan gönderilmesini istemiştir. Askerlerin İnönü'ye gösterdiği ilginin de etkisiyle, CHP heyetine şehre giriş izni verilmiştir (Çavdar, 2001: s.80).

Özdağ'a (1991:s.139) göre Kayseri Olayları, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK)'nin tarafını göstermesi bakımından önemlidir. Kayseri Olayları'nda ordu ilk kez tavrını ortaya koymuş, kendilerine verilen görevi yerine getirmeyerek İsmet İnönü tarafında olduklarını davranışları ile belli etmişlerdir. Ordu mensuplarının bu hareketleri, DP yöneticilerini tedirgin etmiş, İnönü'nün ordu ile ortaklaşa bir darbe hazırlığı içerisinde olduğu fikrini oluşturmuştur. DP'lileri bu fikre yönelten diğer bir olaysa, İnönü'nün evinin o sıralarda bazı komutanlar tarafından ziyaret edilmesidir. DP meclis grubu CHP'nin seçim dışı yollarla iktidara gelmek arzusunda olduğunu

düşünmüş, CHP'yi silahlı hücre örgütleri kurmak, orduyu hükümet aleyhine kışkırtmak ve bir darbe hazırlığı içerisinde olmakla suçlamıştır (Eroğlu, 2003: s.233).

DP, ülke yönetiminde kaybettiği otoritesini yeniden kazanmak ve karşısında olan muhalif unsurları susturmak amacı ile 12-15 Nisan 1960 tarihlerinde meclis grubunda yapılan iki toplantıyla Tahkikat Komisyonu kurulmasına karar vermiştir. Meclis Tahkikat Komisyonu'nun kurulma amacı; DP yönetimine karşı olan kurumları susturmak ve bu kurumların faaliyetlerini kontrol altına almaktır. Göreve başlayan Meclis Tahkikat Komisyonu kurul kurulmaz üç yasak çıkarmıştır. Buna göre; siyasi partilerin yeni örgüt kurmaları, siyasi faaliyete girişmeleri ve basının Tahkikat Komisyonu'nun faaliyetleri ile ilgili olumsuz yayın yapması yasaklanmıştır (Eroğlu, 2003: s.234).

Bu yasaklardan biri de İnönü'nün meclis kürsüsünden yaptığı konuşmaya yayın yasağı getirilmesidir. İnönü konuşmasında, DP hükümetinin baskı rejimine devam etmesi ve insan haklarını tanımaması durumunda, darbenin kaçınılmaz olacağını ve onları kendisinin bile kurtaramayacağını belirtmiştir. İnönü'nün konuşmasının sonunda ''şartlar tamam olduğunda ihtilal kaçınılmaz olur'' demesi, beklenen hükümet darbesi için gereken şartların olgunlaştığını ve bunun meşru bir hak olduğunu vurgulamaktadır (Eroğul, 2003: s.234).

Bu konuşmasının ardından İsmet İnönü, Tahkikat Komisyonu tarafından meclisten on iki gün uzaklaştırma cezasına çarptırılmıştır. İnönü'nün bu olayı, tüm il ve ilçe teşkilatlarına bildirmesi ile meclis içerisindeki muhalefet-iktidar çatışması sokaklara taşmış ve darbeye giden süreç başlamıştır (Özdağ, 1991: s.152).

İlk olaylar üniversitelerde başlamıştır. İstanbul'da başlayıp ardından Ankara'ya da sıçrayan öğrenci eylemleri, CHP Gençlik Kolları'nın üniversite öğrencilerini tahrik etmesi sonucunda büyümüştür. Olayların büyümesi üzerine, DP İstanbul'da sıkıyönetim ilan etmiş, gösteriler sert bir şekilde bastırılmak istenmiştir. Bu sert uygulamalar sonucunda bir kişi ölmüş ve bunun sonucunda olaylar daha da büyüyerek içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Öğrenci olaylarına müdahale amacı ile bölgeye birçok askeri birlik sevk edilmiştir. Ancak göstericilerin, Türk ordusu lehine

tezahüratta bulunmaları sonucunda askerler saf değiştirip eylemcilerin tarafına geçmiş, gözaltına aldıkları öğrencilerden çoğunu serbest bırakmıştır. 28 Nisan Üniversite Olayları, tarihe "Kanlı Perşembe" olarak geçmesine rağmen askerin safını belli etmesi açısından önemlidir (Birand, 1984: s.116-117).

2 Mayıs 1960 tarihinde İstanbul'da düzenlenecek Nato toplantısına birçok yabancı devlet adamı ve gazetecilerin katılacak olması sebebiyle hükümet İstanbul'daki olayları yatıştırma zorunluluğu hissetmiştir (Özdağ, 1991: s.160).

Hükümetin başarısız olması neticesinde dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel tarafından, Milli Savunma Bakanı Etem Menderes'e, ülkenin içerisinde bulunduğu karışıklık ortamından nasıl çıkılacağı ile ilgili bir mektup yollanmıştır. 5 Mayıs 1960 tarihli bu mektupta, Gürsel'in DP Hükümeti'ne karşı girişilecek darbenin hazırlıklarından haberdar olduğu, bu darbe girişimini engellemek için hükümet mensuplarına, yapılacak darbeyi engelleyici nitelikteki öğütler verdiği anlaşılmaktadır. Mektubun kendisine iletilmesinin ardından Menderes istifa kararı almış ancak bu karar Celal Bayar tarafından reddedilerek, darbeyi engelleyecek son şans da kaybedilmiştir (Aydemir, 2000: s.393).

Yine bu dönemde gerçekleşen 555 K Olayı da, 1960 Darbesi'ni hazırlayan olaylardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. 555 K, DP aleyhtarı eylemcilerin geliştirdikleri, "Beşinci ayın beşinci günü saat beşte Kızılay'da bir gösteri yapılacağı"nı içeren bir şifredir. Bu şifre, kulaktan kulağa büyük bir hızla yayılarak Kızılay'da büyük bir kalabalığın oluşmasına neden olmuştur. Adnan Menderes, Kızılay'a göstericilerin arasına onları yatıştırmak için gitmiş, ancak göstericilerin elinden bir gazetecinin arabasına bindirilerek kurtarılmıştır (Aydemir, 2000: s.695).

Olaylar üzerine başbakanlık binasında, Celal Bayar liderliğinde yapılan kriz toplantısında göstericilerin uyarılması, dağılmamaları halinde üzerlerine ateş açılması kararı alınmıştır. Bu toplantı Adnan Menderes'in ikinci plana atıldığı, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yönetimi tamamen eline aldığını işaret etmektedir. Bunun üzerine ortamdan uzaklaşmak isteyen ve istifa etme düşüncesiyle İzmir

gezisine çıkan Menderes, kendisini karşılayan coşkulu halk kitlesini görüp istifa etmekten vazgeçmiş ve Ankara'ya dönmüştür (Birand vd., 2005: s.121-122).

Menderes Ankara'ya döndüğünde bu sefer de Harbiyelilerin ayaklanmasıyla karşılaşmıştır. Harbiyeli öğrenciler sokağa dökülmüş, Zafer Anıtı'na kadar yürümüş, İstiklal Marşı ve Harbiye Marşları'nı okuduktan sonra dağılmıştır (Birand vd., 2005: s.123). Bu ayaklanma, ordunun gerçekleştireceği darbenin çok yakında olduğunu göstermiştir. Bunun üzerine DP genel kurulu tarafından verilen kabine içerisinde revizyon yapılması teklifi, üst düzey DP yöneticileri tarafından, muhalefete taviz verilmesi olarak algılanacağı gerekçesiyle reddedilmiştir. Ayrıca Menderes, 25 Mayıs tarihinde doksan milletvekilinin verdiği; Tahkikat Komisyonu'nun kaldırılması, erken seçime gidilmesi ve ordu içerisinde meydana gelen kaynamalara önlem alınması için verdikleri önergeyi kabul etmemiştir (Eroğlu, 1990: s.249).

Menderes'in bütün bu teklifleri kabul etmemesinin sebebi, kendilerine karşı darbe yapılacağına inanmaması olarak yorumlanmaktadır. Birand ve diğerlerine göre (2005: s.125) bunun gerekçesi, Menderes'in her gittiği yerde halkın kendisine büyük sevgi gösterilerinde bulunması ve TSK'nın üst düzey komutanlarının kendisine olan bağlılıklarını her fırsatta yinelemesidir.

4. 1960 ASKERİ MÜDAHALESİ

Türkiye siyasi tarihinde askeri müdahaleler dönemini başlatan 1960 Darbesi, 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece başlamıştır. Harekât, TSK içindeki küçük rütbeli bir grubun Harp Akademisi'nde yaptıkları son toplantıdan sonra sabaha karşı merkez komutanlığının ele geçirilmesiyle başlamıştır (Pope ve Pope, 2004: s.86).

Merkez komutanlığının kolayca ele geçirilmesinden sonra, kendilerine mukavemet edebilecek diğer askeri hedefler de bir bir ele geçirilmiş, ardından CHP'lilerin yardımıyla DP'lileri teker teker bulup Harp Akademisi'nin binasına toplamışlardır. En önemli hedeflerden birisi olan Celal Bayar da kısa bir direnmenin sonunda darbecilere teslim olmak zorunda kalmıştır (Eroğlu, 1990: s.251).

Olaylar başladığında Eskişehir'de bulunan Adnan Menderes, darbeyi de burada haber almış ve hemen Konya'ya hareket etmek için yola çıktığında Kütahya'da yakalanıp Ankara Harp Okulu'nun binasına getirilmiştir. Oysaki Menderes Eskişehir'de yaptığı konuşmasında; darbenin en büyük gerekçesi olarak gösterilen Tahkikat Komisyonu'nun kaldırılacağını ve erken seçime gidileceğini bildirmiş olmasına rağmen darbeciler tarafından Menderes'e söylediklerini yapma fırsatı verilmemiş, hükümet darbesi ile iktidardan indirilmiştir (Birand vd., 2005: s.127).

Hükümete yönelik gerçekleştirilen darbe girişiminin kısa sürede istenilen amaca ulaşmasının ardından bu ihtilalin ya da yönetimi devralmanın tüm yurda duyurulması amacıyla radyo kullanılmıştır. Radyoyu ele geçirmek ve halka hitap etmekle görevli olan Kurmay Albay Alparslan Türkeş, ihtilal sabahı radyodan konuşma yaparak vatandaşlara seslenmiştir. Konuşmasında: *"Burası Türkiye Radyoları Yayın Postası; Türk Silahlı Kuvvetleri Türk Vatandaşlarını radyolarının başına davet eder. Sevgili vatandaşlar: Türk Silahlı Kuvvetleri el ele vererek memleketin idaresini almıştır. Bu hareket Silahlı Kuvvetlerimizin müşterek işbirliği sayesinde kansız başarılmıştır. Sevgili vatandaşlarımızın sükûn içinde bulunmaları, resmi sıfatı ve vazifeleri ne olursa olsun, hiç kimsenin sokağa çıkmamasını rica ederiz"* demiştir (Aydemir, 1993: s.456).

1960 Hükümet Darbesi'nin lideri ve darbeci askerleri örgütleyen isim olan Tümgeneral Cemal Madanoğlu tarafından darbe gerçekleştirildikten sonra Anadolu'daki bütün kuvvet komutanlarına telefonla haber verilmiştir (Birand vd., 2005: s.129). Cemal Madanoğlu'nun rütbesinin orgeneralden küçük olmasından dolayı, darbecilerin başına Orgeneral Cemal Gürsel getirilmiştir (Özdağ, 1991: s.234).

Umulmadık derecede kolay bir şekilde gerçekleşen darbe hareketi, halkın büyük çoğunluğu tarafından da büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Hükümeti desteklemeyen halk kitleleri, muhalefet partileri, ordunun büyük bir kesimi, gazeteler ve üniversiteler yapılan darbeye sıcak bakmış, TSK'ya sevgi gösterilerinde bulunmuştur. Ancak darbeci askerlerin, darbeyi gerçekleştirdikten hemen sonra seçim yaparak yönetimi yeniden sivillere devretme kararlarına uymaması uzun bir

süre devlet yönetimini elinde bulundurmalarıyla sonuçlanmıştır. Bunun için ilk adımlardan biri Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın istifa etmesini sağlamaktı. Ancak Bayar kendisine yönelik istifa tekliflerini; *''Seçimle geldim, ancak seçimle giderim''* diyerek reddetmiş, bunun üzerine Cemal Madanoğlu yaptıkları darbeyi meşru bir zemine oturtmak için İstanbul Üniversitesi hukuk profesörlerinden oluşan bir heyete yeni bir anayasa hazırlatmıştır (Birand vd., 2005: s.140-143).

Anayasa Komisyonu'nda görevli öğretim üyelerinin önerileriyle, yasama ve yürütme yetkileri askerin elinde olacak şekilde bir düzenleme yapılmış, yapılan bu düzenlemeye göre darbeci askerlerden 38 kişilik liste oluşturularak yürütme kurulunu oluşturacak Milli Birlik Komitesi (MBK) kurulmuştur (Birand vd., 2005: s.162).

Cemal Gürsel'in başkanlığına getirildiği MBK yaptığı uzun toplantılar sonucunda sivil bir hükümetin kurulmasını kararlaştırmıştır. Sivil Hükümet de başbakanlık görevini üstlenen Cemal Gürsel, İsmet İnönü ile durum değerlendirmesi yapmış, bu görüşmeden sonra düzenlediği basın toplantısında; Hükümet Darbesi ile İsmet İnönü'nün hiçbir ilgisi bulunmadığını, DP'li tutukluların hiçbirini yargılatmayacağını ve üç ay sonra seçimlere gidilerek yönetimin sivil idareye devredileceğini bildirmiştir (Özdağ, 1991: s.241-242.).

DP'li tutukluların ne olacağı sorunu MBK yönetimi içinde en büyük tartışmalardan birini oluşturmuştur. Tutukluların ne olacağı ile ilgili ortak bir fikre varamayan MBK üyelerinin bir kısmı DP'lilerin yurt dışına gönderilmesini önerirken, bir kısmı da yargılanıp ceza çekmelerini önermiştir. Yargılanıp ceza çekmelerini isteyenlerin başında da anayasa komisyon heyetinde yer alan profesörler bulunmaktadır. DP muhalifi olan bu kesimler, yargılama sürecini başlatmak için DP'liler aleyhinde kampanya başlatarak MBK üyelerini etkisi altına almışlardır. Bunun sonucunda, daha önce yargılama olmayacağını belirten Cemal Gürsel de, DP'lilerin suçlu olduklarına inandıklarını ifade ederek yargılanma sürecini başlatmıştır (Birand vd., 2005: s.167-168).

Cemal Gürsel'in yargılama sürecini başlatmasıyla, sayıları 400'ü bulan DP'li tutuklular toplu bir şekilde yargılanmak üzere Yassıada'ya götürülmüştür.

Yassıada'ya götürülen 400'ü aşkın DP'li tutuklu buradaki hücrelere yerleştirilmiş ve bir buçuk yıl sürecek olan yargılanma dönemleri başlamıştır (Birand vd., 2005: s.168-169).

MBK, yapmış oldukları darbeyi meşru zemine oturtmak için çıkardıkları bir numaralı yasa ile 1924 Anayasa'sını askıya almıştır, bunun yerine kanuna *"TSK, Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak, kollamak ve gözetmekle görevlidir"* ibaresi yerleştirmiştir. Bu kanunla yasama yetkisini tümüyle ele geçiren MBK, kanun uyarınca Yüksek Adalet Divanı'nı kurmuş, ayrıca beş yıldır kongre yapmadığı gerekçesiyle DP'yi kapatmıştır (Birand vd., 2005: s.170-173).

Yassıada Mahkemesi'nde Yüksek Adalet Divanı tarafından yürütülen 19 davada toplam 592 sanık yargılanmıştır. Anayasayı ihlal, yolsuzluk ve anayasa ihlalinin maddi vakalarını kapsayan suçlardan yargılanan DP'li sanıklar hakkında karar, bir buçuk yıl süren davaların sonucunda verilebilmiştir. Buna göre; Başbakan Menderes ve Cumhurbaşkanı Bayar'ın da içinde bulunduğu on beş DP'li sanık idam cezasına çarptırılmış, 43 sanıksa ömür boyu hapse mahkum edilmiştir (Aydemir, 2000: s.190).

Çıkarılan yeni yasaya göre, bu ceza infazlarının gerçekleştirilebilmesi MBK'nın onayını gerektirmiştir. Başbakan Cemal Gürsel, CHP lideri İsmet İnönü, ABD Başkanı Kennedy ve birçok Avrupa ülkesinin liderleri idamların yapılmaması yönünde MBK'ya birçok telkinde bulunmuş olmalarına rağmen, telkinlere kulak tıkayarak, kararla ilgili oylama yapmıştır ve infazları onaylamıştır. Buna göre, mahkeme sonucunda idam cezasına çarptırılan on beş DP'liden on birinin cezası müebbet hapse çevrilmiştir. İdamına karar verilen dört kişi; Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu olmuştur. Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun idamları gerçekleştirilmiş, Celal Bayar'ın cezası ise, yaş haddinden dolayı müebbet hapis cezasına çevrilmiştir (Birand vd., 2005: s.191-192).

Sonuç olarak 1960 Hükümet Darbesi; Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde yirmi yıl sürecek, Askeri Darbeler dönemini başlatmıştır. 27 Mayıs 1960 Türkiye

siyasetinde, milli irade dışındaki çözüm arayışlarını güçlendirmiştir. Başka bir ifadeyle ülke siyasetine hakim olan kargaşa ortamının düzeltilmesinde, demokrasinin gücüne değil de ordunun gücüne dayanılması fikrini doğurmuştur (Ateş, 1995: s.30). Dolayısıyla 1960 Darbesi ile beraber, TSK'nın Türk siyasetindeki etkisinin artmasıyla birlikte, ülkede toplumsal açıdan büyük değişiklikler yaşanmıştır. 1960 Darbesi'nden sonra kabul edilen 1961 Anayasası ile demokratik haklar geliştirilmiş, basına, işçiye, üniversitelere verilen özgürlükler arttırılmıştır. Bu dönemde köyden kente göçler artmış, siyaset sahnesinde söz sahibi olan yeni aktörler, halkı devletten uzaklaştırmıştır (İnsel, 2002: s.2). Bu bağlamda 1960 Darbesi, diğer askeri müdahalelerden farklı olarak yorumlanmaktadır (Aydemir, 2000: s.35).

27 Mayıs'tan sonra MBK tarafından, temel hak ve hürriyetleri anayasa güvencesi altına alan, çok partili demokratik sistemi pekiştiren, Türkiye Cumhuriyeti'nin en özgürlükçü anayasası olma niteliğindeki 1961 Anayasası hazırlanmıştır. Bunun yanında rejimin kurallarını belirleyen Anayasa Mahkemesi kurulmuş, Danıştay'ın sahip olduğu, idarenin ve yürütmenin tasarruflarını denetleme yetkisi genişletilmiştir (Baykam, 1994: s.347). 1961 Anayasası ile TSK'ya, siyasi yönetime müdahale hakkı tanınmıştır. Milli Güvenlik ve Tabii Senatörlük Kurumları kurularak TSK'ya, Türkiye Cumhuriyeti rejiminin koruyucusu ve güvencesi olma yetkisi verilmiştir. Bu yetkiyle TSK; yürütme ve yasama güçlerini yönlendirme, denetleme ve fikirlerini beyan etme hakkına sahip olmuştur (Demirel, 1995: s.5).

27 Mayıs'tan sonraki ilk seçimler ise, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmıştır. Bu seçimlerde kapatılan DP ile aynı çizgiyi takip eden siyasi partiler büyük bir zafer kazanmıştır. 1961 seçimlerinde CHP'nin 173 milletvekiline karşılık, kendisini DP'nin devamı olarak gören Süleyman Demirel'in Adalet Partisi (AP) 158, Yeni Türkiye Partisi 65, Cumhuriyetçi Köylü Partisi 54 milletvekili çıkarmıştır. Bu seçim kamuoyunda, Adnan Menderes'in zaferi olarak yorumlanmış, DP çizgisinin hala büyük bir oy potansiyeline sahip olduğunu göstermiştir. Orduda büyük bir tedirginliğe neden olan bu seçimlerden sonra AP'nin yükselişi devam etmiştir. 1965 seçimlerine gelindiğinde ise, CHP'nin 134 milletvekiline karşılık, AP 240 milletvekili çıkararak iktidara gelmiştir (Demirel, 1995: s.3).

Ancak 1961 Anayasası'nın kabulü ile Türkiye'ye hakim olan aşırı özgürlükçü ortamın neticesinde ülkede sosyalizm hızla yayılmaya başlamış, halk arasında sosyalizm yanlısı bir gençlik kitlesi oluşmuştur. DP'nin devamı niteliğindeki AP iktidarına karşı olan, Vietnam Savaşı, Küba ve Afrika Devrimlerinden beslenen bu gençlik kitlesi, 68 kuşağı olarak bilinen devrimci kuşağını oluşturmuştur. Sosyalizm yanlısı olan bu gruba karşılık, DP'nin devamı niteliğindeki, anti-komünist, milliyetçi ve muhafazakâr bir toplum kesimi oluşmuştur. Bu muhafazakâr kesim, TSK'nın komünizme yönelen, sosyalist gruplara karşı verdiği mücadeleden kuvvet bularak, güçlenip örgütlenmiştir. Bu grup, yurdun dört bir yanında uyanış ve milli şahlanma mitingleri düzenleyerek büyük kitleleri arkasından sürüklemiştir. Bu muhafazakar kesim, Türkiye'de sol eğilimlere karşı denge unsuru olmuştur (Birand vd., 2005: s.83). Ancak birbirine zıt olan bu iki kesimin meydana getirdiği anarşi ortamı 12 Mart 1971 Muhtırası'na zemin hazırlamıştır.

5. 1971 MUHTIRASI

Türkiye'nin içinde bulunduğu toplumsal sorunlar ve dünyada meydana gelen oluşumlar 12 Mart 1971 tarihli Muhtıra'nın gerçekleşmesinde rol oynamıştır. Bu dönemde sosyal ve ekonomik alanlarda ortaya çıkan değişmeler ve bu değişmelerin siyasal hayat üzerinde önemli bir baskı oluşturduğu görülmektedir.

1960'lı yıllarda dünyada Doğu ve Batı Blokları arasında devam eden Soğuk Savaş'ta blok ülkeleri arasında silahların sınırlandırılması konusunda görüşmeler başlamış ve taraflar arasında yakınlaşma gerçekleşmiştir. Bu durum Sovyetler Birliği ile sınır komşusu olan Türkiye'yi de etkilemiştir. Ayrıca Kıbrıs sorununda Batılı ülkelerin Türkiye'yi yalnız bırakmaları ve Sovyet saldırısı halinde NATO'nun Türkiye'yi savunmama tehdidinde bulunması batıya karşı duyulan güveni sorgulanır hale getirmiş, bundan sonra izlenecek dış politika stratejilerinin yeniden belirlenmesini gündeme taşımıştır. Bunun sonucu olarak da dış politikada Sovyetler Birliği ile ilişkiler onarılmaya, bunun yanında Ortadoğu ve İslam ülkeleriyle de ilişkiler geliştirilmeye başlanmıştır. Bu durum kamuoyuna da yansımıştır. Kamuoyunda Batıya ve Amerika Birleşik Devletleri karşı eleştirel ve tepkiye varan bir eğilim oluşurken, Sovyetlere ve Ortadoğuya karşı belli bir sempatinin oluştuğu ve

bu ülkeler lehinde güçlü eğilimlerin ortaya çıktı gözlenmiştir (Ahmad, 1994: s.212-335).

1961-1971 arasındaki dönemde iç faktörlere bakıldığında ise, sivilleşmeye çalışan ama başarılı olamayan bir yönetim anlayışı, 1961 Anayasası ve dünyadaki gelişmelerin ortaya çıkardığı özgürlüklerle aşırı solcu eğilimlerin hızla yaygınlaşması ve ancak tabanda var olan muhafazakar kesimle çatışmaların başlaması gibi olaylar karşımıza çıkmaktadır.

1960 Darbesi'ni gerçekleştiren cuntacılar, yönetimi sivillere bırakarak demokratik düzenin tekrar kurulmasını istemiş, ancak DP iktidarının devamı olabilecek herhangi bir partiye yönetimi bırakmak istememiştir. 1961 yılında yapılan seçimlerde sonuçlar darbeciler için istenilen şekilde gelişmemiştir. Ordu ve darbeciler idamlarla ders verdiklerine inandıkları DP yanlılarının, DP mirasına oynayan partilere oy vermeyeceklerini beklemiştir. Ancak bekledikleri gibi olmamış ve DP'yi temsil ettiğini ifade eden Adalet Partisi (AP) ile Yeni Türkiye Partisi (YTP) seçimden yüksek oylar almıştır. AP 158, YTP de 65 üye gönderirken CHP 173, DP yanlılarına daha yakın duran Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ise 54 üye sokmuştur. Darbecilerin istediği şey olmamış, CHP tek başına hükümet kuramamıştır. Ayrıca 1961 Anayasasının getirdiği Cumhuriyet Senatosu'ndaki durum da darbecilerin istediği şekilde sonuçlanmamıştır. Senatoda AP 71, CKMP 16, YTP 27, CHP ise 36 senatörle temsil edilmiştir. Demokratik kurallara göre yeni iktidarın AP ile YTP tarafından kurulmasını gerekmiş olmasına rağmen darbeciler buna izin vermemiştir (Ahmad, 1994: s.335).

Darbecilerin aralarında bulunduğu Silahlı Kuvvetler Birliği üyeleri, seçim sonuçlarının ardından İstanbul'da yaptıkları toplantı sonrasında "21 Ekim Protokolü" adını verdikleri bir protokol imzalamışlardır. Protokolde, gerçekleştirdikleri devrimi milletin gerçek sahiplerine emanet etmek için mücadelede bulunma, bütün siyasi partileri yasaklama, seçim sonuçlarını iptal etme ve MBK'yı lağvetme tehdidinde bulunarak demokrasiye geçişi imkansız hale getirmişlerdir. Bu tehdit karşısında Devlet Başkanı Gürsel'in başkanlığında Çankaya Köşkü'nde toplanan parti liderleri, gerçekleştirdikleri toplantı sonunda Çankaya Protokolü'nü imzalayarak orduyu ikna

etmeye ve bu yolla demokrasiye geçişi sağlamaya yönelmişlerdir. Parti liderleri Çankaya Protokolü ile Yassıada'da mahkûm edilen DP'liler için bir genel af çıkarmamayı, MBK tarafından emekliye sevk edilen ordu mensuplarını görevlerine iade edecek yasaları meclisten çıkarmamayı, Cemal Gürsel'i cumhurbaşkanlığına seçmeyi, İsmet İnönü'nün başbakanlığını kabul etmeyi taahhüt etmişlerdir. Böylece yeni bir darbe girişimi önlenmiş, ordunun beklentilerine olumlu cevap verilmiştir. Dolayısıyla protokolde taahhüt edildiği gibi, Cemal Gürsel yeni cumhurbaşkanı olarak seçilmiş, ardından İnönü başbakanlığında CHP ile AP'nin yer aldığı koalisyon hükümeti kurulmuştur. Böylece darbe tehlikesi atlatılmış ve ordunun baskısı sonucu iki karşıt partinin katılımıyla sivil yönetim kurulmuştur (Ahmad, 1994: s.214).

1961 seçimlerinden sonra ordunun istediği şekilde sivil yönetim kurulmuş olmasına rağmen, yeni hükümetin biriken sorunları ve beklentileri karşılayamaması hayal kırıklığı yaratmıştır. Hükümetin kamuoyunda yarattığı bu hayal kırıklığı Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in, 22-23 Şubat 1962 gecesi hükümete karşı ayaklanmasına yol açmıştır. İktidarın sivillere erken devredilmesine karşı olan ve seçim sonuçlarından memnun olmayan Aydemir, ordunun müdahale etmesini savunmuştur. Kendisine bağlı Harp Okulu öğrencileri ve Ankara Garnizonu'ndaki zırhlı birliklerle isyan etmiştir. Bu isyan hükümet ve ordunun işbirliğiyle kolaylıkla bastırılmış, elebaşları af edilmiştir. Ancak bir yıl sonra Aydemir ve arkadaşları yeni bir darbe için ayaklanmış, bu yeni darbe girişimi de bastırılmış, sonunda elebaşları tutuklanmış ve mahkemenin önüne çıkarılmıştır (Birand vd., 2005: s.175).

Bu darbe girişimlerinin bastırılması her ne kadar İnönü Hükümeti'ne prestij sağlamış olsa da, bu olaylar ordunun sivil yönetime geçiş konusunda farklı düşüncelere sahip olduğunu, mevcut rejimden memnun olmayan kesimlerin çeşitli düşünceler içerisinde bulunduğunu ve siyasi gidişin bazı kesimleri hoşnut etmediğini göstermiştir. Bu durum sonucunda sonraki yıllarda seçimlere farklı şekilde müdahaleler olmuştur. Bunlardan biri de 1965 seçimlerinden önce Adalet Partisi'nin seçimi kazanmaması için Milli Bakiye sisteminin yürürlüğe konulmasıdır. Milli Bakiye sistemi yürürlüğe konulmasına karşın halk AP'yi tek başına iktidar seçmiştir. Oyların yüzde 52,9'unu alan AP parlamentoda 240 temsilci ile yer almıştır. 1969 genel seçiminde de AP tek başına hükümet kuracak sayıda -oyların yüzde 46,63'ünü

alarak 256 -temsilci çıkarmıştır. 27 Mayıs Darbesi'nin yapıldığı ve siyaset sahnesinden tasfiye edildiğine inanılan DP'nin mirasçısı olan bir partinin seçimlerde büyük başarı göstermesi doğal olarak orduyu memnun etmemiştir (Ahmad, 1994: s.232-238).

1965 seçimleri sonrasında ortaya istikrarlı bir hükümet yapısına izin veren bir tablo çıkmıştır. Bu seçimle koalisyon hükümetlerinin yol açtığı sıkıntılara son verilerek halkın güçlü desteğine sahip tek parti iktidarı kurulmuş, bununla birlikte yakalanan istikrar ortamında ekonomik ve sosyal planlar ile kalkınma programları kolayca uygulanmış ve Türkiye bu alanda önemli atılımlar gerçekleştirmiştir. Bu dönemde ekonomik ve sosyal gelişme açısından önemli başarılar elde edilmiş, kentleşme oranı artmış, işçi sınıfı büyümüş, gayri safi milli hasılada önemli artışlar olmuş, kısacası toplumsal açıdan önemli dönüşümler yaşanmıştır.

İşçi sınıfının büyümesiyle 1963 yılında işçilere sendikal haklar verilmiştir. Sendikal haklara kavuşan işçiler, bu haklarla örgütlenme imkânı bulmuş, hak arama yollarını kullanılmaya başlamıştır. 1961 Anayasası'nın 46 ve 47. maddeleri temel hak ve özgürlüklerin yanında çalışanlara sendika ve işçilere grev ve toplu sözleşme hakkı tanımıştır. 1963 yılında çıkarılan 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu ise, 1961 Anayasasının çalışanlara getirdiği sendika hakkıyla ilgili düzenlemeler getirmiştir. Buna göre, sendikalar toplu sözleşme yapabilen kuruluşlar haline gelmiş, bu durum işçilerin yoğun ilgisiyle karşılanmış ve yasanın yürürlüğe girmesinden sonra sendikalı işçi sayısında önemli artışlar olmuştur. Örneğin, kanun yürürlüğe girmesinden önce ülkede toplam sendikalı işçi sayısı 295.710 iken, yasanın yürürlüğe girmesinden sonra bu sayı hızla artmış ve 1970 yılında 2.088.219'a ulaşmıştır. Diğer taraftan memur olarak çalışanların sendika hakkını düzenleyen yasanın 1965 yılında yürürlüğe girmesinden sonra da memurlar arasında sendikalaşma eğilimi artmış ve bu dönemdeki sosyal ve siyasal gelişmelerde önemli rol oynayan memur sendikaları ortaya çıkmıştır. Sendikaların bu dönemde siyasal alanda önemli bir baskı grubu oluşturduğu görülmektedir. Özellikle Türk-İş, DİSK ve TÖS (Türkiye Öğretmenler Sendikası) gibi sendikaların kitle hareketlerinde ve siyasal mücadelede aktif rol oynamaları 12

Mart 1971 Muhtırası'na önemli bir zemin oluşturmuştur (Ahmad ve Ahmad, 1976: s.263).

1961 Anayasasının getirdiği özgürlükçü düşünceler, muhalif düşüncelerin ve hareketlerin parlamento dışında örgütlenmesini sağlamıştır. Sağ ve sol görüşleri temsil eden aydın ve düşünürler bu dönemde aktif şekilde çeşitli siyasi oluşumlar ve düşünce hareketleri içerisinde yer almıştır. Bu dönemde ilk olarak solcu akımlar ortaya çıkmış ve siyasal hayatta etkin rol oynamıştır. İki farklı eksende gelişmiş olan solcu akımların ilk ekseninde yer alanlar, Marksizmi reddeden bir sosyalizmin savunuculuğunu yaparken, görüşlerinde Atatürkçü aydınlara ve öğrencilere dayanmışlardır. Bu eksende yer alanların temel hedefi "Türkiye'yi bir an önce tam bağımsızlığa kavuşturmak, sosyal adalet içinde hızlı bir kalkınmayı sağlamak'' olmuştur. Bu hareket 20 Aralık 1961 tarihinde yayın hayatına başlayan Yön Dergisi ile ilk kez ortaya çıkmış ve zaman içerisinde önemli değişikler geçirmiştir (Eroğul, 1987: s.148).

Yöncüler adı verilen bu solcu grup, düzenin değişmesi için demokratik süreçler ve yöntemlerden ziyade ara tabakalar ve asker-sivil aydın zümrenin öncülük edeceği bir devrimle sıçramanın yapılabileceğine inanmışlardır. Söz konusu bu devrimci sıçramada en önemli rolü ise ilerici subayların oynayacağı savunulmuştur (Ahmad ve Ahmad, 1976: s.243).

Bu dönemde etkili olmuş sol akımların ikinci eksenini ise Türkiye İşçi Partisi (TİP) oluşturmuştur. Şubat 1961'de bir grup sendikacı tarafından kurulmuş olan TİP, 1971 Haziranı'na kadar faaliyetlerini sürdürmüş, parti ideolojisi olarak da Marksizmi ve toplumsal sınıf olarak da işçi sınıfını benimsemiştir. Mehmet Ali Aybar'ın genel başkanlığı döneminde temel stratejisi *"siyasal mücadeleye halkı olabildiğince katarak yasal yoldan, yani seçim kazanarak iktidara gelmek"* olan TİP'in amacı, *"Türkiye'de tam bağımsızlıkçı, demokratik bir sosyalizm kurmak"* olmuştur. Bu amaçla katıldığı 1965 seçiminde yüzde 3 oranında oy almış ve Milli Bakiye sistemi sayesinde on beş milletvekili ile parlamentoya girmeyi başarmıştır. Bu başarısı TİP'in demokratik yollarla ve sandık gücüyle iktidara gelme umudunu artırmıştır. Ancak 1969 genel seçiminde oylarını artıramayıp az da olsa gerileme göstermesi ve

Milli Bakiye sistemi kaldırıldığı için bir önceki seçimde sağladığı imkanı bulamaması sonucu, parlamentoya sadece iki milletvekili sokabilmiş, demokratik yollarla iktidara gelme umudu kaybolmuştur. Bu durum sol kesimlerde iktidara gelmede demokratik kurumlara ve süreçlere olan güveni sarsarken demokrasi dışı yöntemlerin daha sıklıkla gündemde tutulması ve benimsenmesinde önemli rol oynamıştır (Eroğul, 1987: s.149).

Bu bağlamda demokrasi dışı yolları benimsemiş olanların da TİP yönetiminde etkili olmaları, birinci ekseni oluşturan solcuların siyasal hayatta giderek öne geçmelerinde etkili olmuştur. Bu gelişme, demokrasi dışı yöntemleri savunanların ve parlamento dışı muhalefetin her geçen gün güçlenmesine hizmet etmiştir. Bu solcuların ülkenin kalkınmasında aktif rol oynama işlevini başta orduya ve diğer parlamento dışı tabakalara vermeleri halk iradesi ve demokratikleşme açısından ciddi bir sorun teşkil etmiştir. Özellikle 1969 Seçiminde AP'nin yeniden iktidara gelmesinden sonra sol hareketlerden beslenen ve ülkede giderek artış gösteren anarşi, öğrenci olayları ve işçi hareketleri Türkiye'yi istikrarsızlaştırmaya ve beklenmedik gelişmelere hizmet etmiştir. Bu dönemde Türkiye'de öğrenci olayları sıkça görülmüş, bu çerçevede ABD Altıncı Filosu'nun İstanbul'u ziyaretlerinde denizcilerin dövülerek denize atılması, İstanbul Teknik Üniversitesi'nde olayların meydana gelmesi, ABD Büyükelçisi'nin arabasının Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde yakılması, İstanbul Taksim'de "Kanlı Pazar" olarak tarihe geçen olayların meydana gelmesi gibi gelişmeler yaşanmıştır (Dursun, 2003: s.66-68). 1961-1971 arasındaki yaşanan bu gelişmeler 12 Mart 1971 Muhtırası'na giden yolda önemli rol oynamıştır.

1971 yılının başlarında, üniversitelerde ve yurdun çeşitli yerlerinde meydana gelen olaylar, banka soygunları, işgaller, adam kaçırmalar ve sol örgütlerin silahlı eylemleri hem hükümette hem de TSK'da ciddi tepkilerle karşılanmış ve müdahale hazırlıkları başlamıştır. Bu durum TSK'da da hareketliliğin artmasına ve çeşitli düzeylerde toplantıların sıklaşmasına yol açmıştır. Genelkurmay Başkanı Tağmaç, beraberindeki kuvvet komutanlarıyla ülkeyi dolaşarak büyük karargahlarda çeşitli toplantılar düzenemiş ve subayları uyarma ihtiyacı duymuştu. Bu toplantılardan 3 Mart 1971 tarihinde Ankara'da geniş katılımlı olarak gerçekleştirilen bu toplantı son

derece önemlidir. 27 Mayıs 1960 Darbesi'nde olduğu gibi, subayların erken kalkıp müdahale etmelerinden kaygı duyulmakta ve emir-komuta içerisinde yapılacak olanların komuta katında düşünüldüğü, yapılacak bir şey varsa yapılacağı güvencesi verilmek istenmektedir. Muhtemel müdahaleye açık bir karşı duruştan çok, müdahalenin niteliği kaygı uyandırmaktadır. TSK'da cuntacı girişimler nedeniyle yaşanmış olan tecrübelerin acı hatıraları ordunun emir-komuta içerisinde hareket etmesi konusunda hassasiyet göstermesine sebep olmuştur (Birand vd., 2005: s.213).

4 Mart 1971 tarihinde Türk Halk Kurtuluş Ordusu adlı örgüt tarafından Ankara Gölbaşı'ndaki Amerikan üssünde görevli dört erin kaçırılması ve bu örgütün silahlı savaşı başlattığını duyurması TSK'da yapılması düşünülen müdahalenin artık zamanının geldiğini ortaya koymuştur. Müdahale konusunda nihai karar almak için 9 Mart günü mesai saatinin bitiminden sonra gerçekleştirilen toplantı, 12 Mart sürecinin en önemli dönüm noktalarından biri olmuştur. Toplantıya en üst komutanlardan Batur ve Gürler'in yanında Havacı ve Karacı generaller de katılmıştır. Karacı generaller müdahale için yapılan hazırlıklar hakkında bilgi vermiş ve bir an önce düğmeye basılması gerektiği üzerinde durmuştur. Ancak Gürler'in kararsız tutumu nihai kararın alınmasını sağlayamamıştır. Gürler'in kararını ertesi gün yapılacak olan Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısı sonrasına bırakmış ve toplantıyı kapatmıştır. Böylece müdahale sürecinde taşları yerinden oynatmış ve uzun zamandır iki üst düzey komutanın liderliğinde sürdürülen hazırlıkları geçersiz hale getirmiştir. 9 Mart toplantısında müdahale kararı alınamaması bir bakıma müdahalenin şeklini, aktörlerini ve niteliğini değiştirmiştir (Birand vd., 2005: s.214).

10 Mart tarihinde Genelkurmay Başkanlığı'nda gerçekleştirilen Genişletilmiş Komuta Konseyi toplantısında TSK'nın alacağı tedbirler konuşulmuştur. Toplantıya katılan generaller teker teker söz alarak düşüncelerini ifade etme imkanı bulmuş ve generallerden biri müdahaleye gerek görmezken diğerlerinin tümü "ikaz, hükümetin değiştirilmesi, anayasa ve seçim kanunu değişikliği, reformların yapılması ve müdahale edilmesi" gibi farklı müdahale biçimlerini savunmuşlardır (Birand vd, 2005: s.226).

11 Mart günü bir araya gelen Batur, Gürler ve Tağmaç gelişmeleri değerlendirmiş ve ne yapılacağı konusunda tartışmışlardır. Bu tartışmalar sonucunda ikaz etmeye karar verilmiştir. Bu amaçla bir uyarı mektubu kaleme alınmıştır. Kaleme alınan uyarı mektubu Batur, Gürler, Eyiceoğlu ve Tağmaç tarafından hazırlanmıştır. Batur tarafından son hali verilen metin dört komutan tarafından imzalanarak TRT'nin 13 haber bültenine yetiştirilmiştir. Komutanlar tarafından hazırlanan üç maddelik "Muhtıra" Türkiye'de bir dönemi sona erdirirken yeni bir olağanüstü dönemi başlatmıştır (Birand vd, 2005: s.227-228).

On yıllık demokratik sürece noktayı koyup yeni bir dönem başlatan üç maddelik muhtıra şunları içermektedir (Tek, 2006: s.113):

1. Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasa'nın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.
2. Türk Milleti'nin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasa'nın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.
3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.

Radyodan okunan üç maddelik muhtıra, demokratik sürece noktayı koymuş ve Silahlı Kuvvetler'in denetiminde yeni bir dönemi başlatmıştır. Komutanlarca imzalanıp Cumhurbaşkanı ve Meclis Başkanlıkları'na sunulan muhtıra mevcut hükümetin çekilmesini ve partiler üstü bir hükümetin kurulmasını istemiştir. Bunun üzerine Bakanlar Kurulu ve Başbakan Süleyman Demirel istifa etmiştir (Demirel,

1995). Demirel'in istifasının ardından onun yerine "sivil" Nihat Erim başbakanlığa getirilmiştir. Ordu yönetimi tümüyle elinde tutarken, TBMM fesh edilmemiş, ama askeri yönetimin tüm taleplerini yerine getiren bir "Danışma Meclisi" durumuna getirilmiştir (Birand vd, 2005: s.225).

Sol aydınlar tarafından büyük bir sevinçle karşılanan muhtıra dönemi 14 Ekim 1973 tarihinde yapılan genel seçime kadar devam etmiştir. Bu dönemde partiler üstü nitelikte dört hükümet kurulmuştur. Bunlar Birinci Erim, İkinci Erim, Melen ve Talu Hükümetleri'dir. 26 Mart 1971'de kurulan Nihat Erim Hükümeti ile ara rejim dönemi açılmıştır. Erim'in kurduğu iki ayrı hükümetin ömrü 11 ay olmuştur (Birand vd, 2005: s.241).

Birinci Erim hükümeti, 1961 Anayasası'nın istediği ve ordunun desteklediği reformları yapmak için iktidara getirilmiş olmasına rağmen, kurulduğundan birkaç gün sonra Türk Halk Kurtuluş Ordusu'nun terör fitilini ateşlemesiyle ülke çapında başlayan anarşi ve terör olaylarıyla reform programı sert bir muhalefetle karşılaşmıştır. Bunun üzerine "Balyoz Harekâtı"nı başlatılmış ve on bir ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. "Balyoz Harekatı" sonucunda binlerce solcu tutuklanmış, yargılanmış, mahkum edilmiştir. Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan gibi öğrenci liderleri idam edilmiştir. Anarşi ve teröre karşı yürütülen "Balyoz Harekatı" Muhtıraya destek veren radikal solcuların, aydınların ve toplumsal örgütlerin hükümetten desteklerini çekmelerine ve muhalefete geçmelerine yol açmıştır (Birand vd., 2005: s.221).

Bu süreçte gençlik örgütleri kapatılırken, işçi sendikaları ve meslek kuruluşlarının bazıları kapatılmış, ücretler düşürülmüş, bütün toplantıları yasaklanmıştır. Aynı zamanda liberal, sosyalist veya ordu vesayetine karşı olan birçok doktor, avukat, öğretmen, sendikacı, akademisyen tutuklanmış, çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Günlük gazeteler belirli sürelerle kapatılmış, kitapevleri yasak yayın satmaları durumunda cezalandırılacakları konusunda uyarılmış, popüler sol yazarlar tutuklanmış, sol ve radikal dergiler toplattırılmış, grev ve lokavt yasaklanmıştır. Bunun dışında Dev-Genç, DİSK, TÖS gibi dernekler kapatılmış, yöneticileri tutuklanmış, hapis cezalarına çarptırılmıştır. Böylece kanuni faaliyet gösteren birçok

kuruluş ve kişi haksızlıklar karşısında sert direniş göstererek militan olmuşlardır. Bunlar arasında Dev-Genç ve Kürt Sorununu yaratan Devrimci Doğru Kültür Ocakları bulunmaktadır (Karpat, 2015: s.204).

12 Mart Muhtırası'nın verildiği gün Süleyman Demirel Hükümeti istifa etmiştir. 1970'li yılların iç politikasının şekillenmesinde çeşitli partilerin ve idarecilerin 12 Mart Darbesi'ne ve politikalarına karşı ordu ile işbirliği yapıp yapmamalarının büyük rolü olmuştur. İnönü başta darbeye karşı çıkmasına rağmen, daha sonra Erim hükümetine destek vermiştir. Bunun üzerine Bülent Ecevit de CHP'nin Nihat Erim Hükümeti'ne üye vermesine tepki olarak CHP Genel Sekreterliği görevinden istifa etmiştir. Ardından 8 Mayıs 1972'de yapılan CHP'nin Olağanüstü Kongresi'nde Ecevit'in genel sekreter seçilmesiyle, ortanın solunu protesto eden İsmet İnönü parti başkanlığından ve üyeliğinden istifa etmiş, 17 Mayıs 1972'de ise Ecevit CHP genel başkanı seçilmiştir (Birand vd., 2005: s.223; Karpat, 2015: s.205).

Birinci Erim hükümetine her ne kadar askerler destek vermiş olsa da, bu destek reformların yapılabilmesi için yeterli olmamış, meclisin ve toplumun güçlü desteğine ihtiyaç duyulmuştur. Bu süreçte sol kaynaklı anarşiye karşıya yürütülen mücadele ve TİP'in kapatılması amacıyla açılan davalar, bugüne kadar orduyu destekleyen radikal solcuların ve aydın kesimin Erim Hükümetinin karşısına geçmelerini sağlamıştır. Ayrıca AP Genel Başkanı Süleyman Demirel'in izlediği politikalar da hükümetin işini zorlaştırmıştır. Demirel partili bakanlarını hükümetten çekme kararı almış, bunun üzerine Erim istifa etmek zorunda kalmıştır. Ancak istifası kabul edilmemiş ve Demirel, Mesut Erez'in başbakan yardımcılığına getirilmesi şartıyla bakanlarını çekme kararından vazgeçirilmiştir. Bu durum hükümette reform karşıtlarının güçlenmesini sağlamıştır. Bunun üzerine reformcu on bir bakan istifa etmek durumunda kalmıştır (Birand vd., 2005: s.225).

Erim, birinci kabinesinin çökmesinden sonra ikinci kabinesini ilan etmiş, ancak muhafazakârların ağırlıkta olduğu kabinede istenilen reformları gerçekleştirme imkanı bulamamıştır. İkinci Erim Hükümeti de başarılı olamamış, 17 Nisan 1972'de

sona ermiştir. Erim'in ardından Ferit Melen ve Naim Talu Hükümetleri de beklenen başarıyı elde edememiş ve ömürleri kısa olmuştur (Birand vd, 2005: s.243-244).

Bu süreçte AP genel Başkanı Süleyman Demirel, ordu ile ilişkileri düzelterek hem kendi partisinin durumunu güçlendirmiş hem de demokrasinin devamını sağlamıştır. Ancak 1973 yılındaki genel seçimlerde oyların ancak %29.8'ini alarak 149 milletvekili çıkarabilmiştir. AP'nin oylarını düşürmesine karşılık, CHP oyların %33.3'ünü almış ve 185 milletvekili çıkarabilmiştir. Böylece CHP 1950'den beri ilk kez Türkiye'nin en güçlü partisi olarak hükümet kurma hakkını kazanmıştır. Seçimlerin sonucu CHP'nin gerçek demokrasiye yöneldiğini ve halkın oyunu demokrasiyi savunan partiye vermeye hazır olduğunu göstermiştir (Karpat, 2015: s.205).

1973 seçimlerinin sonuçları, askerin otoritesinin siyasiler üzerinde azaldığı bir döneme işaret etmiştir. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Gürler cumhurbaşkanlığına aday gösterilmesine rağmen, Ecevit ve Demirel anlaşarak bu adaylığa karşı çıkmış ve Oramiral Faruk Korutürk cumhurbaşkanı seçilmiştir. 1973 genel seçimleri bir askeri vesayet döneminden çıkışı simgelemesi açısından önemli olmasına rağmen, 1973 seçimlerinden itibaren ülke koalisyonlar ya da azınlık hükümetleri dönemine girmiştir.

1974 yılına gelindiğinde ise, Bülent Ecevit'in başbakanlığında CHP ile Milli Selamet Partisi (MSP) koalisyon hükümeti kurulmuştur. Biri laikçi, diğeri İslamcı olan birbirinden farklı iki partinin kurduğu koalisyon hükümeti uzun ömürlü olmamıştır. Her iki partinin hedefleri ve temel düşünceleri Türkiye gerçeklerinden ziyade partilerin ideolojileri ve çıkarlarına odaklamıştır. Bu dönemde patlak veren Kıbrıs Sorunu ise, iki parti arasındaki anlaşmazlıkların su yüzüne çıkmasına neden olmuştur (Karpat, 2015: s.206-207).

6. KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI

1571 yılından itibaren Türklerin hakimiyeti altında olan Kıbrıs, bulunduğu coğrafi konum ve sahip olduğu özelliklerden dolayı tam anlamıyla istikrara kavuşamamıştır.

1950'li yıllarda İngiltere'nin işgali altında olan ada, 1958 yılında İngiltere'nin adadan ayrılması üzerine 1960 yılında Kıbrıs Devleti kurulmuştur. İngiltere, Yunanistan ve Türkiye arasında garantör devlet anlaşması imzalanarak kurulan Kıbrıs Devleti'nde İngiltere adadaki üssünü korumayı sürdürürken, Cumhurbaşkanı olan Makarios'un adayı Yunanistan'a bağlama isteği ve EOKA denilen faşist Rum örgütün Türklere karşı giriştiği katliam hareketleri Kıbrıs sorununun da doğmasına neden olmuştur (Gündeş, 2010: s.110).

EOKA örgütü Kıbrıs'ta yıllarca çok kan akmasına, İngilizlerden, Türklerden ve Rumlardan çok sayıda insanın öldürülmesine neden olmuştur. Örgütün üyeleri başlangıçta 33 Türk köyünü tahrip etmiş ve buradaki Türklerin göç etmelerine yol açmıştır. 1963 yılında ise 103 Türk köyünü yakmış, 500'den fazla Türk'ü katletmiş ve on binlerce Türk'ün de göç etmesine neden olmuştur (Gündeş, 2010: s.112-113). Türklere karşı yapılan bu saldırılara karşılık Türkler de 1963 yılında 500 kişilik üye ile Türk Mukavemet Teşkilatı'nı kurmuştur. Ancak Türk Mukavemet Teşkilatı gerek üye sayısı, gerekse silah ve teçhizat bakımından EOKA'ya göre oldukça zayıf bir durumdadır (Pope ve Pope, 2004: s.124).

1960'lı yıllarda Kıbrıs Türklerine yönelik yapılan bu katliam ve işkenceler iki ülke arasında hareketli günlerin yaşanmasına neden olmuştur. İnönü 2 Haziran 1964'te Kıbrıs'a müdahaleye karar vererek, adaya çıkarma yapacağını açıklamıştır. Ancak ABD'nin Türkiye'yi tehdit eden Johnson Mektubu geri adım atılmasını sağlamıştır. Başkan Johnson mektubunda ABD'nin verdiği silahlar ile Türkiye'nin Kıbrıs'a asker çıkarmasına izin vermeyeceğini, NATO üyesi olan iki ülke arasında savaşın hoş karşılanmayacağını ve çıkacak bir anlaşmazlığın Sovyet müdahalesine yol açabileceğini kibar olmayan bir dille söylemiştir (Erdost, 2004: s.96).

Bunun üzerine İnönü 13 Haziran'da Başkan Johnson'un mektubuna cevap vermiş, bununla da yetinmeyip 21 Haziran'da ABD'ye giderek Başkan Johnson ile görüşmüştür. Bu görüşme sonucunda ordunun sahip olduğu araç-gereçlerin yetersiz olması, eksik malzemelerin temin edilmesinde güçlükler yaşanması ve Türkiye'nin dâhil olduğu Batı blokunda problem yaşama ihtimali gibi nedenler ile müdahale fikrinden vazgeçilmiştir (Sunay, 2010: s.191).

1974 yılına gelindiğinde ise, Kıbrıs'ta Nicos Sampson liderliğinde bir darbe yapılmış ve Makarios Kıbrıs'tan kaçmak zorunda kalmıştı. Adada Türklere yönelik tacizlerin son dönemlerde giderek artması, bunun üzerine hükümet darbesi yapılması ve bu darbenin Yunanistan'daki askeri birlikler tarafından desteklenmesi Türkiye'yi iyice tedirgin etmiştir. Türkiye'nin endişelenmesinde, Lefkoşa Rum Radyosu'ndan yapılan yayınların da etkisi olmuştur. Bu yayınlarda Sampson'un Cumhurbaşkanı sıfatı ile yemin ettiği ve Kıbrıs'ta bir Yunan Cumhuriyeti ilan edildiği açıklanmıştır (Alatlı, 2002: s.120). Bu durum Yunanistan'ın Kıbrıs'ı işgali olarak yorumlanmıştır.

Kıbrıs'taki bu gelişmeler üzerine TBMM olağanüstü toplanmış, bütün parti liderlerinin konu ile ilgili görüşleri alınmış, Hükümet ile Milli Güvelik kurulu saatlerce süren toplantılar yapmıştır. Ancak ABD ve İngiltere 16 Temmuz'da Türkiye'den Kıbrıs'a karışmamasını istemiştir (Alatlı, 2002: s.121). O dönemde Türk kamuoyunda Kıbrıs darbesinin Amerika kaynaklı olduğu da yaygın bir görüş olarak yer almıştır. Bu görüşe göre Yunanistan'daki cuntacılar ABD tarafından desteklenmiş, Sampson darbesini de ABD'nin desteklediği cuntacılar desteklemişti (Erdost, 2004: s.97).

ABD ve İngiltere'nin uyarılarına rağmen, Hükümet ve MGK toplantılarını sıklaştırmıştır. Toplantılarda müdahale halinde neler yapılacağı kararlaştırılırken diğer taraftan dışarıdan destek arayışları konuşulmuştur. Başbakan Ecevit, İngiltere'ye giderek Başbakan Harold Wilson'a adaya birlikte müdahale etmeyi teklif etmişse de olumlu sonuç alamamıştır. Wilson sorunun diplomatik yollardan halledilebileceğine inandığını, askeri güç kullanmaya gerek görmediğini belirtmiştir. Bunun üzerine Türkiye tek başına müdahale kararı almıştır. Bunun üzerine Trakya ve Akdeniz'de bulunan 14 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir (Üskül, 1997: s.223).

Türkiye Kıbrıs'a yönelik gerçekleştireceği müdahaleyi 1960 yılında yapılan antlaşmanın 4. maddesine dayanarak yapmıştır. Garantör devletlere askeri müdahale hakkı veren 4. maddede *"Antlaşma hükümlerinin ihlali durumunda Yunanistan, Türkiye ve İngiltere anlaşma hükümlerine uyulmasını sağlamak için gerekli teşebbüs ve tedbirler konusunda birbirleriyle istişare etmek yükümlülüğünü yüklenirler. Ortaklaşa veya anlaşmayla harekete geçmek mümkün olmuyorsa, garanti eden devletlerden her birisi, bu antlaşma ile yaratılan düzeni yeniden kurmak amacıyla harekete geçme hakkını saklı tutar"* ifadesi yer almıştır. Türk hükümeti bu maddeye dayanarak tarihi kararını almış ve harekâtın adını da "Barış Harekâtı" olarak isimlendirmiştir (Gündeş, 2010: s.118).

Kıbrıs Barış Harekatı, Ada'nın kuzeyinde 20-22 Temmuz 1974 tarihleri ile 14-16 Ağustos 1974 tarihlerinde iki kez olmak üzere gerçekleştirilmiştir. Sorunun diplomatik yollardan halledilemeyeceğine kesin olarak kanaat getirilince müdahaleye 19 Temmuz tarihinde başlatılmış ve 20 Temmuz sabaha karşı harekât resmen başlamıştır. Başbakan Ecevit yaptığı basın açıklamasında harekâtın amacını her iki kesimin haklarını ve adanın toprak bütünlüğünü korumak olarak dile getirmiştir. 20 Temmuz gecesi adada taraflar arasında kanlı çarpışmalar meydana gelmiş, kritik gelişmeler yaşanmıştır. Türk birliklerine yardım etmek için jet uçakları da adaya gelmiş, Yunan birlikleri geri püskürtülmüş ve ayrıca Yunan birliklerinin eline geçen yerler geri alınmış, özellikle Girne ele geçirilmiştir (Gündeş, 2010: s.122).

22 Temmuz'da yani harekâtın başlamasından 48 saat sonra, Birleşmiş Milletler taraflara ateşkes çağrısında bulunmuştur. 57 şehit, 184 yaralı ve 2442 kayıp verildiği iki günlük harekât sonucunda tarafların ateşkes çağrısına olumlu cevap vermesi üzerine Sampson Cumhurbaşkanlığından istifa etmiş ve 25 Temmuz'da taraflar Cenevre'de toplanmıştır (Baransel, 2006: s.47). Cenevre toplantısından sonuç çıkmayacağını anlayan Ecevit hükümeti, 14 Ağustos saat 02.00'da tekrar harekete geçme kararı almıştır. Böylece ikinci harekât başlamıştır, bu çıkarmada Magosa, Omorfo ve bazı havaalanları ele geçirilmiştir. 16 Ağustos'ta tekrar Birleşmiş Milletlerin çağrısı üzerine saat 19.00'dan itibaren savaş durdurulmuş, görüşmeler başlamıştır. Fakat bunların hiçbirinden sonuç alınamamıştır (Gündeş, 2010: s.123).

Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ikinci safhası da Türklerin galibiyeti ile sonuçlanmıştır. Bu harekâtın sonucunda Rumlar ile bir arada yaşama imkânının kalmadığı anlaşılmış, Rumlar adanın güneyine göçerken Türkler kuzeyde kalmıştır. Böylece ada etnik bakımdan da iki bölgeye ayrılmıştır (Çiftçi, 2010: s.281). Bu ayrışma adanın sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel yapısının değişmesine neden olmuştur. Adanın kuzeyinde Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulmuş ve 1983 yılında ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti adıyla bağımsızlığını ilan etmiştir (Pope ve Pope, 2004: s.127-128).

7. 1980 ASKERİ MÜDAHALESİ

1980 Askeri Müdahalesi'nde Türkiye'nin içinde bulunduğu olumsuzluklar önemli rol oynamıştır. Müdahaleye giden süreçte sağ ve sol görüşler arasındaki cepheleşme, liderler arasındaki kavga, koalisyon hükümetleri, ekonomideki olumsuz gidişat ve tüm bunların sonucunda artan terör olayları ve toplumdaki siyasi bölünmenin etkisi olduğu görülmektedir.

Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra, koalisyon hükümetinde bulunan CHP ile MSP arasındaki anlaşmazlıklar iyice ortaya çıkmaya başlamıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı, Ecevit'in "Kıbrıs Fatihi" olarak anılmasına neden olmuştur. CHP Kıbrıs Zaferi'nin sarhoşluğu ile bu olayı oya dönüştürme ve tek başına hükümet olma kararı verince MSP ile koalisyonu bozmuş ve ülkeyi erken seçime zorlamıştır (Birand, 1984: s.44).

Ancak Ecevit'in istifası ile birlikte CHP-MSP koalisyonu sona ermiş olmasına rağmen CHP'nin erken seçim hesapları tutmamıştır. AP, MSP ve MHP birleşerek hem erken seçimi engellemiş hem de "Ortanın Solu"nu benimsemiş CHP'ye karşı sağ blok oluşturmuştur (Berktay, 2008: s.12). Üç partinin bu şekilde davranmasında, seçimlere gidildiği takdirde CHP'nin seçimden oylarını artırmış olarak çıkma ihtimalinin bulunması, dolayısıyla CHP'nin tek başına iktidar olma ihtimaliyle erken seçime karşı çıkılmıştır.

Erken seçime de gidemeyen Türkiye'de 1973 seçimleri sonrasında bir hükümet kurma krizi yaşanmış ve hükümet ancak 100 gün sonra kurulabilmiştir. Ecevit'in istifası üzerine Cumhurbaşkanı Korutürk hükümeti kurma görevini parlamento dışından Sadi Irmak'a vermiştir. Irmak hükümeti güvenoyu almamış olmasına rağmen 1975 yılının Mart ayına kadar ülkeyi yönetmiştir (Sunay, 2010: s.195).

1975 yılına gelindiğinde hükümet bunalımının dışında dış ilişkilerde özellikle de ABD ile sorunlar yaşanmaya, iç politikada ise Güneydoğu'daki şiddet ve terör eylemleri giderek artmaya başlamıştır. Kıbrıs Harekâtında ABD'den temin edilen silahların kullanılmış olması, ABD Kongresinin tepkisini çekmiş ve Kıbrıs konusunda barışçıl bir çözüm bulununcaya kadar Türkiye'ye silah ambargosu uygulanması kararı alınmıştır. 5 Şubat 1975 tarihinde de uygulamaya konulan karar karşısında Türk hükümeti 25 Temmuz 1975'te kabine toplantısı yapmış ve tepki olarak 3 Temmuz 1969 tarihli Savunma İşbirliği Anlaşması'nı feshetmiştir. Aynı gün içerisinde kararını ABD'ye bildiren hükümet, buna göre İncirlik dışındaki ABD üslerinin ve tesislerinin çalışmalarını durdurmuş, buna ilaveten Irak'ın toprakları üzerindeki çift boru hattından Yumurtalık terminaline petrol pompalamasına da izin vermiştir (Bostancıoğlu, 2008: s.383).

Ambargoyla birlikte para ile daha olsa ABD'den malzeme satın alamayan Türkiye'de ekonomi ve sanayi büyük zarara uğramıştır. Demirel 1975 ve 1977 yıllarında ABD Cumhurbaşkanı ve ABD Başkanı ile görüşmesine rağmen, ambargonun kaldırılması 1978 yılını bulmuştur (Demirel, 2006: s.831-832).

ABD ambargosunun dışında Kıbrıs Harekâtının Türkiye için doğurduğu bir başka sorun ise Ermeni terör örgütü ASALA'nın (Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Ermeni Gizli Ordusu) faaliyete geçmesi olmuştur. 1973 yılında faaliyetlerine başlayan ASALA, Marksist-Leninist bir eğilime sahip olmakla birlikte amaçları Türkiye'nin Ermeni katliamını tanıması ve dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan Türk diplomatlıklarının çalışamaz hale gelmesini sağlamak olmuştur. 1975 yılında ismini açıklayarak eylemlerine devam eden ASALA, özellikle Türk diplomatlarını ve ailelerini hedef alarak, yurtdışındaki Türklere karşı suikast eylemlerine girişmiştir. Bu olaylarda 34 dışişleri görevlisi öldürülmüş, 10'uda yaralanmıştır. Bombalama,

rehin alma ve işgal gibi eylemleri bulunan ASALA 1975'li yıllardan 1980'li yıllara kadar faaliyetlerini etkin olarak sürdürmüştür (Akşin, 2007: s.270-271).

Ülkenin içinde bulunduğu olumsuz şartlar devam ederken hükümet kurma krizi de devam etmiştir. 206 gün süren hükümet krizi sonunda ortaya yeni fikirler atılmış ve Süleyman Demirel tarafından Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur. AP, MSP, MHP ve CGP'den oluşan MC Hükümeti 31 Mart 1975 tarihinde kurulmuştur. Bu koalisyon hükümeti 70'li yılların en uzun ömürlü hükümeti olmuş ve 1977 seçimlerine kadar ülkeyi yönetmiştir (Dursun, 2003: s.36).

Ancak 1975-1977 dönemlerinde Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin sola karşı izlediği politikalar ülkeyi hızla bir sağ-sol gerilimine ve kamplaşmasına doğru sürüklemiştir. Hükümetin milliyetçiliği tekeline alıp, karşısındaki herkesi komünist-solcu diye nitelemesi, ayrıca ABD ambargosu ve petrol krizi nedeniyle 2 milyar dolarlık bir döviz darboğazına düşen ekonomik hayat, enflasyon ve giderek artan terör olayları vb. sorunlar hükümeti daha da zora sokmuştur (Birand, 1984: s.44-45).

Ülkenin içinde bulunduğu bu durumdan tek parti iktidarı sağlaması umulan erken seçimle çıkılacağı düşünülmüştür. Erken seçimin bir partiye tek başına hükümet kurabilecek çoğunluğu vereceği ve bunun bir çıkış yolu olacağı beklentisi doğmuştur. Ancak seçim kampanyası siyasi kutuplaşmayı ve gerginliği giderek derinleştirmiş, seçimlerden bir ay kadar önce 1 Mayıs günü İstanbul Taksim meydanında yaşanan olaylarda 33 vatandaşın ölmesi tüm ülkede ciddi bir tedirginlik yaratmıştır (Dursun, 2005: s.39).

5 Haziran 1977 tarihinde yapılan genel seçimlerle I. Milliyetçi cephe Hükümeti son bulmuş, CHP birinci parti olarak seçimlerden çıkmıştır. Fakat CHP bu başarıya rağmen tek başına iktidar olabilmesi için gereken çoğunluğu elde edememiştir. CHP'nin güvenoyu alamadığı bir aylık hükümet girişiminden sonra, Temmuz 1977'de II. Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur. AP – MSP – MHP koalisyonu ile kurulan II. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin ilk görevi ordudaki atamalar olmuş ve Kenan Evren yeni Kara Kuvvetleri Komutanı olarak atanmıştır (Doğan, 1990: s.107).

Ülkenin içinde bulunduğu sorunlara bir türlü çözüm üretilememesi sonucu Ecevit'in önderliğinde muhalefet hükümet hakkında gensoru vermiştir. BUnun üzerine 31 Aralık'ta yapılan güven oylamasında Demirel'in II. Milliyetçi Cephe Hükümeti güvenoyu alamamış ve düşmüştür (Özdemir, 1995: s.270). Bunun üzerine 3 Ocak 1978'de Ecevit Hükümeti kurulmuştur. AP'den transfer ettiği 11 milletvekili sayesinde hükümetini kuran Ecevit, ekonomi ve finans konusunda yürüttüğü politikalar sonucunda ülkeyi akaryakıt, mal ve yiyecek kıtlığına sürüklemiştir. 1978-79'un sert kışında ülkede yakıt sıkıntısı olmuş, okullar kapatılmış, hastaneler ısıtılamamış ve ekonomi hızla çökmüştür. Bu sırada grevler ve toplu sözleşmeler enflasyon oranını ikiye katlamıştır. Siyasal cinayetler ve banka soygunları artmış, yaygın terör eylemleri Türkiye'yi güvensiz bir ülke haline getirmiştir (Karpat, 2015: s.208).

1978 yılının sonlarına doğru Kahramanmaraş'ta patlak veren Alevi-Sünni çatışması terörün kitleleştiğini ve toplum yapısındaki ayrımının herhangi bir tahrikle nasıl büyüyeceğini göstermiştir. Olaylar üzerine on üç ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Sıkıyönetim ilan edilen illerde idari otorite askeriyeye geçmiş, son çare olarak askerlerden olayların üstesinden gelmeleri istenmiş olmasına rağmen sıkıyönetim uygulamasının terör ve anarşi olaylarını durdurmada başarısız olması, askerlerde bu işin demokratik düzen içerisinde imkânsız olduğu kanaatini güçlendirmiştir (Çavdar, 2000: s.248-250). Özetle ülkeyi idare etmeyi beceremeyen hükümetin ekonomiyi ve toplumun yapısını doğru ele almayı başaramaması, Türkiye'deki yaşamı tam bir kâbusa çeviren bir çöküş ve iktidar boşluğuna neden olmuştur (Karpat, 2015: s.208).

1979 Ekim'de yapılan ara seçimlerin beşini de kaybeden Ecevit istifa ederek yerini Demirel'in kurduğu III. Milliyetçi Cephe Azınlık Hükümeti'ne bırakmıştır. Güvenoyu alarak çalışmalarına başlayan hükümet, anarşi ve terörizmi önlemek için sert tedbirler almış olsa da başarı sağlayamamıştır. Ancak ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla "24 Ocak 1980 Kararları" adıyla bilinen ekonomik istikrar tedbirlerini hayata geçirmiştir. Özel teşebbüs, ihracata dayalı üretim, tasarruf vb. uygulamaları içeren bu program, uluslararası kredi kuruluşlarının tavsiyeleriyle de

uyumlu olmuştur. Ancak ülkedeki anarşi ve terör, ekonomik iyileşmenin tam anlamıyla gerçekleştirilmesini engellemiştir (Karpat, 2015: s.209).

1978-1979 yıllarında ülkede her gün olay, ölü ve yaralı sayıları artmaya devam etmiş, sokaklar kanlı çatışmalara sahne olmuş, üniversitelerde dersler yapılamamış, boykotlar, kamplaşmalar ve işgaller başlamış, sağ ve sol çatışmalarının dışında Alevi-Sünni çatışmaları da yaşanmaya başlamış, her gün yüzlerce kişi ölmüş ve yaralanmıştır. Ülkede yaşanılan ekonomik ve siyasi bunalımlara bir de toplumsal olaylar eklenince 12 Eylül'e giden süreç hızlanmıştır (Ruscuklu, 2008: s.211).

Darbeye giden süreçte, bu gidişattan memnun olmayan Kenan Evren Eylül (1979) ayının başlarında Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Haydar Saltık'a müdahale için hazırlık yapılması görevini vermiştir. Orgeneral Saltık başkanlığında iki kurmay subaydan oluşan bir çalışma gurubu oluşturulmuş, çalışma gurubunun hazırladığı araştırma ve raporlar komutanları yönlendirmiş ve darbeye ilişkin hazırlıklar bu çalışma gurubu tarafından yürütülmüştür. Silahlı Kuvvetleri'nin görüşünü yansıtan ilk uyarı mektubu 27 Aralık 1979 tarihinde Türk kuvvet komutanlarının imzasıyla Kenan Evren tarafından Cumhurbaşkanı Korutürk'e sunulmuş, ancak hiçbir siyasi lider tarafından dikkate alınmamıştır (Dursun, 2001: s.76).

Nisan 1980'de görevi biten Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün yerine yeni Cumhurbaşkanı seçilememiştir. Bu durum darbe hazırlığı yapan Silahlı Kuvvetler'in gerekçelerine önemli bir fırsat vermiştir. Darbeye ilişkin son hazırlıklar 26 Ağustos'taki komutanlar toplantısında değerlendirilmiş ve toplantıda yeni tarih olarak 12 Eylül 1980 günü belirlenmiştir. Müdahale tarihi kararlaştırılıp hazırlıklar buna göre sürdürülürken meydana gelen iki önemli gelişme darbe için ek gerekçeler sunmuştur. Bunlardan biri Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen MSP'nin verdiği gensoruyla bakanlıktan düşürülmüştür. Diğer bir gelişme ise bu olaydan bir gün sonra Konya'da MSP tarafından organize edilen "Kudüs'ü Kurtarma Mitingi" ve bu mitingde açılan pankartlar, atılan sloganlar ve yapılan konuşmaların Cumhuriyet'e karşı bir girişim olarak değerlendirilmesidir. Özellikle İstiklal Marşı söylenirken bir

gurubun ayağa kalkmayıp protesto etmesi toplumda infial yaratmıştır (Dursun, 2001: s.76-77).

12 Eylül 1980 saat 04.00'da TRT radyolarında okunmaya başlanan Milli Güvenlik Konseyi'nin 1 numaralı bildirisi şu şekildedir (Turan, 2002: s.409): *"Yüce Türk Milleti Büyük Atatürk'ün bize emanet ettiği ülkesi ve milleti ile bir bütün olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda izlediğimiz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik ciddi ve fiziki haince saldırılar içindedir. Devlet, başlıca organlarıyla işlemez duruma getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tutumları ile devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri alamamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine artırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşmüştür. Atatürkçülük yerine irticai ve diğer sapık ideolojik fikirler üretilerek sistemli bir şekilde ve haince ilkokullardan üniversitelere kadar eğitim kuruluşları, idare sistemi, yargı organları, iç güvenlik teşkilatı, işçi kuruluşları, siyasi partiler ve nihayet yurdumuzun en masum köylerindeki yurttaşlarımız dahi saldırı ve baskı altında tutularak bölünme iç harbin eşiğine getirilmişlerdir. Kısaca, devlet güçsüz bırakılmış ve acze düşürülmüştür. Aziz Türk Milleti! İşte bu ortam içinde Türk Silahlı Kuvvetleri, İç Hizmet Kanunu'nun verdiği Türkiye Cumhuriyetini kollama ve koruma görevini yüce Türk milleti adına emir ve komuta zinciri içinde ve emirle yerine getirme kararı almış ve ülke yönetimine bütünüyle el koymuştur. Girişilen harekâtın amacı, ülke bütünlüğünü korumak, milli birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlemesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmaktır. Parlamento ve hükümet feshedilmiştir. Parlamento üyelerinin dokunulmazlığı kaldırılmıştır. Bütün yurtta sıkıyönetim ilan edilmiştir. Yurtdışına çıkışlar yasaklanmıştır. Vatandaşların can ve mal güvenliğini süratle sağlamak bakımından saat 05.00'ten itibaren ikinci bir emre kadar sokağa çıkma yasağı konulmuştur. Bu kollama ve koruma harekâtı hakkında teferruatlı açıklama, bugün saat 13.00'teki Türkiye Radyoları ve Televizyonu'nun haber bültenlerinde tarafımdan yapılacaktır. Vatandaşların sükûnet içinde radyo ve televizyonları başında, yayımlanacak*

bildirileri izlemelerini ve bunlara tam uymalarını ve bağrından çıkan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne güvenmelerini beklerim!"

12 Eylül 1980 askeri darbesi ile başlayan olağanüstü dönem, Anavatan Partisi lideri Turgut Özal'ın 13 Aralık 1983 tarihinde Birinci Hükümeti'ni kurmasına dek devam etmiştir. 12 Eylül Rejimi olarak isimlendirilen bu dönemde darbeyi gerçekleştiren üst komutanlar Milli Güvenlik Konseyi'ni oluşturarak Devlet Başkanlığı ve MGK Başkanlığı görev ve yetkilerini Kenan Evren'e vermiştir. MGK, TBMM binasına yerleştikten sonra faaliyetlerine başlamıştır. 12 Eylül tarihi itibari ile meclis kapatılmış ve bütün siyasi faaliyetler yasaklanmıştır. Bütün yurtta sokağa çıkma yasağı ve sıkıyönetim ilan edilmiştir. Kenan Evren'in başkanlığında yürütülen MGK'da bildiri ve kararlar alınarak ülke yönetilmeye çalışılmış, vatandaşlardan ise askeri yönetime yardımcı olmaları ve yayınlanacak bildirilere uymaları istenmiştir (Tanör, 2007: s.35).

Olağanüstü hal ilan edilen ülkede, alınan kararlar ve bunlara göre gerçekleştirilen uygulamalar şunlar olmuştur: Siyasi parti liderleri farklı yerlerde gözetim altında tutulmuş, valilerle birlikte seçimle gelen Belediye Başkanları ve Belediye Meclis üyeleri görevden alınarak yerlerine subaylar getirilmiş, grevler yasaklanmış, grevci işçilerin işbaşı yapmaları emredilmiştir (Dursun, 2001: s.96).

Bu dönemde dış politika ve ekonomi dışında her alanda yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Siyaset, çalışma hayatı, eğitim, kültür, sosyal politika gibi alanlarda tamamen yeni uygulamalar gündeme gelirken, ekonomide 24 Ocak İstikrar Tedbirleri devam ettirilmiştir. 12 Eylül öncesinde başlayan 24 Ocak Kararları'nın mimarı ve ekibin başı olan Turgut Özal'a yeni hükümette ekonomiden tam sorumlu kişi olarak yer verilmiştir (Turan, 2002: s.413).

Ekim 1982'de MGK tarafından son şekli verilip kabul edilen yeni anayasa yürürlüğe girmesi için halkoyuna sunulmuş, 7 Kasım 1982 günü yapılan anayasa oylamasında sandığa giden seçmenlerin % 91.37'sinin "evet" oyu kullanmasıyla iki sorun çözüme kavuşmuştur. Böylece Türkiye hem yeni bir anayasaya kavuşmuş hem

de anayasanın kabulü ile birlikte MGK Başkanı ve Devlet Başkanı Kenan Evren 7. Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Dursun, 2005: s.115).

Kenan Evren'in cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından 15 Mayıs 1983 tarihinden itibaren siyasi parti kurma başvurularının kabul edileceği duyurulmuştur. Bu süreçte MGK özellikle 12 Eylül Darbesi'ne karşı olmayan partilerin kurulmasına ve seçime katılmasına fırsat tanımıştır. Kurulan partilerden sadece Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Anavatan Partisi (ANAP) ve Halkçı Partisi (HP) MGK'nın onayıyla seçime katılabilmiştir. Kontrollü ve vesayet aylında demokrasiye geçisin son aşamasını 6 Kasım 1983 günü yapılan genel seçimler oluşturmuştur. Seçim akşamı sandıklar açılmaya başlandığında seçimin ANAP tarafından büyük bir farkla kazanıldığı ortaya çıkmıştır. Seçim sonuçlarına göre TBMM'de ANAP tek başına hükümet kurabilecek büyüklüğe ulaşmıştır (Tanör, 2007: s.51-52).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ (AK PARTİ) DÖNEMİ
(2002 -2015)

Çalışmanın dördüncü bölümünde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Dönemi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda öncelikle 1983'ten AK Parti'nin kuruluşuna kadar geçen süreçteki Turgut Özal Dönemi ve 1990 sonrası koalisyon hükümetleri dönemleri ele alınmış, sonrasında ise AK Parti'nin kuruluş süreci; partinin ardalanında yer alan Milli Görüş hareketi ve bu görüşten ayrılarak partinin kuruluşu ve partinin muhafazakar demokrat kimliği ve ideolojisi ekseninde açıklanmıştır. 2002-2015 yılları arasında (dört dönemde) değerlendirilen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Dönemi'nde, "İkinci Yeni Türkiye" söylemini ve dönemin özelliklerini daha iyi anlayabilmek adına toplumsal değişimi sağlayan reformlara da bölüm içerisinde yer verilmiştir.

1. 1983'TEN 2002'YE AK PARTİ DÖNEMİ ÖNCESİNDE TÜRKİYE

12 Eylül Darbesi veya 1980 İhtilali, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin emir-komuta zinciri içinde gerçekleştirdiği askeri müdahaledir. Bu müdahale ile ordu yönetime el koymuş ve Süleyman Demirel'in Başbakanlık yaptığı hükümet görevden alınmış, Türkiye Büyük Millet Meclisi kapatılmış, parti liderleri önce askerî üslerde gözetim altında tutulmuş, ardından yargılanmıştır. Bu dönemde 7 Kasım 1982 yılında yapılan halkoylamasıyla hem yeni Anayasa kabul edilmiş hem de Kenan Evren Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 12 Eylül Darbesinin ardından 1983 yılında yapılan ilk genel seçimlerde ise Turgut Özal liderliğinde kurulan Anavatan Partisi, 400 kişiden oluşan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 211 milletvekili çıkartarak tek başına iktidar olmayı başarmış, Özal da başbakan olmuştur. Özal dönemi olarak Türk siyasi tarihine geçen bu dönemin ardından AK Parti'nin kuruluşuna kadar geçen süreçte koalisyon hükümetleri dönemi yaşanmıştır.

1.1. Turgut Özal Dönemi (1983-1989)

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin ardından siyasi parti kurulması ve 1983 yılında genel seçim yapılacağının ilan edilmesi üzerine Turgut Özal tarafından 20 Mayıs 1983'te Anavatan Partisi (ANAP) kurulmuştur. Turgut Özal, AP iktidarı sırasında alınan ve 12 Eylül döneminde de uygulaması sürdürülen 24 Ocak 1980 ekonomik önlemler paketini hazırlayan, 12 Eylül döneminde de bir süre ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olarak çalışmıştır. Özal'ın 1983 öncesi siyaset ve ekonomi içindeki önemli konumu partisinin örgütlenmesini de kolaylaştırmıştır.

ANAP'ın siyasi kadrosu önemli ölçüde Özal'ın devlet ve özel sektör deneyimi sırasında onunla birlikte çalışmış teknokratlar ve diğer siyasi partilerden (MSP, MHP, AP, CHP) gelme, fazla ön planda olmayan siyasetçilerden oluşmuştur. Dolayısıyla dört siyasi eğilimi de (AP, MSP, MHP, CHP) birleştirmeyi iddia eden ANAP, 1983 seçimleri öncesi işçi, memur, çiftçi, esnaf gibi toplumsal katmanları içeren "orta sınıf partisi" olduğunu beyan etmiştir. ANAP'ın siyasal söyleminde ılımlı, daha çok ekonomik konulara ağırlık veren, bürokrasiye karşı çıkan, "devlet millet için vardır" temasını işlediği görülmektedir. ANAP'ın bu söylemleri bazı büyük sermaye çevrelerinden de destek görmüştür (Pope ve Pope, 2004: s.159-160).

6 Kasım 1983 yılında yapılan genel seçimlere MGK'nın onayı ile Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP), Anavatan Partisi (ANAP) ve Halkçı Partisi (HP) katılabilmiştir. Kenan Evren'in ANAP'a açıkça cephe almasına ve lideri Turgut Özal'ı tenkit etmesine rağmen ANAP 211 milletvekili (MDP 71, HP ise 117 milletvekili) çıkarmıştır. ANAP'ın milletvekili sandalyelerinin %52'sini elde etmesi ve böylece hükümeti tek başına kurma yetkisine sahip olması Türkiye siyasi tarihi açısından yeni bir safha başlatmıştır (Karpat, 2015: s.216).

Devlet içinde yetişmiş, devleti bilen biri olan Özal'ın idaresindeki ANAP, eski askeri düzenle çatışmaktan kaçınmış, bu eski düzenin ekonomik ve ideolojik temellerini hedef almıştır. 24 Ocak kararlarının uygulanmasına verdiği önem, Özal'ın Türkiye'de gerçekleştirdiği en büyük dönüşümün ekonomik temelli olduğunu göstermektedir. Bu dönemde ülke çok hızlı bir şekilde ekonomik liberalleşme

sürecine girmiştir. Ekonomi alanında döviz alış-satışlarının serbest bırakılması, İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın kurulması, Kamu İşletmeleri'nin özelleştirilmesi, yabancı sermaye girişimlerinin kolaylaştırılması Özal'ın attığı başlıca ekonomik adımlar arasındadır (Karpat, 2015: s.220).

Ekonomik alandaki liberalleşme eğilimleri siyasi liberalleşme hareketlerini de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde özel televizyon kanalları açılmış, Kürtçe üzerindeki bazı kısıtlamalar kalkmış, Meclis'te insan hakları komisyonu kurulmuş, komünizm ve dinî hareketler karşıtı 141, 142 ve 163. yasalar da bu dönemde yürürlükten kaldırılmış (Kılınç, 2007: s.12), "Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu" ve "Polis Vazife Selahiyet Yasası" gibi özgürlükleri kısıtlayan bazı yasal düzenlemeler yapılmıştır (Taşkın, 2013: s.221).

Türkiye siyasetinde liberalizm, sosyal demokrasi, milliyetçilik ve İslamcılık'tan oluşan dört akımı birleştirmeye çalıştığını söyleyen Özal'ın partisi homojen bir ulusal kimlik tanımlama çabası içerisine girmemiştir. Taşkın'a göre (2013: s.61-63) Özal bir yandan muhafazakâr popülizmi kentlileştirirken, diğer yandan "kentli-laik" kesimlerin de desteğini almıştır. Bunu mümkün kılan koşullardan biri Özal'ın partisini bir şemsiye olarak konumlandırıp, ulusal kimlik konusunda herhangi bir dayatma ortaya koymamasıdır. Bu ittifakı birbirine bağlayan asıl unsur ise Taşkın'ın (2013: s.128) ifadesiyle, "küreselleşmenin ve tüketim toplumunun nimetlerinden yararlanma vaadi" ve "iktisadi kaçınılmazlık ve rasyonalite üzerine inşa edilen sürükleyici bir dil"dir.

Özal'ın "küreselleşme ve tüketim toplumunun nimetlerinden yararlanma vaadi", söylemlerinde mal-mülk edinmenin ve ekonomik faaliyetlerin önemini vurgulaması, hatta bunu modernleşmenin bir koşulu olarak sunmasıdır. Özal hükümeti ekonomik yasalara öncelik vererek iletişim, kent yatırımları ve enerji üretiminde önemli adımlar atmıştır. Gecekondu sahiplerine tapu hakkı verilmesi, köyden kente göçenleri mal-mülk sahibi yaparak orta sınıfın sayısını ve belediyelerin gelirlerini artırmıştır. Kentleşmenin hızlanmasıyla inşaat, giyim ve yiyecek maddelerinin tüketimi artmış, dolayısıyla sermaye birikimi ve yatırımlar artmış, ekonomik gelişme hızlanmıştır (Karpat, 2015: s.221).

Özal dönemiyle birlikte Türkiye ilk kez dünyaya açılmaya ve dünya çapında büyük işler yapmaya başlamıştır. Bu dönemde İkinci Boğaz Köprüsü tamamlanmış, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve çeşitli baraj projelerine başlanmıştır. Özal'ın ekonomi alanında liberalleşme yoluyla getirdiği değişimleri düşünce alanında da görülmektedir. Özal bu dönemde kendisinin Nakşibendi bir müslüman olduğunu ve dindar olmanın suç olmadığını ilan etmiş, her çeşit yayın ve toplantının serbestçe yapılmasına izin verilmiş, Osmanlı tarihi ve kültür mirası ile ilgili arşiv tasnif ve kataloglama çalışmaları yapılmıştır (Karpat, 2015: s.222).

İslami çevrelerce kabul edilmiş bir lider olan Özal, iktidarı boyunca tarikat şeyhleri ve cemaat liderleri ile iyi ilişkilerini korumaya özen göstermiştir. Özellikle Nakşibendi tarikatı tarafından desteklenen Özal, tarikat şeyhleri ve cemaat liderlerinin taleplerini devamlı olarak göz önünde bulundurmuştur. Bu anlamda Özal dönemi boyunca mecliste din eğitimi, türban yasası, Ayasofya'nın yeniden ibadete açılması gibi konularda tartışmalar yaşanmış, yüzlerce imam hatip okulu açılmıştır (Belhan, 2005).

Özal döneminde özelleştirmenin pek başarılı olmaması, iç ve dış borçların artması ve faizle geçinen rantçı bir sınıfın büyümesi gibi olumsuz ekonomik gelişmeler de olmuştur. Göle (2002: s.75), Özal'ın ekonomik temelli dönüşümünün ulusal kimlik üzerinde etkisi olduğunu söylemektedir. Göle'ye göre, ANAP'ın 1983-1991 yılları arasındaki iktidarında icraat temelli politikalar gütmesi vatandaşlık bilincini artırmasının yanında siyaset kurumunu piyasalaştırmıştır. Göle'ye göre (2002: s.43-44) siyasette ideolojik temele dayanan 'dava adamı' yerine 'iş bitirici' politikacıların yeğlenmesi, popülerlik kazanması" söz konusu olmuştur.

Bu dönemde Özal, dışa açılım politikalarını benimseyen yeni bir taban bulmaya yönelmiştir. Bu nedenle 1990'da Müstakil İş Adamları Derneği (MÜSİAD) çatısı altında örgütlenecek olan küçük ve orta ölçekli Anadolu işletmeleri desteklenmeye başlanmıştır (Öniş, 2000: s.289) . Bu desteğin sağlanmasında İslami sermaye grupları olan Kuveyt Finans, Faysal Finans, İhlâs ve Albaraka Türk gibi büyük kurumlar ülke içinde güçlendirilmiştir (Rubin, 2005: s.8) . Önemli bir bölümü 1980–1989 yılları arasında kurulan bu şirketler (744 adet), 1980 öncesi devlet

desteğiyle tekel oluşturmuş, İstanbul merkezli büyük şirketlere karşı Anadolu'nun çeşitli illerine dağılmış ve Asya tipi ekonomik kalkınma ve İslami bir sosyal düzen arasında bir sentez arayışına giren muhalif bir sermaye kesimini ortaya çıkartmıştır (Buğra, 2008; Buğra, 1998; Keyman ve Koyuncu, 2004: s.137).

1990'lara yaklaşılırken on yıl içerisinde Türkiye'nin sosyoekonomik yapısı büyük ölçüde değişmiş, 1980 darbesinden itibaren İslam'ın ulusal kimlik tanımı içerisindeki değeri yükselirken, ideolojik bağlılıklar önemini kaybetmiş, bireysellik ve ekonomik sermaye değer kazanmıştır. Bu koşullar altında, Özal'ın istememesine rağmen, siyasetten men edilen Demirel, Ecevit, Erbakan ve Türkeş gibi liderlerin yasaklarının kaldırılması için 1987'de halk oylaması yapılmıştır. Yapılan halk oylaması sonucunda yasak kaldırılmış ve 29 Kasım 1987 tarihinde yapılan genel seçimlere yedi parti katılmıştır. Ancak yalnızca üç parti (ANAP, SHP ve DYP) yüzde on barajını aşarak milletvekili elde edebilmiştir. ANAP, bu seçimlerde mecliste çoğunluğu sağlamış olsa da, oy oranı ile temsil oranı arasındaki fark hoşnutsuzluk yaratmış, seçimlerden sonra ortaya çıkan yolsuzluk iddiaları yerel seçimin öne alınması için referandum düzenlenmesini gerektirmiştir. 26 Mart 1989'da yapılan seçimlerde ANAP'ın oyu, SHP ve DYP'nin altında kalmıştır. Bu esnada Kenan Evren'in cumhurbaşkanlığı süresinin sona ermesiyle Turgut Özal 1 Kasım 1989'da Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bunun üzerine başbakanlık Yıldırım Akbulut'a geçmiş, ardından 1990 yılında yapılan parti genel kongresinde Mesut Yılmaz genel başkan ve başbakan seçilmiştir. Muhalefetin isteği üzerine 20 Ekim 1991'de seçime gidilmesine karar verilmiştir (Karpat, 2015: s.222-224).

1.2. 1990 Sonrası Koalisyon Hükümetleri

Turgut Özal'ın 1 Kasım 1989'da Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından, 1991–2002 arasındaki on bir yıllık dönemde on bir hükümet kurulmuş ve bu hükümetlerin yedisi koalisyonlardan oluşmuştur.

Bu dönemdeki ilk koalisyon hükümeti 1991 seçimleri sonrasında ortaya çıkmıştır. 20 Ekim 1991 Milletvekili Seçimi sonucunda ortaya çıkan tablo, ANAP'ın kaybettiği oyların RP ve DYP'ye kaydığını, SHP'nin ise 1989 yerel seçimlerinde

gösterdiği başarıya rağmen kısa bir süre içinde oy kaybı yaşadığını göstermektedir. Bu oy kayıplarına rağmen, seçimin birinci partisi olan DYP, tabanının yakın olduğu ve meclise girmeyi başaran ANAP veya RP yerine SHP ile koalisyon hükümeti kurma yoluna gitmiştir. Daha sonraki yıllarda kurulacak olan koalisyonlar göz önüne alındığında, DYP-SHP koalisyonunun uyumlu ilerlediği söylenmektedir. Kongar'a göre (1998: s.227) bu uyumun nedeni her iki partinin de 12 Eylül 1980 Darbesi'nin mağduru olmaları ve parti programlarındaki demokratikleşme ve sosyal politika ilkelerinin benzerliğidir. Bir diğer açıdan ise, DYP ve SHP'nin ANAP'ın karşısında yer alan toplumsal muhalefetin odağı haline gelmesi, her iki partinin de ANAP'ın liberal ekonomi politikalarından ziyade bölüşüm ilişkilerini hedef almasıdır (Boratav, 2004: s.146-147).

Cizre (2002: s.85) ise, DYP'nin benzer tabanı paylaştığı ve kendisinin en büyük rakibi olan ANAP'a karşı güçlenme isteği neticesinde SHP ile koalisyon kurduğunu belirtmektedir. Cizre'nin söylediği gibi ANAP, 1991 yılına kadar olan süreçte orduyla işbirliği yaparak DYP'nin AP'den miras aldığı geleneksel bağlarını harekete geçirerek güçlenmesini engellemeye çalışmıştır. Diğer yandan merkez sağın bu iki partisi aslında birbirleriyle zıtlaşmaya başlayan iki sermaye kesimini temsil etmiştir. ANAP yükselen rantiyeci ve mali sermayenin; DYP ise geleneksel sanayi ve kırsal kesim burjuvazisinin temsilciliğini üstlenmiştir (Tosun, 1999: s.167). Bu nedenlerle DYP 1991 seçiminden sonra ANAP ya da RP yerine SHP'yi hükümet ortağı olarak seçmiştir.

Hükümeti SHP ile anlaşarak kuran Süleyman Demirel başbakan, Erdal İnönü de başbakan yardımcısı olmuştur. ANAP'ın kabine dışı kalması, orta sınıfın siyasi cephesini de ikiye bölmüş, 1969'dan beri siyasi alanda söz sahibi olmak isteyen muhafazakar milliyetçi dindarların ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır. DYP-SHP koalisyonu feshedilmiş partilerin tekrar kurulmasına ilişkin kanundan başka büyük başarı sağlayan bir kanun çıkarmamıştır. Kasım 1992'de yapılan yerel seçimlerde Refah Partisi'nin başarısı, koalisyonun başarısızlığını ve yükselmekte olan muhafazakar cephenin gücünü göstermiştir. Bu arada Özal ile Demirel arasındaki gerginlikler istenilen kararların çıkmasına ve demokrasinin güçlenmesine engel olmuştur (Karpat, 2015: s.225).

Diğer taraftan DYP ve SHP arasındaki fikir ayrılıkları da iyice belirginleşmeye başlamıştır. Özal'ın 17 Nisan 1993'te ölümünden sonra cumhurbaşkanlığı mevkine Demirel'in seçilmesiyle, Demirel de parti başkanlığını ve dolayısıyla başbakanlığı 13 Haziran 1993 kongresinde Türkiye tarihinin ilk kadın başbakanı olan Tansu Çiller'e bırakmıştır (Karpat, 2015: s.225).

Bu durum Süleyman Demirel'in liderliğine sıkı sıkıya bağlı bir parti olan DYP açısından yeni liderlerine alışma güçlüğü yaşatırken, diğer taraftan Çiller tarafından yeniden şekillendirilmeye çalışılan politikalara uyum sağlamak durumunda kalınmıştır. Çiller, Süleyman Demirel tarafından formüle edilen politika çizgisini üç temel alanda değiştirme yoluna gitmiştir. Buna göre, Çiller ilk olarak Demirel'in sosyal kesimleri gözetmeye çalışan temkinli ekonomik serbestleşme politikalarından vazgeçerek ANAP çizgisinde bir liberalizasyon politikasını benimsemiştir. İkinci olarak Demirel'in demokratikleşme söylemine karşıt bir biçimde muhafazakâr, milliyetçi ve otoriter bir dil kullanmaya başlamıştır. Üçüncü olarak da, Avrupa Birliği ile olan ilişkilerde bir dönüm noktası olarak gösterilen Gümrük Birliği Anlaşmasını ve özelleştirmeleri savunarak uluslararası ve ulusal sermayenin bir bölümünün desteğini almayı amaçlamıştır. Bu politika değişiminin en başta Çiller ile Demirel'in ve parti içindeki Demirelcilerin arasını açtığı söylenmektedir (Cizre, 2002: s.89).

Bu dönemde, DYP ile koalisyon hükümetini oluşturan SHP'de de sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Alevilerden, sosyalist, Kürt siyasetçilerden oluşan SHP'nin 1991'de meclise giren HEP'li milletvekillerinden Leyla Zana ve Hatip Dicle'nin milletvekili yemin töreninde Kürtçe yemin etmeleriyle patlak veren kriz sonrasında 13 milletvekili SHP ile yollarını ayırarak HEP (Halkın Emek Partisi)'ne geri dönmüşlerdir (Savaş, 2003: s.18-23). Bu olayın ardından 1993 yılında yobaz dinciler tarafından Madımak Oteli'nin ateşe verilmesi sonucu Alevi kökenli yedi aydının diri diri yakılmasıyla gerçekleşen Sivas Katliamında SHP'lilerin bu olayı bastırmakta başarısız olması parti içindeki Alevilerin partiden uzaklaşmasına neden olmuştur (Savaş, 2003: s.37-40).

Bu dönemde yaşanan 1994 Ekonomik Krizi ve sonrasında çıkan 5 Nisan Kararları büyük bir kesimi ekonomik açıdan zora sokmuş, Gümrük Birliği ve özelleştirmeler konusunda DYP ve SHP arasında görüş ayrılıklarının ön plana çıkmasıyla Deniz Baykal'ın genel başkanlığında yeniden kurulan CHP'nin girişimi üzerine erken seçime gidilmesi kararlaştırılmıştır. 1995 yılında gerçekleştirilen genel seçimler, bölge barajı uygulamasının kaldırıldığı ve milletvekili sayısının 550'ye yükseltildiği ilk seçim olmuştur. 24 Aralık 1995'te yapılan seçimde ANAP oyların %20'sini, DYP %19'unu, DSP %14,6'sını, CHP %10.7'sini almasına rağmen RP ise oyların %21.4'ünü alarak Türkiye'nin en büyük partisi haline gelmiştir. Bu durum siyasi İslami bir temele sahip olan RP'nin şeriat yanlısı tavırları sebebiyle rejim için tehlikeli olabileceğini gündeme getirmiştir. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, en fazla oyu alan RP'ye yasa gereği hükümet kurma görevini vermiş olsa da, diğer parti liderleri tarafından DYP-ANAP koalisyonun en doğru seçenek olacağı dile getirilmiş, bunun üzerine Erbakan hükümeti kurma görevini iade etmek durumunda kalmıştır. Erbakan'ın iadesinin ardından hükümet kurma görevi Çiller'e verilmiş, ancak Çiller ve Mesut Yılmaz'ın kişisel çekişmeleri sonucu bir süre koalisyon oluşturulamamıştır. Bunun üzerine hükümeti kurma görevini Mesut Yılmaz üstlenmiş, bu sefer de Çiller, daha önceki seçeneklerin geçerli olduğunu söyleyerek en baştan yolu kapatmıştır. Bu sebeple Necmettin Erbakan'la görüşmelere ağırlık verilmiş, görüşmeler olumlu bir şekilde ilerlemesine rağmen ani bir kararla görüşmelerin sonuçsuz kaldığı açıklanmıştır (Meyer, 1999).

Ardından ANAP ve DYP, yeni bir koalisyon formüle ederek ANAYOL hükümetini kurmuştur. Kurulan bu hükümet Tansu Çiller'in yolsuzluklarıyla ilgili tartışmaların gündeme gelmesi nedeniyle 6 Haziran 1996'da sona ermiştir. ANAP'ın örtülü ödenekle ilgili verdiği soru önergesine RP karşı oy verince, Çiller soruşturmadan kurtulmuş ve Erbakan'ın kuracağı hükümete katılmaya karar vermiştir. Erbakan'ın başbakanlığı ve Çiller'in başbakan yardımcılığı ve dış işleri bakanlığı ile koalisyon hükümeti kurulmuştur. Kurulan hükümet Anadolu sermayesine verilen desteği artırmış ve İslam birliği çerçevesinde D-8 oluşumuna aracılık etmiştir. Ancak Erbakan'ın İslami siyasi birlik kurma çabaları neticesiz kalmış, Arap dünyasının Türkiye'nin liderliği altında birleşmeye niyetli olmadığı ortaya çıkmıştır (Karpat, 2015: s.236-237).

Bu dönemde Anadolu'da güçlenmeye başlayan İslami sermayenin uluslararası pazara girme isteği ve bunun için de iktidarın olanaklarından yararlanma talebini destekleye DYP ve RP hükümeti, böylelikle KOBİ'lere, esnaf ve sanatkârlara önemli teşvik ve kredi harcamalarında bulunmuş, ayrıca devlet memurlarına yüksek zamlar yaparak parti tabanlarını memnun etmiştir. Ancak yapılan bu harcamalar medya tarafından eleştirilmiş, hükümetle ilgili yolsuzluklar gündeme getirilmiş, bunun üzerine medyayı baskı altında tutan bir basın kanunu çıkartılmıştır. Bunun yanı sıra hükümet politikalarının TÜSİAD, İSO, Türk-İş, DİSK, Barolar Birliği gibi çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından da eleştirilmesi, ceza evlerinde başlayan açlık grevleri ve isyanlar, hakim ve savcı atamalarında kadrolaşma iddiaları, PKK'ya yardım ve yataklık yapanlara af çıkarılmasıyla ilgili çalışmalar ve 3 Kasım 1996'da gerçekleşen "Susurluk Olayı", Başbakanlık konutunda cumhuriyet tarihinde ilk defa Tarikatçılara iftar yemeği verilmesi, RP'li Belediye Başkanının şeriat yanlısı konuşmaları ve Filistin Gecesi İran Büyükelçisinin şeriat çağrısı yapması gibi gelişmeler toplumun her kesimi tarafından ağır eleştirilere sebebiyet vermiş, DYP-RP hükümetine karşı toplumsal tepki oluşmaya başlamıştır (Akıllı, 2010: s.52).

Bu gelişmeler sonucunda, baştan beri Erbakan'a şüphe ile bakan Genel Kurmay Başkanlığı, 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısında irtica ile mücadele planı Erbakan'a imzalatılmış, tarihimizde post-modern darbe olarak nitelenen olay gerçekleşmiştir. 28 Şubat Muhtırası ile Erbakan istifaya zorlanmış, RP hakkında kapatma davası açılmış, bunun üzerine Cumhurbaşkanı Demirel meclisi fesih ederek erken seçim veya hükümet kurma görevini ANAP başkanı Mesut Yılmaz'a vermiştir. Böylece DYP-RP koalisyonu sona ermiş, Mesut Yılmaz da DSP ve DTP'nin desteğini alarak hükümeti kurmuştur (Turan, 2004: s.163).

28 Şubat Muhtırası ile MGK, Fethullah Gülen Cemaati, Süleyman Efendi Cemaati gibi dini grupların yanında PKK terör örgütünü de hedef almıştır. Fethullah Gülen Cemaatinin kurduğu okulları ve yurtları kontrol etmek, bunları kapatarak bu okullardan ve yurtlardan kamuya sızmalar önlenmek istenmiş, ayrıca ilköğretim beş yıldan sekiz yıla çıkartılarak ve 14 yaşından önce din eğitimi alınması engellenerek İmam Hatip okullarının, yani dinin etkisi azaltılmaya çalışılmıştır (Karpat, 2015: s.237).

Muhtırada dini gruplarla birlikte en büyük iç tehlike olarak Kürdistan İşçi Partisi (PKK)'dir. Güneydoğu Anadolu bölgesinde bağımsız veya özerk bir bölge kurmayı hedefleyen PKK'nın bu amaçla yürüttüğü terör eylemlerine karşı hükümet de askeri eylemlerini artırmıştır. 1999 yılında ABD istihbarat servislerinin yardımıyla Öcalan yakalanarak Türkiye'ye getirilmiş, ömür boyu hapse mahkum edilmiştir (Karpat, 2015: s.239).

Yılmaz Hükümeti, yolsuzluk iddiaları ve DTP ile yaşanan anlaşmazlıklar sonucu 25 Kasım 1998'de istifa etmiş, onun yerine Ecevit bir azınlık hükümeti kurmak durumunda kalmıştır. Bu esnada ANAP ve CHP'nin ortak tutumlarıyla 2000 yılında yapılması gereken milletvekili genel seçiminin yerel seçimle birleştirilmesi ve 1999 yılında yapılması kararı alınmıştır. 18 Nisan 1999'da yapılan seçimlerde DSP oyların %22'sini almış, ANAP ve MHP ile bir koalisyon kurmuştur. Bu seçim döneminde DSP dışında önceki dönemde parlamentoda bulunan tüm partilerin oy oranı düşmüş, CHP ise geçerli oyların %8,7'sini alarak tarihinde ilk defa meclis dışında kalmıştır. Dolayısıyla DSP seçimden birinci parti olarak çıkmış, seçimin diğer yükselen partisi MHP %18 oy oranıyla ikinci büyük parti olarak meclise girmeyi başarmıştır. Fazilet Partisi (FP), ANAP ve DYP de barajı aşan diğer partiler olmuştur (Akıllı, 2010: s.56).

DSP-MHP-ANAP'tan oluşan koalisyon hükümeti, bu dönemde en fazla ekonomi sorunlarıyla uğraşmıştır. Ekonomi politikalarının belirlenmesinde ve AB'ye adaylık sürecinin başladığı bu dönemde Uluslararası Para Fonu (UPF) ile yapılan anlaşmalar, ekonominin tamamen neoliberal ekonomiye dönüşmesini sağlamıştır. Bu esnada yaşanan 1999 depremi ile büyük bir zarara uğrayan ekonominin düzeltilmesi amacıyla stand-by anlaşmaları yapılmış, bu bağlamda anlaşmaların ön koşul olarak öne sürdüğü sosyal güvenlik, özelleştirme (özellikle Telekom, TEKEL ve bankacılık özelleştirmeleri), uluslararası tahkim, tarım desteğine sınırlama getirilmesi gibi düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. Yine bu dönemde Mayıs 2000'de Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer'in cumhurbaşkanı seçilmesi, ardından Şubat 2001'de azınlık hükümeti başkanı Bülent Ecevit ile MGK'da yaşadıkları sert tartışma, 2001 ekonomik krizinin patlamasına sebep olmuştur. 21 Şubat 2001 Krizi'nden sonra Türk lirası değer kaybetmiş, enflasyon artmıştır. Bunun üzerine

Başbakan Bülent Ecevit tarafından ABD'den Türkiye'ye getirilen Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Kemal Derviş ekonomiden tek başına sorumlu devlet bakanı olarak atanmıştır. Derviş, kısa sürede ekonominin canlanmasına yol açmış olsa da, ülkenin ekonomi politikasının tamamen uluslararası finans kuruluşlarına bağlandığı iddia edilmektedir. Bu dönemde yaşanan ekonomik ve siyasal dışa açılma, TÜSİAD gibi sivil toplum örgütlerini memnun ederken, emek ve işçi sendikalarının tepkilerine neden olmuştur. Sendikaların yanında Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer de uygulanan politikalar ve alınan kararlardan memnun olmadığını, başta kamu bankalarının özelleştirilmesi ile ilgili KHK, RTÜK Yasası, Tütün Yasası ve Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması Yasası gibi yasal düzenlemeleri, hukuk devleti ve kamu yararı ilkelerine dayanarak hükümete geri göndermiştir. Bu durum yönetim erkindeki görüş ayrılıkları ve güven problemini ortaya çıkarmakla birlikte, 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleştirilen saldırılardan sonra ekonominin yeni bir bunalıma sürüklenmesi ve Başbakan Bülent Ecevit'in sağlık durumunun giderek ağırlaşması nedeniyle erken seçim tartışmaları gündeme getirilmiştir (Karpat, 2015: s.239; Akıllı, 2010: s.60-62).

Erken seçim tartışmalarının yapıldığı dönemde, DSP'de 60'a yakın milletvekili istifa etmiş, Yeni Türkiye Partisi (YTP) adında bir parti kurulmuş; Kemal Derviş CHP'ye katılmış; Sadettin Tantan ANAP'tan istifa ederek Yurt Partisi adında bir parti kurmuş; yine ANAP'ın önemli isimlerinden Erkan Mumcu ve Korkut Özal da istifa ederek, Adalet ve Kalkınma Partisi'ne (AK Parti) katılmıştır. Bu dönemde kurulan AK Parti ve Genç Parti (GP) 2002 genel seçimlerinde büyük başarı elde etmişlerdir. 2002 seçimlerine gelindiğinde, mevcut siyasal partilerin kendi aralarındaki ittifak olasılıklarını tükettiği, ordu ve sermaye ile güçlü bir ittifak oluşturma kapasitelerinin de kalmadığı görülmüştür (Ataay, 2008: s.77-79).

2. AK PARTİ'NİN KURULUŞ SÜRECİ

AK Parti'nin kuruluş süreci, siyasi düşünsel temellerinin şekillendiği Milli Görüş hareketi, bu hareketten ayrılış gerekçesi ve siyasi kimliği bağlamında açıklanmıştır.

2.1. AK Parti'nin Ardalanı: Milli Görüş Hareketi

Siyasi düşünsel temelleri İslam ile şekillenen AK Parti'nin doğuşunda Milli Görüş Hareketi etkili olmuştur. Milli Görüş Hareketi, Türkiye'de siyasal İslamın en önemli temsilcisidir. Dini söylemi kendisine rehber edinen ve "iman ikrarı"na dayalı siyaset izleyen bu oluşum, 1970 yılında Necmettin Erbakan tarafından kurulan Milli Nizam Partisi (MNP) ile ortaya çıkmış, 1972'de Milli Selamet Partisi (MSP) ve 1983'de Refah Partisi (RP) ile devam etmiştir (Akdoğan, 2004: s.100-101).

Milli Görüş adıyla bilinen bu düşüncenin temellerinden bir tanesi İslam-Türk değerlerinin, İslami değerlerin ağırlıklı, egemen olduğu bir devlet düzeni kurmaktır. Diğer bir deyişle, İslamcılar'a göre Milli Görüş-dinsel görüş ile toplumun harcı ve devletin omurgası, İslam'a dayalı olacaktır (Teazis, 2011: s.55). Erbakan Milli Görüş'ü şu şekilde tanımlamaktadır (Albayrak, t.y.: s.82): *"Milletimizin tarihi an'anevi ve bütün değerlerine saygılı olan görüş Milli Görüş'tür. Milli Görüş bizim milletimizin kendi görüşü demektir. Fatih'in İstanbul'u fethederken kalbindeki inanç ne ise, Milli Görüş de odur. Bizim milletimiz bin yıl Milli Görüş ile dünyaya hakim oldu. Bugün bütün dertlerimizin ilacı Milli Görüştür."* Böylece Erbakan, Müslüman ruhunu canlandırmak ve bin yıllık tarihin Türklüğün değil, İslamın tarihi olduğunu hatırlatmakta, istenilen hedefe erişmek için inanç dolu ruhun canlandırılmasını öngörmektedir.

Milli Görüş Hareketi, Türkiye'nin toplumsal, siyasal ve ekonomik gelişmesinin özgün dinamiklerinden doğan ulusal bir hareket olarak, 26 Ocak 1970'de siyasal bir parti kimliğiyle ve Milli Nizam Partisi (MNP) adıyla Türk siyaset sahnesine girmiştir. Bu bağlamda hem MNP'nin hem de MNP'den sonra kurulan Milli Selamet Partisi (MSP), Refah Partisi (RP), Saadet Partisi (SP) ve Fazilet Partisi (FP)'nin

siyasal programları ve siyasal söylemlerine bakıldığında belirledikleri hedeflerle sosyolojik anlamda bir sınıf hareketi olmanın bütün özelliklerini taşıdıkları görülmektedir. Milli Görüş'ün sosyo-ekonomik tabanını oluşturan bu sınıf, ekonomiden pay alamayan, yerli burjuvazi içindeki ticaret ve orta ölçekli sanayiyle uğraşan toplumsal kesimlerden oluşmakta, kısacası Anadolu sermayesini oluşturmaktadır (Işıklı, 1997: s.362).

Kendisine Anadolu sermayesi içinde esnaf-zanaatkar kesimin arasında sınıfsal bir taban bulmuş olan (Tekin, 2004: s.58) MNP'nin amacı, manevi eğitimi gerçekleştirmek ve bununla eşgüdümlü bir şekilde ağır sanayi hamlesini başlatarak Türkiye'yi kendi iç dinamikleri doğrultusunda kalkındırmaktır (Teazis, 2011: s.56).

1970 yılında Necmettin Erbakan'ın milletvekili olarak siyasi hayatı MNP'den önce Adalet Partisi (AP)'nden milletvekili olmak için başvurmasıyla başlamış, ancak bu başvurusu AP Başkanı Süleyman Demirel tarafından veto edilmiştir. Bu veto olayı Erbakan'ın MNP'yi kurmasına sebebiyet verdiği için Türk siyasi hayatında yeni bir dönemin başlangıcını da temsil etmektedir. Bu yeni dönemde Türk siyasi hayatında ilk defa "İslamcı" denilebilecek bir partiye izin verilmiştir (Ağırbaş, 2002: s.11-14).

Erbakan tarafından kurulan Milli Nizam Partisi'nin kuruluşunda rol oynayan önemli isimler bulunmaktadır. Bunların başında Nakşibendi şeyhi Mehmet Zahit Kotku gelmektedir. Nakşibendi tarikatına bağlı İskender Paşa cemaati lideri M. Zahit Kotku, ülkenin ekonomik, siyasal, toplumsal her türlü sorunuyla ilgilenmiş ve bu konuda öğrencilerini teşvik etmiştir. Politikayla çok yakın olan Kotku, AP'den umudunu kestiği için "artık ayakları üzerinde durabilecek" İslami bir partinin zamanının geldiğini düşünerek, adını da kendisinin koyduğu MNP'nin kuruluşunu sağlamış, Erbakan'ı da parti başkanı olarak belirlemiştir (Duman,1996: s.62).

Ancak MNP'nin siyasi hayatı uzun sürmemiştir. 12 Mart 1971 Askeri Muhtırası'nın ardından Anayasa Mahkemesi'nde açılan kapatma davasıyla, laiklik ilkesine aykırı davranışlarından dolayı 20 Mayıs 1971'de parti kapatılmıştır. Parti kapatıldıktan sonra Erbakan İsviçre'ye gitmiş, döndüğünde ise yeni parti kurmak için

hazırlıkları başlatmıştır. Ayrıca Anayasa Mahkemesi'nin verdiği kararla kapatılan MNP'nin ardından İslamcı tabandan güçlü baskılar da gelince 11 Ekim 1972'de MSP kurulmuştur. MSP'nin ilk Genel Başkanlığına geçici olarak Süleyman Arif Emre getirilmiştir (Duman,1996: s.72).

MSP, kurulur kurulmaz hemen seçim hazırlıklarına başlamış, hızlı bir örgütlenme çalışmasına girişerek, çok kısa bir sürede 42 il ve 300'e yakın ilçede teşkilatlanmıştır. 1973 Mayıs ayında partiye katılan Erbakan, 20 Ekim 1973'te partinin genel başkanı olmuştur. Bu kadar kısa sürede büyüyen MSP, toplumsal ve kültürel hayatın İslami ilkeler uyarınca yeniden gelenekselleşmesini öngören bir platformu savunan, yeni bir İslamcı parti olarak Türk siyaset sahnesine çıkmıştır (Toprak, 1990: s.249).

14 Ekim 1973 genel seçimlerine Süleyman Arif Emre'nin başkanlığında katılan MSP büyük bir oy potansiyeline ulaşarak, % 12 oy oranı ile Meclis'te 48 milletvekili, Senatoda ise 3 senatör ile temsil edilme hakkını elde etmiştir (Özdemir, 1995: s.62). Ancak 1973 seçimi sonuçlarına göre hiçbir parti tek başına hükümet kuramamıştır. Bunun üzerine MSP, CHP ile 26 Ocak 1974 tarihinde fiilen başlayan bir koalisyon hükümeti kurmuştur. Ecevit'in başbakan olduğu bu koalisyonla Erbakan devlet bakanı ve başbakan yardımcısı olmuştur. Ancak, kurulan koalisyon hem "İslami Hareket" içinde hem de sosyal demokratlarda hoşnutsuzluğa yol açmıştır. Bu dönemde genel af konusu, "Güzel İstanbul Heykeli" meselesi, Kıbrıs sorunu, kadrolaşma, ahlak derslerinin içeriği ve kimler tarafından okutulacağı tartışma ve hoşnutsuzluk yaratan temel meseleler olmuştur. Bu tartışmalar sonucunda iki parti arasındaki gerginlik artmış ve koalisyon 18 Eylül 1974 tarihinde son bulmuştur (Teazis, 2011: s.68-69).

CHP-MSP koalisyonunun bozulmasının ardından kurulan Sadi Irmak hükümeti, güvenoyu alamayınca yeni bir hükümet arayışına girilmiş, bunun üzerine sağ partiler arasında "Milliyetçi Cephe Hükümeti" kurulmuştur. 11 Kasım 1974 tarihinde AP-MSP-MHP-CGP tarafından kurulan 39. hükümette, Süleyman Demirel başbakan olurken Necmettin Erbakan ile Alparslan Türkeş başbakan yardımcısı olmuştur. Bu dönem yaklaşık 1 yıl sürmüştür. Ardından Ecevit liderliğindeki CHP

iktidara gelmiş ve 1977 seçimlerine kadar hükümette kalmıştır. 1977'de yapılan seçimlerin ardından ise MSP'nin yer aldığı yeni bir Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur (Duman,1996: s.22).

Bu dönemde, MSP anahtar partisi rolünü üstlenmiş olsa da, siyasette yaşanan uzlaşmazlık ve istikrarsızlık, sokaklardan hayatın bütün alanlarına yansıyan sağ-sol kavgası ve yaratılan kaos ortamı 12 Eylül Askeri müdahalesine zemin hazırlamıştır (Teazis, 2001: s.69). Bu süreçte Erbakan'ın katıldığı bütün toplantılarda yaptığı konuşmalarda İslami Devrimin yakın olduğu izlenimini vermesi, "Kudus'ü Kurtarma ve Gençlik Mitingi"nde yapılan konuşmalar ve atılan sloganların laik Cumhuriyet'e karşı bir gösteriye dönüşmesi 12 Eylül'ü hızlandırmıştır. Mitingten kısa bir süre sonra 12 Eylül 1980'de yönetime el koyan ordu, diğer siyasi partilerle birlikte MSP'yi de kapatmıştır (Duman,1996: s.24).

1983 yılında kapatılan partilerin yeniden kurulmasına izin verilmesi ile MSP'nin devamı olan Refah Partisi (RP) kurulmuştur. Böylece 19 Temmuz 1983'te görünürdeki lideri Ahmet Tekdal olan Refah Partisi yasaklı Erbakan'ın güdümünde bir parti olarak kurulmuştur (Kazan, 2001: s.7). Milli Güvenlik Konseyi'nden veto alınca Kasım 1983 genel seçimlerine katılamayan RP, 1984 tarihinde belediye seçimlerine katılıp Urfa ve Van belediyelerini kazanmıştır. 1987 yılında siyaset yasağı kaldırılan Erbakan, 11 Ekim 1987 yılında partinin genel başkanı seçilmiştir. Bu tarihte yapılan erken seçimlere katılan RP, %7,16 oy almış olmasına rağmen, %10 barajını aşamayınca Meclis'e girememiştir. Bunun üzerine Milliyetçi Çalışma Partisi (MÇP) ve Islahatçı Demokrat Partisi (IDP) ile ittifak kurarak 1991 erken genel seçimlerine katılmış, %16,9 oy oranıyla TBMM'de 62 milletvekili kazanmıştır (Teazis, 2001: s.69). Seçim sonrasında MÇP ve IDP'li milletvekilleri kendi partilerine geçmiş ve RP'nin milletvekili sayısı 38'de sabitlenmiştir (Kazan, 2001: s.64-68). RP'nin en büyük başarısı ise, 1994 yerel seçimlerinde Ankara ve İstanbul belediyelerini kazanması ile olmuştur.

24 Aralık 1995 genel seçimlerinde %21,38 oy oranıyla birinci parti konumuna gelen RP, DYP ile anlaşarak 54. Hükümeti kurmuştur. Bu hükümette Erbakan başbakan, Tansu Çiller ise başbakan yardımcısı ve dış işleri bakanı olmuştur. Bu

dönemde RP "Adil Düzen" projesini çağrıştırır hiçbir icraata imza atmamış, hatta eleştirdiği birçok uygulamanın devamı yönünde politika izleyerek 28 Şubat kararlarının çıkmasına zemin hazırlamıştır. İsrail'le askeri anlaşma imzalanması, eleştirdiği faiz sistemine dokunmaması, Taksim'e cami projesi, medya ile yaşanan gerginlikler, cezaevi olayları, adli yılın açılış töreninde yaşananlar, Erbakan'ın Libya gezisi ve darbe söylentileri, İslam Şurası, Susurluk Skandalı, Yüksek Askeri Şura'nın uyarısı, İran Cumhurbaşkanı'nın Türkiye'yi ziyareti, Başbakanlıkta tarikat liderlerine verilen iftar yemeği, aydınlık eylemi, Kudüs Gecesi ve tank seslerinin (Teazis, 2011: s.70) dışında Kur'an kursları ve İmam Hatip okullarını olumsuz etkileyecek 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitime geçilmesi, başörtüsüne okullarda izin verilmemesi gibi bir dizi karar, RP'nin kendi ipini kendisinin çekmesine neden olmuştur (Akdoğan, 2004: s.104).

Bu olayların ardından yaşanan 28 Şubat sürecinde Erbakan istifa etmiş, Refah-Yol Hükümeti sona ermiştir. Ardından Anayasa Mahkemesi tarafından "Laik Cumhuriyet ilkesine aykırı eylemleri" gerekçesiyle Ocak 1998'de parti kapatılmış ve bir süre sonra devamı niteliğinde Fazilet Partisi (FP) kurulmuştur.

28 Şubat sonrasında Milli Görüş Hareketi ve Erbakan kendi teşkilatları ve partilileri tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Siyasal alana çıkışından beri ilk kez, Milli Görüş ciddi bir şekilde tartışılmaya, kendi tabanından başlamak üzere güç ve prestij kaybetmeye başlamıştır (Selim, 2002: s.18).

Milli Görüş Hareket'i RP'den sonra kurulan Fazilet Partisiyle yeniden siyaset sahnesinde yerini almıştır. 14 Mayıs 1998 tarihinde yapılan kongrede Necmettin Erbakan'ın desteklediği ve gelenekçi yapıyı temsil eden Recai Kutan genel başkan seçilmiştir. Bu kongreden sonra, parti içinde tartışmalar çıkmış ve parti "yenilikçiler" ve "gelenekçiler" olarak ikiye bölünmüştür. Bu esnada İstanbul Milletvekili Merve Kavakçı'nın 2 Mayıs 1999 tarihinde türbanlı kıyafetiyle TBMM'ye girmesi üzerine, Cumhuriyet Başsavcısı tarafından FP'ye kapatma davası açılmıştır. 14 Mayıs 2000 tarihinde gerçekleştirilen 1. Olağanüstü Kongrede "yenilikçiler-gelenekçiler" arasındaki tartışmalar daha belirgin hale gelmiş, gelenekçileri temsilen Recai Kutan karşısında, yenilikçileri temsilen Abdullah Gül adaylığını koymuştur. Kongrede

Abdullah Gül 521 oy alırken, Recai Kutan 633 oy almış, ancak parti 22 Haziran 2001'de kapatılmıştır. Bunun üzerine 20 Temmuz 2001'de gelenekçiler tarafından Saadet Partisi (SP) kurulmuş, Recai Kutan partinin genel başkanı olmuştur (Teazis, 2011: s.71).

2.2. Milli Görüşten "Muhafazakâr Demokrat" Partiye: AK Parti'nin Kuruluşu

Fazilet Partisi'nin kapatılmasıyla Milli Görüş Hareket'i, gelenekçileri temsil eden Saadet Partisi (SP) ve yenilikçileri temsil eden Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) olarak ikiye bölünmüştür. O dönemde AK Parti'nin genel başkanlığını yapacak olan yine bu hareketin içinden gelen Recep Tayyip Erdoğan, İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı yaptığı dönemde Siirt'te okuduğu bir şiir nedeniyle, TCK'nın 312. maddesi uyarınca yargılanmış, bir yıl hapis ve 860 bin lira ağır para cezasına çarptırılmasının yanı sıra, siyasetten de men edilmiştir (Akdoğan, 2004: s.12). Böylelikle Erdoğan'ın belediye başkanlığı da düşmüş ve Refah Partisi'nin yerine kurulan Fazilet Partisi'nden de istifa etmek zorunda kalmıştır. Ancak Erdoğan'ın aldığı ceza ve hapis günleri siyasi hayatı açısından dönüm noktası olmuştur. Cezaevi süresince Erdoğan'a ciddi bir halk desteği oluşmuş ve bu durum harekete olan sempatiyi artırmıştır. Erdoğan cezaevindeyken yenilikçi kanatta yeni parti kurma hazırlıkları başlamıştır (Çakır ve Çalmuk, 2001).

Abdullah Gül ve Bülent Arınç'ın önderliğinde başlatılan yenilikçi hareketin partileşme sürecinde Erdoğan isminin, diğer isimlerin önüne geçtiği görülmektedir. Recep Tayyip Erdoğan, otoriter bir deniz kaptanının ikinci eşinden oğlu olarak 1954 yılında İstanbul Kasımpaşa'da dünyaya gelmiştir. İlk dini eğitimini küçük yaştan itibaren ailesi tarafından ve katıldığı Kur'an kurslarından almıştır. İlköğretim okulunu Piyale Paşa İlkokulunda tamamlayan Erdoğan'ın bu dönemde dahi dine karşı son derece duyarlı olduğu belirtilmektedir (Sontag, 2003). 1965 yılında ilkokuldan mezun olduktan sonra din öğretmeninin de teşvikiyle İstanbul İmam Hatip Lisesi'ne kaydolan Erdoğan, bu dönemde Milli Türk Talebe Birliği'ne üye olmuştur. 1973 yılında İmam Hatip Lisesinden mezun olmuş, üniversite sınavlarına katılabilmek için Eyüp lisesinde fark derslerine girmiş ve Marmara Üniversitesi İktisadi ve Ticari

Bilimler Fakültesi'ni kazanmıştır. Aynı dönemde Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki Milli Selamet Partisine üye olan Erdoğan 1975 yılında Milli Selamet Partisi Beyoğlu Gençlik Kolları Başkanı olmuş ve "Akıncılar" isimli örgüt ile ortaklaşa çalışmalarda bulunulmuştur (Bayhan, 2007: s.31-35). Önce Beyoğlu sonra İstanbul gençlik kolu başkanlığı yapan Erdoğan, ileriki yaşlarında İstanbul il başkanı olmuştur. Erdoğan'ın kitleler tarafından tanınmasını sağlayan asıl başarısı 1994 yılında İstanbul Belediye Başkanı seçilerek 4 yıl boyunca bu görevi sürdürmesidir. Bu dönemde yarattığı "ben de sizin gibiyim" imajıyla farklı kesimlerin desteğini almayı başarmış genç bir politikacı olarak, demokrasi yanlısı tutumuyla radikal ya da ılımlı İslamcılığa yönelik farklı anlayış geliştiren kesimleri de etkilemiştir (Çakır ve Çalmuk, 2001: s. 155).

Ömür boyu siyasetten men cezası almış olmasına rağmen Erdoğan beş ay kaldığı hapisten çıktıktan sonra Erbakan ve ekibine karşı eleştirel ama görünürde daha ılımlı bir siyaset sergilemeye başlamış ve yeni bir siyasal girişimin çalışmalarını başlatmıştır. Hapishanede kaldığı sürede ve sonrasında TÜSİAD ile bağlantılarını kuracağı ve partinin kurucular listesinde yer alacak olan Cüneyt Zapsu ile görüşmelerde bulunmuş, çeşitli güç ve iktidar gruplarının desteğini almıştır (Sontag, 2003; Güngör, 2002: s.100; Çakır ve Çalmuk, 2001: s.166).

AK Parti iktidar olabilmek için temas kurduğu mevcut güç ve iktidar gruplarıyla ortak bir çıkar alanı tanımlama gayreti içinde olmuştur. Güç odaklarıyla yapılan görüşmelerin neticesinde, Abdullatif Şener, Abdullah Gül ve Recep Tayyip Erdoğan'ın başını çektiği yenilikçi hareket yeni bir siyaset tarzı düşüncesiyle partileşme sürecine başlamıştır. Eski parti yöneticileri, sivil toplum örgütü temsilcileri ve entelektüeller, yeni siyaset tanımını oluşturmak ve kurulmakta olan partinin siyaset modelini, amaç ve programını tartışmak üzere Abant'ta bir araya gelmiştir. Zirve toplantısı sonrasında, partinin temel ilkeleri demokrasi, şeffaflık olarak belirlenmiş ve parti kimliği "Müslüman demokratlar" olarak tanımlanmıştır (Radikal, 21 Mayıs 2001; Çakır ve Çalmuk, 2001: s.50-54).

Abant toplantısından birkaç ay sonra, 14 Ağustos 2001 tarihinde, AK Parti, Türk siyasi yaşamının 39'uncu partisi olarak kurulmuş ve genel başkanlığa Recep

Tayyip Erdoğan seçilmiştir. Erdoğan yaptığı açıklamalarda AK Parti'nin hiçbir partinin devamı olmadığını, askerle, yargıyla ve sermayeyle barışmak zorunda olduklarını, merkez sağ bir parti olduklarını, hatta Demokrat Parti'nin devamı, onun gibi bir kitle partisi olduklarını ifade etmiştir (Çakır ve Çalmuk, 2001: s.56-97; Turan, 2004: s.246-247).

AK Parti, Milli Görüş'ün diğer partilerinden farklı bir vizyon belirlemiş olsa da, "adalet" ve "kalkınma" kavramlarıyla aynı anlam dünyaları üzerinden kitlelere seslenmekte, böylece hem maneviyatı hem de maddiyatı vurgulamaktadır. Adalet kavramı, İslam dininin en çok üzerinde durduğu hususlardan biri olarak, adil olma ya da herkese hakkı olanı verme anlamı taşımaktadır. Böylece herkes için sosyal, siyasi, hukuki ve ekonomik anlamda adalet temsil edilmektedir. Kalkınma ise ekonomik gelir ve fiziki kaynakların iyileştirilmesinin yanı sıra çevreci duyarlılığı ve demokrasiyi temsil etmektedir (Biçer, 2009: s.149).

Katılımcı demokrasiyi vurgulayan AK Parti, dürüstlük ve liyakat temelli ve özellikle şeffaflığın yerleştirildiği bir parti tüzüğü ve programı hazırlamıştır. Buna göre partinin siyasi ilkeleri şu şekildedir (Radikal, 15 Ağustos 2001):

- AK Parti, temel hak ve özgürlükleri mümkün olan en geniş sınırlar içinde temel kabul eder. Toplumsal özgürleşmenin esasını bireysel özgürlüklerde arar. Temel hak ve özgürlüklerde gerçekçi olmayı gaye edinir. Din ve vicdan, düşünce, ifade ve girişim özgürlüğünü vazgeçilmez ilkeleri olarak kabul eder. Din olgusunu toplumu ayrıştıran değil, bütünleştiren bir olgu olarak görür.
- AK Parti'nin hukuk anlayışını, toplu olarak bir arada yaşamanın ortak güvencesi olarak hukukun üstünlüğü ve yargı bağımsızlığı oluşturur.
- AK Parti, demokrasiyi bir siyaset tarzı, yönetim ve denetim biçimi olarak görür.
- AK Parti küçük ancak güçlü bir devlet modelinden yanadır. Hak, adalet ve özgürlükleri merkez alan demokratik, laik bir hukuk devletini savunur.
- Ekonomik gelişimin kaynağı ve hedefi olarak insanı temel alan AK Parti piyasa ekonomisinden yanadır. Devleti, ekonomideki işleri düzenleyici, denetleyici olarak tanımlar.

- Toplumsal değerlere ve geleneklere saygıyı, ulusal kültürün sevilmesini, toplum içindeki farklılıkların zenginlik olarak kabul edilmesini ve çoğulculuğu, toplumsal refahın geliştirilmesini, gençlerin ve kadınların toplumsal hayatta etkin hale getirilmesini ana toplumsal ilkeleri olarak benimser.
- AK Parti özgür ve sorgulayıcı eğitimden yanadır. Dini eğitimi kişilerin kendi isteklerine bırakır. Eğitimde özelleştirmeden yanadır.
- Sağlık hizmetlerinin süratli yerine getirilebilmesi için yerelleşme ve özelleşme yanlısıdır. Kamusal ve özel sektörün ortak olabilecekleri yerel sağlık şirketleri kurulmasını yöntem olarak benimser.

Diyaloga açık ve uzlaşmacı bir parti olarak tanımlanan AK Parti'de, Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi danışmanı Yalçın Akdoğan (2004: s.108-243), partinin temel aldığı "muhafazakâr demokrasi"nin korumak istediği değerleri, "adalet, temel hak ve özgürlükler, sosyal dayanışma, hoşgörü gibi ortak iyi" denilen değerler olarak belirlemektedir. Akdoğan'a göre, siyasal profil sorgulamasında AK Partililer kendilerini sırasıyla "demokrat" "milliyetçi muhafazakar", "sosyal demokrat", "İslamcı" şeklinde tanımlamaktadır. Bu bağlamda AK Parti'nin siyasi görüşünün temelinde 1950'lerde DP ile başlayan, sonraları AP ve Özel dönemi ANAP'ı ile örtüşen taraflar olduğu dile getirilmektedir. AK Parti kimilerine göre DP ile benzeşmekte, DP gibi bir orta sınıf hareketini oluşturmaktadır.

Milli Görüş geleneğinden gelen fakat birçok yönüyle farklılık gösteren AK Parti'nin dayandığı bu sınıfsal taban ve parti programları ve politikalarına bakıldığında muhafazakâr-demokrat siyasal kimliğin ön plana çıktığı görülmektedir. AK Parti'nin iktidarlığını analiz edebilmek için bu kimliğin niteliklerini ortaya koymak çalışma açısından önem taşımaktadır.

2.3. AK Parti'nin Muhafazakâr Demokrat Kimliği ve İdeolojisi

2001 yılında kurulan AK Parti, Milli Görüş geleneğini sürdürmediğini ifade ederek kendini "muhafazakâr-demokrat" olarak tanımlamıştır. Muhafazakârlık, örf, adet, gelenek ve inançlara bağlı, mevcut düzenin korunması ve devamının

sağlanması anlamına gelmekle birlikte geleneksel değerleri korumak, bunlara önem vermek, yavaş ve tedrici değişimi benimsemek şeklindeki düşünce biçimini ifade etmektedir. Bunun yanında, popüler kullanımıyla muhafazakârlık, genellikle dindar olmayı ve geleneksel dinin belirlediği siyasi tutum alışları ifade eden bir anlam da taşıyabilmektedir (Özipek, 2004: s.73).

Muhafazakârlığın bir düşünce akımı olarak doğup biçimlenmesinde üç tarihsel olgunun büyük rol oynadığı bilinmektedir. Ergil'e göre bu olgular, Aydınlanma Hareketi, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi'dir (Doğu, 1986: s.111). Bu üç olgu, kendilerinden önce yapısal ve düşünsel olarak ne kadar kurum, gelenek, değer ve düşünce akımı varsa hepsini yadsımışlar, yok etmeye çalışmışlardır. Buna göre, yenilik olarak insana verilen her şey, aslında insanları her açıdan yozlaştırmakta, insanlığın değer yargılarını, geleneklerini, dini inançlarını yerle bir etmektedir. Özellikle aile ve kilise gibi kutsal, toplumsal işlevi vazgeçilmez olan kurumların parçalanması ve değersizleştirilmesi, insanlık için bir felaket olacağı kaygısı muhafazakar ideolojinin tezini savunurken en çok başvurduğu sosyolojik gerekçedir (Tekin, 2004: s.85). Bu nedenle, mevcut düzenin, yapının, geleneğin korunması noktasında muhafazakârlık, bir doktrin olarak değil, insani bir eğilim olarak ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Özipek'e (2004: s.90) göre muhafazakarlık değişime karşı değildir; onlar, sonu belli olmayan yola girmek veya sadece akla dayanarak toplumu ani veya şiddetli bir biçimde dönüştürmeye kalkışmak anlamındaki radikal değişimlere karşıdır. Kısacası muhafazakarlar, değişime karşı "ihtiyatlı bir tutum"u yansıtmaktadır.

19.yy Avrupa'sının ve günümüz siyasi hayatının şekillenmesinde önemli bir yaklaşım olarak gösterilen muhafazakârlık kendi içinde birçok defa değişime uğramıştır. Batı'da felsefi mirasa sahip bir düşünce geleneği olarak kabul edilen muhafazakârlık, toplumbilimcilere göre; aile, din, tarih, gelenekler vb. konulara bakış açılarıyla Batı toplumunun sosyolojik biçimlenmesinde de önemli bir rol oynamıştır (Gürel, 2007: s.13). Bu bağlamda, I. Dünya Savaşı sonrasında, modernizm, liberalizm ve rasyonalizm gibi düşüncelerin ortaya çıkması, muhafazakâr felsefeyi güçlendirmiştir. Çünkü yaygın görüşe göre, toplumsal ve kültürel modern yaşam geleneklerin yitirilmesine yol açmıştır. Muhafazakârlar,

modern dönemde sosyal bağların kaybına uğramıştır. Muhafazakârlara göre artık, doğal toplum, ahlaki yaşam ve samimi ilişkiler çökmüş, soğuk ve faydacı ilişkiler ortaya çıkarmıştır. İnsan ilişkilerinde, duygusal bağlılıklar yerine çıkar ya da görev nedenli kurulan ilişkiler gözlemlenir olmuştur. Onlara göre muhafazakârlığın temel görüşlerine karşı gelişen modern bireycilik toplumun parçalanmasına neden olmaktadır (Gürel, 2007: s.24).

Birçok ideoloji gibi, muhafazakârlık da değişik yorumlara açık, dönemlere göre değişebilen, esnek bir yapıyı sahiptir. Bu nedenle muhafazakârlığın tek bir çeşidinden ve anlamından bahsedilemez. Örneğin, Joseph de Maistre gibi düşünürlerin öncülüğünü yaptığı Avrupa muhafazakârlığı her türlü reform tipini reddeden, otokratik ve tepkici bir düşünce geleneği iken, Amerikan kökenli muhafazakârlık bu muhafazakârlık türüne göre daha esnek ve değişim fikrine daha açıktır. Amerikan muhafazakârlığının özünü Edmund Burke'ün "muhafaza etmek için değiştirmek" fikri oluşturmaktadır (Türköne, 2003b: s.123).

Liberalizmle aşılan ve Burke'den esinlenen yeni muhafazakârlık, demokrasiye ve serbest piyasa ekonomisine doğru kayarken, bireysel özgürlükleri tanıyan bir toplumsallık geliştirmiştir. Bu yeni muhafazakârlıkta, anayasal demokrasiye ve piyasa ekonomisine bağlılık vurgulanmaktadır (Giddens, 2002: s.36). Ancak ABD'deki muhafazakârlığın Avrupa'daki anlayıştan birçok yönden görüş ve uygulama farklılığı bulunmaktadır. Bu nedenle literatürde yeni dönem muhafazakârlık; ABD'deki uygulamasıyla "Yeni Muhafazakârlık", Avrupa'daki uygulamasıyla ise "Neo-liberal"lik ya da "Yeni Sağ" olarak da isimlendirildiği görülmektedir (Gürel, 2007: s.37).

Değişik yorumlara açık, dönemlere göre değişebilen, esnek bir yapıyı bünyesinde taşıyan muhafazakârlığın bazı temel öğeleri bulunmaktadır. Kısa ve tek bir cümleyle ifade edilecek olursa, muhafazakâr ideolojinin en belirgin özelliği, bir ulus devlet üzerinde, bir kimlik çerçevesinde özel bir geleneğe yapılan vurgu olarak belirtilebilir. Buna göre gelenek, toplumsal istikrarı sağlamanın bir aracı olarak önemlidir (Ayhan, 2007: s.34).

AK Parti'nin muhafazakâr demokrat kimliğiyle Türk siyasi sahnesine çıkmasının kökleri 1920'lere dayanmaktadır. Bu dönemde şekillenen liberal-muhafazakâr kimlik Ahrar Fıkrası ile başlamıştır. Müslüman kalarak kalkınabilmek ya da dindar kalarak dünyaya uyum sağlayabilmek bu anlayışın özüdür. Çok partili hayata geçişte ilk muhafazakâr demokrat anlayış Milli Kalkınma Partisi'nde görülmektedir. Parti daha çok İslam ile demokrasiyi sentezleme çabası içinde bulunmuştur. Muhafazakâr demokrat ideolojinin ilk uygulaması ise İslami hareketlerin (DP çatısı altında) bir araya gelip liberalleşmeye yönelik adımların atıldığı Demokrat Parti (DP) döneminde görülmektedir. Özal döneminde ise, Batıya verilen neoliberal politikaların uygulanacağı sözü tutulmuş, söz verilen politikalar hayata geçirilerek bu dönemde demokrat-muhafazakâr anlayış inşa edilmeye başlanmıştır (Teazis, 2011: s.178-179).

Milli Görüş geleneğinden gelmiş olmasına rağmen hiçbir şekilde dine dayalı söyleme yer vermemeye özen göstererek "değiştik" ve "yeniyiz" mesajını veren AK Parti (Ayhan, 2007: s.66-68) Türkiye'de sağ ve solun yıprandığı, Milli Görüş geleneğinin 28 Şubat'la darbe aldığı, partilerin ve liderlerinin güven krizi yaşadığı, toplumsal sorunların arttığı bir dönemde kurulmuştur. Bu nedenle 'muhafazakârlık temelinde kitle partisi' olmayı hedefleyen, kapsayıcı olduğu düşünülen "muhafazakâr demokrasi" kimliğiyle siyasette yerini almıştır (Gürel, 2007: s.142).

AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi kimliği, Akdoğan'a (2004: s.18-19) göre partiye yeni bir siyasi kulvar açmakla birlikte, böyle bir kavram üretmek birkaç açıdan önem taşımaktadır. Buna göre, öncelikle AK Parti, geleneği dışlamayan bir modernlik, yereli kabul eden bir evrensellik, köktenci olmayan bir değişim vurgusuyla "siyaseti normalleştirmeyi" amaçlamaktadır. İkincisi, belli bir siyaset felsefesini takip etmeyerek, konjonktüre uygun biçimler alan siyasi partilerin tersine, AK Parti kendisini belli bir format ve koordinat üzerinde tanımlamaya çalışmakta ve siyasal kimliğini iktidar olsa dahi geliştirmeye çalışmaktadır. Üçüncüsü, muhafazakârlık Türk siyasal hayatında sağ partilerin içinde her zaman bir damar olarak az ya da çok kendine yer bulsa da, AK Parti, muhafazakârlığı siyasetinin ana gövdesi ve lokomotifi haline getirerek yeni bir pencere açmak istemektedir.

Dördüncüsü ise, özellikle kimlik siyasetinden uzak durarak, toplumun her kesimini kuşatıcı bir siyaset tarzı üretmek amacındadır.

AK Parti'nin siyasal kimlik manifestosu olarak yayınlanan "Muhafazakâr Demokrasi" kitabında yer alan bu ifadeler, yeni kimliğin teorik temelini anlatmaktadır. Buna göre kısaca özetlemek gerekirse, AK Parti'nin demokrasi anlayışında, liberalizm ve bireysellik ön plandadır. Burada bireysellik, din ve vicdan hürriyetini esas alırken, liberalizm ise, sermaye girişinin kolaylaşması karşısında yerel toplumsal dinamiklerin geleneksel değerlere bağlı kalmayı sürdürmesi, aynı zamanda liberal toplum dinamiklerinin serbest kalmasını ifade etmektedir. Bu sentez Teazis'e (2011: s.181) göre AK Parti'nin ideolojisini özetlemekte, bu ideolojinin çekirdeğini oluşturan milli görüş-dinsel görüş geleneği bugün de devam etmektedir. Başka bir deyişle AK Parti programında ifade edildiği gibi *"demokrasi kavramıyla hukuk devleti, laiklik ile insan hak ve özgürlüklerine vurgu yapılmaktadır. Serbest piyasa ekonomisi ve dünya sistemiyle bütünleşen rekabetçi bir iktisadi anlayış savunulmaktadır. Devletin özellikle mağdur ve muhtaç kesimler üzerinde sosyal politikalar sürdürmesi gerektiğine inanılmakla birlikte, özel sektör, gönüllü kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları ön plana çıkartılmaktadır"* (Akdoğan, 2004: s.13).

Farklı görüşler değerlendirildiğinde ise AK Parti'nin muhafazakârlığına yönelik iki temel yaklaşım göze çarpmaktadır. Tekin'e göre (2004: s.118-121) : *"... Türkiye'de muhafazakâr kavramı dinsel kimliği baskın olanların kendilerine 'Müslüman' dememek için başvurdukları bir tanımlama biçimidir. Bu anlamda, AK Partililerin de kendilerini ifade ederken 'Müslüman–demokrat' yerine 'muhafazakâr–demokrat' tanımlamasına başvurmaları bu geleneğin devamlılığını gözler önüne sermekte ve AK Parti'nin 'Muhafazakâr–demokrat' kimliğini anlamada bir perspektif sunmaktadır... AK Parti'nin 'demokratlığı' ise, küreselleşen dünyada önüne geçilemeyen değişimin zorunluluğu ve her alanda yeniliğin kaçınılmazlığından ileri gelmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin uzun yıllardır süren çağdaşlaşma projesinin son hedefi olarak görülen AB'ye giriş sürecine AK Parti'nin aşırı derecede yüklenmesi de onun demokratlığına yüklenen sıfatlarıdır. AK Parti'nin daha fazla demokrasi talebi; daha fazla hukuk devleti, daha fazla insan hak*

ve özgürlükleri istemesinin temelinde yatan sebep yıllardır sahip oldukları 'İslami kimlik'den kısmen kaynaklanmaktadır."

Bir diğer yaklaşımda ise; AK Parti'nin siyasi görüşünün temelinde 1950'lerde DP ile başlayan, sonraları AP ve Özal dönemi ANAP'ı ile örtüşen taraflar olduğu dile getirilmektedir. Bu yaklaşımda bahsedilen siyasi partilerin seçmen tabanı Türkiye'de kemikleşmiş bir sosyolojik grubu yansıtmaktadır. Buna göre 1950'lerde DP'yi iktidara getiren, 1960'tan sonra AP'yi ve 1983'te de ANAP'ı iktidara taşıyan sosyolojik potansiyel bugün AK Parti'yi iktidara getirmiştir. Dolayısıyla kimilerine göre AK Parti, bu partilerin hitap ettiği sosyolojik tabandan beslenmekte ve çoğunlukla DP ile benzer özellikler göstermektedir (Aktaş, 2002: s. 77; Gürel, 2007: s.144).

Kısacacı AK Parti'nin muhafazakâr demokrasi anlayışı, siyaseti toplumsal alandaki farklılıkların tanıdığı bir uzlaşı alanı olarak görmekte, siyasal otoriteyi de hukuki, anayasal ve siyasal meşruluk temeline oturtarak, siyasal iktidarı bir kişi veya zümrenin elinde değil, sınırlı bir hükümet ve devlet anlayışı temelinde şekillendirmektedir. Bu bağlamda radikal değişiklikler yerine ılımlı, evrimci ve tedrici değişimi savunarak, geleneğin, ailenin ve geçmişten gelen toplumsal kazanımların korunması gerektiğine inanmaktadır (Kaçlık, 2007: s.126). Bu amaçla oluşturduğu 2002 Seçim Bildirgesi'nde de, siyasal İslamın hakim olduğu Milli Görüş düşüncesi yerine yeni sağ ya da yeni muhafazakar düşüncenin izleri görülmekte, bu bağlamda her kesimi kapsayıcı kitle partisi olma özelliği dikkat çekmektedir. Bu kitle partisine 3 Kasım 2002 seçimlerinde gösterilen büyük ilgi ve başarılı seçim sonuçları, Türk siyasi tarihi açısından tarihsel bir kırılmayı da temsil etmektedir.

3. AK PARTİ'NİN SİYASİ İKTİDAR DÖNEMİ

AK Parti, 3 Kasım 2002 genel seçimlerinden %34 oy alarak, 365 milletvekili çıkartmış ve 550 kişilik TBMM çatışı altında DP'den sonra en güçlü siyasal grup haline gelmiştir. Genel başkan Recep Tayyip Erdoğan'ın seçim yasağının gerekçe gösterilmesi üzerine seçimlerde aday olmadığı için kurulan AK Parti hükümetinde yer alamamış, onun yerine 58. hükümet, Kayseri milletvekili ve AK Parti genel

başkan yardımcısı Abdullah Gül tarafından kurulmuş, TBMM Başkanlığı'na da Manisa milletvekili Bülent Arınç seçilmiştir. Birkaç ay içerisinde Erdoğan'ın seçim yasağı kaldırılmış, usulsüzlük sebebiyle YSK Siirt'te seçimleri yenileme kararı almıştır. 9 Mart 2003 tarihinde Siirt'te yapılan seçimlerin ardından milletvekili seçilen Erdoğan, Başbakan olan Abdullah Gül'ün 11 Mart'ta istifasıyla, 14 Mart günü 59. hükümeti kurarak Başbakan olmuştur. Abdullah Gül de aynı kabinede Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olarak görev almıştır. Ardından 12 Ekim 2003 tarihinde yapılan AK Parti 1. Olağan Genel Kongresi'ni Recep Tayyip Erdoğan delegelerin oylarının tümünü alarak tekrar genel başkanlığa seçilmiştir (Akdoğan, 2004: s.8-10).

AK Parti'nin bu başarısı, uzun bir süreden beri süre giden istikrarsız koalisyon hükümetleri dönemine bir nokta koymuş, Türk siyasetinde yıllardır hakim olan sağ, sol ve merkez partilerin ekonomi politikalarının toplumu iyice fakirleştirmesinin, toplumun alt ve üst ekonomik grupları arasındaki uçurumun giderek büyümesinin bir sonucu olarak (Bıdık, 2007: s.174) tek parti iktidarı olanağını ortaya çıkarmıştır. AK Parti'yi iktidara taşıyan ve seçmen kitlenin tercihini etkileyen en önemli nedenler seçim vaatleri ve partinin kurucu kadrosu olmuştur. "Herşey Türkiye İçin" sloganı ile 2002 seçimine giren parti, yurtseverliği vurguladığı kadar, Kopenhag Kriterlerine riayet etmeyi ve dünyaya açılmayı da temel bir prensip olarak kabul etmiştir (Karpat, 2015: s.246). Ayrıca seçim vaadi olarak Avrupa Birliği'ni kullanan ilk ve tek parti olarak seçmen kitleyi etkilemiş, böylece 2000 Krizi ve 2001 ekonomik krizlerinin yaratmış olduğu tahribat için de çözüm yolunu göstererek kalkınma mesajını iletmiştir.

AK Parti'nin başarısında etkili olan bir diğer unsur ise, Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğidir. Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde seçmen tarafından oldukça takdir edilmesi AK Parti'nin başarısında büyük oranda etkili olmuştur. Çünkü 2002 genel seçimlerine kadar uzanan süreçte ülke içinde lider sıkıntısı yaşanmış, sağ ve sol neredeyse tüm partilerin temsilcileri itibar kaybına uğramış ve seçmen yeni lider konusunda kararsız kalmıştır (Gürel, 2007: s.137). Bu noktada Erdoğan'ın ikna ve hitabet yeteneğinin güçlü olması

seçmen kitleyi olumlu yönde etkilemiş ve yeni lider adayı olarak görülmesini sağlamıştır.

2002 genel seçimleri, 1980 sonrası dönemde en düşük katılım oranına sahip olmasına rağmen seçim sonuçları açısından Türkiye'deki istikrar arayışının göstergesi olarak okunabilmektedir. Bu seçimde, CHP dışında siyasal yaşama yön veren ana akım siyasal partilerin hepsi parlamento dışında kalmıştır. Bir önceki seçimin birinci partisi olan DSP en dramatik düşüşü göstererek %22,2 oy oranından %1,2'ye, iktidarın ikinci partisi olan MHP %18'den %8,4'e, ANAP ise %13,2'lik oy oranından %5,1'e inerek iktidarları dönemindeki başarısız yönetimlerinin bedelini ödemiş, bir anlamda seçmen tarafından cezalandırılmıştır. Ancak seçmenlerin tepkileri yalnızca iktidar partileriyle sınırlı kalmamış, DYP, BBP, SP ve YTP'de bu seçimde umduklarını bulamamıştır. Seçim sonuçları CHP dışındaki diğer partiler için kriz dönemlerinin başlangıcını oluşturmakla birlikte, AK Parti için de tek parti iktidarı olma sorumluluğu oluşturmuştur (Akıllı, 2010: s.70-72).

AK Parti'nin Acil Eylem Planı ve 58'inci ve 59'uncu hükümet programları, genel olarak neoliberal politikaların sürdürülmesine yönelik icraatlar içermektedir. Bu dönemde mevcut uygulamaların yarattığı işsizlik, yoksulluk gibi ağır sonuçların önüne geçeceğini beyan eden ve böylelikle süreçten etkilenen kesimlerin desteğini alan AK Parti, iktidara geldikten sonra IMF programını devam ettirmenin yanında 2004'te sona erecek olan stand-by anlaşmasını, esaslarını aynen koruyarak 2005-2008 dönemini kapsayacak şekilde yenilemiştir. Aynı zamanda "yerel yönetim reformu" ile devlet yapısında yeni yönetim modelinin temel ilkeleri belirlenmiş, kamu hizmetleri merkezden yerele doğru kaydırılarak; merkezi idarenin görev ve yetkileri tek tek belirlenmiş, bunların dışında kalan tüm görevler yerel yönetimlere bırakılmıştır. Bu dönem özelleştirmelerin hızlandığı, evrensel standartlar ölçüsünde KOBİ'lere destek verildiği, tarım, enerji, istihdam, iş güvenliği konularında yeni politika ve kararların uygulandığı bir dönemdir.

Parti daha sonra yapılan 2007, 2011, 2014 ve 2015 genel seçimlerinde % 50'ye yakın oy alarak tek başına iktidarını korumuş, Erdoğan da ilk iki dönemde Başbakan, son dönemde ise Cumhurbaşkanı olarak görev almıştır. 10 Ağustos 2014 günü Erdoğan'ın %51.8 oy oranıyla Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından AK Parti Genel Başkanlığı ve Başbakanlığı görevi Ahmet Davutoğlu'na bırakılmıştır. AK Parti 27 Ağustos günü 1. Olağanüstü Kongresi'nde Ahmet Davutoğlu'nu Genel Başkan olarak seçmiş ve Davutoğlu önderliğinde 62. hükümeti kurmuştur.

7 Haziran 2015 seçimlerinde tek başına iktidar olabilecek çoğunluğu yakalamamasına rağmen birinci parti olan AK Parti, daha sonra yapılan koalisyon görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanması üzerine istifa sunmak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda Ahmet Davutoğlu 9 Haziran'da istifasını cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a sunmuş, anayasa gereği Cumhurbaşkanının TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar vermesi üzerine ülkeyi 1 Kasım 2015'te yapılacak seçime kadar yönetmek üzere seçim hükümeti kurulmasına karar verilmiştir.

Ahmet Davutoğlu'nun lideri olduğu AK Parti, 1 Kasım seçiminde tarihindeki en büyük oy sayısı ve %49,5 ile en büyük oy oranına sahip olarak TBMM'de tek başına iktidar olabilecek çoğunluğa ulaşmış, sonrasında Davutoğlu 64. hükümeti kurması için görevlendirilmiştir.

Sonuç olarak tek başına on yılı aşkın bir süre iktidarda kalan, partiden cumhurbaşkanı çıkartan ve süreç içerisinde yaşanan hızlı ekonomik büyüme sayesinde elde edilen ekonomik kaynakları kullanma imkânına sahip olan ve bu süreçte yapılan yerel seçimlerden de birinci çıkan, İstanbul ile Ankara başta olmak üzere birçok büyükşehrin belediye başkanlıklarını kazanan AK Parti, iktidarda bulunduğu dönem içerisinde devleti yeniden yapılandıran bir güç hâline gelmiştir. Diğer bir deyişle AK Parti, ulus-devlet alanında oldukça etkin bir faktör haline gelebilmeyi başarmış, sıradan bir hükümet konumunun sağlayacağından çok daha fazla iktidara sahip olmuştur (Koyuncu, 2013: s.125). Bu bağlamda AK Parti'nin toplumsal değişim ve dönüşümün sağlanması noktasında gerçekleştirdiği reformlar önem kazanmaktadır.

4. TOPLUMSAL DEĞİŞİMİN ANA CEPHELERİ: REFORMLAR

Topluma yeni bir şekil ve yön vermek amacıyla gerçekleştirilen reformlar siyasal, toplumsal, hukuksal, eğitim-kültür, güzel sanatlar ve ekonomi alanlarında karşımıza çıkmaktadır.

4.1. Siyasal Alanda Yapılan Reformlar

AK Parti tarafından siyasal alanda yapılan reformların başlıcaları; parti kapatmaların zorlaştırılması, siyasal partilerde teşkilatlanma zorunluluğunun hafifletilmesi, siyasal partilere yardımın kapsamının genişletilmesi, farklı dil ve lehçelerde siyasi propaganda yapılabilmesi, Cumhurbaşkanını halkın seçmesi ve yerel yönetim reformu gibi demokratikleşmeye yönelik reformları içermektedir.

Parti kapatmaların zorlaştırılması; AK Parti'den önceki hükümetlerin döneminde, özellikle de darbe sonrası hükümet dönemlerinde sıklıkla parti kapatılır, kapatılan partinin yerine aynı kişiler tarafından başka bir isimle aynı parti açılırdı. Bu uygulamaların önünü kesmek, daha demokratik bir düzen oluşturmak amacıyla AK Parti, 2002 yılı içerisinde çıkarılan İkinci AB Uyum Paketi çerçevesinde, Siyasi Partiler Kanunu'nda değişiklikler yaparak; siyasi partilerin kapatılması seçeneğine alternatif olarak "Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılma" seçeneğine yer vermiştir. Ayrıca siyasi partilerin kapatılmasını zorlaştırmak amacıyla "odak olma kıstası" getirmiştir. Ayrıca 12 Eylül 2010 tarihinde referanduma sunulan Anayasa değişikliği ile siyasi parti kapatma kararı verilmesi üzerine partisinin kapatılmasına sebebiyet veren milletvekilinin vekilliğinin düşmesi kaldırılmış, Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partilerin kapatılmasına ya da devlet yardımından yoksun bırakılmasına karar verilebilmesi için toplantıya katılan üyelerin üçte iki oy çokluğu şartı getirilmiştir (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.31).

Siyasal partilerde teşkilatlanma zorunluluğunun hafifletilmesi ile ilgili reformda siyasi partilerin teşkilatlanmalarına kolaylık getirilmiş olup, ilçede teşkilatlanma için beldede teşkilat zorunluluğu kaldırılmıştır. Bu kapsamda bölgesel siyaset yapan Kürt seçmen ağırlıklı partilerin ulusal düzeyde faaliyet göstermelerine

de kolaylık sağlanmıştır (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.51; Sessiz Devrim, 2014: s.92).

Siyasal Partilere yardımın kapsamının genişletilmesi ile ilgili reformla, siyasi partilere devlet yardımı yapılabilmesi için milletvekili genel seçimlerinde alınması gereken oy oranı değiştirilerek %7'den %3'e düşürülmüştür (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.51).

Farklı dil ve lehçelerde siyasal propaganda yapılabilmesi ile ilgili reform, daha önceki dönemlerde yasaklanmış olan seçim çalışmalarında Türkçe dışında farklı dil ve lehçelerde propaganda yapılabilmesi konusundadır. Söz konusu yasağın kapsamı, bu yasağa riayet etmeyenler hakkında soruşturma açılmasını ve bu kişilerin çeşitli cezalara çarptırılmasını içermektedir. Bu durum, hem vatandaşların siyasi haklarını özgürce kullanmaları, hem de seçmenlerine onların anladığı dilden hitap ederek başarılı bir siyasi faaliyet yürütülmesinin önünde engel oluşturmuştur. 2010 yılında yapılan değişiklikle, siyasi partiler hukukunun alanı genişletilerek siyasi propaganda hakkının önündeki yasal engeller kaldırılmıştır. Böylece siyasi partiler seçim çalışmalarında vatandaşların kullandıkları farklı dil ve lehçelerde onlara hitap edebilir hale gelmiştir. Ayrıca 30 Eylül 2013 tarihinde ilan edilen Demokratikleşme Paketi'ndeki yasal adımların büyük bölümünün hayata geçirildiği 13/3/2014 yürürlük tarihli "Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile, siyasi partiler ve adaylar tarafından yapılacak her türlü propagandanın, Türkçe'nin yanı sıra farklı dil ve lehçelerle de yapılabilmesi sağlanmıştır (Sessiz Devrim, 2014: s.122-123).

Cumhurbaşkanını halkın seçmesi ile ilgili reform, uzun yıllardır tartışılan bir konunun çözüm bulduğu bir uygulama olmuştur. 2007 yılında Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı adaylığı ile başlayan tartışmalar, bu adaylık sürecinde muhtıra verilmesi, ardından Anayasa Mahkemesi'nin "367 Kararı"yla daha önce hiçbir adaydan istenmeyen bir "toplantı yeter sayısı" şartı koyması ve Gül'ün adaylığı engellenmek istenmesi ile gündeme gelmiştir. Bunun üzerine TBMM cumhurbaşkanını halkın seçmesini öngören bir anayasa değişikliği yapmış, ancak bu değişiklik de dönemin cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından veto edilince,

Anayasa gereği bu değişiklik 21 Ekim 2007'de referanduma götürülmüştür. Referandumun sonucunda cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kabul edilmiş ve bu kuralın bir sonraki cumhurbaşkanı seçiminde, yani 2014'te uygulanması hükme bağlanmıştır (Özipek, 2014). Bu hüküm gereğince 10 Ağustos 2014 tarihinde Cumhurbaşkanlığı seçimi gerçekleştirilmiş ve Recep Tayyip Erdoğan Türkiye Cumhuriyeti'nin seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı olmuştur.

Yerel Yönetim Reformu; yerel demokrasinin güçlendirilmesi, merkezi ve yerel yönetimler arasındaki görev paylaşımının yeniden yapılması, yerel yönetimlerin idari ve mali açıdan özerk olarak yeniden tanımlanması ve yerel hizmetlerin vatandaşa en yakın yerde sunulması (hizmette yerellik ilkesi) amacıyla 2005 yılından itibaren uygulamaya konulmuştur. Bu kapsamda, yerel yönetimler, idari ve mali özerklik açısından daha güçlü hale getirilmiş; belediyelerin ve il özel idarelerinin, "yerinden yönetim" ilkesi çerçevesinde, daha etkili ve verimli biçimde görev yapabilmelerine imkan sağlanmıştır. Mahalli idare birimlerine ilişkin yeni kanunlar çıkartılarak çağdaş bir yerel yönetimler mevzuatı oluşturulmuş, demokrasinin yerel düzeyde güçlendirilmesi ve kamu hizmetlerinin daha etkili ve verimli şekilde sağlanması amacıyla büyükşehir belediye sınırları yeniden düzenlenmiştir (Sessiz Devrim, 2014: s.173-174).

4.2. Toplumsal Alanda Yapılan Reformlar

Toplumsal alanda yapılan reformlara baktığımızda; Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi, Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulması, kamuda başörtüsü yasağının kaldırılması, yoksullukla mücadele ve kapsayıcı sosyal yardım/destek uygulamaları, köye dönüş ve rehabilitasyon projesi, Sosyal Destek Programı (SODES) gibi toplumsal gelişmeye yönelik reformlar ön plana çıkmaktadır.

Milli Birlik ve Kardeşlik Projesi; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde hakim olan Kürt terörünü sona erdirmek, toplumsal barış ve kardeşliği sağlamak amacıyla 2009 yılı Temmuz ayında başlatılmıştır. Bu proje ile, yıllardır karşı karşıya kalınan ve karmaşık bir hale gelen terör sorunu karşısında çok boyutlu bir çözüm politikası geliştirilmesi hedeflenmiştir. Bu çerçevede Türkiye'nin demokrasi

standartlarını yükselterek terörü sona erdirmek veya asgari düzeye indirmek amaçlanmıştır. Bunu sağlamak için bir taraftan demokratikleşme alanında adımlar atılmış, diğer taraftan da terör örgütünün beslendiği kaynaklar kurutularak, örgüte yeni katılımları önlemeye ve bir şekilde katılmış olanları tekrar topluma kazandırmaya yönelik çalışmalar sürdürülmüştür. Bu kapsamda atılan adımlar; Çözüm Sürecinin başlatılması, Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı'nın kurulması, vatandaşlıktan çıkarılanlara haklarının iade edilmesi, gündelik hayatın kolaylaştırılması, yerleşim birimlerine eski isimlerinin iadesi gibi uygulamalardır (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.42-43; Sessiz Devrim, 2014: s.49).

Çözüm Süreci; terörün tamamen sona erdirilmesi, toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesi ve Türkiye'nin ileri demokrasi hedefine ulaşabilmesi amacını taşımaktadır. Çözüm Süreci'nin kamuoyuna doğru bir şekilde anlatılması için, ülkenin önde gelen ve ülke meseleleriyle ilgili birikimi olan yazar, akademisyen, sanatçı, kanaat önderi ve sivil toplum kuruluşu temsilcileri arasından belirlenen Akil İnsanlar Heyeti oluşturulmuştur. Nisan-Haziran 2013 döneminde yedi coğrafi bölge esasına göre yedi komisyon şeklinde çalışmalarını yürüten Akil İnsanlar Heyeti, iki aylık süre zarfında, 121.400 km yol kat etmiş ve 60.000 civarında vatandaşla doğrudan temas kurmuştur. Akil İnsanlar Heyeti; Çözüm Süreci'nin mahiyeti, önemi ve gidişatına ilişkin kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi ve sürecin topluma mal olmasında önemli bir rol oynamıştır. 9/4/2013 tarihinde ise "toplumsal barış yollarının araştırılması ve Çözüm Süreci'nin değerlendirilmesi" amacıyla bir Meclis Araştırması açılmasına ve bir Meclis Araştırma Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir. İlk toplantısını 8/5/2013 tarihinde yapan Çözüm Süreci Komisyonu, görev süresince 24 toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantılarda Çözüm Sürecine ilişkin yapılan değerlendirmelerin yanı sıra aralarında akademisyen, gazeteci, yazar, sivil toplum kuruluşu temsilcilerinin de bulunduğu 43 konuk dinlenmiş, konukların deneyim, uzmanlık ve fikirlerinden faydalanılmıştır. Komisyon ayrıca farklı illere çalışma ziyaretleri gerçekleştirerek, yerinde inceleme ve gözlemlerde bulunmuş ve vatandaşları dinlemiştir. Komisyon, çalışmalarına ilişkin nihai raporunu 26/11/2013 tarihinde TBMM Başkanlığı'na sunmuştur. Bunların dışında, terörün sona erdirilmesi ve toplumsal bütünleşmenin güçlendirilmesi için yürütülen Çözüm Süreci'ne ilişkin usul ve esasları düzenlemeyi amaçlayan 6551 sayılı "Terörün Sona

Erdirilmesi ve Toplumsal Bütünleşmenin Güçlendirilmesine Dair Kanun" 16/7/2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Çözüm Süreci'nin ilerletilmesi ve derinleştirilmesi bağlamında önemli bir aşamayı ifade eden söz konusu Kanun ile Hükümet, Çözüm Süreci kapsamında gerekli çalışmaları yürütmekle görevlendirilmiştir (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.47; Sessiz Devrim, 2014: s.50-51).

17/2/2010 tarihli ve 5952 sayılı Kanun ile çok boyutlu ve bütüncül bir yaklaşımın gereği olarak terörle mücadele alanında bilimsel metot ve verileri kullanmak suretiyle analizler yapmak, çözüm önerileri, politika ve stratejiler geliştirmek ve bu konuda ilgili kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak üzere Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı kurulmuş; 2009 yılında yeni bir Vatandaşlık Kanunu çıkarılarak daha önce vatana bağlılıkla bağdaşmayan eylemlerde bulundukları gerekçesiyle Türk vatandaşlığı kaybettirilenlere Bakanlar Kurulu'nca yeniden vatandaşlık hakkı verilmesi imkanı getirilerek 12 Eylül Askeri Darbesi döneminde veya daha sonra siyasi nedenlerle yurt dışına çıkmak zorunda kalan ve vatandaşlık hakları ellerinden alınan kişilerin yeniden bu hakkı elde edebilmelerinin önü açılmıştır. Ayrıca 1990'lı yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaşayan vatandaşların gündelik hayatlarındaki en önemli sıkıntılarından birini oluşturan güvenlik kontrolleri ile ilgili 2010 yılı başlarında çıkarılan bir genelge ile yol kontrol ve arama noktalarının sayısı azaltılarak vatandaşın gündelik hayatı kolaylaştırılmış; geçmişte siyasi ve ideolojik nedenlerle değiştirilen birçok yerleşim birimlerinin eski isimleri 30 Eylül 2013 tarihinde ilan edilen Demokratikleşme Paketi'ndeki yasal adımların büyük bölümünün hayata geçirildiği "Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile iade edilmiştir (Sessiz Devrim, 2014: s.55-57).

Kamu Denetçiliği Kurumunun kurulması; kamu hizmetlerinin işleyişinde bağımsız ve etkin bir şikâyet mekanizması oluşturmak suretiyle idarenin her türlü eylem ve işlemleri ile tutum ve davranışlarını hukuka ve hakkaniyete uygunluk yönlerinden incelemek, araştırmak ve önerilerde bulunmak üzere TBMM Başkanlığına bağlı olarak Haziran 2012 tarihinde kurulmuştur (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.267).

Kamuda başörtüsü yasağının kaldırılması; Türkiye'de kadınların istihdamında ve çalışma hayatında hak ettikleri yeri almalarında önemli bir engel olan başörtüsü yasağı, din ve vicdan özgürlüğü, çalışma hakkı, cinsiyet ayrımına dayanan ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi gibi evrensel insan hakları ve hukuk ilkelerine aykırılık taşıdığı gerekçesiyle Ekim 2013'te söz konusu Yönetmelikte yapılan değişiklikle, kadın memurlara yönelik başörtüsü yasağı kaldırılmıştır (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.37; Sessiz Devrim, 2014: s.101).

Yoksullukla mücadele ve kapsayıcı sosyal yardım/destek uygulamaları ile sosyal adaletin sağlanması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, yoksul/muhtaç durumda bulunan ve çoğunlukla istihdam piyasası dışında kalan vatandaşların sosyo-ekonomik durumlarının iyileştirilmesi ve yoksulluk eşiği altında kalmalarının önlenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca sosyal devletin gereği olarak özel ihtimam gösterilmesi gereken çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için yeni programlar geliştirilerek sosyal adalet ve toplumsal dengenin sağlanması hususunda önemli adımlar atılmıştır. Bu somut programlar içerisinde; tüm ilk ve ortaöğretim öğrencilerine ücretsiz kitap verilmesi, yaklaşık 3,4 milyon çocuk için annelere Şartlı Eğitim ve Şartlı Sağlık Yardımları Programı ile düzenli nakit desteği verilmesi, taşımalı eğitimde yıllık ortalama 600 bin öğrencinin öğle yemeği giderlerinin karşılanması, yıllık ortalama 43 bin engelli öğrencinin okullarına ücretsiz taşınması, TOKİ ile işbirliği içinde yoksul hanelere yönelik sosyal konutların yapılması, 2,1 milyonu aşkın haneye her yıl düzenli olarak yakacak yardımı yapılması, eşi vefat eden yaklaşık 288 bin kadına düzenli nakdi yardım verilmesi, Yüksek Öğrenim ve Kredi Yurtlar Kurumu aracılığı ile yükseköğrenimine devam eden yoksul aile çocuklarına burs verilmesi gibi uygulamalar yer almaktadır (Sessiz Devrim, 2014: s.153-155).

Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi; Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde terör ve güvenlik kaygılarıyla yaşadıkları yerden göç etmek zorunda kalan vatandaşlardan gönüllü olarak geri dönmek isteyenlerin geri dönüşlerinin kolaylaştırılması, dönülen köylerde ihtiyaç duyulan sosyal ve ekonomik altyapının tesisi ve sürdürülebilir hayat şartlarının oluşturulması, geri dönmek istemeyenlerin ise mevcut yaşadıkları yerlerde şehir hayatına uyumlarının geliştirilmesi, ekonomik

ve sosyal durumlarının iyileştirilmesi amacıyla Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bulunan on dört ili (Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elazığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli, Van) kapsamaktadır. Proje; geri dönülen köylerde hayatın yeniden başlatılması ve kalıcı hale getirilmesi için gerekli köy altyapısının oluşturulmasına yönelik çalışmalar ile tarım, hayvancılık ve el sanatları gibi faaliyetlerin geliştirilmesine yönelik çalışmaları, geri dönmek istemeyen ve şehirlerde yaşamayı tercih eden vatandaşlara yönelik iş ve meslek edindirme kurslarını, istihdamı geliştirici projeleri ve özellikle kadın, genç ve çocukları hedefleyen sosyal içerikli proje ve çalışmaları içermektedir (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.539; Sessiz Devrim, 2014: s.167-168).

Sosyal Destek Programı (SODES); Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki illerin beşeri sermayelerini güçlendirmek, bu bölgelerde yaşanan göç, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunların ortaya çıkardığı sosyal ihtiyaçlara cevap vermek ve toplumsal bütünleşme sürecine destek olmak amacıyla 2008 yılında uygulamaya konulmuştur. 2008-Kasım 2014 döneminde 34 ilde sürdürülen SODES Programı kapsamında istihdam, sosyal içerme ve kültür-sanat-spor alanlarına yönelik olarak yaklaşık 875.619.530 TL tutarında proje hayata geçirilmiştir (Sessiz Devrim, 2014: s.152).

4.3. Hukuk Alanında Yapılan Reformlar

Hukuk alanında yapılan reformlarda ise Yargı Reformu, Türkiye İnsan Hakları Kurumunun kurulması, çocuk haklarının güçlendirilmesi, kadın haklarının güçlendirilmesi gibi reformların ön plana çıktığı görülmektedir.

Yargı Reformu ile yüksek yargı alanında daha demokratik ve çoğulcu bir yapının oluşması sağlanmıştır. 2010 yılında yapılan referandumda kabul edilen düzenlenmeler kapsamında; HSYK'nın yapısı demokratikleştirilmiş ve kararları yargı denetimine açılmış, Anayasa Mahkemesi daha demokratik ve çoğulcu bir yapıya kavuşturulmuş, yargıdaki iş yükünün hafifletilmesi ve adil yargılama standartlarının geliştirilmesi amacıyla İstinaf Mahkemeleri'nin kuruluş kanunu çıkarılmış, denetimli serbestlik uygulamasının kapsamı genişletilmiş, Aile

Mahkemeleri kurulmuş, adil ve hızlı yargılama amacına yönelik iyileştirmeler yapılmış, ifade hürriyeti ve basın-yayın özgürlüğü güçlendirilmiş, kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkının güçlendirilmesi için "özgürlükler hakimi" düzenlemesi getirilmiştir (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.10-18; Sessiz Devrim, 2014: s.106).

Türkiye İnsan Hakları Kurumunun kurulması, insan haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda çalışmalar yapmak üzere 2012 yılında kurulmuştur. Bu kurum, insan haklarının korunmasına, geliştirilmesine ve ihlallerin önlenmesine yönelik çalışmalar yapmak, işkence ve kötü muamele ile mücadele etmek, şikâyet ve başvuruları incelemek ve bunların sonuçlarını takip etmek, sorunların çözüme kavuşturulması doğrultusunda girişimlerde bulunmak, bu amaçla eğitim faaliyetlerini yürütmek, insan hakları alanındaki gelişmeleri izlemek ve değerlendirmek amacıyla araştırma ve incelemeler yapmakla yetkilendirilmiştir (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.266-267; Sessiz Devrim, 2014: s.93).

Çocuk haklarının güçlendirilmesi ile ilgili reformda ulusal ve uluslararası mevzuatta çocuk hakları güvence altına alınmış (Anayasa'nın 10. ve 41. maddeleri), bunun yanında çocukların yargılandığı Devlet Güvenlik Mahkemeleri de kaldırılarak Çocuk Mahkemelerinde yargılanmaları sağlanmıştır. Ayrıca yapılan yasal düzenlemelerle şiddet olaylarına karışan çocukların Terörle Mücadele Kanunu kapsamında özel yetkili ağır ceza mahkemelerinde değil, çocuk mahkemelerinde yargılanmaları imkanı getirilmiştir. Çocuk Mahkemeleri Kanunu'nda yapılan değişiklikle, nüfusu 100.000'i aşan tüm illerde çocuk mahkemelerinin kurulması hükme bağlanmıştır (Sessiz Devrim, 2014: s.94).

Kadın haklarının güçlendirilmesi ile ilgili reformda kadın erkek eşitliğinin sağlanması yolunda önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Bu kapsamda 2004 yılında yürürlüğe giren Anayasa değişiklikleri bağlamında, Anayasa'nın "Kanun Önünde Eşitlik" konulu 10. maddesinde yapılan düzenlemeyle, "Kadın ve erkek eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür" hükmü eklenmiştir. Ardından, 2010 yılında aynı maddeye eklenen "Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz" hükmü ile kadınlara yönelik

pozitif ayrımcılık daha açık bir şekilde ifade edilmiştir. 2003 yılında Sınıraşan Örgütlü Suçlara Karşı Birleşmiş Milletler Sözleşmesi'ne Ek Protokoller arasında yer alan "İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol" onaylanmıştır. 10/6/2003 tarihinde yürürlüğe giren yeni İş Kanunu ile işveren işçi ilişkisinde cinsiyet dahil hiçbir nedenle temel insan hakları bakımından ayrım yapılamayacağı hükmü düzenlenmiştir. 2005 yılında TBMM bünyesinde "Töre ve Namus Cinayetleri ile Kadınlara ve Çocuklara Yönelik Şiddetin Sebeplerinin Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi" amacıyla bir Araştırma Komisyonu kurulmuştur. 1/6/2005 tarihinde yürürlüğe giren Türk Ceza Kanunu ile, kasten öldürme suçunun, ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasını gerektiren nitelikli hallerinin düzenlendiği maddeye "töre saikiyle" ifadesi eklenerek töre cinayetleri faillerinin en yüksek ceza ile cezalandırılması kabul edilmiştir. 2009 yılında "Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu Kanunu" çıkarılmıştır. TBMM'de "Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu" kurulmuştur (Sessiz Devrim, 2014: s.95-98).

4.4. Eğitim Alanında Yapılan Reformlar

Eğitim alanında yapılan reformlarda; Eğitim sisteminin demokratikleştirilmesi, Fatih Projesi, 4+4+4 eğitim yasası, And okunma uygulamasına son verilmesi, farklı dil ve lehçelerde eğitim-öğretim, başörtüsü serbestliği, üniversitelerin sayısının ve yüksek öğretime ayrılan kontenjanların artması, üniversitelere verilen desteklerin artması, üniversitelerde kılık-kıyafet serbestliği, Milli Güvenlik Bilgisi derslerinin kaldırılması gibi uygulamaların olduğu görülmektedir.

Eğitim Sisteminin Demokratikleştirilmesi: Eğitimin gelişmesi ve yaygınlaşması, demokrasinin daha geniş kitlelerce benimsenmesinin en önemli şartlarından biri olarak, AK Parti Hükümeti döneminde eğitimin yaygınlaşması ve tüm vatandaşların eğitim sürecine dahil edilmesi için, derslik sayısının önceki döneme göre neredeyse iki katı kadar arttırılmış olması, öğrencilere ücretsiz ders kitaplarının dağıtılması, dersliklerin akıllı sistemlerle ve bilişim teknolojileriyle donatılması ve genel olarak eğitimde bölgesel farklılıkların giderilmesi gibi gelişmeler yaşanmıştır. Bu kapsamda yapılan uygulamalar: 2002 yılından Kasım

2014 tarihine kadar 42.586'sı hayırsever vatandaş tarafından olmak üzere 234.473 dersliğin yapımı tamamlanarak eğitim ve öğretimin hizmetine sunulmuştur. 2002-Kasım 2014 arasında 1.294 adet spor salonu yapımı tamamlanarak hizmete açılmıştır. İlköğretim ve ortaöğretimde biyoloji, fen bilgisi, fizik, kimya, mesleki uygulama, ortak kullanılan laboratuar ve yabancı dil laboratuar sayısı 2002-2003 eğitim-öğretim yılında 18.853 iken, 2013-2014 eğitim-öğretim yılında 33.732'ye ulaşmıştır. İlköğretim ve orta öğretimde kütüphane sayısı (sınıf kitaplıkları hariç) 2002-2003 eğitim-öğretim yılında 11.945 iken, 2013-2014 eğitim-öğretim yılında 17.914'e ulaşmıştır. 2002-2003 eğitim öğretim yılında 1.450 pansiyonda 348.311 öğrenci barınmakta iken, 2014 yılında 2.372 pansiyonda 436.374 yatak kapasitesinde 319.725 öğrenci barınmaktadır (Sessiz Devrim, 2014: s.126).

Fatih (Fırsatları Arttırma ve Teknolojiyi İyileştirme Hareketi) Projesi; eğitimde yeni iletişim teknolojilerinin kullanımını amaçlayan projedir. Proje kapsamında 2015 yılı sonuna kadar tüm sınıflara akıllı tahta yerleştirilmesi, öğretmenler ile ortaokul ve liselerdeki öğrencilere tablet dağıtılması, okullara geniş bant internet erişiminin sağlanması, e-içeriklerin hazırlanması, öğretmenlerin teknolojiyi etkin bir şekilde kullanması konusunda eğitim çalışmaları planlanmış olup, takvime uygun bir şekilde iş ve işlemler yürütülmektedir (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.179,442).

4+4+4 yasası; 30 Mart 2012 tarihinde TBMM'de kabul edilen 6287 sayılı "İlköğretim ve Eğitim Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile; 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim yerine, 12 yıllık zorunlu kademeli eğitim getirilmiş ve 12 yıllık süre üç kademeye ayrılmıştır. Bu düzenlemede ilköğretim kurumları; dört yıl süreli ve zorunlu ilkokullar ile dört yıl süreli, zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkân veren ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarından oluşmakta, liseler zorunlu hale getirilmektedir. Ortaokuldan başlamak üzere Kuran-ı Kerim dersi, Hz. Peygamber'in Hayatı dersi gibi çeşitli dersler seçmeli hale getirilmiş, ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarında lise eğitimini destekleyecek şekilde öğrencilerin yetenek, gelişim ve tercihlerine göre seçimlik dersler oluşturulmuştur. Ayrıca üniversiteye girişteki okul katkı puanları

kaldırılmış, üniversiteye girişteki katsayı farklılıkları giderilmiştir (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.156; Sessiz Devrim, 2014: s.127).

And okunması uygulamasına son verilmesi; AK Parti Hükümeti tarafından eğitim sisteminin demokratikleştirilmesi bağlamında ortaokullarda ve ilkokullarda öğrenci andı okunması uygulamasına son verilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından çıkarılan 18 Mayıs 1933 tarihli ve 1749/42 sayılı Genelgeye dayanan Türkiye'de, ilk ve orta dereceli okullarda öğrenci andı okunması uygulaması, günümüzde pedagojik olarak uygun görülmemiş; öğretici olmayan ezbere dayalı zorunlu tekrarların öğrencilerin zihinsel gelişimine katkı sağlamadığı değerlendirilmiştir. Bu konuda ilk olarak, 21/7/2012 tarihli yönetmelik değişikliği ile ortaokullarda and okunması uygulaması kaldırılmıştır. İlkokullarda öğrenci andının okunması uygulaması ise "Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği"nin 12. maddesine dayalı olarak devam etmiştir. 8/10/2013 tarihinde söz konusu yönetmelikte yapılan değişiklikle and okunması uygulamasına ilkokullarda da son verilmiştir (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.43; Sessiz Devrim, 2014: s.128).

***Farklı dil ve lehçelerle eğitim ve öğretim*;** 2014 yılında yürürlüğe giren "Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile, vatandaşların günlük yaşamlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerle eğitim ve öğretim yapmak amacıyla özel okullar açılabilmesi mümkün hale getirilmiştir. Ayrıca Anayasada öngörülen temel hak ve hürriyetlerden biri olan "eğitim ve öğretim hakkının kullanılmasının engellenmesi" yaptırım altına alınmış ve bu suç için belirlenen ceza arttırılmıştır (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.44; Sessiz Devrim, 2014: s.128).

Başörtüsü serbestliği; 2014 yılı Eylül ayı içerisinde "Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul Öğrencilerinin Kılık ve Kıyafetlerine Dair Yönetmelik"te yapılan değişiklikle ortaokullarda ve liselerde öğrencilerin başörtüsü kullanabilmesinin önü açılmıştır (Sessiz Devrim, 2014: s.128).

Üniversitelerin Sayısının ve Yüksek Öğretime Ayrılan Kontenjanların Artması: 2002 yılından beri Türkiye'nin seksen bir ilinin tamamında devlet üniversiteleri kurulmuş ve 72'si vakıf üniversitesi olmak üzere, toplam üniversite sayısı 177'ye çıkarılmıştır. Üniversite sayısındaki bu artış kontenjanlara da yansımış; lisans ve ön lisans programlarına ayrılan kontenjan (özel yetenek programları dahil), 2002'ye göre 2,5 kat artarak, 2014 yılında 1.008.070'e yükselmiştir. 2014 yılında Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sistemi'ne (ÖSYS) sınavsız geçiş dahil toplam 2.086.115 adayın başvuruda bulunmuştur (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.172; Sessiz Devrim, 2014: s.129).

Üniversitelere verilen destek artırılması; AK Parti Hükümeti dönemde, TÜBİTAK-ARDEB (Araştırma Destek Programları Başkanlığı) tarafından üniversitelere verilen destek artırılmıştır. TÜBİTAK-ARDEB'in toplam destek bütçesi, bu dönemde, 22 katlık bir artışla 21,9 Milyon TL'den 490,8 Milyon TL'ye çıkarılmıştır. 2002 yılında TÜBİTAK-ARDEB tarafından desteklenen üniversite proje sayısı 548 iken, Kasım 2014 itibariyle bu sayı 1931'e çıkarılmıştır. Desteklenen projelerde görev alan yürütücü ve araştırmacı sayısı ise 2002'de 1.776 iken, Kasım 2014 itibariyle bu sayı 4.925 olarak gerçekleşmiştir (Sessiz Devrim, 2014: s.130).

Üniversitelerde Kılık-Kıyafet Serbestliği: 2002 yılı öncesinde kanuni bir dayanağı olmamasına rağmen uygulanan "üniversitelerdeki başörtüsü yasağı", Türkiye'deki normalleşme süreciyle birlikte "özgürlüklerin asıl, sınırlamaların istisna" olduğu evrensel kuralı çerçevesinde, üniversitelerdeki zihniyet değişimine paralel olarak fiilen ortadan kalkmıştır (Sessiz Devrim, 2014: s.132).

Milli Güvenlik Bilgisi Derslerinin Kaldırılması: Milli eğitim alanında gerek söylem gerekse müfredat düzeyinde ciddi değişimler gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, otuz üç yıldır ortaöğretim müfredatında bulunan ve asker görevlilerce verilen "Milli Güvenlik Bilgisi" dersleri, 2012 yılı içinde kaldırılmış ve bu dersin içeriği, diğer dersler içerisinde yeniden düzenlenmiştir. Bu gelişme, eğitim sisteminin ve müfredatının sivilleşmesi yolunda atılan önemli bir adım olarak görülmektedir (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.37; Sessiz Devrim, 2014: s.132).

4.5. Kültür- Sanat Alanında Yapılan Reformlar

AK Parti döneminde kültür-sanat alanında yapılan reformlarda, farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi, geliştirilmesi ve yayını imkanı, sinema, video ve müzik eserlerine yönelik yasakların kaldırılması ile farklı dillerdeki kültürel faaliyetlere destek verilmesi gibi reformlar hayata geçirilmiştir.

Farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi, geliştirilmesi ve yayını imkanı ile ilgili reformda, 2002 yılı içerisinde çıkarılan Üçüncü AB Uyum Paketi'nde, resmi dil olan Türkçe'nin yanında vatandaşların günlük hayatlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilmesi mümkün hale getirilmiştir. Aynı yıl içerisinde farklı dil ve lehçelerin öğrenilebilmesi için özel kurslar açılabilmesine de imkan tanınmıştır. Bununla ilgili altyapı oluşturularak 2003 yılı içerisinde kursların açılabilmesi sağlanmıştır. Dil konusundaki bu açılım daha sonraki dönemlerde de sürdürülmüştür. Bu bağlamda 2003 yılında, özel televizyonlarda ve TRT'de Türkçe dışında farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasının önündeki yasal engeller kaldırılmıştır. Bu kapsamda hazırlanan yönetmelikle farklı dil ve lehçelerde radyo ve televizyon yayını yapma imkanı getirilmiştir. 2008 yılında ise konu yasal güvenceye bağlanmış ve özel radyo ve televizyonlar ile TRT'de bu alana ilişkin tüm engeller kaldırılmıştır. Bu değişikliklerle farklı dil ve lehçelerde yayın yapılması yasal güvenceye kavuşturulmuş; TRT ekranlarından Kürtçe ve Arapça yayınlar yapılmaya başlanmıştır. TRT 2012 yılında ise "TRT XEBER" isminde, "www.trtxeber.com" adresinden erişilebilen Kürtçe haber sitesinin yayınına başlamıştır. Türkiye'nin resmi haber ajansı olan Anadolu Ajansı (AA) da Türkçe'nin yanı sıra halihazırda İngilizce, Arapça, Fransızca, Boşnakça, Hırvatça, Sırpça (BHS), Rusça ve Kürtçe dillerinde yayın yapmaktadır (Sessiz Devrim, 2014: s.117-118).

Sinema, video ve müzik eserlerine yönelik yasakların kaldırılması ile ilgili devletin güvenliği gerekçesiyle ve keyfi ve ideolojik sebeplerle fikir ve sanat eserlerinin kolaylıkla yasaklanabilmesi veya sansüre uğramasının kapsamı daraltılmış ve idari mercilerce verilen yasaklama kararlarının 24 saat içinde hakim onayına sunulması şartı getirilmiştir. Ayrıca Sinema, Video ve Müzik Eserleri Denetleme Kurulu'ndan MGK temsilcisi çıkarılmıştır. Ayrıca ülkemizin taraf olduğu

Sinematografik Ortak Yapım Avrupa Sözleşmesi'ni imzalayan Avrupa Konseyi üyesi devletler ve Avrupa Kültürel Sözleşmesi'ne taraf diğer devletlerle uygulama birliğinin sağlanması amacıyla, 14/7/2004 tarihli ve 5224 sayılı "Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması İle Desteklenmesi Hakkında Kanun"un yürürlüğe girmesi ile, 23/1/1986 tarihli ve 3257 sayılı "Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu" yürürlükten kaldırılmıştır. Bu düzenlemeye bağlı olarak "Sinema, Video ve Müzik Eserleri Denetleme Kurulu" da kaldırılmış, değerlendirilme ve sınıflandırılma işlemi, adı geçen sözleşmeye taraf olan ülkelerdeki çağdaş değerlendirme ve sınıflandırma kriterleri örnek alınarak hazırlanan ve halihazırda yürürlükte olan 5224 sayılı Kanun kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesindeki Değerlendirme ve Sınıflandırma Kurulu'na verilmiştir (Millete Hizmet Yolunda 13.Yıl, 2015: s.39, 49; Sessiz Devrim, 2014: s.123-124).

Farklı dillerdeki kültürel faaliyetlere destek verilmesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından "Mem û Zin", "Melaye Cizîrî Divanı" gibi Kürt dili ve edebiyatının önemli bazı eserlerinin yayımına başlanmış, ayrıca, 2012 yılında "Kilise Ataları Tarafından 'Kutsal Ruh'un Kavalı' Olarak Adlandırılan Süryani Mor Efrem'in Şiirleri" adlı Süryanice ve Türkçe bir eser yayımlanmıştır. Kürtçe tiyatro eserlerinden Türkçe'ye çevrilmiş veya uyarlanmış eserler sahnelenmeye başlanmıştır. Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, tarihinde bir ilk olarak, Kürtçe edebiyatının en önemli eserlerinden "Mem ile Zin"i 2012-2013 tiyatro sezonunda Van Devlet Tiyatrosu'nda sergilemiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Destekleme Kurulu tarafından ilk kez içinde yoğun Kürtçe (İki Dil Bir Bavul, Annemin Şarkısı) ve Ermenice (Yitik Kuşlar) diyalogların geçtiği filmlere maddi destek sağlanmıştır. TRT ve Diyarbakır Valiliği'nin ortak çalışmasıyla Kürtçe türkülerden oluşan bir albüm hazırlanmıştır. Ayrıca, TBMM'nin yirmi dördüncü dönem üyelerini tanıtmak için hazırlanan katalogda diğer dillerin yanında ilk kez milletvekillerinin "Kürtçe" dilbilgisine yer verilmiştir. 2014 yılı içerisinde ise Türk Dil Kurumu tarafından "Kürtçe-Türkçe, Türkçe-Kürtçe Sözlük" yayınlanmıştır (Sessiz Devrim, 2014: s.124-125).

4.6. Ekonomi Alanında Yapılan Reformlar

Ekonomi alanında yapılan reformlara baktığımızda, ekonomik kalkınma programı, havalimanlarının, havayolu trafiği ve yolcu sayısının artması, bölünmüş yolların artırılması ve karayolu trafiğinin rahatlaması, demiryolu ağı uzunluğunun artırılması ve hızlı tren projeleri, toplu konut projelerinin yaygınlaştırılması, köylerin altyapısını destekleme (KÖYDES), Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES), Kalkınma Ajansları, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine Yönelik Kamu Yatırımlarının Artması ve Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Eylem Planı İle Bölgedeki Refahın Artması gibi uygulamaların gerçekleştirildiği görülmektedir.

Ekonomik Kalkınma Programı; 2002 sonrası dönemde Türkiye ekonomisi, büyük bir dönüşüm geçirmiş ve pek çok alanda yapısal reformlar hayata geçirilmiştir. Bu çerçevede kamu maliyesine disiplin getirilmiş, başta mali piyasalar olmak üzere tarım, sosyal güvenlik, enerji ve iletişim sektörlerinde önemli reformlar gerçekleştirilmiştir. Reformlar sayesinde ekonomik kurumların altyapısı güçlendirilmiş ve özerk kurumlar oluşturulması suretiyle uluslararası piyasalarda meydana gelebilecek dalgalanmalara karşı ekonomi daha dayanıklı hale getirilmiştir. Sermaye piyasaları modern çağın anlayışına uygun şekilde yeniden düzenlenmiş ve pek çok bürokratik engel ortadan kaldırılmıştır. 2005 yılında Türk Lirası'ndan altı sıfır atılarak, bankaların işlemlerinde ve vatandaşların günlük harcamalarında hesaplama kolaylığı sağlanmış; ulusal para birimi daha itibarlı hale getirilmiştir. Türkiye ekonomisinde, 2002-2013 arasındaki dönemde, yıllık ortalama yüzde 5,1 büyüme oranı gerçekleşmiştir. Ülke ekonomisinde sağlanan bu büyüme performansı, milli gelir miktarına da yansımıştır. 2002 sonunda 230 milyar dolar olan milli gelir, on iki yıllık zaman diliminde 3 kattan fazla artırılarak 822 milyar dolara çıkarılmıştır. 2002 yılında 3.500 dolar olan kişi başına düşen milli gelir ise, 2013 yılı itibariyle 10.807 dolara yükselmiştir. 2002 yılında yüzde 30'larda olan yıllık enflasyon oranı, Ekim 2014 itibarıyla, TÜFE'de yüzde 8,96; yurtiçi ÜFE'de ise yüzde 10,1 olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılında yüzde 44 seviyesinde olan Merkez Bankası gecelik borç alma faiz oranı, Kasım 2014 itibarıyla yüzde 7,5'e kadar düşmüştür. Böylece on iki yıl önce, devletin topladığı her yüz liranın 86 lirası faiz borçlarını ödemek için kullanılırken, artık her yüz liranın sadece 15,8 lirası devlet borçlarını ödemek için

kullanılmaktadır. Ayrıca 2002 yılında 26,7 milyar dolar olan Merkez Bankası döviz rezervleri, yaklaşık 4 katına çıkarak, 7 Kasım 2014'te 113,3 milyar dolara ulaşmıştır. Böylece altın rezervleriyle birlikte Merkez Bankası'nın toplam rezervi, 132,9 milyar dolar olmuştur. Ayrıca 2002 yılında 23.5 milyar doları bulan IMF'ye kredi borçları, son on iki yıldaki ekonomik istikrarın ve kamu maliyesindeki disiplinin bir sonucu olarak, 2013 yılı Mayıs ayı itibariyle sıfırlanmıştır (Katılım Öncesi Ekonomik Program 2014 - 2016, 2014; Sessiz Devrim, 2014: s.137-139).

Havalimanlarının, havayolu trafiği ve yolcu sayısının artması ile ilgili reformda, Türkiye'de aktif havaalanı sayısı 2003 yılında 26 iken, bu sayı Kasım 2014 itibariyle 53'e yükselmiş ve mevcut havalimanları, yenilenerek daha modern bir hale getirilmiştir. 2000'li yılların başında sadece THY tarafından 2 merkezden 26 noktaya yapılan tarifeli iç hat seferleri, özel sektör kuruluşlarının da iç hatlarda tarifeli seferlere başlamasıyla birlikte, büyük artış kaydetmiş ve Kasım 2014 itibariyle 6 havayolu ile 7 merkezden 53 havalimanına uçmak mümkün hale getirilmiştir. Türkiye ile hava ulaştırma anlaşması bulunan ülke sayısı, son on iki yılda 81'den 162'ye yükselmiş; Türkiye'den yurtdışına gerçekleştirilen uçuş noktası sayısı da 60'dan 237'ye çıkmıştır. Türkiye genelindeki uçak trafiği 2013 yılının aynı dönemine kıyasla yüzde 9 artarak, Ekim 2014 itibariyle 1.142.280'e ulaşmıştır. 2002'de iç hatlarda 8.5 milyon kişi havayolunu kullanırken, 2013 yılında bu sayı 76 milyonu aşmıştır. Dış hatlarda ise 24 milyon civarında olan yolcu sayısı, 2013 yılında 73 milyonu aşmıştır. Böylece toplamda uçakla yolculuk yapan vatandaş sayısı 2002'de 32.5 milyon iken, 2013 yılında 150 milyonu bulmuştur (Sessiz Devrim, 2014: s.147-148).

Bölünmüş yolların artırılması ve karayolu trafiğinin rahatlaması ile ilgili reformda 2002 yılından itibaren yaklaşık 75 milyar TL'lik bir yatırımla 17.460 kilometre bölünmüş yol yapılmıştır. Böylece 2002 yılında 6.101 kilometre olan toplam bölünmüş yol uzunluğu, Ekim 2014 itibariyle 23.561 kilometreye çıkarılmıştır. Bölünmüş yolla birbirine bağlanan şehir sayısı ise 6'dan 75'e yükseltilmiştir. Yine bu dönemde, uluslararası taşımacılıkta bir köprü görevi gören Türkiye'nin, limanlarını sınır kapılarına bağlayan 11.752 kilometre uzunluğundaki

kuzey güney akslarının da 9.251 kilometresi tamamlanmıştır (Millete Hizmet Yolunda 13.Yıl, 2015: s.392-397).

Demiryolu ağı uzunluğunun artırılması ve hızlı tren projeleri ile 2003 yılından günümüze toplam 1.196 kilometre yüksek hızlı ve hızlı tren hattı hizmete sokulmuştur. Böylece Türkiye, dünyanın 8., Avrupa'nın ise 6. Yüksek Hızlı Tren (YHT) işletmecisi haline gelmiştir. 2003 yılında 8.697 km. olan ülkemizin demiryolu ağı ana hat uzunluğu, 10.103 kilometreye çıkarılmıştır. Bu dönemde ayrıca Adana-Mersin, Eskişehir-Kütahya, Gaziantep-Karkamış-Nusaybin hatları dahil toplam 8.706 kilometrelik demiryolu hattı yenilenmiştir. Ülkemizde hızlı tren setleri ve modern metro araçlarının üretimine de başlanmıştır. Eskişehir, Sakarya, Konya, Afyon, Erzincan, Karabük, Sivas ve Çankırı'da kurulan tesislerle, hızlı tren ve hızlı trenle ilgili malzemeler artık kendi ülkemizde üretilmektedir (Sessiz Devrim, 2014: s.149).

Toplu konut projelerinin yaygınlaştırılması, Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ) tarafından 1984 yılından beri inşa edilen konutlarda, 2002 yılından beri yaklaşık 15 katı kadar bir artışla toplam 632 bin konut rakamına ulaşılmıştır. Seksen bir ilde inşa edilen bu konutların yüzde 85,38'i sosyal konut niteliği taşımakla birlikte bu projelerle doğrudan ve dolaylı olmak üzere 900 bin kişilik bir istihdam sağlanmıştır (Millete Hizmet Yolunda 13.Yıl, 2015: s.502-507).

Köylerin altyapısını destekleme (KÖYDES) ile ilgili reformda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri başta olmak üzere kırsal alanda yaşayan vatandaşların hayatını kolaylaştıran önemli ve sonuç alıcı yatırımlar gerçekleştirilmiştir. KÖYDES Projesi; içme suyu ve yolu bulunmayan veya yetersiz olan köy ve bağlılarının, yeterli ve sağlıklı içme suyuna kavuşturulması ve köy yollarının standardının yükseltilmesi amacıyla 2005 yılında başlatılmıştır. KÖYDES Projesinin amacı; yıllardır ihmal edilen veya hak ettiği hizmeti tam olarak alamayan köylerin mağduriyetinin giderilmesi, köylerde hayat kalitesinin artırılması, köylerin ekonomik ve sosyal gelişiminin sağlanmasıdır. KÖYDES Projesi kapsamında, 2005-Kasım 2014 tarihleri arasında tahsis edilen 9 milyar 74 milyon 49 bin TL ödenekle yapılan çalışmalar

neticesinde, ülke genelinde sağlıklı içme suyu ve yolu olmayan köylere yönelik çalışmalar devam etmektedir (Sessiz Devrim, 2014: s.151).

Belediyelerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (BELDES); nüfusu 10.000'in altında bulunan belediyelerin içme suyu ve yol altyapısı yatırımlarına destek sağlamak amacıyla 2007 ve 2008 yıllarında uygulanan BELDES Projesi kapsamında 2507 belediyeye toplam 633.5 milyon TL kaynak aktarılmıştır (Sessiz Devrim, 2014: s.151).

Kalkınma Ajansları; Kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasında iş birliğini geliştirmek ve yerel potansiyeli harekete geçirmek amacıyla 2006 yılından bu yana faaliyet gösteren ve 2009 yılı itibariyle kuruluş süreci tamamlanıp sayıları 26'ya ulaşan Kalkınma Ajansları sayesinde bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılmasına yönelik önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Kalkınma Ajansları ile bugüne kadar 7.185 proje desteklenmiş ve bu projelere toplam 1,9 milyar TL'nin üzerinde kaynak kullandırılmıştır. Yararlanıcıların koyduğu eş finansman tutarıyla birlikte kalkınma projeleri için kullanılan kaynak tutarı yaklaşık 3,5 milyar TL'ye ulaşmaktadır. Kalkınma Ajansları, yerli ve yabancı yatırımcıları bölgeye çekme konusunda da oldukça olumlu sonuçlar doğurmuştur (Devlet Denetleme Kurulu, 2014).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine Yönelik Kamu Yatırımlarının Artması; Bu bölgelere yönelik kamu yatırımlarında 2002-2014 döneminde büyük bir artış kaydedilerek söz konusu bölgelere yapılan yatırımlar toplamı, cari fiyatlarla 42 milyar TL'yi geçmiştir (Sessiz Devrim, 2014: s.165).

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Eylem Planı İle Bölgedeki Refahın Artması; Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmayı ve kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını artırmayı amaçlayan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP); çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile ele alınan bölgesel bir kalkınma projesidir. GAP kapsamında, arazi ve nüfus büyüklüğü itibariyle Türkiye'nin ortalama yüzde

10’una tekabül eden dokuz il (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak) bulunmaktadır. 1989 yılından itibaren uygulamada olan GAP kapsamında bugüne kadar 2014 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 64 milyar TL harcama yapılmıştır. Bu süreçte GAP’ın en önemli alt başlıklarından biri olan hidroelektrik santralleri konusunda oldukça başarılı sonuçlar alınmış ve 19 adet hidroelektrik santrali tamamlanarak işletmeye alınmıştır. 2014 yılı verilerine göre, ülke genelinde üretilen hidrolik enerjinin yaklaşık yüzde 50’si, GAP kapsamındaki bu santrallerden karşılanmaktadır (GAP Eylem Planı 2014-2018, 2014).

BEŞİNCİ BÖLÜM
TÜRKİYE CUMHURİYETİ KURUCU DÖNEMİ VE AK PARTİ DÖNEMİ KOLEKTİF BELLEK ANALİZİ: İKİ "YENİ TÜRKİYE" KARŞILAŞTIRMASI

Çalışmanın analiz kısmını oluşturan bu bölümde, "Yeni Türkiye" söylemlerinin dile getirildiği Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Dönemi ve AK Parti Dönemine ait kolektif bellek analizine ilişkin veriler sunulmaktadır. Bu bağlamda bölüm kapsamında araştırmanın amacı, araştırma soruları ve varsayımlar, araştırmanın kapsamı ve sınırları, araştırmanın yöntemi ile araştırmada elde edilen veriler yer almaktadır.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın yapılmasındaki temel amaç, Türkiye Cumhuriyeti'nin iki farklı döneminin (Kurucu Dönemi ve AK Parti Dönemi) ulusal (kolektif) kimliği oluştururken kolektif belleği nasıl yapılandırdıklarının karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konulmasıdır. Bu bağlamda her iki dönemin kolektif bellek unsurlarını; kolektif bellek kişileri, kolektif bellek olayları ve kolektif bellek taşıyıcıları bağlamında ortaya çıkarmak; bu iki dönem arasındaki benzerlik ve/veya farklılıkları tespit etmek ve böylece "Yeni Türkiye" söylemini betimlemek amaçlanmaktadır.

2. ARAŞTIRMA SORULARI VE VARSAYIMLAR

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde "Yeni Türkiye" söylemiyle kolektif bellekte yer edinmiş iki farklı ve önemli dönemle ilgili kıyaslamayı içeren mevcut bir araştırma olmamasından hareketle alanyazına katkı sağlamak amacıyla yapılan bu araştırma ile şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Dönemi ve AK Parti Dönemi'yle özdeşlemiş önemli kişiler (kolektif bellek kişileri) kimlerdir, bu kişilerin ön plana çıkan

özellikleri nedir? Bu iki dönemde yer alan kolektif bellek kişileri arasındaki benzerlik ve/veya farklılıklar nelerdir?

2. Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Dönemi ve AK Parti Dönemi'nin önemli olayları (kolektif bellek olayları) nelerdir? Bu iki dönemde yer alan kolektif bellek olayları arasında benzerlik ve/veya farklılıklar nelerdir?
3. Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Dönemi ve AK Parti Dönemi'nde dönemin ideolojisini yansıtan, özel anlam ifade eden mekanlar, anıtlar, kutlanan ve anılan özel günler (kolektif bellek taşıyıcıları) nelerdir? Bu iki dönemde yer alan kolektif bellek taşıyıcıları arasındaki benzerlik ve/veya farklılıklar nelerdir?

Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Dönemi ve AK Parti Dönemi'nin kolektif bellek analizine ilişkin şu varsayımlar ileri sürülmüştür:

1. Araştırmaya konu olan her iki dönem de lider bir kişilik etrafında şekillenmiştir. Çalışmaya konu olan liderler birbirlerinden çok farklı bireysel niteliklere ve toplumsal yaklaşımlara sahiptir. Liderler ilgili dönemlerde ciddi toplumsal değişimler hedeflemişler ve bu hedeflere ulaşılması amacıyla devlet sistemi ve toplumsal hayata doğrudan ya da dolaylı müdahalelerde bulunmuşlardır. Liderler toplumun belleğinde kolektif bellek kişileri olarak yer almanın yanı sıra kolektif belleğin inşası amacıyla gayret sarf etmişlerdir.
2. Türkiye Cumhuriyeti kuruluş dönemi, toplumsal değişim ve gelişmelerin dünya tarihinde örneği görülmemiş bir hız ve karakterle hayata geçirildiği bir dönemdir. Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi ise, kurucu dönemin politikalarına karşı ciddi farklılaşma ve zıtlıklar içermektedir.
3. Her iki dönemde de boyutları ve nitelikleri birbirlerinden farklı olmak kaydıyla geçmişten farklılaşma ve geçmişi dönüştürme politikaları yürütülmüştür.
4. Her iki dönemde de ideolojik bağlamda mekansal, anıtsal ve kutlama ritüelleri üzerinden yeni hatırlama ve unutma süreçleri oluşturulmuştur.
5. Bu iki dönemin politikaları, ardışık olma bağlamında aynı varsayılabilecek topluma, farklı tarihi kökler, kimlikler ve görevler öngörmekle birlikte yenilik temelinde birbirlerinden farklılık göstermektedir.

3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLARI

Araştırma, tarihsel anlatı içerisinde Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Dönemi ve AK Parti Dönemi'ni kapsamaktadır.

Araştırma konu, zaman ve bilgi kaynağı açısından sınırlandırılmıştır. Araştırmanın konusunu, Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Dönemi ve AK Parti Dönemi'nin ulusal kimlik inşasında kolektif belleği yapılandırma biçimleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırma her iki döneme ait derinlemesine bir tarih analizinden ziyade kolektif bellek kavramı doğrultusunda ön plana çıkan unsurlarla ve temalarla sınırlandırılmıştır.

Çalışmada her iki dönem için zaman sınırı da belirlenmiştir. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti Kurucu Dönemi, Cumhuriyet'in ilanı ve Atatürk'ün ölüm yılı arası dönem olan 1923-1938 yıllarını; AK Parti dönemi ise, iktidara geldikleri dönemden son seçim dönemi olan Kasım 2002-Kasım 2015 yıllarını kapsamaktadır.

Araştırmanın bilgi kaynağı ise, her iki döneme ait tarihsel kaynaklar, kitaplar, akademik araştırmalar dışında Atatürk'ün yazdığı eserler ve söylemleri, CHP resmi internet sayfası (www.chp.org.tr), AK Parti parti programı; AK Parti seçim beyannameleri; AK Parti hükümet programları; AK Parti resmi internet sitesi (www.akparti.org); partinin yürüttüğü 2009 Siyaset Akademisi ders notları; partinin önde gelenleri tarafından yazılmış kitaplar ve partiye yakın isimler tarafından yazılmış, doğrudan AK Parti üyelerini ve onların icraatlarını konu alan kitaplar, Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemleri ve kolektif bellek temalarıyla alakalı gazetelerde yer alan haber örnekleriyle sınırlandırılmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

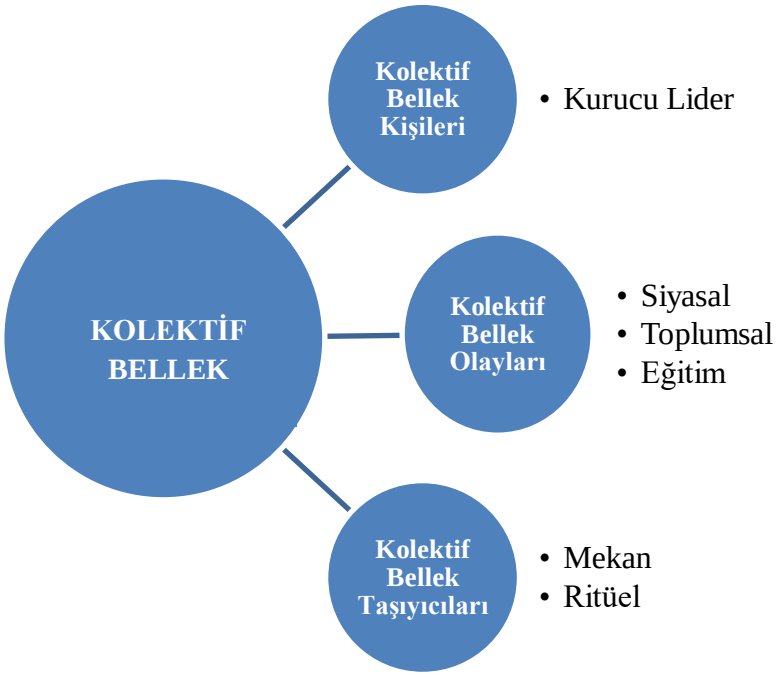
Araştırma kapsamında kullanılan yöntem; temel alınan araştırma modeli ile veri toplama ve analiz yöntemi başlıkları altında açıklanmaktadır.

4.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada betimleyici araştırma tasarımı temel alınmıştır. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti'nin iki farklı döneminin (Kurucu Dönemi ve AK Parti Dönemi) ulusal (kolektif) kimliği oluştururken kolektif belleği yapılandırma biçimlerini karşılaştırmalı bir şekilde ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

İlgili literatür ışığında ve araştırmanın amaçları doğrultusunda iki farklı dönemin- iktidarın ulusal kimlik inşasında kullandığı kolektif bellek unsurları Tezcan ve Bilgin'in (2013) "Örgütsel Kimliğin İfadesi Olarak Kolektif Bellek" adlı çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Bu bağlamda oluşturulan araştırma modeli (Şekil 1) aşağıda görülmektedir.

Şekil 1: İktidarın Ulusal Kimlik İnşasında Kolektif Bellek Modeli

Modelde yer alan kolektif bellek unsurlarının betimlenmesinde tematik kategorileştirme kullanılmıştır. Kullanılan temaların belirlenmesinde ise, alanyazında dönemlerle ilgili farklı ve çeşitli dokümanlardan yararlanılarak genel bir kategorileştirme yapılmıştır.

Kolektif bellek kişileriyle ilgili kullanılan kategori şu şekildedir;

- *Kurucu Lider:* Kendi döneminin tarihsel anlatısı içerisinde ön plana çıkan, iktidarla özdeşleşmiş, toplumun belleğinde yer edinmiş, döneminin ya da olayların baş aktörüdür.

Kolektif Bellek kişilerinin hangi özellikleri veya kimlik tanımları üzerinden analiz edileceği konusunda ise alt kategoriler belirlenmiştir. Buna göre;

- *Fiziksel Kimlik:* Görüntü (boy, saç, kilo, yüz şekli vb), yaş, giyim, duruş
- *Bireysel Kimlik:* Bilişsel özellikler (zeki, planlı, gelecek öngörüsüne sahip), duyuşsal özellikler (mutlu, nazik, dostça, olgun, saygılı, yardımsever, güvenilir, yetenekli, özgüvenli, dürüst)
- *Ahlaki/Etik Kimlik:* Dine saygı, toplumsal değer ve ilkelere saygı (demokrasi, kadın hakları, insan hakları, eşitlik), insan sevgisi, hayvan sevgisi, doğa sevgisi vb.
- *Sosyal Kimlik:* Liderlik ve iletişim gibi sosyal beceriler
- *İdeolojik Kimlik:* Kişinin hayata bakış açısı, düşünce ve davranışlarını şekillendiren temel görüşleri

Kolektif bellek olayları tarihsel dönem içerisinde toplumun belleğinde iz bırakan ve genel olarak o toplumu farklı alanlarda etkileyen olayları içermektedir. Bu olaylarla ilgili kullanılan kategoriler şunlar;

- *Siyasal Olaylar:* Rejimin oluşturulması, iyileştirilmesi ya da değiştirilmesi yönünde gerçekleşen/gerçekleştirilen durum ve olaylardır.
- *Toplumsal Olaylar:* Toplumun tamamını ya da önemli bir kısmını etkileyen, dönemin anlatısı içerisinde iktidarla birlikte toplumun belleğinde yer edinmiş olaylardır.
- *Eğitimle İlgili Olaylar:* İktidarın eğitim alanıyla ilgili uygulamaya koyduğu toplumun belleğinde yer edinmiş önemli politikalar ve/veya hizmetlerdir.

Kolektif bellek taşıyıcıları ise, iktidarın ideolojisini yansıtan ve ulus kimlik inşa sürecine hizmet eden unsurlardan oluşmaktadır. Bu unsurlarla ilgili kullanılan kategoriler şunlar;

- *Mekan:* İktidarın ideolojisini temsil eden ortak bellek mekanıdır.
- *Ritüel:* İktidarın ideolojisi ile özdeşleşmiş ve iktidar tarafından kullanılan/ortaya çıkarılan kutlama, anma, özel ve önemli günler ve/veya törenlerdir.

4.2. Veri Toplama ve Analiz Yöntemi

Araştırmada veri toplama aracı olarak, dolaylı gözlem yönetimi kullanılmıştır. Özellikle betimleyici araştırma türlerinde kullanılan bu yöntemde araştırma ile ilgili veriler, doğrudan gözlemlenecek birey ve objeden alınması yerine konu ile ilgili yazımlanmış her türlü kaynağın taranması ile elde edilmektedir (Aziz, 2010: s.73).

Araştırmanın konusu gereği, kapsam ve sınırlarda da belirtildiği üzere her iki döneme ait tarihsel kaynaklar, kitaplar, akademik araştırmalar dışında Atatürk'ün yazdığı eserler ve söylemleri, CHP resmi internet sayfası (www.chp.org.tr), AK Parti parti programı; AK Parti seçim beyannameleri; AK Parti hükümet programları; AK Parti resmi internet sitesi (www.akparti.org); partinin yürüttüğü 2009 Siyaset Akademisi ders notları; partinin önde gelenleri tarafından yazılmış kitaplar ve partiye yakın isimler tarafından yazılmış, doğrudan AK Parti üyelerini ve onların icraatlarını konu alan kitaplar, Recep Tayyip Erdoğan'ın söylemleri ve gazete haber örnekleri taranmıştır.

Kaynak taraması sonucunda elde edilen veriler, kolektif bellek olgusuyla alakalı olarak sınırlandırılmış ve sadece kaynaklarda sıklıkla geçen, toplumun belleğinde (kolektif bellekte) yer edindiği düşünülen ve her iki dönemde de karşılığını bulan, iktidarın ideolojisiyle özdeşleşen önemli kişi, olay veya durumlar araştırma nesnesi olarak belirlenmiştir. Araştırma nesneleriyle ilgili oluşturulan tablo (Tablo 1) aşağıda görülmektedir.

Tablo 1: Kolektif Bellek Analizi Araştırma Nesneleri

Kolektif Bellek Unsurları		Kurucu Dönem	AK Parti Dönemi
Kolektif Bellek Kişileri	Kurucu Lider	Mustafa Kemal Atatürk	Recep Tayyip Erdoğan
Kolektif Bellek Olayları	Siyasal	• Yeni Anayasanın Kabulü- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu • 1928 Anayasa Değişikliği • Laiklik Prensibinin Anayasa'da Yer Alışı	• Anayasa- Laiklik- Rejim Değişikliği tartışmaları
	Toplumsal	• Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Kapatılması • Şapka ve Kıyafet Kanunları •	• Yeni Vakıflar Kanunu (2008) • Kamuda Türban/Başörtüsü serbestliği •
	Eğitim	• Tevhid-i Tedrisat Kanunu • Medreselerin Kapatılması • Üniversite Reformu	• 4+4+4 Eğitim Kanunu • İmam Hatip Liseleri • Üniversite Reformu
Kolektif Bellek Taşıyıcıları	Mekan	• Çankaya Köşkü	• Beştepe Sarayı (Ak Saray)
	Ritüel	• 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı • 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı • 30 Ağustos Zafer Bayramı • 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı	• Kutlu Doğum Haftası • İstanbul'un Fethi Kutlamaları • İstiklal Marşının Kabul Edildiği Günü ve Mehmet Akif Ersoy'u Anma Günü

Araştırma nesneleri, kaynak taraması esnasında elde edilen yazılı metinler ve haber örnekleri üzerinden analiz edilmektedir. Elde edilen verilerin analizinde ise, argümantatif araştırma ve eleştirel söylem analizi yöntemleri kullanılmaktadır.

Argümantatif araştırma yöntemi, genel olarak bir fikrin, hipotezin veya bir düşüncenin doğrulama ya da yanlışlama amacıyla argümanlar kullanılarak açıklanmasıdır. "Argüman, bir tezin nedenselleştirilmesi ya da falsifize edilmesi için ortaya konulan ifadeler ya da ifadeler dizisi ve sonuçlarıdır. Argümanların birbirleriyle bağlantılı olarak ortaya konulması argümantasyon olarak ifade edilmektedir" (Alver, 2011: s.416).

Argümantasyonun tümdengelim, tümevarım ve paralojizm gibi türleri olmakla birlikte çalışma kapsamında tümevarımcı argümantasyon yöntemi izlenmektedir.

Tümevarım, özel verilerden daha genel önermelere varmayı ifade etmektedir. "Tümevarım argümanlarında; ortaya konulan tez, karşı tezin yanlışlanmasıyla güçlendirilmeye çalışılmaktadır"(Alver, 2011: s.417).

Eleştirel söylem analizi, söylemsel pratikler, olaylar ve metinler ile daha geniş toplumsal ve kültürel yapılar, ilişkiler ve süreçler arasındaki açık ya da örtük nedensellik ve belirlenme ilişkilerini sistematik olarak araştırmaktadır. Bu tür pratiklerin, olayların ve metinlerin nasıl ortaya çıktığını, iktidar ilişkileri ile iktidar mücadeleleri tarafından ideolojik olarak nasıl şekillendiğini; söylem ve toplum arasındaki iktidar ilişkilerinin bizatihi kendisinin iktidar ve hegemonyayı koruyan bir faktör olarak nasıl işlediğini ortaya koymaktadır (Fairclough, 1993: s.135). Eleştirel söylem analizi, iktidar ilişkilerini ve söylemin hangi koşullar altında kimler tarafından, nasıl ve ne amaçla üretilip sürdürüldüğünü odak noktası haline getirmektedir. Bu niteliğiyle, diğer söylem analizi yöntemlerinden farklılaşmaktadır.

Araştırmada Van Dijk'ın eleştirel söylem analizi modeli kullanılmaktadır. Bu model, "makro yapı" ve "mikro yapı" olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Makro yapı bölümü, "tematik analiz" ve "şematik analiz" başlıkları altında incelenmektedir. Özellikle haber metinlerinin analizinde kullanılan bu yapıda tematik analiz ile haber başlıkları, alt başlıklar, haber girişi, spotlar ve fotoğraflar üzerinden haberin anlamı çıkartılmaktadır. Şematik analiz ise, durum ve yorum aşamalarından oluşmaktadır. Durum aşamasında, hikayenin örgüsü, durum hakkında bilginin tamam olup olmadığı, ana olayın işleniş biçimi ile sonuçlar, ardalan ve bağlam bilgisi incelenmekte, yorum aşamasında ise genel bir değerlendirme yapılmaktadır (Özer, 2015: s.245-246).

Mikro Yapı analizinde, sentaktik analiz, bölgesel uyum, sözcük seçimleri ile retorik analiz yapılmaktadır. Sentaktik analizde, cümlelerin kullanım yapılarına (aktif-pasif, basit-karmaşık) bakılmaktadır. Bölgesel uyumda, ardarda gelen cümlelerin ve cümlenin bölümlerinin birbirleriyle olan ilişkilerine bakılmaktadır. Nedensel ilişkide cümle içinde nedensel bağlar aranmakta; işlevsel ilişkide genel ifadeli bir cümlenin açılımının bir sonraki cümlede yer alıp almadığı kontrol edilmektedir. Burada; uygun anlatım, özetleme, zıtlık ve örnekleme yapılıp

yapılmadığına bakılmaktadır. Ayrıca ideolojik bulgulara da rastlanabilmektedir. Kavramsal/referansal ilişkide ise, bir cümlede yer alan bir kavramla sonraki cümle arasındaki "kayıp bağlar"ın kurulup kurulmadığına bakılmaktadır. Burada da ideolojik bulgulara rastlanabilinmektedir. Sözcük seçimleri ise, ideolojik yapılanma açısından önem taşımaktadır. Çünkü aynı olay ya da durum farklı ideolojilere sahip farklı aktörler tarafından farklı sözcüklerle ifade edilebilmektedir. Sözcük seçimlerindeki farklılık yoluyla, sosyal katılımcılar ve sosyal aktörler hakkındaki temel inançlar veya ideolojiler ortaya konulabilmektedir. Son olarak haberin ya da söylemin retoriğinde ise, ikna edici ve inandırıcı verilere bakılmaktadır. Haberin/söylemin ikna edici ve inandırıcı olması için görgü tanıklıklarından alıntılar yapılır, ikna edici fotoğraflar ve bilgiler kullanılmaktadır (van Dijk, 1993).

5. ELDE EDİLEN BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen bulgular; argümantatif araştırma ve eleştirel söylem analizi yöntemlerinden yararlanılarak analiz edilen kolektif bellek kişileri, kolektif bellek olayları ve kolektif bellek taşıyıcılarına ilişkin bulguları içermektedir.

5.1. Kolektif Bellek Kişilerinin Analizi

Kolektif bellek kişileri, dönemin tarihsel anlatısı içerisinde ön plana çıkan, iktidarla özdeşleşmiş, toplumun belleğinde yer edinmiş, döneminin ya da olayların baş aktörü olan "kurucu lider"den oluşmaktadır.

Kolektif bellek kişilerinin analizinde argümantatif araştırma yönteminden yararlanılmış, bu bağlamda bu kişilerle ilgili yazımlanmış kaynaklar incelenerek fiziksel, bireysel, ahlaki/etik, sosyal ve ideolojik kimlik kategorileri doğrultusunda analizler gerçekleştirilmiştir.

5.1.1. Kurucu Lider Analizi

Kendi tarihsel döneminde olayların baş aktörü olan ve iktidarla özdeşleştirilen kurucu liderler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk Cumhurbaşkanı Mustafa

Kemal Atatürk ile AK Parti'nin kurucu lideri ve halkın oylarıyla seçilen ilk Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'dır. Analiz kapsamında öncelikle her iki liderin kısa biyografisine yer verilmiş, ardından yukarıda belirtilen kimlik kategorileri doğrultusunda analizler gerçekleştirilmiştir.

5.1.1.1. Mustafa Kemal Atatürk

Mustafa Kemal, 1881 yılında, Osmanlı İmparatorluğu'nun illerinden biri olan Selanik'te doğmuştur. Babası Ali Rıza Efendi, annesi Zübeyde Hanım'dır. Babasını küçük yaşta kaybettikten sonra ilkokulu Selanik'te Şemsi Efendi Mektebi'nde okumuş, ardından Selanik Askerî Rüştiyesi ve Manastır Askeri İdadisi'nde öğrenimini sürdürmüştür. 1899'da girdiği İstanbul Harbiye Mektebi'ni 1902 yılında piyade teğmeni rütbesiyle bitirerek Harp Akademisi'ne gitmiş, 1905'te kurmay yüzbaşı olarak buradan mezun olmuştur. 1905 yılında Şam'da 5. Ordu'da, 1907'de Makedonya'daki 3. Ordu'da görevlendirilmiştir. Manastır ve Selanik'te görevli iken 1909'da İstanbul'daki (31 Mart Vak'ası) ayaklanmayı bastıran Hareket Ordusu'nda görev yapmış, Arnavutluk isyanını bastırma harekâtına katılmış, 1911'de İtalya'nın Trablusgarp'a asker çıkarması üzerine Tobruk'a gönderilerek burada Türk Kuvvetlerini başarı ile yönettikten sonra binbaşı rütbesiyle 1912–1913 yıllarında Balkan Savaşı'na katılmış; Edirne'yi Bulgaristan'dan geri alan kolorduda görev yapmıştır. 1913–1915 yıllarında Sofya'da ataşe olarak bulunmuş, ardından Birinci Dünya Savaşı'nda, 19. Tümen Komutanı olarak Çanakkale Savaşı'na katılmış ve Gelibolu'da düşman saldırılarını başarı ile durdurarak "Anafartalar Kahramanı" olarak ün kazanmıştır. 1916 yılında Doğu Cephesi'ne Kolordu Komutanı olarak atanmış, Rus saldırılarını durdurarak Bingöl ve Muş'u düşmandan geri almış ve generalliğe yükseltilmiştir. 1917'de Filistin ve Suriye'de görevli 7. Ordu Komutanlığı'na atanmış, aynı yıl Veliaht Vahdettin ile Almanya'ya giderek Alman Genel Karargâhı ve Alman savaş cephelerinde incelemeler yapmıştır. 1918'de yeniden görevlendirildiği Suriye cephesinde 7. Ordu Komutanı iken, Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra İstanbul'a gelmiştir. Ülkeyi düşman işgalinden kurtarmak amacını gizli tutarak, Ordu Müfettişliği görevi ile İstanbul'dan ayrılmış, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmıştır. 22 Haziran 1919'da Amasya Genelgesi'ni yayımlamıştır. Türk milletine, "Vatanın

bütünlüğünün ve milletin bağımsızlığının tehlikede olduğunu, azim ve kararlılıkla vatanın kurtarılması için Sivas'ta bir kongre toplanacağını" bildirmiştir. Ayrıca Osmanlı Hükûmeti'nin verdiği görevden ve askerlikten istifa ederek 23 Temmuz 1919'da Erzurum'da, 4 Eylül 1919'da Sivas'ta toplanan kongrelerin başkanlığını yapmıştır. Bu kongrelerde, "Düşman işgaline karşı milletin vatanı savunacağı, bu amaçla geçici bir hükûmetin kurulacağı ve bir millî meclisin toplanacağı, manda ve himayenin kabul edilmeyeceği" kararları alınmış ve açıklanmıştır. Bu açıklamaların ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi, onun çabalarıyla 23 Nisan 1920'de Ankara'da tarihî görevine başlamıştır. Bu görevde Mustafa Kemal, Meclis ve Hükümet Başkanı seçilmiş, Osmanlı Hükümeti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Sevr Antlaşması'nı Türk milletinin kabul etmediğini dünyaya duyurmuştur. İtilaf Devletleri'nin yardımıyla İzmir'i işgal eden Yunan Kuvvetlerinin ilerlemesi 1921'de Birinci ve İkinci İnönü savaşlarıyla durdurulmuş, 23 Ağustos 1921'de yeniden saldıran Yunan Ordusu Başkomutan Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği Sakarya Meydan Savaşı'nda bozguna uğratılmıştır. Bu zafer nedeniyle Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Mustafa Kemal'e 'Mareşal' rütbesi ve 'Gazi' unvanı verilmiştir. Türk Ordusu, vatanı düşman işgalinden kurtarmak için 26 Ağustos 1922'de karşı saldırıya başlamış, Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği Başkomutan Meydan Savaşı'nda (30 Ağustos 1922) Türk Ordusu Yunan Ordusu'nun büyük kısmını yok etmiştir. Bozguna uğrayarak kaçan düşman kuvvetlerini izleyen Türk Ordusu 9 Eylül 1922'de İzmir'e girerek, İzmir'i tamamen düşman işgalinden kurtarmıştır. 11 Ekim 1922'de Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalanmış ve İtilaf Devletleri işgal ettikleri Türk topraklarından çekilmiştir. Kurtuluş Savaşı'nın ardından TBMM tarafından 29 Ekim 1923 günü Cumhuriyet ilan edilirken, Mustafa Kemal de Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 1938'deki ölümüne dek arka arkaya 4 kez cumhurbaşkanı seçilen Atatürk, bu görevi en uzun süre yürüten cumhurbaşkanı olmuştur. 24.11.1934 günlü, 2587 sayılı kanunla Mustafa Kemal'e Atatürk soyadı verilmiş ve bu soyadının başkaları tarafından kullanılması yasaklanmıştır. Atatürk, yalnızca Türk milletinin Kurtuluş Savaşı'nı başarı ile yöneten bir komutan değil, aynı zamanda gerçekleştirdiği devrimler ile de dâhi bir devlet adamı olarak 57 yıl süren yaşamının büyük kısmında, milletinin ve vatanının bağımsızlığı ve mutluluğu için yılmadan çalışmış ve girdiği her mücadeleden zaferle çıkmıştır. Türkiye

Cumhuriyeti'nin kurucusu, cesur ve unutulmaz önderi Mustafa Kemal Atatürk, 10 Kasım 1938'de aramızdan ayrılmıştır (www.tccb.gov.tr).

Fiziksel Kimlik

Mustafa Kemal Atatürk'ün fiziksel özelliklerine ilişkin değerlendirmelerde kendisini yakından tanımış ve birlikte çalışma imkanına erişmiş kişilerin yazılı esirlerinden yararlanılmıştır. Bu bağlamda Atatürk'ün çalışma arkadaşlarından biri olan, Atatürk'ün özel kalem müdürlüğü, genel sekreter vekilliği ve genel sekreter görevlerinde bulunmuş olan Hasan Rıza Soyak (1888-1970)'ın "Doğumundan Cumhuriyetin İlanına Kadar Fotoğraflarla Atatürk ve Atatürk'ün Hususiyetleri" (1964) adlı eserinden yararlanılmıştır. Soyak'ın aktardığına göre (1964: s.3) Atatürk'ün fiziksel özellikleri şu şekildedir: *"Saçlar altın sarısı… Yüz güneşten hafif yanmış koyu pembe… Alın, dikkati çekecek kadar açık ve kırışık… Kaşlar, gür ve şahlanmış gibi alna doğru kalkık… Gözler, iri, gök mavisi renginde ve çelik parıltılarla dolu… Elmacık kemikleri biraz çıkık… Burun, kusursuz, fakat kanatları dolgun olduğundan biraz daha büyük görünmekte… Dudaklar, ince. Üst dudak altındakinden daha enli... Çene, azim ve kuvvet ifade eden yapıda geniş. Omuzlar da öyle: Geniş ve yuvarlak… Göğüs kabarık… Pazılar dolgun adaleli; fakat ellerle parmaklar ince ve uzun... Karınsız… Bacaklar düzgün, ayaklar da eller gibi ince... Boyu 1.74'tü, fakat vücudundaki tenasüp itibariyle daha uzun görünürdü. Kilosu 74-76 arasında değişirdi... Atletik vücutlu, zarif endamlı, keskin ve derin bakışlı, ciddî tavırlı. Hareketli, canlı ve çalâk, her hâliyle alımlı bir erkek güzeli…"*

Soyak'ın da belirttiği gibi her haliyle alımlı bir erkek güzeli olan Atatürk, şık giyimiyle de bu etkileyici özelliklerini tamamlamaktadır. Asker ve siyaset adamı olan, Atatürk'ün güvendiği ekibin içinde yer alan, vefatına kadar Ata'nın yanından ayrılmayan Kılıç Ali'nin hatıralarından aktardığına göre (1955: s.100), *"Atatürk, aydın, düşünceye saygılı, nezih bir aile ortamında yetişmiş tam bir Osmanlı beyefendisidir. Atatürk'ü seçkin bir Osmanlı beyefendisi yapan özelliklerinden birisi giyimine gösterdiği özen ve bu konudaki derin zevkidir. Atatürk, gayet temiz giyinen, giydiğini kendisine yakıştıran; şık, kuvvetli, zinde bir insandı. Yaz günleri daima,*

ince gri pantolon üzerine kısa kollu ipek veya keten gömlek giyerdi. Bu kıyafetinin altına da çorapsız sandalet giyerdi".

Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve birçok yeniliklerin gerçekleştirilmesinde öncü kimlik olduğunu, oldukça zor şartlar altında yaptığı bu kadar çok işin yanı sıra giyim tarzı ile de dikkat çeken, şıklığıyla dünya çapında hayranlık uyandırmış önemli bir lider olduğunu ifade eden Erdirençelebi (2011) yaptığı araştırmada Atatürk'ün sadece tören ve davetlerde değil günlük yaşamında da şıklığından ödün vermediğini belirtmektedir. Erdirençelebi'ye göre Atatürk'ün yenilikçi yapısı giyim tarzına da yansımıştır ve giyiminde her zaman detaycı olmuştur. Giydiği her giysisi ayakkabısından şapkasına, kol düğmesinden bastonuna kadar bir bütünlük sergilemiştir. Nebil Özgentürk'ün "Gazinin Son Tanıkları Anlatıyor; O Daima Şıktı" (2010) adlı eserinde de Atatürk'ün giyim zevki ve kıyafet tercihlerinden bahsedilmekte, bu yönüyle de dünya liderlerinin örnek aldığı bir lider olarak betimlenmektedir.

Bireysel Kimlik

Cumhuriyet tarihi boyunca Mustafa Kemal Atatürk'le ilgili pek çok eser kaleme alınmış, çok sayıda konferans, seminer ve söyleşi düzenlenmiş, birçok yorum ve değerlendirme yapılmıştır. Yapılan çalışmalarda büyük bir komutan ve devlet adamının dışında Atatürk'ü betimleyen vasıflara bakıldığında üstün zekası, planlı olması, çalışkan olması, azimli olması, gelecek öngörüsüne sahip olması, cesaretli olması, yüksek ikna yeteneği, özgüveni, dürüstlüğü, kibarlığı, mütevazı olması, saygılı olması, hoşgörülü olması gibi özelliklerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Atatürk'ün üstün zekası ve dehası, O'nun en önemli özelliklerinin başında gelmektedir. Deha, dahinin yeteneğine verilen addır. Dahi ise, farklı şekillerde tanımlanmakla birlikte, yüksek zihin performansı gösteren, herkesten önce anlayan, gören, kavrayan, sezen, duyan ve duygulanan, olağanüstü yeteneklerle doğmuş, herkesin takdir ettiği, toplumda iz bırakan eserler ortaya çıkaran kişidir. Eroğlu'na (1984) göre deha; "dikkat, hafıza, muhakeme, muhayyile ve irade gibi psikolojik melekelerin terkibî bir üstünlüğüdür". Fethi'ye göre (1943), *"Atatürk'te dikkat,*

heyecan, muhakeme, istiklâl, idrak ve irade melekeleri harikulâde bir kıymette ve hususiyettedir."

Atatürk dahi kişilik özelliği ile olağanüstü seziş, kavrayış ve duyuşa sahip, olası/medyana gelebilecek konu, sorun ya da olayları çok önceden tahmin edip onlar üzerinde detaylı düşünen, gereken tedbirleri alan, strateji ve amaçlarını doğru bir şekilde belirleyen bir liderdir. Eroğlu'na göre (1984), Mustafa Kemal Atatürk'ün kişisel üstünlüğü, dehası ve sahip olduğu engin kültür hazinesi ve ideali, tarihi olaylar dışında O'nun Milli Mücadelenin şefi ve lideri olmasının sebebini oluşturmaktadır. Atatürk'ün bu üstün özellikleri en çok Türk milletine olan inanç ve güveninde kendini göstermektedir. Atatürk'ün Türk Milletine inancı ve güveni, Türk Milletinin büyüklüğü ve yüceliğini sezip kavramış olmasından gelmektedir. Atatürk Türk Milletinin engin tarih hazinesine bakarak Türk Milletine inanç ve güven duymanın gereğini anlamış, Millî Mücadelede bu inançla sonuca ulaşmıştır. Baltacıoğlu'na göre (1973), *"Atatürk'ün en büyük eseri Türk Milletinin yaşama iradesine inanmasıdır. Türk Milletinin en büyük eseri de Atatürk'ün büyük adam olduğuna inanmasıdır. Eğer Atatürk'te bu inanç olmasaydı, ne Atatürk, Atatürk olabilirdi, ne de Türk Milleti öz varlığına kavuşabilirdi."*

Atatürk'ün sezgi ve kavrayış yeteneğinin yanında ileri görüşlülüğü de üstün kişilik özelliklerinden biridir. Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu olumsuz durumu doğru tespit edip, bu olumsuzluktan Türk Milletini kurtarmak için çözümler geliştirmiş ve bunu uygulamış bir liderdir. Kaplan (1981) da, Atatürk'ün dehasını bu yönüne yani her şeyden önce durum tespiti yapması ve bu durumu isabetli bir şekilde yorumlamasına bağlamaktadır. Kaplan'a göre, *"Atatürk'ün dehası güçlü ve değerli fikirler içermektedir. Atatürk önce, Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu en doğru şekilde tespit etmiş ve sonra onu en doğru şekilde yorumlamıştır. Atatürk, bir kurmay ve bir komutan olarak karar ve hareket için bunu bir prensip haline getirmiş insandır".*

Eroğlu'na göre (1984), Atatürk'teki azim ve irade de oldukça kuvvetlidir. Atatürk bu azim ve iradesiyle her engeli aşacağını, her güçlüğü yeneceğini düşünmüş, bunu da sabır ve tedbir ile başarmıştır. Savaş stratejisi üzerinde önemli

eserler yazmış olan Clausewitz, dünyada bireyler ve milletler için üstün başarının en önemli kaynağını güçlü irade olarak görmektedir. Clausewitz'e göre *(akt. Abadan, 1964: s.3) "yenilmez iradesiyle bütün hayatı boyunca çok nazik durumlarda güçlükleri hatta çaresizlikleri yenerek milletini selâmete ulaştıran Atatürk, bu yargının gerçekliğini ispat eden nadir komutan ve liderlerin başında gelmektedir."*

Mustafa Kemal'i yakından tanımış, döneminin önemli isimlerinden Alman Generali Liman V. Sanders'a göre ise Mustafa Kemal, *"sevimli, sempatik, mütevazi duruşlu, fakat kararlarında aşırı derecede ısrarlı, dileklerinde sarsılmaz surette sebatlı, görüşlerini açıklamada tereddüde yer bırakmayacak derecede açık*" bir liderdir (akt. Abadan, 1964: s.3). Mustafa Kemal Atatürk'ün sabırlı ve kararlı olmasının yanında dehasının önemli vasıflarından biri de önceden seziş ve ona dayanan ileri görüştür (Baltacıoğlu, 1973). Atatürk, ileri görüşü ile Türk Milletinin yaşama kabiliyetini sezmiş ve onun sesini dünyaya duyurmuştur. Dönemin Fransa Başkanı E. Herriot, Mustafa Kemal Atatürk ile ilgili "*Onda, hayran olduğum iki harikulâde vasıf vardır ki biri alev gibi parlayan vatan sevgisi, diğeri eserine mutlak bir mantık ve vahdet manzarası veren nefse hâkimiyettir*" (Akt. Uğurlu, 2003) diyerek Atatürk'ün üstün kişiliğini vatan sevgisi ve iradeyle betimlemiştir.

Karal'ın Atatürk'ten Düşünceler (2003) adlı eserinde yer verdiği Atatürk'ün demeçlerine bakıldığında O'nun kişilik özelliklerini oluşturan vasıflar görülebilmektedir. Atatürk, *"Biz ilhamlarımızı gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz. Bizim yolumuzu çizen; içinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk Milleti ve bir de milletler tarihinin bin bir facia ve ıstırap kaydeden yapraklarından çıkardığımız sonuçlardır... Bizim akıl, mantık, zekâ ile hareket etmek şiarımızdır"* demektedir ve bu söylemleri hayalperest ya da ilahi bir lider değil, gerçekçi bir lider olduğunu vurgulamaktadır.

Eroğlu'na (1984) göre, Atatürk'ün üstün kişilik özelliklerinden bir diğeri de inanma kuvveti ve ikna yeteneğidir. Atatürk, Türk Milletinin gücüne ve bağımsızlık aşkına inanmış, bu doğrultuda kazanılan her türlü zaferin milletin eseri olduğunu söylemiştir. Gerçekleştirdiği bütün çalışmalarda milletin eğilimlerini göz önünde

tutmuş, milletin desteğini önemsemiş, güçlü kişiliği ve gerçeği sezişe dayanan ikna kuvvetiyle kitleleri yönlendiren bir lider olduğunu göstermiştir.

Atatürk'ün bu üstün özellikleri dönemin birçok dünya lideri, komutanı, düşünürü tarafından da dile getirilmiştir. General Ali Fuat Erden (Akt. Eroğlu, 1984), Atatürk'le ilgili olarak *"Önce askerî dehâ. Dehâ fıtrîdir. Serdar'ı vasıflandıran fikir kabiliyetleri fıtrıdir. Lâkin dehâ bu ilâhî kıvılcım, büyük işler yapabilmek için fikir terbiyesine muhtaçtır. Serdar, fıtrat tarafından başlanan, sây ve terbiye ile geliştirilen, tecrübe ile ikmal edilen ve taçlandırılan canlı bir anıttır"* diyerek Atatürk'ün çok yönlü bir deha örneği olduğunu söylemektedir. Benzer şekilde Albert Sarraut da, Atatürk'ü çok yönlü bir deha olarak tanımlamaktadır. Sarraut'a göre *"Atatürk'te en mühim nokta, yenilmez bir muharip, büyük bir sevkulceyşçi olduktan başka en büyük dehalarda bile bulunmayan vasıfları nefsinde toplayan en mahir bir devlet adamı ve birinci sınıf bir ıslahatçı olmasıdır. O Türk milletinde pek derin bulunan millî his gibi kuvvetli bir manivelayı istediği gibi kullanmıştır"* (Akt. Eroğlu, 1984).

Bütün bu açıklamalar doğrultusunda Atatürk'ün bireysel kimliğinin, O'nu Atatürk yapan dehası, ileri görüşlülüğü, inancı, kararlılığı, ikna yeteneği, özgüveni, saygınlığı, nazikliği gibi üstün vasıflarından oluştuğunu söyleyebilmekteyiz.

Ahlaki/Etik Kimlik

Ahlaki/Etik kimlik, bireyin dine saygısı, demokrasi, insan hakları, eşitlik ve özgürlük gibi toplumsal değer ve ilkelere saygısı, insan sevgisi, hayvan sevgisi ve doğa sevgisi gibi değerlerden oluşmaktadır. Büyük bir lider olan Atatürk'le ilgili alanyazındaki kaynaklara bakıldığında bütün bu ahlaki kimlik bileşenlerini taşıdığı görülmektedir.

Atatürk'ün dine saygısı, öncelikle laiklik ilkesi ile açıklanabilmektedir. Laiklik; devlet düzeninin ve hukuk kurallarının dine değil, akla ve bilime dayandırılmasıdır. Atatürk'ün laiklik ilkesine önem vermesi ve bu doğrultuda devlet yönetiminde çeşitli düzenlemeler yapması, dine olan saygısından ileri gelmektedir. Böylece dinin

sömürülmesi, yanlış amaçlarla kullanılması engellenerek, devlet yönetimin akla ve bilime dayalı olması, diğer taraftan da dinin özgürce yaşanması sağlanmıştır. Atatürk'ün dine olan saygısını 7 Şubat 1923 tarihinde, Balıkesir'deki Paşa Camii'nde verdiği hutbede de görebilmekteyiz. Atatürk, burada "*Ey millet, Allah birdir, şanı büyüktür. Allah'ın selameti, sevgisi üzerinize olsun. Peygamberimiz Efendimiz Hazretleri Allah tarafından insanlara dini gerçekleri duyurmaya memur ve elçi seçilmiştir. Bunun temel esası, hepimizce bilinmektedir ki, Yüce Kuran'daki anlamı açık olan ayetlerdir. İnsanlara feyz ruhu vermiş olan dinimiz son dindir. En mükemmel dindir. Çünkü dinimiz akla, mantığa, gerçeğe tamamen uyuyor ve uygun düşüyor"* diyerek İslam'ın yüceliğini açıklamıştır (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1959: s.93). Bu bağlamda Atatürk, Allah'a, Peygambere ve Kuran'a en samimi duygularla inanan ve Türk milletine de dini en güzel, samimi ve doğru bir şekilde yaşamayı tavsiye eden büyük bir lider (Tünay, t.y.) olarak Kur'an-ı Kerim'in daha iyi anlaşılması için Türkçe mealinin hazırlanmasını da sağlamıştır.

Atatürk'ün insan hakları, eşitlik ve özgürlükle temellenen demokrasi anlayışına sahip olduğu da görülmektedir. Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin milli, laik, güçlü ve çağdaş bir devlet olarak kurmayı amaçlamıştır. Bu amacını cumhuriyetçilik, milli egemenlik ve halkçılık ilkeleriyle temellendirmiştir.

Özbudun'a göre (1992) halkçılık, hakimiyetin millete ait olması, kanun önünde eşitlik, hiçbir kişi veya zümreye ayrıcalık tanınmaması, sınıf mücadelesinin reddi ve devletin sosyo-ekonomik hayata müdahalesiyle sosyal gruplar arasındaki denge ve dayanışmanın korunması gibi anlamlar içermektedir ve çoğu zaman siyasal demokrasi ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Atatürk'ün, Medeni Bilgiler kitabındaki demokrasi prensibine göre: *"İrade ve hakimiyet, milletin tümüne aittir ve ait olmalıdır. Demokrasi prensibi, milli hakimiyet şekline dönüşmüştür.. Demokrasi esasına dayanan hükümetlerde hakimiyet, halka, halkın çoğunluğuna aittir. Demokrasi prensibi, hakimiyetin millette olduğunu, başka yerde olmayacağını gerektirir. Bu suretle demokrasi prensibi, siyasi kuvvetin, hakimiyetin kaynağına ve meşrutiyetine temas etmektedir."* Bu bağlamda, halkçılık ilkesiyle Osmanlı Devleti'nde hakim olan kişisel egemenliğe dayalı hükümdarlık yıkılmış, onun yerine

halkın yönetimini esas alan demokrasi esas alınmıştır. Dolayısıyla milli egemenliğin halkçılık ilkesiyle tamamlanması, ona demokratik içeriğini kazandırmıştır.

Atatürk'ün halkçılık ilkesi bir anlamda insan sevgisinin de bir göstergesidir. Bağımsızlık, eşitlik ve özgürlük fikirlerinin hakim olduğu bu yaklaşımda, insan haklarına saygı yani insan sevgisinin de ön planda olduğu görülmektedir. Bunu Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın Atatürk'le ilgili şu değerlendirmelerinde de görebilmekteyiz (Enginsoy, t.y.): *"Olağanüstü bir inkılâpçı olduğunu göz önünde tutarak özellikle, sömürgecilik ve emperyalizme karşı açılan savaşların ilk lideri olduğu inancı ile dünya ulusları arasında karşılıklı anlayışın, sürekli barışın öncülüğünü yapmış olduğunu; bütün yaşamı boyunca, insanlar arasında hiçbir renk, din, ırk ayırımı göstermeyen bir uyum ve iş birliği çağının doğacağına inancını unutmadan; eylemi her zaman barış, uluslar arası anlayış ve insan haklarına saygı yönünde gerçekleşen Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk"*.

Atatürk'ün insan haklarına saygı bilinci yani insan sevgisinin, sadece kendi ulusuna özgü değil, evresel olduğu da görülmektedir. Atatürk dünya üzerindeki bütün ulusların, insanların bağımsızlığına inanmış, her zaman anlayış, uyum ve barış içinde yaşanılması gerektiğini savunmuştur. Atatürk'e göre, dünya milletlerinin saadetine çalışmak, diğer bir yoldan, kendi huzur ve saadetini temine çalışmak demektir. Başka bir deyişle dünya barışına hizmet etmektir. O'na göre *"dünya barışı içinde insanlığın gerçek mutluluğu, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalması ve muvaffak olması ile mümkün olur.."*(Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1959: s.278-279). Atatürk'e göre insanları mutlu edecek yegâne araç ise, onları birbirlerine yaklaştıran, sevdiren, karşılıklı maddî ve manevî ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1959: s. 273).

Atatürk'ün insan sevgisinin en önemli kanıtlarından biri de kadınlara tanıdığı haklardır. Bütün insanların dil, din, ırk, cinsiyet gözetilmeksizin eşit olduğu anlayışına sahip olan Atatürk, bu doğrultuda kadınların da erkekler gibi özgürce yaşamaları için gerekli çalışmaları yapmıştır. Kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanıyan ilk lider olmuş, kadınların sosyal, eğitim, çalışma hakkına kavuşması için büyük bir gayret göstermiştir.

Atatürk'ün insan sevgisinin yanında hayvanları da çok sevdiği yazılı kaynaklardan bilinmektedir. Atatürk'ün hayatına yakından tanıklık etmiş, onun yanında ya da onunla birlikte çalışmış kişilerin kaleme aldıkları anılara bakıldığında Atatürk'ün hayvanlara olan sevgisi görülebilmektedir. Özellikle atlara, köpeklere ve kuşlara özel bir ilgisi olduğu bilinen Atatürk'ün köşkünde ya da çiftliğinde atları köpekleri ve baktığı kuşları olduğu söylenmektedir. Atatürk'ün uzun yıllar yanında çalışmış Cemal Granda'nın anılarından oluşan Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri (2010) adlı çalışmada Atatürk'ün baktığı güvercinleri ve güvercinliğinin olduğunu, onların uçmasını gözlediği ifade edilmektedir. Hatta bir gezisinde kendisine armağan edilen bıldırcınları yemediği, bahçede kafeste saklanmasını istediği belirtilmiştir. Yine aynı kitapta köpeği Fox, atı Sakarya'ya olan sevgisinden ve ilgisinden bahsedilmektedir. Bu bağlamda Atatürk'ün hayvansever bir lider olduğunu söyleyebilmekteyiz.

Sosyal Kimlik

Sosyal kimlik, kişinin liderlik ve iletişim gibi sosyal becerilerini içermektedir. 'Ebedi Şef', 'Cumhuriyet'in banisi', 'kurucusu', 'Ata', 'başbuğ', 'büyük yaratıcı', 'dahi kurtarıcı', 'Aziz Şef', 'Büyük Şef, "Milli Reis' gibi adlandırmalarla anılan Atatürk, sahip olduğu özelliklerle döneminin karizması/lideri olarak yer almaktadır. Karizma, Weber'e göre "liderin kişisel değerine, onun tarihsel, istisnai veya örnek karakterine dayanmaktadır. Karizma, belirsizlik, yönsüzlük içinde kaybolduklarını hisseden insanlara yön bulmalarını sağlayacak bir dış sabit nokta sağlamakta; onları ortak bir referans çerçevesi, bir hedef, bir üst amaç etrafında bütünleştirmektedir (Bilgin, 2003: s.188). Bu yönüyle de toplumların savaş, devrim gibi olağanüstü zamanlarda gereksinim duydukları bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gereksinim yasal-ussal bir otoritenin varlığından çok, insanların duygusal ihtiyaçlarına ve motivasyonlarına hitap edebilecek kişisel otoritenin varlığıyla açıklanmaktadır. İnce (2010)'nin belirttiği üzere, "*kişisel otorite bu noktada zorlamadan ziyade, liderin uyandırdığı güven duygusuna ve toplumla özdeşleşme gücüne bağlıdır. Atatürk'ün de bu noktada kişisel özellikleri ve tarihsel dönemin kolaylaştırıcı etkisiyle 'karizmatik bir lider' olarak toplumu modernleşme projesi etrafında kenetleyebildiği görülmektedir. O aynı zamanda oluşturulmak istenen yeni*

kimliğin –çağdaş, Batılı, modern Türk- fiziki anlamda cisimleşmiş halidir. Giyinişinden davranışlarına, icraatlarından hitabetine kadar tarihsel olarak hor görülmüş ve son yirmi yılını savaşlar ve toprak kayıplarıyla geçirmiş bir insan kitlesi için başarı ve azmin sembolü olmuştur".

Aktaş, Aktaş ve Erol (2015) ise, Atatürk'ün liderlik vasıflarını dönüşümsel liderlik bağlamında açıklamaktadır. Dönüşümsel liderlik, karar verme aşamasına katılımı, görevlerin delege edilmesini ve sorumluluk sahibi olmayı teşvik ettiği için ve yerel liderliği özendirmesi sebebiyle; kişilerin önlerinin açılmasına izin veren ve katılımcılığı teşvik eden bir süreç olarak görülmektedir (Fisher, 2009). Ayrıca dönüşümsel liderlerin işi yeni bir vizyon, dünya görüşü veya gerçeklik yaratmak, bu yeni gerçeklikle ilgili uyumlu yeni standartlar, kurallar, normlar ve davranışlar geliştirmek, kitlelerin anlayabileceği dilde bunlara ulaşmanın yollarını göstermektir. Liderin yarattığı bu yeni gerçekliğin içinde kitleler yeni anlamlar bulmakta, kitlelerin yaşamları ve davranışları anlam kazanmakta, geleceğe ilişkin açık ve kesin beklentileri oluşmaktadır. Bu bağlamda dönüşümsel liderliğin vizyon sahibi olma, gerçekçi olma, etkili iletişim ve ikna kabiliyetine sahip olma kavramlarını taşıdığı görülmektedir. Aktaş ve diğerlerinin (2015) yaptığı araştırmaya göre, Atatürk dönüşümsel bir lider olarak karşılaştığı sorunları iyi değerlendirmiş, zaman geçmeden karar vermiş ve verdiği kararı da bütün risklere rağmen cesaretle uygulamıştır. Atatürk'ün Çanakkale Savaşı'nda askerlerine "ölmeyi emretmesi", "ya istiklal, ya ölüm" fikri kararlılığının, cesaretin ve risk almanın ölçüsünü gösteren önemli bir örnektir. Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin bir toplantısı için, Anadolu'nun her vilayetinden Ankara'ya gelen mebuslara yaptığı konuşma, dönüşümsel liderliğinin en önemli göstergelerinden biridir: "*Efendiler bazı arkadaşların yoksulluk içinde bu büyük davanın başarılamayacağını zannederek memleketlerine dönme arzusunda olduklarını duydum. Arkadaşlar! Ben sizleri bu milli davaya silah zoruyla davet etmedim görüyorsunuz ki, sizi burada tutmak için de silahım da yoktur. Dilediğiniz gibi memleketlerinize dönebilirsiniz fakat şunu biliniz ki, bütün arkadaşlarım beni yalnız bırakıp gitseler ben bu Meclis-i Ali'de tek başıma kalsam da mücadeleye ahdettim. Düşman adım adım her tarafı işgal ederek Ankara'ya kadar gelecek olursa, ben bir elime silahımı bir elime de Türk Bayrağını alıp Elmadağı'na çıkacağım. Burada tek başıma son kurşunuma kadar düşmanla*

çarpışacağım. Bu bayrak kanımı sindire sindire emerken ben de Milletim uğruna hayata veda edeceğim. Huzurunuzda buna ant içiyorum"(Taş, 2009).

Atatürk'ün iletişim becerisi ise, hem liderliğinin en önemli özelliği hem de başarısının altından yatan en önemli faktörlerden biridir. Cereci, Mustafa Kemal'in İletişim Dehası (2001: s.370) adlı çalışmasında *"övgüyle anılan bütün insanlar gibi Mustafa Kemal Atatürk'ün başarılarının, mucizelerinin ve görkeminin temelinde, onun çevresindeki insanlarla, halkıyla kurduğu yoğun iletişim süreçleri yatmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk üzerinde yaşadığı coğrafyanın, içinde yaşadığı toplumun durumunu anlama, halkın sıkıntılarını kavrama, onlara, özgürlükleri için yapmaları gerekeni anlatma, halkı örgütleme, savaş stratejileri geliştirme, devrimler için zemin hazırlama, devlet yönetimi gibi konularda deha sahibi idi. Bütün bu alanları ustaca kavrayıp başarıya ulaşmasının temelinde ise, bireylerarası iletişimdeki dehası vardır"* demektedir. Cereci'ye göre, Mustafa Kemal Atatürk, bireylerarası iletişim dillerini kullanma ve mesajları kodlama konusunda bir uzman kadar bilgili ve deneyim sahibi bir liderdir. Bu özelliği, iyi bir gözlem ve muhakeme yeteneğine sahip olasından kaynaklanmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk bu yeteneği ile öncelikle mesajlarını ileteceği hedef kitleyi yani halkını ve düşmanlarını iyi tanımakta, bu hedef kitlenin özelliklerine, konumuna göre iletişim sürecini yönetmektedir. Mustafa Kemal'in iletişim konusunda gösterdiği başarı, bu konuda bilgi ve yeteneğinin yanı sıra doğal yapısı, mizacı, aldığı eğitim, sahip olduğu kültür ve kişiliğiyle de doğrudan ilgilidir. Mustafa Kemal Atatürk'ün üstün iletişim becerileri ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde gerçekleştirilmek istenen inkılâplar halkın rızasını ve onayını alarak kısa sürede tamamlanmış ve halk tarafından benimsenmiştir. Bu durum yeni kurulan devletin uluslararası imajını da olumlu olarak etkilemiştir.

İdeolojik Kimlik

Atatürk'ün düşünce ve davranışlarını oluşturan temel görüş/yaklaşımlarının temelinde, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini oluşturan Atatürkçü düşünce yani Kemalizmin olduğu söylenebilmektedir. Mustafa Kemal Atatürk'ün bilgi birikimi, gözlem yeteneği, araştırmaları sonucunda belirlediği birtakım ilkeleri ve kuralları olan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve

İnkılapçılık üzerine temellenen ulusal ve modern bir ideolojidir. Önceki bölümlerde (bkz. 2.Bölüm) detaylı açıklanmış olup burada kısaca Atatürkçülüğün; emperyalizme karşı milliyetçiliği, kapitalizme karşı halkçılığı ve devletçiliği, gericiliğe karşı laikliği, aşırı muhafazakârlığa karşı inkılapçılığı, oligarşiye karşı ise cumhuriyetçiliği savunan bir ideoloji olduğu söylenebilmektedir. Modern Türkiye Cumhuriyeti'nin yapı taşı olarak belirlenen bu ideoloji, Mustafa Kemal Atatürk'ün kurucu lider olarak düşünce ve davranışlarını anlama ve yaşatma noktasından da büyük önem taşımaktadır.

5.1.1.2. Recep Tayyip Erdoğan

26 Şubat 1954'te İstanbul'da doğan Recep Tayyip Erdoğan, aslen Rizelidir. 1965 yılında Kasımpaşa Piyale İlkokulu'ndan, 1973 yılında ise İstanbul İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu. Fark dersleri sınavını vererek Eyüp Lisesi'nden de diploma alan Erdoğan, üniversiteyi Marmara Üniversitesi İktisadî ve Ticarî Bilimler Fakültesi'nde okudu, 1981 yılında üniversiteden mezun oldu. 1969-1982 yılları arasında futbolla amatör olarak ilgilendi. Lise ve üniversite yıllarında Millî Türk Talebe Birliği öğrenci kollarında aktif görev aldı, 1976 yılında MSP Beyoğlu Gençlik Kolu Başkanlığı'na ve aynı yıl MSP İstanbul Gençlik Kolları Başkanlığı'na seçilerek 1980 yılına kadar bu görevlerini sürdürdü. 1983 yılında kurulan Refah Partisi ile siyasete geri dönen Recep Tayyip Erdoğan, 1984 yılında Refah Partisi Beyoğlu İlçe Başkanı, 1985 yılında ise Refah Partisi İstanbul İl Başkanı ve Refah Partisi MKYK üyesi oldu. İstanbul İl Başkanlığı görevi sırasında diğer siyasi partiler için de model olan yeni bir örgütsel yapı geliştiren Erdoğan, bu dönemde özellikle kadınların ve gençlerin siyasete katılımını artırmaya yönelik çalışmalar yaptı; siyasetin tabana yayılarak geniş halk kitleleri tarafından benimsenip itibar görmesi yolunda önemli adımlar attı. Bu yapılanma, mensubu bulunduğu Refah Partisi'ne 1989 Beyoğlu yerel seçimlerinde büyük bir başarı kazandırırken, yurt genelinde de parti çalışmaları için örnek teşkil etti. 27 Mart 1994 yerel seçimlerinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı seçilen Recep Tayyip Erdoğan, siyasî yeteneği, ekip çalışmasına verdiği önem, insan kaynakları ve malî konulardaki başarılı yönetimiyle dünyanın en önemli metropollerinden biri olan İstanbul'un kronikleşmiş sorunlarına doğru teşhis ve çözümler üretti, sonraki dönemlere ışık tutacak birçok projenin

hayata geçirilmesini sağladı. Yaptığı çalışmalarla bir yandan diğer belediyelere örnek olurken, bir yandan da halk nezdinde büyük bir güven kazandı. 12 Aralık 1997'de Siirt'te halka hitaben yaptığı konuşma sonrasında hapis cezasına mahkum edilen Erdoğan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevine de son verildi. 4 ay kaldığı cezaevinden çıktıktan sonra kamuoyunun ısrarlı talebi ve gelişen demokratik sürecin bir sonucu olarak 14 Ağustos 2001'de arkadaşlarıyla birlikte Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AK Parti) kuran Erdoğan, Kurucular Kurulu tarafından AK Parti'nin Kurucu Genel Başkanı seçildi ve 2002 yılı genel seçimlerinde büyük bir halk desteği alarak AK Parti'nin iktidar olmasını sağladı. Hakkındaki mahkeme kararı nedeniyle 3 Kasım 2002 seçimlerinde milletvekili adayı olamayan Erdoğan, yapılan yasal düzenlemeyle milletvekili adaylığının önündeki yasal engelin kalkması üzerine, 9 Mart 2003'te Siirt ili milletvekili yenileme seçimine katıldı. Bu seçimde oyların yüzde 85'ini alan Erdoğan, 22. Dönem Siirt Milletvekili olarak parlamentoya girdi. 15 Mart 2003 tarihinde Başbakanlık görevini üstlenen Recep Tayyip Erdoğan, bu dönemde birçok reform paketini kısa süre içinde uygulamaya koydu. Recep Tayyip Erdoğan, 22 Temmuz 2007 genel seçimlerinde %46.6 oy alarak Ak Parti'nin Genel Başkanı olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 60. Hükümeti'ni kurdu ve tekrar güvenoyu aldı. Ardından 12 Haziran 2011 seçimlerinde de % 49.8 oy alarak 61. Hükümeti kurdu. Ve son olarak 10 Ağustos 2014 Pazar günü, Türk siyasi tarihinde ilk kez doğrudan halkın oylarıyla ve ilk turda 12. Cumhurbaşkanı seçildi (www.tccb.gov.tr).

Fiziksel Kimlik

Recep Tayyip Erdoğan'ın fiziksel özelliklerine ilişkin betimlemelerde boyu, duruşu ve giyiminin ön plana çıktığı görülmektedir. 1.85 boyuyla "uzun adam" adlandırmasıyla da betimlenen Recep Tayyip Erdoğan, siyasi tarihimizin en yakışıklı liderlerinden biri olarak ifade edilmektedir (Geviş 2008'den akt. Sağlamtimur, 2009).

Günümüzde siyasi liderlerde güzel/yakışıklı olmak, sportmen olmak, enerjik görünmek vb. özellikler aranmaktadır. Şişman, orta/kısa boylu politikacı tipinden ziyade uzun boylu, atletik, enerjik, güzel ve bakımlı görünen politikacılar tercih edilmektedir. Liderin imajını oluşturan bu kişisel çekicilikleri, insanüstü bir varlık

olarak algılanmasında oldukça önemli bir yer teşkil eden karizmanın en önemli bileşenidir. Bu bağlamda Recep Tayyip Erdoğan'ın karizmasını betimleyen özellikleri imaj danışmanı Ayça Kuru şu şekilde ifade etmektedir (internethaber.com): *"Gerek fiziği gerekse de duruşu itibarıyla son derece güçlü ve güven verici bir imaj sergiliyor ki siyasette bu iki unsur seçmenlerin oy verme kararları açısında son derece etkilidir. Bir insanın sadece giydiği kıyafetler değil o kıyafetli taşıma şekli ve genel olarak verdiği imaj çok önemlidir. Türkçemizde "endam" olarak kullanılan bir söz vardır. Endam kelimesi Farsçadır ve bu dilede Avesta (Zend) dilinden geçmiştir ve orjinali han-dama olarak geçer ve tam çevirisi "bir araya gelme" demektir. Yani Tayyip Erdoğan gerek fiziksel yapısı, gerek kullandığı beden dili ve gerekse de kıyafet seçimlerinin bir araya gelmesiyle çok kuvvetli bir "endam" sahibidir. Siyasette başarılı olmasının temel nedenlerinden birisi de verdiği bu kuvvetli bir imajdır*".

Sağlamtimur'a göre (2009) Recep Tayip Erdoğan'ın "Kasımpaşalı" kimliğinden gelen duruş ve yürüyüş biçimini belli ölçüde düzeltmesine rağmen hala beden dilinde izlerini taşıması, karizmasını biçimlendirmede önemli olmuştur. Bunun yanı sıra beden dili yani el-kol, ayak ve baş hareketleriyle de etkisini artırmaktadır. Kuru'nun betimlemesiyle (internethaber.com) *"Tayyip Erdoğan'ın en önemli özelliği konuşmalarına duygusunu da katabilmesi ve bunu yaparken beden dilini de etkin kullanması. Mesela içten gelerek sarf ettiği sözlerle beraber sağ elini kalbinin üstüne koyması son derece kuvvetli bir etki yaratıyor ve onu izleyen insanlarda samimiyetine dair kuvvetli bir algı oluşturuyor. Türkiye tarihinde son derece ağır suçlamalara uğramasına rağmen halkın güvenini kaybetmeyen ve girdiği her seçimi kazanmasını bilen Tayyip Erdoğan'ın en büyük gücü işte bu insanlara verdiği "samimiyet" duygusu"*dur. Benzer ifadeler Beden Dili ve Davranış Bilimleri Uzmanı Aşkım Kapışmak tarafından da ifade edilmiştir. Erdoğan'ın beden dili haritasını çıkaran Kapışmak, Erdoğan'la ilgili şu yorumda bulunmuştur (Ferik, 2015): *"Avuç içi psikolojisini kullanıyor. Halka seslenirken avuçlarını açıyor. İzleyende liderin avuç içi görüntüsü samimiyet duygusu uyandırır. Parmağını kaldırarak kendine güçlü imajını veriyor ve rakibini güçsüz kılıyor. Tokalaşırken üstün el konumunu seçiyor. Elini rakibinin elinin üzerinde tutarak güçlüyüm mesajını veriyor. Ayrıca*

zihinde yer eden hareketi elini kalbinin üzerine koyduğu 'gönlümdesiniz' hareketi. 'Büyük bir sevgiyle sizi seviyorum' mesajı veriyor".

Beden dilinin dışında Recep Tayyip Erdoğan giyimi ve kıyafetlerindeki renk tercihleriyle de değerlendirilmektedir. Sağlamtimur (2009), Recep Tayyip Erdoğan'ın seçim meydanlarında temizliğe ve saflığa gönderme yapan beyaz gömlek ve güç sembolü olarak bilinen koyu renk takım elbiseyi tercih ettiğini belirtmektedir. Kuru ise, Recep Tayyip Erdoğan'ın takım elbise dışında genelde rahat giyindiği durumlarda kalitesi biraz düşük, geniş renk ve motif yelpazesine sahip kıyafetler giymeyi tercih ettiğini söylemektedir. Böylece halktan gelen, gücünü halkın orta ve alt kesimlerinden bir lider olarak 'hala sizdenim ve sizleri unutmadım' mesajı vermektedir (internethaber.com).

Bireysel Kimlik

Recep Tayyip Erdoğan'ın bireysel özelliklerine ilişkin alanyazındaki sınırlı kaynaklar ve haber metinleri değerlendirildiğinde, kendisini tanımlayan özelliklerin; azimli ve hırslı olması, saygılı, yardımsever, vefalı, duygusal ve özgüvenli olması olduğu görülmektedir.

Ferik, "Recep Tayyip Erdoğan'lı Yıllar" (2015) adlı eserinde, Erdoğan'ın hırslı ve azimli bir lider olduğunu, ancak hırsının hiçbir zaman aklının önüne geçmediğini, zaten hırs olmadan da başarılı olmanın mümkün olmadığını söylemektedir. Yine Ferik'in (2015) Recep Tayyip Erdoğan'ın eşi Emine Erdoğan'ın abisi Hasan Gülbaran'ın eşi Saadet Gülbaran'dan aktardığına göre, Erdoğan ailesine ve sülalesine çok düşkündür. Özellikle aile büyüklerini korumakta, saygıda kusur etmemektedir. Saadet Gülbaran, Erdoğan'ın bu özelliği için *"Tayyip Bey'in kayınvalidem ile kayınpederime kendi evlatlarından çok hakkı geçmiştir. Her zaman ailenin büyüklerini korur ve sayar. Hastalara ve çocuklara dayanamaz"* ifadelerinde bulunmuştur. Bu ifadeler Erdoğan'ın saygılı, yardımsever ve duygusal yapısını betimlemektedir.

Erdoğan'ın duygusal yönü, göz yaşlarını halkın ve medyanın karşısında sakınmaması ile de okunabilmektedir. 21 Ağustos 2013 tarihinde Mısır'da Rabiatul Adeviye Meydanı'nda darbeye karşı yapılan demokrasi eylemlerine yönelik saldırılarda göğsünden vurularak şehit edilen Müslüman Kardeşler Örgütü'nün liderlerinden birinin 17 yaşındaki kızı Esma'nın şehit edilişinin ardından Esma'ya hitaben babasının yazdığı bir mektubu katıldığı bir haber kanalında canlı olarak dinlerken ağladığı görülmüştür (www.youtube.com).

Recep Tayyip Erdoğan'ın vefalı bir lider olduğu da belirtilmektedir. Özellikle geçmişte aynı kaderi paylaştığı kişileri unutmayan, fırsat buldukça ziyaret eden ya da telefonla görüşen bir liderdir. Örneğin Ekim 2013'teki Adana ziyaretinde Metris Cezaevi'nden arkadaşı Fehmi Kanlı'yı da ziyaret etmiştir. Kanlı'nın evine eşi Emine Erdoğan ve bazı bakanlarla giden Recep Tayyip Erdoğan'ın Kanlı ve ailesiyle yemek ve sohbet eşliğinde iki saat geçirdiği belirtilmektedir (Ferik, 2015). İlber Ortaylı da, Recep Tayyip Erdoğan'daki vefa unsurunun yüksek olduğunu, ayrıca bir politikacı da bulunması gereken en önemli özelliklerden biri olduğunu ifade etmektedir (Ortaylı ve Küçükkaya, 2012: s. 243-244).

Recep Tayyip Erdoğan'ın bu özelliklerinin yanında özgüveni yüksek bir lider olduğu da söylenmektedir. Sözünü sakınmayan, kimseden çekinmeyen, bunu sözleriyle olduğu kadar beden diliyle de vurgulayan Erdoğan'ın özgüveni, 27 Mart 2012 tarihinde Seul'de ABD Başkanı Obama ile görüşmesi sırasında da ön plana çıkmıştır. Erdoğan'ın Başbakan olarak yaptığı görüşme esnasındaki el hareketi basının, özellikle de Alman Bild Gazetesi'nin dikkatini çekmiştir. Almanya'nın en çok satan gazetelerinden biri olan Bild, Erdoğan'ın iki elinin parmaklarını önünde birleştirdiği hareketi ilk olarak Alman Başbakanı Angela Merkel'in yaptığını, ardından birçok liderin de aynı şekilde görüntülendiğini belirtmiş, gazeteye konuşan vücut dili uzmanları ise bu duruşa 'Güç Elması' dendiğini söylemiş, böylece kişinin enerjisini karşısındakine yönelterek onun duygularını kontrol ettiğini ifade etmiştir (www.avrupa-postasi.com). Bu durum Erdoğan'ın özgüvenin göstergelerinden biri olarak değerlendirilebilmektedir.

Ahlaki Kimlik

Recep Tayyip Erdoğan'ın ahlaki kimlik özelliklerine baktığımızda, dine olan saygısı, demokrasi, insan hakları, eşitlik ve özgürlük gibi toplumsal değer ve ilkelere saygısı ve insan sevgisi gibi değerlerin ön plana çıktığı görülmektedir.

Erdoğan dinine son derece bağlı, saygılı bir lider olarak bilinmektedir. Erdoğan'ın dine olan saygısının çocukluk yıllarından itibaren geldiği söylenmektedir. İlkokul beşinci sınıfta din öğretmeniyle yaşadığı olay Recep Tayyip Erdoğan'ın dini hassasiyetinin bir göstergesi olarak aktarılmaktadır. Erdoğan olayı şu şekilde ifade etmektedir (Ferik, 2015) : *"İhsan Hocam okulumuzun müdürüydü, bakıldığı zaman müdürdü. Aynı zamanda bizim Din dersine giriyordu. Bir gün Din dersinde namaz bahsini okutuyorlar bize. Öğretmen 'Kim namaz kılacak?' diye sordu. Ben el kaldırdım, beni hemen çağırdı. Yere bir gazete serildi. Gazete resimliydi. Gazeteyi serince, ben de 'Öğretmenim gazetenin üzerinde namaz olmaz.' dedim. Ensemi şöyle bir okşadı, 'Nasıl olacak?' dedi. 'Masa örtüsü olabilir.' dedim. Masa örtüsü serildi, sonra namazı kıldım. İhsan Hocam, rahmetli babacığımı davet etti. Babama, 'Biz Tayyip'i imam hatip okuluna gönderelim.' dedi. Babam da aslında çok ceberuttu ama İhsan Hocam'a çok saygısı vardı. Babam da 'Nasıl takdir ederseniz.' dedi. Bizim dünyamıza imam hatip böyle girdi. İhsan hoca imam hatip okulu gitmeme vesile oldu. İmtihanlara girerek imam hatip okuluna girdik." Bu namaz kıldırma olayından sonra Recep Tayyip Erdoğan'a, arkadaşları "Hoca" lakabı taktılar. O da bu lakabı yadırgamadı. Recep Tayyip Erdoğan, bu konuda "Biz çünkü hocaya da hoca derdik. Öğretmene de. İmam Hatip süresince ise Tayyip adı ile anıldım."*

Erdoğan'ın dine olan bağlılığı gençlik yıllarında da devam etmiş, İslami duyarlılığı olan gençlerden oluşan Milli Türk Talebe Birliği, ardından da Mlli Selamet Partisi (MSP)'nin gençlik kollarında aktif görev almış, MSP Teşkilatında Mücahit Erdoğan olarak anılmıştır. *"Mücahit Erdoğan, liderliğin getirebileceği kötü huylara yakalanmamak ve nefsini terbiye etmek için tarikat toplantılarına da katılmıştır. İstanbul'da görece olarak daha hoşgörülü, modern, dönemin birçok İslamcı entelektüel ve siyasetçisi tarafından ilgi gösterilen Nakşibendi tarikatının İskender Paşa dergâhının toplantılarına katılmıştı"* (Ferik, 2015).

Dini eğitime de önem veren Erdoğan, Başbakanlığı döneminde İmam Hatip Liseleri'ne ayrı bir hassasiyet göstererek, İmam hatip eğitimini ortaokuldan başlatacak düzenlemeler yapılmasını sağlamış, ayrıca din dersini de okullarda zorunlu hale getirmiştir.

Recep Tayyip Erdoğan'ın çocukları çok seven bir kişi olduğu da belirtilmektedir. Bu bağlamda çocuklara dağıtmak için makam arabasının bagajında oyuncaklar, gofret ve çikolata taşındığı ifade edilmekte (Ferik, 2015), gittiği her açılışta ya da programda kucağına çocuk alıp sevmesi ve ona hediye vermesi haber değeri olarak yer almaktadır. Erdoğan'ın çocuklara olan sevgisini, 23 Nisan Uluslararası Çocuk Şenliği kutlamalarında yaptığı konuşmalardan da görmek mümkündür. 21 Nisan 2015 tarihinde 35 ülkeden gelen çocukları ağırladığı Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nda yaptığı konuşmada: *"Sizlerle birlikte tüm dünya çocuklarının bayramını kutluyorum. Çocuk dünyanın her yerinde masumiyetin simgesidir. Sizlerin masumiyeti bizi daha aydınlık daha müreffeh bir gelecek inşa etmek konusunda yönlendiriyor. Çocukların yüzüne endişe değil, çocukların yüzüne tebessüm yakışır. O minicik yürekler acıyla değil, sevgiyle dolu olmalıdır. Çocukların gözlerinde korkuyu değil, ümidi görmek istiyoruz. Maalesef geçen her dakika, her saat, her gün çocukların gözlerinden yeni yaşların döküldüğünü bize gösteriyor. Kalplerinde yeni yaralar açılıyor. Onun için burada tüm samimiyetimizle, tüm kalbimizle hep birlikte dünyaya sesleniyoruz. Dünyaya hep birlikte sesleneceğiz. Çocuklara kıymayın efendiler"* ifadelerinde bulunmuştur (www.hurriyet.com.tr).

Recep Tayyip Erdoğan, çocuklara olan sevgisinin yanında kadın ve insan haklarına da saygılı bir liderdir. Özellikle cinsiyet ayrımına karşı çıkan Erdoğan, 2004 yılında Başbakanlığı döneminde kamu kurumlarının personel alımında cinsiyet ayrımının yapılmaması hususunda genelge yayınlamıştır. Genelgede, bazı kamu kurumlarının personel alımına ilişkin ilanlarında hizmet gerekleri dışına çıkıldığı izlenimini oluşturacak şekilde "erkek olma" şartına yer verildiğine dikkat çeken Erdoğan, *"Personel alımında hizmet gerekleri dışında cinsiyet ayrımı yapılması, başta Anayasamız ve taraf olduğumuz uluslararası sözleşmelerdeki kadın-erkek eşitliğine ilişkin hükümlere aykırılık teşkil etmektedir"* demiştir. Anayasa'da ve

Türkiye'nin taraf olduğu Birleşmiş Milletler Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nde, kamu hizmetlerine girişte kadın-erkek eşitliğinin güvence altına alındığını vurgulayan Erdoğan şu ifadeleri kullanmıştır: *"Hükümetimizin konuya yaklaşımı Hükümet Programı'nda yer alan, 'Kadınlarımız sadece toplumumuzun yarısını oluşturdukları için değil, birey ve toplumun gelişimi ile sağlıklı nesillerin yetiştirilmesinde özel bir konuma sahiptirler. Yılların ihmali sonucu biriken her türlü sorunlarıyla ilgilenilmesi, Hükümetimizin öncelik verdiği bir konudur' ifadesi ile ortaya konulmuştur*" (www.hurriyet.com.tr).

Kadınların eşit ve özgür yaşaması kadar genel olarak insan haklarına, insanların yaşama haklarına saygılı olduğu belirtilen Erdoğan, bu bağlamda özellikle Suriyeli mültecilere ilişkin yardım politikalarının uygulanmasında aktif rol oynamıştır. 10 Aralık 2015 tarihinde İnsan Hakları Günü dolayısıyla yayımladığı mesajda, *"Bugün, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin kabul edilişinin 67. yıldönümünü kutluyoruz. İnsan haklarını ortak temel ilkeler çerçevesinde evrensel düzeye taşıyan bu beyanname, bugün de dünyanın her köşesindeki milyonlarca insanın umudu ve güvencesi olmaya devam etmektedir. Beyannameyi ilk imzalayan ülkeler arasında yer alan ve insan hakları alanında temel Birleşmiş Milletler Sözleşmelerine taraf olan Türkiye, bu alanda uluslararası örgüt ve mekanizmalarla işbirliğini de kararlılıkla sürdürmektedir. Türkiye, son 13 yıla gerçekleştirmiş olduğu reformlarla, temel hak ve özgürlüklerin tüm toplum kesimlerine teşmil edilmesi noktasında çok önemli mesafe kaydetmiştir. Önümüzdeki dönemde, bu yöndeki çabalarımızı, adımlarımızı ve reformlarımızı kararlılıkla sürdüreceğiz. Suriye'deki krizin birçok ülkeyi etkilediği bir dönemde Türkiye, etnik kökenine, diline ve dinine bakmaksızın, kendi ülkelerinde zulme uğrayan 2,5 milyon insana kapılarını açıp, onlara sahip çıkarak uluslararası toplumun vicdanı olmuştur"* ifadelerini kullanmıştır (www.ntv.com.tr).

Sosyal Kimlik

Sosyal kimlik, kişinin liderlik ve iletişim gibi sosyal becerilerini içermektedir. "Uzun Adam", "Reis" gibi adlandırmalarla anılan Erdoğan, sahip olduğu özelliklerle karizmatik bir lider olarak yer almaktadır. Gürel (2007) "Türk Siyasi Tarihinde

Muhafazakarlık Kimliği ve AKP Örneği İncelemesi" adlı çalışmasında Recep Tayip Erdoğan'ın karizmasının AK Parti'nin kuruluşu ve hemen ardından gerçekleşen seçimlerde AK Parti kimliğiyle birlikte gündeme geldiğini belirtmektedir. Aktay'a (2002: s.60) göre, kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan AK Parti, %14 civarında koşullu tabanının bulunduğu geleneksel Milli Görüş çizgisinin kasıtlı bir tercihi olmakla birlikte, %35'lik oydan geriye kalan oylar ise Erdoğan'ın kişisel karizması ve biraz da AKP'nin kurumsal karizmasıyla açıklanabilmektedir.

Tekin'e göre de (2004: s.140), "*AK Parti'yi bugünkü konumuna getiren süreçle birlikte değerlendirdiğimizde, AK Parti'nin siyasi ve toplumsal alanı dönüştürme projesi birçok açıdan netlik kazanmaktadır. İslâmcı hareketin çekirdek örgütü 'Milli Görüş' teşkilatından militanlığı ve adanmışlığı, tarikatlardan sabır ve ahlakı merkeze alarak davranmayı, Erbakan'dan siyasal particiliği, İslâmi aydınlardan farklı kesimlerle birlikte program ve gündem oluşturmayı öğrenerek yaşadığı son 15 yıllık deneyim Tayyip Erdoğan'ın liderliği ile AK Parti'de birleşmiştir*."

Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğini Türkiye'deki olumsuz koşullar bağlamında değerlendiren Gürel (2007: s.158), Türkiye'de uzun yıllardır toplumun, derin bir bunalım, yoksulluk ve dışlanma psikolojisi içinde olduğunu, Recep Tayyip Erdoğan'ın günün koşullarında Türkiye'de siyasi bir çıkış yolu bulma konusunda önemli bir lidere dönüştüğünü ve nesnel koşulların karizmatik bir politik yansıtıcısı konumuna geldiğini söylemektedir. Çünkü Erdoğan'ın, mimikleri, jestleri, konuşma üslubu ve beden dilini kullanımıyla toplumsal hafızanın bilinçaltında sürüp gelen tarihsel protest modellerin imgelerini taşıdığı öne sürülmektedir (Yıldırım, 2002: s.67): "*Gerçekten de Osmanlı siyasal kültüründe protest/kabadayı ve kurtarıcı karizma modeli önemli işlevler üstlenmiştir. Bu modelin içeriğinde dinsel bir unsur olarak bazen velilik ya da babalık da bulunmaktadır… Siyasal antropoloji açısından okursak, ezilen toplumsal kitleler merkezi ya da yerel politik güçlere mesajlarını etkili biçimde iletebilmek için kurtarıcı protest karizma modellerini seçiyorlar… Kuşkusuz, bu lider kültü etrafında genellikle 'baba' ya da 'delikanlı' imgeleri geliştirilerek güçlü ama haklı, sert ama adil söylemler oluşmuştur."*

Recep Tayyip Erdoğan'ın liderlik özelliklerinin gelişmesinde doğduğu ve büyüdüğü yer, aile yapısı, yaşantısı, geçmiş tecrübelerinin yol gösterici olduğu söylenmektedir. Bunun dışında Osmanlı İmparatorluğu'ndan gelen "delikanlılık" kültürü de Erdoğan'la özdeşleştirilmektedir. Erdoğan sözünü sakınmayan, yoksullara sahip çıkan, yoksulluklarını, ezilmişliklerini düzene yansıtan tarafıyla karizmanın kaynağını oluşturmaktadır. Fatih Altaylı'nın (www.hurriyet.com.tr) Türk siyasi hayatındaki liderleri üstlendikleri kimlikle ifade eden yazısında "Demirel Türkiye'nin "köylü" yüzüydü, "Çoban Sülü"süydü. Ecevit "halkçı" idi. Çiller önce kentli burjuvanın "Sarışın"ı, sonrasında halkın "bacı"sı oldu. Şimdi Tayyip, "bitirim delikanlı" ayaklarıyla geliyor" denilmektedir. Recep Tayyip Erdoğan'a yüklenen "bitirim delikanlı" kimliğini Kasımpaşa tavrı ve futbol jargonundan faydalanarak sadece günlük hayatında değil siyaset üslubunda da kullandığı ifade edilmektedir (Gürel, 2007: s.159). Bu bağlamda Erdoğan'ın siyasi karizmasında geçmiş deneyimlerinin etkisi olduğu görülmektedir.

Harputlu, Erdoğan'ın karizmasının geleneksel iktidar elitliğinden sosyolojik olarak uzak olduğunu söylemekte, bunu da devlet bürokrasisinde çalışma deneyiminin olmamasına bağlamaktadır. Yani Harputlu'ya göre Erdoğan devşirme geleneğinden gelmemekte, devletli aile çocuğu vasfı bulunmamaktadır (Harputlu, 2002: s.12). Tam tersine alt-orta sınıfa mensup Karadenizli bir ailenin çocuğudur. Bu durum Recep Tayyip Erdoğan'ın karizmasının kaynağını oluşturmakla birlikte, seçmende "bizden biri" algısının yaratılmasını sağlamaktadır.

İnsel (2002: s.22) , Erdoğan'da oluşan "bizden biri" algısını, hakiki bir halk çocuğu olmasına bağlamaktadır: *"Tayyip Erdoğan'ın şahsında ifadesini bulan bu yeni orta sınıf aidiyet duygusunun, onun alttan gelmiş, hakiki bir 'halk çocuğu' olmasının ötesinde belirleyenleri var. Erdoğan geleneksel Cumhuriyet elitlerinin geçtiği yollardan büyük ölçüde geçmemiş bir figür olarak bu aidiyet duygusunu pekiştirdi. Çoban Sülü olarak lanse edilen Süleyman Demirel'den farklı olarak, bu siyasal konuma Devlet Su İşleri Başkanlığı'ndan gelmiyordu. Turgut Özal gibi, DPT müsteşarı da olmamıştı. Erbakan, Çiller, Yılmaz, Ecevit ve Bahçeli'nin farklı biçimlerde sahip oldukları geleneksel cumhuriyet eliti imajına uymayan bu yeni figür, göreli olarak devlet dışı büyüyen bu yeni orta sınıfın rahatlıkla aidiyet ilişkisi*

kurabileceği bir figürdü. Asaf Savaş Akat'ın yerinde ifadesiyle, Ecevit, Demirel, Baykal ve elbette Derviş, ancak 'halkçı' olabilirlerdi. Erdoğan ise 'halk'tı".

Yavuz (2004: s.203) ise, Recep Tayyip Erdoğan'ın karizmasıyla ilgili şunları ifade etmektedir: *"Tayyip Erdoğan Bey'in karizmasına baktığımız zaman şunu görüyoruz: Mazlum olma ve halkla diyalog kurma, halkın bedensel ve tarihsel dilini siyasetine taşıma özellikleri karizmatik bir lideri ortaya çıkartıyor. Fakat burada mazlum olma, bir başka deyişle, zenci olarak kendisini görmesi, toplumdaki itilmişlerin, bastırılmışların lideri olarak ortaya çıkmasının muhalif gruplar açısından çok önemli bir rol oynadığını görüyoruz."*

İdeolojik Kimlik

Recep Tayyip Erdoğan'ın düşünce ve davranışlarını oluşturan temel görüş/yaklaşımlarının temelinde, AK Parti'nin kuruluş felsefesini oluşturan muhafazakâr demokrat yaklaşımının (bkz. 4. Bölüm) olduğu söylenebilmektedir. Hatta AK Parti'nin ve Recep Tayyip Erdoğan'ın toplumsal olarak çabuk benimsenmesinde de bu ideolojik unsurun toplumla özdeşleşen duygusal taraflarının olduğu belirtilmektedir (Tekin, 2004: s.157): *"Siyasi sebepler, AK Parti'nin elliye yakın bir milletvekili gücüyle yola çıkması, Erbakan çizgisinden ayrılan 'yenilikçi' taban sebebiyle çabuk teşkilatlanması, merkez sağa açılması ve Tayyip Erdoğan'ın hem denenmemiş hem de karizmatik bir lider olmasıdır. Sosyolojik sebep ise; Türkiye nüfusunun büyük bir bölümünü oluşturan 'iktisaden ve manen' mağdur muhafazakâr orta ve alt–orta sınıflarla bu partinin 'duygudaşlık' kurabilmesidir."*

Erdoğan'a göre muhafazakar demokrat yaklaşım; "*Geleneği dışlamayan bir modernlik, yerelliği kabul eden bir evrensellik, manayı reddetmeyen bir rasyonellik ve köktenci olmayan bir değişimi"* içermektedir. Akdoğan'a göre (2004: s.128-134) yeni muhafazakâr demokrat çizgi muhafazakârlığın genlerine ve tarihi kodlara uygun şekilde ve ülke coğrafyasının toplumsal ve kültürel yapısıyla harmanlanarak uygulanabilir. Çeşitliliğe saygı duyan ancak görece olanı yücelten kültüralist bir yerelliği de doğru bulmamaktadır. Onlara göre yerelliği savunmak, evrenselliği reddetmek anlamına gelmemektedir. Muhafazakâr demokrat kimliğinde, her türlü

toplumsal ve siyasal mühendisliğe ve bu bağlamda, her türlü radikal söyleme karşı, evrimci ve doğal sürecinde işleyen toplumsal dönüşüme dayalı bir değişimi savunmaktadır çünkü "muhafazakârlıktan anlaşılan" mevcut kurum ve ilişkilerin korunması değil, bazı değerlerin ve kazanımların korunmasıdır. Bu bağlamda herkesin doğuştan sahip olduğu haklara sınıf ayrımı gözetmeksizin sahip çıkarak bireysel tercihlere saygı duymak ancak aile kurumunu sarsacak uygulamalar konusunda da hassasiyeti ortaya koymaktır. Bireylerin dinden esinlenen duygu ve düşüncelerinin siyasete yansımasını normal bir durum ve sosyolojik bir olgu olarak kabul ederken din üzerinden siyaset yapmanın yanlışlığına da vurgu yapmaktır. Bununla birlikte, aklı önemseyen ama rasyonalist mutlakıyetçiliğe karşı, geleneksel bilgi birikimi ve tecrübeyi de dikkate alan, modernin ve geleneklerin sentezlendiği bir yaklaşıma da sahiptir. Sivil toplum ve grup aidiyeti de önemli bulunmaktadır.

5.2. Kolektif Bellek Olaylarının Analizi

Kolektif bellek olayları tarihsel dönem içerisinde toplumun belleğinde iz bırakan ve genel olarak o toplumu farklı alanlarda etkileyen olayları içermektedir. Bu olaylar çalışma kapsamında; siyasal, toplumsal ve eğitim alanlarıyla ele alınmaktadır.

Kolektif bellek olaylarının analizinde argümantatif araştırma yönteminden ve eleştirel söylem çözümlemesinden yararlanılmış, bu bağlamda araştırma nesnesi olarak belirlenen olaylarla ilgili yazımlanmış kaynaklar incelenerek analizler gerçekleştirilmiştir.

5.2.1. Siyasal Olaylar

Siyasal olaylar, rejimin oluşturulması, iyileştirilmesi ya da değiştirilmesi yönünde gerçekleşen/gerçekleştirilen durum ve olayları içermektedir. Bu bağlamda her iki dönemde de karşılığı olduğu düşünülen olaylar benzerlik ve farlılıkları yönünden önce Kurucu Dönem, ardından AK Parti dönemi içerisinde açıklanarak analize tabi tutulmuştur. Bu olaylar anayasa değişiklikleri ve laiklik ilkesini içermektedir.

Yeni Anayasanın Kabulü- Teşkilat-ı Esasiye Kanunu (20 Ocak 1921), TBMM tarafından kabul edilen ilk Anayasadır. İlk defa Mustafa Kemal Atatürk'ün imzasıyla hükümet adına 18 Eylül 1920'de yayınlanan bir beyanname sonucu görüşülmeye başlanmış, 31 madde olarak Meclis'e sunulmuştur. TBMM'nin dokuz aylık çalışmasından ve uzun görüşmelerden sonra kabul edilmiştir. Bu Anayasa, dağılan ve yok olan Osmanlı İmparatorluğu yerine yeni bir devletin kuruluşunu hukuki yönden belirten ve varlığını sağlayan bir eserdir. Yeni Anayasa aynı zamanda milli egemenliği hakim kılan ve vatanın kaderine milli egemenliğin temsilcisi Büyük Millet Meclisi'nin el koymasını mümkün kılan ve onun meşruluğunu da tanıtan, hukuki ve siyasi değeri olan bir belgedir (Çeçen, 2007: s.62)

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, Kemalizm'in devlet ve siyasal rejim anlayışını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Çünkü burada kuvvetler birliği ilkesi vurgulanmakta ve milli iradeyi millet namına temsil eden tek yetkili organın, Türkiye Büyük Millet Meclisi olduğu belirtilmektedir. Başkansız bir Cumhuriyet kuran bu Anayasa ile milli irade Meclis tarafından tescil edilmekte ve yürütülmektedir. Böylece kuvvetler birliği esası, kuvvetlerin şuurlu bir merkezde toplanmasını ve tek bir iradeye bağlanmasını da şart kılmaktadır. 1921 anayasasının o tarihte Cumhuriyet henüz ilan edilmemiş olduğu halde, betimlediği ulusal ve üniter devlet yapısının Demokratik Cumhuriyet ile birleştiği açıkça görülebilmektedir (İnan, 1998: s.199-202).

Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun kabul edilmesinin ardından 1923 yılında Cumhuriyet ilan edilerek, Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur. Milli iradeyi temel alan bu devletin, öngördüğü rejimin işlerliği açısından siyasal alanda "Halifeliğin kaldırılması", "Şer'iye ve Evkaf Vekâletiyle, Erkân-ı Harbiye Vekâletinin Kaldırılması" gibi uygulamaları hayata geçirmesi 1928 yılında anayasa değişikliği yapmasını gerektirmiştir.

1928 Anayasa Değişikliği ile 3 Mart 1924 tarihinde 429 sayılı kanunla "Şer'iye ve Evkaf Vekâletiyle, Erkân-ı Harbiye Vekâletinin Kaldırılması", 430 sayılı kanunla "Tevhid-i Tedrisat", 431 sayılı kanunla da "Osmanlı Hanedanı'nın yurt dışına çıkarılması ve Hilafetin kaldırılması" kanunları yan yana geldiğinde, dinin siyasete

alet edilmemesinin, dinin layık olduğu anlam içerisinde ele almasının öngörüldüğü anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Kemalist Cumhuriyet'in önemle üzerinde durduğu hususun dini fikirlere ve dini inançlara saygı gösterdiği görülmektedir. Ancak dinin layık olduğu şekilde yaşanabilmesinde 1924 Anayasası'nda ifade bulan "Din Devleti" tarzının değiştirilmesi gereklilik arz etmiştir. 1924 Anayasanın 2. Maddesinde yer alan "Türkiye ve Devletinin Dini, Din-i İslam'dır" ibaresi, 1928 yılında yapılan değişiklikle kaldırılarak laiklik yönünde bir büyük adım daha atılmıştır (Ahmad, 1994: s.75).

Laiklik Prensibinin Anayasa'da Yer Alışı ile laiklik Anayasa'nın değiştirilmez, değiştirilmesi teklif edilemez maddelerinden biri haline getirilerek, bu ilke hem hukuksal temele, hem de hukuksal muhafıza kavuşturulmuştur. 1928 yılında Anayasa'da devlet şekli üzerinde yapılan önemli değişiklikle devletin dinle ilgili herhangi bir tasarruf veya yaptırımın olmayacağı, din ve vicdan özgürlüğünün topluma ait olduğu belirtilmiştir. Fakat devletin bu konuda daimi bir hareket göstermesi, her dine aynı mesafede olacağını ifade etmesi açısından devrimin temelini oluşturan "laiklik" ilkesi 1937 yılında "Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılâpçıdır" maddesi ile ilk kez Anayasa'da yer almıştır (Jâschke,1972: s.22-31; Kurtoğlu, 2004: s.209-210, Kurtoğlu, 2001: s.88).

Laiklik ilkesi hem Kemalist ideolojinin, hem de Cumhuriyetin en önemli yapı taşlarından birisi olarak vazgeçilmez ve değiştirilemez bir ilkedir. Kurtuluş Savaşı'nın ardından bağımsızlığını kazanan Türk ulusu için Batı tarzı medeni bir devlet olma, dinin güdümünden kurtarılmış laik bir yönetim ile mümkün olmuştur. Bu bağlamda cumhuriyetçilik ile laiklik ayrılmaz bir bütün olarak görülmüş, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olmasının temel şartının laiklik olduğu kabul edilmiştir.

Türköne'ye (2000: s.319) göre, modernleşmenin temel alındığı Kemalist Cumhuriyetin siyasi projesi, en geniş haliyle demokrasiye dayanmaktadır. Laiklik de bu projenin içindedir ve özgürleşmenin aracı olarak tanımlanmaktadır. Çünkü Cumhuriyet öncesi yönetsel ve siyasal yapı içinde dinin konumu, hegemonya aracı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı'da devletin dini denetim altında tuttuğu,

yönetimini meşrulaştırmak için dinsel öğelerden yararlandığı ve "devletin bekasının" nihai hedef olduğu vurgulanmaktadır (Toprak, 2000: s.314-315). Bu nedenle Osmanlı Devleti laik değildir. Ortaylı'ya (2000: s.127) göre laik toplum, standart ve monist bir yönetim düzeninin olduğu, her din ve cinsiyete mensup insanların eşit koşullarla bağlı olduğu, bir hukuk mevzuatının bulunduğu toplum düzeni demektir. Dolayısıyla, modem anlamda laik bir sistem, ancak Kemalist Cumhuriyet'in kuruluşu ile siyasal, hukuksal ve toplumsal alanda uygulamaya konulmuştur.

Laiklik; siyaseti, hukuku, eğitimi, ekonomiyi, sanatı vb. toplum ve devlet hayatının gerekli kıldığı bütün alanları dinin etkisinden temizlemek, dinin yerine çağdaş toplumların temelini teşkil eden özgür düşünce, akıl, bilim ve bireyin özgürleştirilmesini sağlamaktır. Mustafa Kemal'e göre, *"Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dini yoktur. Devlet yönetiminde bütün yasalar, kurallar, bilimin çağdaş medeniliğe sağladığı esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve uygulanır. Din anlayışı vicdanî olduğundan Cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin çağdaş ilerleyişinde de başlıca başarı etkeni görür"* (İnan, 1988: s.73).

Atatürk'ün laiklik anlayışının, yüzyıllar öncesinden dünyada gelişmeye başlayan felsefi akımlardan beslendiği, bu akımlar doğrultusunda dönemin koşullarını değerlendirdiği görülmektedir. Bu bağlamda temel ilkesi inanç özgürlüğü olan İslam dininin o dönemde hurafelere dayalı yaygın bir din anlayışı olması Atatürk'ün laiklik anlayışının oluşmasında belirleyici etken olmuştur.

Atatürk'ün görüşleri doğrultusunda temellenen Kurucu Dönemin laiklik anlayışının belirli özellikleri bulunmaktadır. Buna göre laiklik anlayışı; din ve vicdan özgürlüğü, resmi bir devlet dininin bulunmaması, din ve mezhep farkı gözetilmeksizin eşit vatandaş hakkı, devlet kurallarının dini değil toplusal ihtiyaçlara göre belirlenmesi, eğitimin akılcı ve çağdaş esaslara göre düzenlenmesi unsurlarından oluşmaktadır.

Laikliğin birinci unsuru olarak yer alan din ve vicdan özgürlüğü, ulus devlet içerisinde yaşayan her bir vatandaşın inançlarında özgür olmasını, dinin ve inancın

bireysel bir tercih olarak baskı altında tutulmamasını betimlemektedir. Atatürk bunla ilgili şunları söylemektedir: *"Din ve mezhep, herkesin vicdanına kalmış bir iştir. Hiçbir kimse hiçbir kimseyi ne bir din, ne de mezhep kabulüne zorlayabilir"* (Kılıç, 1955: s.57).

Laikliğin ikinci unsuru, resmi bir devletin dininin bulunmaması gerekliliğidir. Atatürk bununla ilgili şunları söylemektedir: *"Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî dini yoktur. Devlet idaresinde bütün kanunlar, nizamlar ilmin çağdaş medeniyete temin ettiği esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve tatbik edilir. Din telâkkisi vicdanî olduğundan, Cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı, milletimizin çağdaş ilerlemesinde başlıca muvaffakiyet etkeni görür"* (İnan, 1988: s. 56).

Laikliğin üçüncü unsuru, devletin din ve mezhep farkı gözetilmeksizin vatandaşlara eşit davranmasını öngörmektedir. 1924 Anayasası'nın 88. maddesi Türk halkının din ırk ayrımı olmadan Türk vatandaşı olduklarını, 69. maddesi ise *"Bütün Türkler yasalar karşısında eşittirler, zümre, sınıf aile ve kişisel ayrıcalıklar kaldırılmış ve yasaklanmıştır"* hükmünü içermektedir. Anayasada yer alan bu hükümler gereğince Türk vatandaşlarına sosyal ve siyasal açıdan eşitlik, adli alanda aynı suça aynı ceza verilmesi, herkesin gücü oranında vergi vermesi, memuriyetlerin herkese açık olması ve askerlik hizmetinde eşitlik sağlanmıştır. Ayrıca 1928'de Anayasaya laiklik ilkesinin konulmasıyla Müslüman olan vatandaşla, Müslüman olmayan vatandaş arasındaki eşitsizlik giderilmiştir.

Laikliğin dördüncü unsuru ise, devlet yönetiminin din kurallarına göre değil, toplum ihtiyaçlarına göre akla ve bilime uygun olarak yürütülmesidir. Atatürk bununla ilgili düşüncelerini Türk inkılabını örnek vererek şu şekilde açıklamaktadır: "*Türk İnkılâbı nedir? Bu inkılâp, kelimenin ilk anda işaret ettiği ihtilâl manasından başka, ondan daha geniş bir değişikliği ifade etmektedir. Bugünkü Devletimizin şekli, asırlardan beri gelen eski şekilleri ortadan kaldıran en gelişmiş tarz olmuştur. Milletin, varlığını devam ettirmesi için fertleri arasında düşündüğü müşterek bağ, asırlardan beri gelen şekil ve mahiyetini değiştirmiş, yani millet, dinî ve mezhebi bağlantı yerine Türk milliyeti bağıyla fertlerini toplamıştır. Millet, uluslararası*

umumî mücadele sahasında hayat sebebi ve kuvvet sebebi olacak ilim ve vasıtanın ancak çağdaş medeniyette bulunabileceğini, bir değişmez gerçek olarak prensip saymıştır. Netice olarak, millet saydığım değişiklik ve inkılâpların tabiî ve zarurî icabı olarak umumî idaresinin ve bütün kanunlarının, ancak dünyevî ihtiyaçlardan mülhem ve ihtiyacın değişme ve gelişmesiyle sürekli olarak değişme ve gelişmesi esas olan dünyevî bir zihniyeti, hayatı boyunca devam edecek bir idare saymıştır. Büyük milletimizin hayatının seyrinde vücuda getirdiği bu değişiklikler, herhangi bir ihtilâlden çok fazla, çok yüksek olan en muazzam inkılâplardandır. Çok milletlerin kurtuluş ve yükselme mücadelesinde şahlandıkları görülmüştür. Fakat bu şahlanma, Türk milletinin şuurlu şahlanmasına benzemez" (Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri I, 1946: s.28).

Laikliğin beşinci ve son unsuru ise, eğitimin laik, akılcı ve çağdaş esaslara göre düzenlenmesidir. Bununla ilgili Atatürk şunları söylemektedir: *"Şimdiye kadar takip olunan öğretim ve eğitim usullerinin milletimizin gerileme tarihinde en mühim bir sebep olduğu kanaatindeyim. Bunun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafelerinden ve doğuştan mevcut özelliklerimizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün tesirlerden tamamen uzak, millî ve tarihî seciyemizle orantılı bir kültür kastediyorum. Çünkü millî dehamızın tam gelişmesi, ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Gelişigüzel bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin yıkıcı neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür, zeminle orantılıdır. O zemin, milletin seciyesidir"* (Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1959: s.16-17).

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere, Atatürk'ün laiklik anlayışını yansıtan birçok konuşması bulunmaktadır. Bu konuşmalarında, İslam'ın temel ilkelerini akla, bilime dayandırdığı görülmekte ve bu doğrultuda insanların tanrıyla temas yeteneğine erişmiş olduğu için Allah'ın artık peygamber göndermeye gerek görmeyerek insanları inanma ya da inanmama konusunda özgür bıraktığını ifade edilmektedir. Bu bağlamda, laikliğin temelini oluşturan inanç özgürlüğü, Atatürk'e göre İslam dininin temelinde de bulunduğundan laiklik ile İslam dininin temel ilkeleri örtüşmektedir. Dolayısıyla Kurucu Dönemde inşa edilen laik devlet düzeni dine karşı olmayıp, din adına maddi ve siyasi nüfuz sağlayanlara karşıdır.

Ancak, Türkiye Cumhuriyet tarihine bakıldığında laikle ilgili tartışmaların sürekli gündeme geldiği görülmektedir. Özellikle çok partili döneme geçilmesiyle dini alanda yaşanan özgürlükler, dini cemaatlerin ve din ağırlıklı siyasi partilerin kurulmasına yol açmış, bu da laiklik ve sistem tartışmalarını sürekli gündeme taşımıştır.

Bu dönemlerde; imam yetiştirmek üzere Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı İmam Hatip okulları açılmış, dinî özgürlüklerin artmasıyla birlikte bazı tarikatlar tarafından gerçekleştirilen "irticai eylemler" de artmış, toplumda kaos başlamıştır. 1960 Askeri Darbesi'nin ardından 1961 yılında kabul edilen yeni Anayasa ise, bir öncekinden daha özgürlükçü olması sebebiyle "modern İslam"ın inşasına yardımcı olmuştur. Bu dönemde siyasi iktidar daha çok tarikatların desteği ile şekil bulmuştur. Örneğin Süleyman Demirel'in iktidara gelmesinde Nurculara olan yakınlığı ve sol örgütleri baskılama özelliğinin etkisi olduğu söylenmektedir (Zürcher, 2013: s.372). Bu dönemde öne çıkan bir başka siyasetçi ise, Necmettin Erbakan'dır. Erbakan'da, Nakşibendi tarikatlarının desteği ile İslami vasıflar taşıyan Milli Selamet Partisi'ni kurmuştur. Bu dönemlerde siyasal İslam'ın dünya genelinde bir hareketlenme içerisinde olduğu görülmektedir. Özellikle 1979 yılında İran'da gerçekleşen İslam devriminin Türkiye'de de etkili olduğu görülmüştür. Devrimin etkileri, devrimi yaymak için İran'dan gelen insanlar tarafından körüklenmiş, Türkiye'de de buna benzer bir devrim için alt yapı sağlanmak istenmiştir. Bu bağlamda Vural (2012: s.157), 6 Eylül 1980 tarihinde oldukça kalabalık bir topluluk tarafından Konya'da büyük bir miting gerçekleştirmiştir. Mitingde sarık, cübbe ve şalvar gibi genellikle İslam'la ilişkilendirilen giysiler giyen kişiler tarafından şeriatın geri getirilmesi yönünde sloganlar atılmıştır. Erbakan önderliğinde yapıldığı iddia edilen bu mitingin, 12 Eylül Askeri Darbesi'ne yol açan faktörlerden biri olduğu söylenmektedir.

Darbe sonrası başbakan olan Nakşibendi tarikatına yakınlığıyla bilinen Turgut Özal döneminde de İslami grupların toplumsal kaosa yol açacak eylemleri olmuştur. Bu bağlamda Müslüm Gündüz'ün Aczmendi Tarikatını kurması ve kamusal alanda siyah sarık, cübbe ve asayla tarikat üyelerinin görünürlükleri, radikal İslami gruplarla ilgili araştırmalar yapan Muammer Aksoy, Çetin Emeç, Ahmet Taner Kışlalı, Uğur Mumcu, Bahriye Üçok cinayetleri, Çorum Katliamı, Maraş Katliamı ve Sivas

Katliamı olaylarının gerçekleşmesi ve Erbakan'ın başbakanlık yaptığı süreçte şeyhler ve tarikat liderlerine iftar yemeği vermesi, şeriat yanlısı söylemler içerisinde bulunması gibi olaylar laiklik karşıtı eylemler olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihsel sürecinde yaşanmıştır.

Bu olayların üzerine, Milli Güvenlik Kurulu tarafından alınan kararlarda laikliğin, ülkenin demokratik özelliğinin bir teminatı olduğu ve hükümetin laiklik çerçevesinde hareket etmesi gerektiği vurgulanmıştır. Tarihe 28 Şubat kararları ya da post-modern darbe olarak geçen bu olay sonrasında Refahyol hükümeti istifa etmiş, Erbakan'ın Refah Partisi yasaklanmış, kendisine önce 5 yıl, sonra ömür boyu sürecek siyaset yasağı getirilmiştir. Ancak Erbakan'ın partisinden İstanbul Belediye Başkanı seçilmiş olan Recep Tayyip Erdoğan'ın Adalet ve Kalkınma Partisi'ni kurması, ardından 2002 seçimlerini kazanması, İslami ideolojinin devamlılığını sağlamıştır.

AK Parti'nin söylem ve eylem alanını her zaman (Başbakan ve Cumhurbaşkanı olduğu dönemlerde) şekillendirdiği görülen Erdoğan'ın imam hatip eğitimine sahip olması, aynı zamanda Mili Türk Talebe Birliği'nde yetişmesi ve aile içinde de dini öğretilerle büyütülmesi, siyasi duruşunun ve söylemlerinin altında yatan İslami ideolojinin temellerini oluşturmuştur. Erdoğan'ın başbakan olmadan önce yaptığı bir konuşmasında *"Hem laik, hem Müslüman olunmaz!"* demesi, dine dayalı bir devlet anlayışı arzuladığının mesajını vermiştir. Ancak ilerleyen zaman içerisinde, Erdoğan'ın bazı söylemlerinde dine öncelik verse de din temelli bir devlet düzeni istemediği, hatta bazı durumlarda laikliğin önemine vurgu yaptığı görülmüştür.

Erdoğan'ın Başbakan olarak, 2007 yılındaki IPI Dünya Kongresi'nde "kişiler laik olmaz devlet laik olur, laikliği savunma anlamında ben de laikim ancak İslam'ın karşısına karşısına koyarsanız değilim" demesi, laikliği İslam karşıtlığı olarak kabul etmediğini, böyle bir kabul karşısında da laik olmayacağını ifade etmektedir.

Erdoğan'ın yine Başbakan olarak 2011 yılı Eylül ayında Mısır, Tunus ve Libya'ya gerçekleştiği seyahatlerde verdiği röportajlara bakıldığında laikliğin temel alındığı bir devlet rejimini tavsiye ettiği görülmektedir. Sabah gazetesinde 15 Eylül 2011 tarihinde yer alan haberle (Ek-1) ilgili söylem çözümlemesi şu şekildedir:

Başlık: *Başbakan Erdoğan'dan laiklik açılımı*

Alt başlık: *Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Mısır televizyonunda yayınlanan röportajında kişinin laik olamayacağını belirterek, kendisinin laik olmadığını ancak laik bir devletin başbakanı olduğunu ve bunu dört dörtlük yapmanın gayreti içinde olduğunu söyledi.*

Başlığa bakıldığında enformasyon eksiltimi yapıldığı görülmektedir. BU nedenle Erdoğan'ın bu açılımı nerede, ne zaman ve nasıl gerçekleştirdiği sorularının cevapları başlığa bakıldığında anlaşılamamaktadır. Öte yandan başlık ve alt başlık arasında genelden özele gidiş bulunmaktadır. Genel ifadeli bir başlıktan sonra, söz konusu genel ifadenin açılımının başka bir deyişle özel ifadelerin (konuyla ilgili bilgilerin) alt başlıkta verildiği görülmektedir. Buna göre, Erdoğan Mısır televizyonunda yayınlanan bir röportaj gerçekleştirmiş ve bu röportajında laikliğin kişiye özgü bir durum olmaması sebebiyle kendisinin laik olamayacağı, ancak devletlerin laik olabileceğini ve laik bir devletin başbakanı olarak da bunu dört dörtlük yapma gayretinde olduğunu söylemiş, bu açıklaması da başlığa "açılım" olarak yansıtılmıştır. Bu durum başlıkta ideolojik bir üretim olduğunu göstermektedir.

Açılım kelimesi, var olan sorunlara yeni çözüm yolları, yeni bakış açıları getirme anlamına gelmekle birlikte, belleğimizde Kürt politikasıyla özdeşleşen "Demokratik açılım sürecini" canlandırmaktadır. Bu nedenle açılım kelimesinin ideolojik bir vurgusu vardır. Haber başlığındaki bu ideolojik vurgu, Erdoğan'ın laiklikle ilgili sorunu olduğunu ve laiklik sorunu karşısında açılım yaptığını, başka bir ifadeyle laik sorununa yen bir bakış açısı getirdiğini betimlemektedir.

Haber girişi: *Mısır'ın Oprah Winfrey'i olarak gösterilen Mona Shazly'ye verdiği ve Mısır'ın Dream TV kanalında yayınlanan röportajda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 'laiklik' kavramının bir matematik kavramı olmadığını söyledi. Erdoğan, "Matematikte iki kere iki dörttür. Ama sosyal kavramlara geldiğimiz zaman, tanımlara geldiğimiz zaman bunun değişik olduğunu görürüz. Şimdi laikliğin Anglosakson toplumlarda farklı tanımlandığını görürüz. Avrupa'ya geldiğimizde*

farklı tanımlandığını görürüz. Hatta hatta Türkiye'de de bunu farklı tanımlama gayreti içinde olanlar da vardır. Bunun da bedeli bu ülkede çok ağır ödenmiştir aslında" dedi.

Genelden özele gidiş başlıklarla haber girişi arasında da sürmektedir. Başlıklarda sunulan bilgilere ek olarak, bu röportajın hangi kanalda ve kiminle gerçekleştirildiği, Erdoğan'ın laiklik kavramıyla ilgili giriş niteliğinde açıklamalarda bulunduğu görülmektedir. Bu bağlamda Erdoğan'a göre, laiklik kesin sonuçları olan ve herkes tarafından aynı anlama gelen bir kavram değildir. Anglosakson toplumlarda farklı, Avrupa'da farklı, hatta Türkiye'de bile farklı tanımlanmıştır ve Türkiye'nin içindeki bu farklı tanımlama ülke insanlarına ağır bedeller ödetmiştir. Erdoğan'ın burada ağır bedellerden kast ettiği şey; başörtüsü/türban yasağı, siyasi parti kapatmalarıdır. Her iki durum da AK Parti öncesi dönemde laiklik karşıtı eylemler olarak değerlendirilmiş ve yasaklanmıştır.

Ana olay, haber girişinde sunulmaktadır. Buna göre Başbakan Erdoğan'ın Mısır'da katıldığı bir TV programına laiklikle ilgili röportaj vermiştir.

Sonuçlar, habere konu olan olaya neden haber değeri atfedildiğini ortaya koyan ifadelerdir. Bu bağlamda haberin aktörünün Başbakan Recep Tayyip Erdoğan olması, ayrıca Erdoğan'ın laiklikle ilgili olumlu/destekleyici söylemlerde bulunması haber değerini ve dolayısıyla sonucu oluşturmaktadır. Sonuca göre Erdoğan, laik bir devlet yapısının dinsizliği değil, herkesin dinini inandığı gibi yaşamasının teminatı olduğunu, Türkiye'de de laiklik ile herkesin inancını özgürce yaşadığını, Mısır'ın da bu geçiş döneminde hazırlayacağı yeni anayasasında mutlaka laiklik ilkesine yer vermesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Ardalan ve bağlam bilgisi, olayların sosyal ve politik yönünü açıklamakla birlikte, yapısal ve tarihsel olarak, okuyucunun haberi daha iyi anlaması için ana olayın tarihi ve bağlamına yer vermektedir. Bu bağlamda söz konusu haberde ardalan ve bağlam bilgisi net bir şekilde verilmemekle birlikte, Erdoğan'ın neden böyle bir demeç verdiği sorusu, haberin gövdesinde yer alan ve yine Erdoğan'ın söylemlerinden çıkarılmaktadır. Buna göre, Mısır'da Hüsnü Mübarek rejiminin

devrilmesinden sonra yeni anayasa yapılacaktır ve Erdoğan, yeni anayasanın laik mi yoksa şeriat ilkelerine mi dayanması konusuyla ilgili düşüncelerini söylemektedir.

Haber kaynakları, gazetenin internet sayfasında haber ajansı (İHA) olarak yer alsa da, haberi yapanın muhabir olduğu söylenebilmektedir. Haber yapısı itibariyle Erdoğan'ın TV programında verdiği röportaja dayanmaktadır. Bu nedenle muhabirin bu TV programını izleyip haberi yaptığı söylenebilmektedir. Bunun yanında, haberde yer alan bilgiler, haberin kaynağının Recep Tayyip Erdoğan olduğunu öngörmektedir. Haber çoğunlukla Erdoğan'ın açıklamalarıyla ilgili yapılmıştır. Dolayısıyla haberde olay tarafları olmadığı için bu tarafların olaya getirdiği yorumlar da bulunmamaktadır.

Sentaktik çözümlemede, haberde yer verilen cümlelerin basit ya da karmaşık oluşlarına, uzunluk ve kısalıklarına ve etken ya da edilgen durumlarına bakılmaktadır. Bu şekilde, olay ya da aktörlerin farklı tarafları ortaya çıkarılmakta ve gazetenin olay ve aktörler ile ilgili tavırları değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda haberin başlığının kısa, etken basit olduğu görülmektedir. Haberin ana metninde ise, cümlelerin uzun, bileşik ve etken olduğu görülmektedir. Kullanılan cümleciklerin anlamı ana olayın etrafında dolaşmakta ve ana olayı desteklemektedir. Cümlelerin etken yapıda olması ortaya çıkan ana olayı destekler nitelikte anlam oluşturmaktadır.

Bölgesel uyumda, haber metinlerini oluşturan cümleler nedensel, referansal ve işlevsel ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Nedensel ilişkide ardı ardına gelen cümleler içindeki nedensel bağlara, işlevsel ilişkide genel ifadeli bir cümlenin bir sonraki cümlede açıklanıp açıklanmadığına, referansal ilişkide ise bir cümlede yer alan bir kavramla sonraki cümle arasında bağ kurulup kurulmadığına bakılmaktadır. Buna göre, incelenen haber metninde daha çok nedensel ve işlevsel ilişkiye dayalı bir anlatımın kurulduğu tespit edilmiştir. Haber metnindeki bu nedensel ilişki aşağıda yer alan haberin gövde metinde açık bir şekilde görülmektedir: *"Türkiye'deki 82 Anayasası'nın gerekçeli kararında laikliğin tanımlandığını söyleyen Erdoğan, "Bu tanımda da tüm inanç guruplarına laik devlet eşit mesafededir. Kişiler laik olmaz, devlet laik olur. Kişiler dindardır, din karşıtıdır, farklı dindendir, olabilir. Şimdi Mısır'da Müslüman var, ama Müslümanların dışında Kıptiler de var, farklı dinlerden*

olanlar, hatta az da olsa Museviler de var. Türkiye'de de yüzde 99'a yakın Müslüman var ama bunun yanında Hıristiyan da var, Musevi de var, çok farklı dinlerde az da olsa Türkiye'de de var. Fakat bunlara karşı biz devlet olarak eşit mesafedeyiz. Müslüman kendi inancını yaşayabilmeli, Hıristiyan kendi inancını yaşayabilmeli, Musevi yaşayabilmeli ve onların inançlarını yaşayabilmek bizim güvencemiz altında olmalıdır. Bunu kendi medeniyetimize baktığımızda da zaten görürüz. Yani İslam tarihinde de bunun çok açık, net örneklerini görmek mümkündür" diye konuştu. Başbakan Erdoğan sözlerine şöyle devam etti: 'Mısır bu geçiş döneminde ve sonrasında inanıyorum ki bu değerlendirmesini en güzel şekilde yapmak suretiyle özellikle demokrasi noktasındaki bu geçişte şunu görecektir. Yani laik bir devlet yapısı dinsizliği değil, herkesin dinini inandığı gibi yaşamasının teminatıdır. Böyle görecek, böyle görmesi lazım. Bundan hiç endişe etmesin ve anayasayı hazırlayacak olanlar da bunu orada teminat altına alması lazım. Demesi lazım ki; 'Devlet tüm inanç gruplarının inancını teminat altına alır. Hepsine eşit mesafededir. Asla sizi dininizi yaşamaktan alıkoymayacaktır'. Bunu böyle söylemesi lazım. Bu şekilde başlar ve bu şekilde devam ederse o toplum huzur bulacaktır. Müslüman'ıyla, Kıpti'siyle hepsi, hatta hatta daha ileri gidiyorum dinsizin bile, ateistin bile inancına devlet saygı duyacaktır. Onu da güvence altına alacaktır. Laik devlet budur. Ama kişi laik olmaz. Tayyip Erdoğan laik değildir, Tayyip Erdoğan bir Müslüman'dır. Ama Tayyip Erdoğan laik bir devletin başbakanıdır ve bunun gereğini de dört dörtlük yapmanın gayreti içindedir'."

Sözcük seçimleri, sosyal aktörler hakkında toplumdaki yaygın inanç ve ideolojileri ortaya koyması açısından, haber söyleminin mikro yapıları içinde anlamın oluşmasını sağlayarak okuyucunun olaylar hakkında genel bir çerçeve oluşturmasını sağlar. İncelenen haberde sözcük seçimlerine bakıldığında, haberi başlığında yer alan "laiklik açılımı" sözcüklerinin haberin içeriğiyle ilgili net bir bilgi vermediği, okuyucuda merak uyandırdığı düşünülmektedir. Ayrıca yine bu başlıkla, Erdoğan ve laiklik ilkesinin daha önce karşıtlıklar oluşturduğu, ancak Erdoğan'ın bu karşıtlığı "açılım" yaparak ortadan kaldırdığı ile ilgili mesajlar verilmektedir. Yine haberin alt başlığında yer alan "... laik bir devletin başbakanı olduğunu ve bunun gayretini dört dörtlük yapmanın gayreti içinde olduğunu söyledi" ifadesine bakıldığında, burada görevini büyük bir titizlikle yerine getirmeye çalışan bir

başbakan vurgusu göze çarpmaktadır. Ayrıca haberin girişinde yer alan "Mısır'ın Oprah Winfrey'i olarak gösterilen Mona Shazly'ye verdiği ve Mısır'ın Dream TV kanalında yayınlanan röportajda..." ifadelerine bakıldığında, TV programcısı ile ilgili benzetme yoluna gidildiği, böylece Erdoğan'ın Mısır'ın en ünlü TV programcısı ve kanalına röportaj verdiği algısı yaratılmaktadır.

Haberin retoriğinde *ise,* okuyucunun haber anlatısıyla verilen ana temayı içselleştirmesini sağlanmak amacıyla inandırıcılığı artıracak fotoğraflar, sayısal veriler, taraf ve tanık ifadeleri, tırnak içinde aktarılan görüşler vb. unsurlar incelenmektedir. Bu bağlamda incelenen haber metninde, fotoğraf ya da sayısal veriler olmamasına rağmen, olayın tarafı ve en önemli tanığı olarak Başbakan Erdoğan'a yer verilmiştir. Erdoğan'ın söylemleri tırnak içinde verilerek inandırıcılık sağlanmıştır.

Yukarıdaki haber örneğinde de görüldüğü üzere Erdoğan'ın çoğu söyleminin laiklik ilkesini desteklediği görülmekle birlikte, AK Parti hükümeti döneminde gerçekleştirdiği kimi uygulamalar laiklik-İslamcılık bağlamında birçok tartışmaya zemin hazırlamıştır. Özellikle seçim kampanyalarında türban/başörtüsü üzerinden dini bir hassasiyete vurgu yaparak siyaset yapmaları, yine söylem alanlarında "Kur'an-ı Kerim'den ayetlere ve hadislere sıklıkla yer vermeleri, zaman zaman söylemlerinde Atatürk ve İsmet İnönü'yü yaşam tarzları ve inançlarıyla ilgili eleştirmeleri, dini cemaatlere ve vakıflara destek veren icraatlarda bulunmaları, eğitim sisteminde düzenlemeler yaparak imam yetiştiren okullara pozitif ayrımcılık yapmaları vb. gibi durumlar laiklik ilkesini belirli dönemlerde tartışma konusu haline getirmekte, bu da sistem/rejim değişikliği tartışmalarına kadar uzanmaktadır.

Bu bağlamda genel olarak değerlendirmek gerekirse, Kurucu dönemde inşa edilen ve Anayasada da yer alan laiklik ilkesi, temelinde inanç özgürlüğünü barındıran, dine karşı olmayıp, din adına maddi ve siyasi nüfuz sağlayanların karşısında bir sistemi betimlemektedir. Bu sistem, AK Parti'nin söylem ve eylem alanını şekillendiren Erdoğan'ın söylem düzleminde bazen olumlanmakla /desteklemekle birlikte, bazen de tam tersi bir durumun yaratıldığı, ötekileştirildiği

görülmektedir. Dolayısıyla AK Parti için laiklik, dini-siyasi alanına destek verdiği sürece değerli ve önemli görünmektedir.

5.2.2. Toplumsal Olaylar

Toplumsal olaylar, toplumun tamamını ya da önemli bir kısmını etkileyen, dönemin anlatısı içerisinde iktidarla birlikte toplumun belleğinde yer edinmiş olaylardır. Bu bağlamda her iki dönemde de karşılığı olduğu düşünülen olaylar benzerlik ve farlılıkları yönünden önce Kurucu Dönem, ardından AK Parti dönemi içerisinde açıklanarak analize tabi tutulmuştur. Bu olaylar dini cemaatler ve vakıflar, kılık-kıyafet ve yerleşim yerlerinin isimlendirilmesi konularını içermektedir.

Dini cemaatler ve vakıflar, hem Kurucu Dönemin hem de AK Parti döneminin ulus-devlet inşasında öne çıkan eylem alanlarıdır. Her iki dönemin ideolojik temelleri doğrultusunda cemaat ve vakıflar kamusal alanda var olmuş ya da olmamıştır. Bu bağlamda dinin siyasi alandan-devlet yönetiminden uzak olmasını önceleyen laiklik anlayışının temellendiği Kurucu Dönemde, akıl ve bilime dayalı çağdaş bir toplumun yaratılmasında dini kullanarak insanları istismar eden tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasına ilişkin kanun çıkarılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde, Müslümanların dini duygularını istismar eden, halkın duygu ve inançlarını sömürerek öğretim alanında faaliyet gösteren tekke ve zaviyelerin, çağdaş ve laik Cumhuriyet'le çeliştiği ve zarar vereceği düşünülmüştür. Mustafa Kemal Atatürk de, yeni devletin, Türkiye Cumhuriyet'in şeyhler, dervişler ve müritler memleketi olamayacağını her söylevinde dile getirmiş ve bu noktada 30 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan bir kanunla bu kurumlar kapatılmıştır.

Çağdaş ve laik cumhuriyete yakışmayan bu uygulamaların kaldırılmasıyla Türk toplumu mistik düşünce ve dogmatik kuralların rehberliğini terk ederek, gerçek mürşit olan bilimin, bilimsel düşünce ve aklın rehberliğiyle batıya yönelmiştir. Aynı kanunla bütün tarikatlarla birlikte şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, halifelik, falcılık, büyücülük ve gaipten haber vermek

maksadıyla muskacılık gibi unvanlar ile sıfatların kullanılması da yasaklanmıştır (Eroğlu, 1990: s.283).

Ancak laiklikle ilgili analizlerde açıklandığı gibi, Türkiye siyasi tarihinde Çok Partili Döneme geçilmesiyle birlikte, dini alanda yaşanan özgürlükler, dini cemaatlerin ve din ağırlıklı siyasi partilerin kurulmasına yol açmıştır. Özellikle Erbakan döneminde kamusal alandaki görünürlükleri gittikçe artan dini cemaatler ve vakıfların, AK Parti'nin iktidar alanını da şekillendirdiği görülmektedir.

AK Parti, Türkiye'nin yükselen sosyolojik dinamiklerine hitap eden bir siyaset anlayışıyla kentleşmeyi, gelenekle modernleşmeyi arayan, serbest piyasanın dinamizminden yükselen orta-alt sınıfı ve diğer toplumsal kesimleri temsil etmektedir. Yeni sağ siyasal söyleme dayanan, küresel eğilimlerle bütünleşen ve içinde Anadolu varlığını barındıran bu yapı, dışlanan ve temsil arayan muhalif akımları ve geniş dinsel dayanışma ağlarını yanına almaktadır. Yükselmeye yönelen sermaye, entelektüel ve dinsel toplulukların siyasal diline dönüşen AK Parti, bir anlamda demokratlar koalisyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada geleneksel dini yapılarının öteden beri (Menderes, Özal, Demirel gibi) demokratlar yanında yer aldığı düşünüldüğünde AK Parti'nin yeni sağ siyasetinin doğal müttefikleri olarak yer almaları kaçınılmazdır (Yıldırım, 2011: s.148).

Sydney Tarrow'a göre (1994: s.18) "devlet yapıları çeşitli fırsatlar yaratır, fakat yoksun grupların kaynaklardan yeni hareketler yaratabilmeleri devlet yapısı içinde değişen fırsatlara bağlıdır." Türkiye'de değişen fırsatlar/koşullar, kaynaklardan yoksun olan İslami grupları kaynak yönünden olanaklı siyasal çıkar gruplarına dönüşmelerini sağlayan açılımlar yaratmıştır. Türk eğitim sistemi, medya ve ticaretti açılımlar Anadolu'da iktisadi destek açısından devletten çok birbirlerine yaslanan toplumsal ve iktisadi ilişki ağlarının hareketlenmelerini sağlamıştır. Bu tür fırsatlar devletin Anadolu İslamına karşı değişen tavrı ile birleşti ve Türkiye'nin dinsel pazarını giderek özgürleştirip, cemaatlere bağlılık konusunda açık rekabete olanak vermiştir (Hendrick, 2014: s.375). Bu rekabet ortamının en önemli aktörlerinden biri Gülen Cemaati olarak karşımıza çıkmaktadır. Fethullah Gülen Cemaati, Nursi'nin etkisini Kemalizm sonrasında Türkiye'ye uyarlayarak, eğitim, medya, ticaret ve

finans ağını Anadolu'nun dönüşüm içindeki kırsalında genişleterek bu tür fırsatlardan yararlanmış ve ulusal çapında İslami aktivizmden muhafazakâr demokrasiye, Milli Görüşten AK Parti'ye geçiş için zemin oluşturmuştur (Hendrick, 2014: s.375).

İnanca dayalı bir kimlik ve taraftarlık hareketi olan Gülen Hareketi, AK Parti hükümeti ile koalisyon kurarak toplumsal hegemonya için devam eden savaşta, Türkiye'nin en etkin partiler üstü sivil aktörü olarak ortaya çıkmıştır. Gülen Hareketi, bu hegemonya savaşında pasif devrim çabalarını bir yandan resmi siyasete, öte yandan piyasa tabanlı kaynak oluşturma çabalarına yönelterek öncülük etmiştir. AK Parti mecliste, cumhurbaşkanlığında ve Türk devlet bürokrasisi içinde "siyasi cepheyi" harekete geçirirken, Gülen Hareketi ise eğitim, iş dünyası, medya ve halkla ilişkiler alanlarındaki üstünlüklerini kullanarak üst yapıyı kurumları yoluyla bu siyasi cepheye koşut bir "sivil harekete" önderlik etmiştir (Hendrick, 2014: s.339-340).

Yıldırım'a (2011: s.148-149) göre, Gülen Cemaati ve AK Parti aynı tarihsel koşullardan ve aynı sosyolojik dinamiklerden gelmektedir. Onları birbirine yaklaştıran, benimsedikleri söylemler kadar asıl bu dinamikliğin ortaklığı önemlidir. Gülen Cemaati de orta sınıftan gelmekte, 1990'lardan sonra gelişmekte, küresel yapılara açık davranmakta ve modernleşmenin dinle barışık bir biçimde yapılmasını istemektedir. Çalışmalarını sivil toplum alanında ve özel olarak eğitimde yürüten Gülen Cemaati, dine baskı uygulayan, katı laiklikle hareket etmeyen, reddi mirastan vazgeçen, Osmanlı ve geleneğini önemseyen vb. yönünde hareket eden bir devlet tarzının oluşmasını istemektedir. Bunun için yanlış kadrolar ve ideolojilerle mücadele edilmelidir.

2002'den 2011 genel seçimlerine kadar AK Parti'nin en önemli destekçisi/müttefiki olarak harekete eden Gülen Cemaati ile AK Parti arasında bu tarihten sonra anlaşmazlıklar yaşanmış ve hatta günümüzdeki gelinen noktada birbirlerini düşman ilan etmişlerdir. Yaşanan bu süreç, 17 Aralık 2014 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Ahmet Şık'ın kaleme aldığı "İttifaktan düşmanlığa: AKP-Cemaat" başlıklı makalesinde yer almaktadır.

Emniyet'teki cemaat yapılanmasıyla ilgili "İmamın ordusu" adlı kitabı yazdığı sırada tutuklanan ve 375 gün tutuklu kaldıktan sonra serbest bırakılan gazeteci Ahmet Şık, Gülen cemaatinin Milli Görüş ve AKP ile 1970'lerden bugüne uzanan ilişkisini "İttifaktan düşmanlığa: AKP- Cemaat" başlıklı makalesinde anlatmıştır (2014): *"'Yeni Türkiye' denilen garabetin kurucu güçleri olan AKP ile Gülen Cemaati arasındaki savaş, gündemin tek belirleyici unsuru. MİT soruşturmasıyla kamusal alana taşan, dershaneler çatışmasıyla şiddetlenen, yolsuzluk soruşturmalarıyla bir meydan muharebesine dönüşen savaş, Recep Tayyip Erdoğan ve Fethullah Gülen'in söyledikleri ve yaptıklarına bakılırsa kolay biteceğe de benzemiyor. Tarafların her ikisi demokrasi, barış ve temiz toplum için mücadele ettiği iddiasında. Dini ve etik değerlerin de alet edildiği bu savaşta tarafların ihtiyaç duyduğu yalanlar, kendilerine gönül verenler nezdinde gerçeklerden daha çok itibarlı. Ancak yapılan savunmalara kimse aldanmasın. Her ikisi de sistemin ve toplumun demokratikleşmesini değil, kendi otoritesini hâkim güç kılmak üzerinden içinde örgütlenmek istedikleri devleti ele geçirmek isteyen güç odakları. Bu savaş ne demokrasi ve temiz toplum ne de birilerinin iddia ettiği gibi barış ya da sivilleşme için yaşanıyor. Sadece devletin sahibi kim olacak diye savaşılıyor. Ancak bu savaşı bugün yaşananlara bakarak okumak hatalı. Çünkü ikili arasındaki ittifakın da husumetin de geçmişi hayli eskiye, 1970'lere dek uzanıyor. Bu husumetin en önemli nedeni ise Fethullah Gülen ve cemaatinin her zaman hâkim otoriteden, devletten yana saf durmayı düstur edinmesiydi. Geçmişin devlet iktidarı Necmettin Erbakan ve Milli Görüş Hareketini İslam'da radikalleşmenin temsilcisi olarak görüyordu. İşte bu radikalleşmenin karşısına çıkarılan ılımlı İslam'ın temsilcisi konumundaki Gülen ve cemaati adeta Milli Görüş'ten korkanların panzehiri olarak sunuldu. Başka bir deyişle Fethullah Gülen kendisine biçilen rolü ve verilen görevi bile isteye kabul etti"*. Şık'ın açıklamaları bağlamında AK Parti ve cemaat arasındaki savaşı sebebi, devlet otoritesinin/iktidarın sahipliği noktasında karşımıza çıkmaktadır. Her iki tarafın da söylem alanlarında yer alan ve bu ortaklığın sebebi olarak gösterilen sistemin ve toplumun demokratikleştirilmesi ifadelerinin, iktidarın egemenliği karşısında geçersiz olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Gülen'in misyonunun Erbakan gibi radikal bir İslamın savunuculuğu olmadığını, tam tersine AK Parti'nin de aslında temellendiği Ilımlı İslam, bir nevi muhafazarlık olduğu görülmektedir. Bu bağlamda

her iki hareketin Ilımlı İslam noktasında birleştiği, ortaklık oluşturduğu söylenebilmektedir.

Ahmet Şık makalesinin devamında *"AKP'ye kadar ilk ve tek ittifak"* başlığı ile Milli Görüş ve Cemaatin ilk ve tek kurduğu ittifakı açıklamaktadır (2014): "*AKP'nin bağrından doğduğu Milli Görüş ile Nurculuğun içinden koparak bağımsız ve geleceğin en güçlü dini grubu olan Gülen Cemaati arasındaki ilk ittifak 1973 seçimlerinde oldu. Milli Görüş'ün kurucusu Erbakan, siyasete girdiği Milli Nizam Partisi'nin 1971 darbesiyle kapatılmasının ardından Milli Selamet Partisi'yle yoluna devam ediyordu. MSP'nin siyaset sahnesinde güçlü bir aktör olmaya başlaması, Nur cemaatinden bağımsızlığını ilan etmek için uygun zaman kollayan küçük bir grubun lideri olan Gülen için de bir fırsat doğurmuştu. MSP'nin de Nurcuları yanına çekmek istemesiyle Erbakan ile Gülen arasında bir yakınlaşma başladı. Fethullah Gülen, 1973 seçimlerinde çevresindekileri de MSP'ye oy vermesi için yönlendirmesi ikili arasındaki ilk ittifaktı. AKP iktidarına kadar iki yapı arasında gerçekleşen bu tek ittifak döneminde İzmir'i merkez alan ve yakın çevredeki birkaç ilde etkinliği olan Fethullah Gülen de Nurculardan kopuşunu ilan etti. Gülen'in küçük grubu, ittifak kurduğu MSP'nin tüm ülkeye yayılan il ve ilçe teşkilatlarıyla neredeyse köylere kadar ulaşabilmenin yolunu da böylece buldu. Ancak MSP'lilikle Gülenci olmanın iç içe geçtiği bu ittifak kısa sürede sonlanırken, AKP iktidarına kadar da iki grup beraber durmak bir yana aksine birbirlerine rakip oldular. Gülen, yeterince güçlendiğine inanarak MSP'lilikten kurtulması gerektiğine karar verdi. Sahip oldukları yurt ve dershanelerin sorumluları, Cemaat'in çeşitli kurumlarındaki görevler gibi çekirdek kadrolar MSP'li olanların elinden alınarak Fethullahçı olanlara veriliyordu. Hep MSP kadrolarının değiştirilmesi dikkat çekince partililer durumu anladı. Gülen Cemaati içinde, "MSP'lilik- Fethullahçılık" tartışmaları başladı. Cemaatçiler, siyaset yerine başka hizmetlerin yaygınlaştırılması gerektiği ve Erbakan gibi devlete muhalif olarak hizmet edilemeyeceğini söylüyordu. Hatta aksine, devletten yana durmanın mesafe kat etmekte yardımcı olacağını savunuyorlardı. Cemaat ve parti için kalan tartışmaları ortalığa döken, Gülen'in 24 Haziran 1980'de verdiği bir vaazda isim vermeden MSP'yi ve yayın organı Milli Gazete'yi eleştirmesi oldu. MSP'li gençliğin bir kısmında cüppe ve sarık giyme modasının yaygınlaştığı o tarihlerde Gülen verdiği vaazda, "Cüppeyle, sarıkla bu*

işler olmaz, paçavra gibi bir gazeteyle bu iş yürümez" deyince tartışmalar ortalığa döküldü. Gülen'in bu sözleri, özellikle kırsal kesimdekiler başta olmak üzere çoğunluğu MSP'lilikten henüz kopmamış olan cemaat içinde büyük tepki çekti. Söz konusu vaazın olduğu kaset hemen piyasadan çekilerek imha edildi. Fethullahçılarla MSP'lilerin ilk gerginliği olan bu olayda cemaatçiler partililerin öfkesi yatışsın diye yanlış anlaşıldıklarını söyleyip sessiz kalmayı tercih etse de büyük bir kopuş yaşandı. Kısa süre sonra gelecek olan 12 Eylül 1980 darbesiyle MSP kapatılıp Erbakan da cezaevine gönderilince, Gülencilerle yaşanan kavga o dönem için noktalandı. Darbeyle birlikte Gülen için de İslamcı camianın en kitlesel grubuna dönüşen ve lidersiz kalan MSP tabanıyla bölünmeler yaşayan diğer cemaat ve tarikatları hareketinin içine çekmenin de yolu açılmış oldu". Bu bağlamda Milliyetçi Görüş ve Cemaat arasındaki ilk birlikteliğin 1973 genel seçimleri öncesinde başladığı, Milli Görüş'ün tabanını güçlendirmek ve seçimleri kazanmak amacıyla Nurcuları yakınan çekmek istemesi sonucu bu hareketin içinde yer alan Gülen ile yakınlaştığı anlaşılmaktadır. İki taraf arasındaki yakınlaşma, Gülen hareketinin güçlenmesi ve Milli Görüş'ten ayrılmak istemesiyle bozulmuş ve görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. 1980 Askeri Darbesi'nin ise, Gülen Cemaati'nin güçlenmesine zemin hazırladığı görülmektedir.

Şık (2014), "*Gülen, 28 Şubat'ın savunucusu"* başlığı altında ise, şu ifadelere yermiştir: *"AKP'nin iktidara geldiği 2002 seçimlerine kadar Gülen Cemaati ile Milli Görüş arasında birçok ayrışma yaşandı. İkili arasındaki, günümüze kadar uzanan süreçteki en büyük kırılma 28 Şubat 1997'deki darbe sırasında oldu. Siyasal İslamın Türkiye'de legal siyaset alanında 1990'larda başlayan yükselişiyle işbaşına gelen Tansu Çiller ve Necmettin Erbakan ortaklığındaki hükümetten memnun olmayan asker 28 Şubat 1997'de bir kez daha sahneye çıktı. Ordunun demokrasi ve siyaseti karanlığa gömen gölgesiyle "şeriatçılık" adı altında bir cadı avı başlamıştı. Tıpkı sistemin işine gelmediği herkesin yakın geçmişte "Ergenekoncu" şimdi de "Paralelci" denilerek fişlenmesine benzer bir şekilde siyasetçisinden öğretmenine, bürokratından sermaye sahibine kadar herkes şeriatçı, tarikatçı ya da cemaatçi olmakla suçlanıyor, bu suçlamalarda yürütülen psikolojik savaş unsurlarıyla destekleniyordu. Türkiye siyasi ve toplumsal tarihinin yaşadığı fiili son askeri darbe olan 28 Şubat'la birlikte seçimlerle işbaşına gelen RP hükümetten düşmekle*

bırakılmayıp kapatılacaktı. Fethullah Gülen ve cemaatinin siyasi ve toplumsal alandaki en büyük rakibi bir kez daha oyun dışına itilecekti. Hem de Fethullah Gülen'in katkılarıyla. Darbenin Türkiye'de demokrasinin yerleşmesini hızlandırdığı iddiasındaki Gülen'e göre 28 Şubat'ta muhtıra verildiğini söylemek askerin günahına girmekti. Gülen'e göre hükümeti düşüren MGK kararları tavsiyenameydi. Gülen savunmakla kalmadığı darbeyi meşru kılmak adına Erbakan'a istifa çağrıları yapmıştı. MGK kararlarını silah zoruyla dayatanların, Cumhuriyet ve laikliğin en büyük tehdit altında olduğu bir dönem olduğu için sorumluluk bilinciyle hareket ettiklerini ve masum olduklarını ifade eden Gülen, darbecilerin sevap alacaklarını bile söylemişti. Gülen'in bu tutumuyla Milli Görüş'le arasına kalın bir duvar örülmüş oldu". Şık'ın açıklamaları bağlamında Gülen'in çıkarları doğrultusunda hareket eden bir Cemaat lideri olduğunu, bir dönem ortaklık kurduğu bir siyasi parti ve siyasi tabanla görüş ayrılıklarını düşmanca bir eyleme dönüştürerek bu partinin kapatılmasını "demokrasi" söyleminde altında desteklediği ortaya çıkmaktadır. Bu noktada Gülen Cemaati'nin yeri geldiğinde iktidarla yeri geldiğinde de bu iktidarı indiren askerle işbirliği yaptığı görülmektedir.

Şık'ın makalesinin devamında açıkladığı Cemaat'in ABD ve İsrail'e yaklaşımı ile ilgili bilgiler de, aslında Cemaatin her zaman için karşısına alamayacağı güç odaklarına yakın bir duruş sergilediğini betimlemektedir. Bu durum şu ifadelerden anlaşılmaktadır: "*... ABD'nin 1991 Körfez Savaşı sırasında Irak'a saldırması ... Türkiye'deki, geleneksel olarak anti-Amerikancı ve anti-Siyonist tutum alan İslamcı camia da tepkiliydi. Ancak Fethullah Gülen yaptığı bir konuşmada, Irak'ın İsrail kentlerine yönelik füze saldırısında ölen ve yaralanan İsrailli bebeklerin kendisini çok üzdüğünü belirterek ağladığını söyledi. İslamcı camiadaki Siyonist düşmanlığının had safhaya çıktığı bir dönemde yapılan bu konuşma büyük tepki çekti... Erbakan ve dolayısıyla Milli Görüş hareketi katı bir "Batı ve Siyonizm düşmanlığı" içinde kendini var etmişti. Milli Görüş çizgisinin aksine Gülen ve cemaati ise bu iki güce rağmen bir güç odağı olunamayacağının bilincinde bir İslami cemaat olarak kendini var kıldı. Yani dünyanın egemen gücü ve tetikçisi iki gücün gölgesinde ve onların etki alanında büyüyen bir güç olmayı tercih etti".*

Bütün bu açıklamalar bağlamında Gülen Cemaati'nin siyaset sahnesinde yer alması 1973 seçimleriyle başlamış, ancak seçimlerden sonraki süreçte Erbakan ve Milli Görüş geleneğinden ayrılarak, desteğini daha yenilikçi bir isime Recep Tayyip Erdoğan'a kaydırmışlardır. 1994 yerel seçimlerinde, Recep Tayyip Erdoğan'ı destekleyen Gülen Cemaati'nin o tarihten 2011 genel seçimlerine kadarki yerel ve genel seçimlerde AK Parti ve Erdoğan'a desteğini sürdürmüştür. Bu süreçte Cemaat de AK Parti tarafından desteklenmiş, hatta emniyet, Milli Eğitim Bakanlığı ve yargıda örgütlenmesi kolaylaştırılmıştır (Avcı, 2010; Çakır, 2014). Berkan'a (2013) göre, Cemaat ile AK Parti arasındaki temel ittifakı ortak tehdit olarak algılanan askeri vesayete karşı olmaları oluşturmuştur: "*Bu ittifak başlangıçta ortak tehdit algısına karşı, yani askeri vesayete karşı oluştu. 2004 Ağustosuna ait Milli Güvenlik Kurulu kararı bu tehditin ne kadar gerçek ve elle tutulur nitelikte olduğunun kanıtı. Bu ortak tehdide karşı hükümet, özellikle poliste bulduğu destekle bir çıkış aradı. Esasen cemaat, 2003-2010 arası devlette Ali Bayramoğlu'nun deyimiyle "altın çağ"ını yaşadı; devlette çok daha geniş bir alana yayıldı"*.

AK Parti ve Cemaat arasındaki bu yakın ortaklık, 2011 yılında hükümetin bazı cemaatçi kadroları yetkili makamlardan tasfiye etmeye başlaması, ayrıca iddialar arasında yer alan 2011 genel seçimlerde, Gülen Cemaati'nin Erdoğan'dan mecliste 80 kadar sandalye istemesi üzerine kırılma noktası yaşamıştır (Avcı, 2015). Ardından ardından Şubat 2012'de MİT Müsteşarı Hakan Fidan'ın savcılığa ifadeye çağrılması ve onun ardından yaşanan dershane krizi/dershanelerin kapatılması, MGK kararları, 17/25 Aralık Yolsuzluk Skandalı gibi olaylar AK Parti-Cemaat çatışmasını gündeme taşımıştır.

Yaşanan tüm bu süreç içerisinde 2002-2010 yılları arasında Erdoğan ve AK Parti'nin gerek Gülen Cemaati özelinde gerekse diğer cemaatlerle ilgili söylem ve eylem alanlarının olumlu olduğu görülmekle birlikte, Gülen Cemaati'nin iktidar alanına ortak olmak istemesi Erdoğan ve AK Parti'nin söylem ve eylem alanlarını negatif yönde değiştirmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Erdoğan'ın "Ne istediniz de vermedik", "Bunların inlerine gireceğiz" sözleri ve Cemaat'in nasıl bir örgüt olduğunu özetleyen aşağıdaki konuşması gelinen durumu örneklemektedir.

Erdoğan, Ekim 2015 tarihinde HAK-İŞ Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmasında gündeme dair değerlendirmelerde bulunarak şunları söylemiştir (ensonhaber, 2015): "*Biz elbette onların metotlarını, araçlarını, edep yoksunu dillerini kullanamayız. Onlar her gün yalan söyleyecek, biz her gün doğruyu savunacağız. Tabanı ibadet, ortası ticaret, tavanı ihanet olan paralel yapılara dayayacaklar. Bir takım medya kuruluşlarına, manşetlere, silahlı terör örgütlerine dayayacaklar. Biz sırtımızı önce hakka sonra halka dayayıp öyle yürüyeceğiz".*

Tüm bu yaşanan süreçte, AK Parti'nin cemaatlere ve diğer dini örgütlere olan yakınlığı 2013 yılında tekke ve zaviyelerin yeniden açılmasını gündeme taşımıştır. Bu bağlamda ulusal basında da ses getiren haberle ilgili detaylarda şunlar yer almaktadır (Milliyet ve Radikal, 2013): "*AK Parti Ankara Milletvekili Haluk Özdalga, "Anayasa'da 30 Teşrinisâni 1341 tarihli ve 677 sayılı Tekke ve Zaviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklar ile Bir Takım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun" kaldırılması için yasa teklifi hazırladı"*. Bu yasa teklifinin gerekçesi olarak da Türkiye'de hiçbir ihtiyacı karşılamıyor olması, aynı zamanda kanunla birlikte yasaklanan bazı unvan ve sıfatların (falcılık, büyücük ile dedelik, seyidlik, çelebilik gibi) birlikte anılmasının bu unvanlara sahip cemaatler için küçük düşürücü olmasıdır. Yapılan yasa teklifinden de anlaşılacağı üzere AK Parti'nin söylem ve eylem alanında dinin ve dini cemaatlerin etkili olduğu görülmekte ve bu yasa ile dinin toplumsal düzlemde etkisinin artırılması, dini eğitimin ve cemaatlerin rolünün ön plana çıkarılması amaçlanmaktadır. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucu değerleriyle çelişmekte, akıl ve bilimselliğin temel alındığı "demokratik, laik, sosyal devlet" anlayışına zarar vermektedir.

Ulusal kimlik inşasında iki dönem arasındaki benzer ve farklılık taşıyan bir diğer toplumsal uygulama ise, kılık-kıyafet konusuyla ilgilidir. Her iki dönemdeki iktidarın inşa etmek istediği ulusal kimlik doğrultusunda o ulusun bireylerinin kıyafetleri ile ilgili kanunlar çıkardığı görülmektedir.

Kurucu Dönem'de laiklik ilkesiyle bütünleşen çağdaş bir ulus-devlet yaratmak amacıyla 3 Aralık 1934 tarihinde "*Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun"* çıkarılmıştır. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyet'inde herkesin eşit olduğu sınıfsız bir

toplum yaratmak, aynı zamanda dinin bir statü ya da ayrıcalık sembolü olarak gözükmesini engellemek amacıyla çıkarılan kanunla din adamlarının, hangi dine mensup olursa olsun, mabet ve ayinler dışında ruhani kisve (giysi) taşımaları yasaklanmıştır.

AK Parti döneminde ise, kamuda kurumlarında yasaklanmış olan türban/başörtüsünün kaldırılması ile ilgili kanun çıkarılmıştır. AK Parti'nin söylem alanına göre, Türkiye'de kadınların istihdamında ve çalışma hayatında hak ettikleri yeri almalarında önemli bir engel olan başörtüsü yasağı, din ve vicdan özgürlüğü, çalışma hakkı, cinsiyet ayrımına dayanan ayrımcılık yasağı ve eşitlik ilkesi gibi evrensel insan hakları ve hukuk ilkelerine aykırılık taşımaktadır. Bu gerekçeyle Ekim 2013'te söz konusu Yönetmelikte yapılan değişiklikle, kadın memurlara yönelik başörtüsü yasağı kaldırılmıştır (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.37; Sessiz Devrim, 2014: s.101). Ayrıca 2014 yılı Eylül ayı içerisinde "Milli Eğitim Bakanlığına Bağlı Okul Öğrencilerinin Kılık ve Kıyafetlerine Dair Yönetmelik"te yapılan değişiklikle ortaokullarda ve liselerde öğrencilerin başörtüsü kullanabilmesinin önü açılmış (Sessiz Devrim, 2014: s.128) ve yine 2002 yılı öncesinde kanuni bir dayanağı olmamasına rağmen uygulanan "üniversitelerdeki başörtüsü yasağı", üniversitelerdeki zihniyet değişimine paralel olarak fiilen ortadan kaldırılmıştır (Sessiz Devrim, 2014: s.132).

Başörtüsü yasağının ardalanına baktığımızda, 1923 Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla hazırlanan ilk anayasada resmi olarak bir başörtüsü yasağı olmadığı görülmektedir. Başörtüsünün tartışılmaya başlanması, 1960'lı yılların ilk yarısında başörtülü üniversite öğrencilerinin sayısının artmasıyla gündeme gelmiştir. Ve bağlamda başörtüsü yasağıyla ilgili iki ana kırılma noktası karşımıza çıkmaktadır. Bunlar: 1980 askeri darbesi ile 28 Şubat 1997 post modern darbedir. 1980 Darbesi sonrasında çıkarılan 'kılık kıyafet yönetmeliği' ile kadınların kamu kurumlarında başörtüleriyle çalışmaları yasaklanmıştır.

Askerin bir muhtıra yayınlayarak siyasete dolaylı olarak müdahale ettiği '28 Şubat süreci' ise, kamuda başörtüsü yasağının zirveye çıktığı dönem olmuştur. Bu dönemde yapılan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında "irtica" öncelikli tehdit olarak

kabul edilmiş ve irtica ile mücadelede yapılması gerekenlerden biri olarak başörtüsü yasağının etkin bir şekilde uygulanması olmuştur. Bu uygulamaların başlangıcını ise, İstanbul Üniversitesi Rektörü'nün çıkardığı genelge başlatmıştır. Başörtüsünü yasaklayan 23 Şubat 1998 tarihli genelge doğrultusunda, üniversitelerde eğitim gören başörtülü öğrenciler okula geldiklerinde güvenlik ekipleriyle karşı karşıya kalmış ve "ikna odalarında" başlarını açmaya zorlanmışlardır. Açmayanlar hakkında da davalar açılmıştır. Bu dönemde öğrencilerin önünde iki seçenek sunulmuş; ya başlarını açarak yüksek öğrenime devam etmeleri ya da açmayarak üniversiteye veda etmeleri. Bu durumla karşılan öğrencilerin bazıları evlerine dönmüş, bazıları istemeyerek de olsa başlarını açarak ya da peruk, bere vs. yöntemlere başvurarak okullarına devam etmiş, bazıları ise maddi imkanlar bulup yurtdışında okumuştur (Aljazeera Turk, 30.12.2013).

Toplumsal dini kültürün önemli simgelerinden biri olan başörtüsü/türban AK Parti'nin de en önemli söylem alanını oluşturmaktadır. Bu bağlamda başörtüsü/türbanı olduğu gerekçesiyle uzun yıllar kamusal alandan dışlanmış, baskılara maruz kalmış, eğitim ve çalışma hakkı gibi temel hakları elinden alınmış muhafazakar, başörtülü kadınları söylem alanının en önemli aktörü haline getiren AK Parti, bu mağduriyet üzerinden tabanına seslenmekte ve onlara bu zulümleri yaşatan zihniyeti ötekileştirmektedir. Bu çıkarımı, Erdoğan'ın Başbakan olarak 8 Ekim 2013 tarihinde AK Parti Grup Toplantısı'nda yaptığı konuşmasının yer aldığı Ahaber kanalının İnternet sitesindeki haberle (Ek-2) ilgili gerçekleştirdiğimiz söylem çözümlemesinde de görebilmekteyiz.

Başlık: *Başbakan Erdoğan'ı dinlerken gözyaşlarına boğuldular*

Alt başlık: *AK Parti Grup Toplantısı'nı izleyen başörtülü kadınlar Başbakan Erdoğan'ın kamuda başörtüsüne özgürlük getiren düzenlemeye ilişkin sözleri karşısında gözyaşlarını tutamadı.*

Başlığa bakıldığında enformasyon eksiltimi ve kurgulama yapıldığı görülmektedir. Enformasyon eksiltimi bağlamında Erdoğan'ı kimlerin dinlediği, nerde ve ne zaman dinledikleri gibi soruların cevapları başlığa bakıldığında

anlaşılamamaktadır. Kurgulama bağlamında ise, isimler ya da kişilerden çok eyleme/fiile dikkat çekilmiş, böylece "gözyaşına boğulma" eylemine vurgu yapılarak dikkat çekilmiştir. Öte yandan başlık ve alt başlık arasında genelden özele gidiş bulunmaktadır. Genel ifadeli bir başlıktan sonra, söz konusu genel ifadenin açılımının başka bir deyişle özel ifadelerin (konuyla ilgili bilgilerin) alt başlıkta verildiği görülmektedir. Buna göre, Erdoğan'ın AK Parti Grup Toplantısı'nda konuştuğu, konuşmasında kamuda başörtüsü serbestliğini getiren düzenlemeden bahsettiği ve Erdoğan'ı dinleyenlerin başörtülü kadınlar oldukları ve Erdoğan'ı dinlerken ağladıkları aktarılmıştır. Ağlamak/gözyaşına boğulmak, başlık ve alt başlıkta ideolojik bir üretim olduğunu göstermektedir. Çünkü gözyaşına boğulanlar başörtülü kadınlardır ve dolayısıyla başörtülü kadınlar daha önceki yönetimlerin düzenlemeleriyle başörtülerinden dolayı mağdur olmuştur. Burada onların mağdur eden laitisit zihniyetin eseri olan kanunlar, genelgeler ve ikna odalarıdır. Bu nedenle başlıkta kim/kimlerin olduğu açıklanmadan "Başbakan Erdoğan'ı dinlerken gözyaşlarına boğuldular söylemi" ideolojik bir anlam taşımaktadır.

Haber girişi: *Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın AK Parti Grup Toplantısı'nda Kılık Kıyafet Yönetmeleği'ndeki değişikliğin Resmi Gazete'de yayınlandığını belirterek, tarihi nitelikte bir adımın atıldığını söyledi. Resmi Gazete'de yayınlanan kararla kamuda başörtüsü yasağının kalktığını ifade eden Erdoğan, "Fakat ben buradan tüm başörtülü kardeşlerime sesleniyorum; süreci provoke etmeye çalışanlar olabilir. Bu oyuna asla gelinmesin" çağrısında bulundu. Provokasyona yönelik oyunlara karşı dikkatli olunmasını isteyen Erdoğan'ın "Onun için valilerimizle bu konuda gerekli görüşmeler her şey yapılıyor, bu provokasyona gelmeden inanıyorum ki başörtülü kardeşlerim de inancının gereğini inandığı gibi yerine getirecek ve yıllardır elinden alınan bu hakkı iade etmek suretiyle bu hakkı kullanmaya başlayacaktır" sözleri uzun süre alkışlandı.*

Genelden özele gidiş başlıklarla haber girişi arasında da sürmektedir. Başlıklarda sunulan bilgilere ek olarak, düzenlemenin Resmi Gazete'de yayınladığını, böylece kamuda başörtüsü yasağının kalktığını, Erdoğan'ın bu düzenlemeyi "tarihi nitelikte bir adım" olarak değerlendirdiğini ve bu süreci provoke etmek isteyenlere karşı dikkatli olunması gerektiğiyle ilgili bilgiler yer almaktadır.

Ayrıca Erdoğan'ın, olabilecek provokasyonlara karşı gerekli uyarılarını yaparken diğer taraftan da başörtülü kardeşlerim olarak nitelendirdiği kadınların mağduriyetine de gönderme yaptığı görülmektedir. Erdoğan'a göre, bundan sonra başörtülü kadınlar inancının gereğini inandığı gibi yerine getirebilecek, yıllardır elinden alınan bu hakkı artık kullanacaktır. Burada İslamiyet inancı ve örtünme edinimine gönderme yapılmaktadır. Erdoğan, İslamiyete inanan kadınların, İslam inancına göre örtünmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısıyla başörtülü kadınlar, Erdoğan ve AK Parti'nin gerçekleştirdiği düzenlemeyle artık inançlarını gerektiği gibi özgürce yaşabileceklerdir.

Ana olay ve Sonuçlar, kamuda başörtüsü yasağının kaldırılması ve yasağın kaldırılmasıyla ilgili konuşan Erdoğan'ı dinleyen kadınların ağlamasıdır.

Ardalan ve bağlam bilgisi, olayların sosyal ve politik yönünü açıklamakla birlikte, yapısal ve tarihsel olarak, okuyucunun haberi daha iyi anlaması için ana olayın tarihi ve bağlamına yer vermektedir. Bu bağlamda söz konusu haberde ardalan ve bağlam bilgisi Erdoğan'ın şu sözlerinde yer almaktadır: "*Kılık kıyafet yönetmeliğindeki değişiklikle çok canlar yakan, gençlerimize, onların anne babalarına çok ağır acılar yaşatan bir uygulama, bir karanlık dönem böylece sona eriyor... Türkiye'nin tarihine ayrımcılık lekesi olarak geçmiş kara bir gölgeyi kaldırıyor, sadece başörtülülerin değil, 76 milyonunun tamamının ufkunu bugün daha da genişletiyor, daha da aydınlatıyoruz. Bu kısıtlamanın kalkması sadece ve sadece bir normalleşmedir. Bu baskının, bu dayatmanın kalkması, sadece ve sadece eşitliğin tesis edilmesidir. 76 milyonun arasına sokulan başörtülü, başı açık ayrımı ve ayrımcılığını artık ortadan kaldırıyoruz. Benim başı açık kardeşim de başı örtülü kardeşim de bundan sonra rahat rahat aynı yerde ve birlikte çalışmanın hazzına, mutluluğuna ereceklerdir... Elbette bırakılan ve bırakılmak zorunda kalınan o okulların kaybı telafi edilemeyecek. Elbette gurbette geçen yılların, vatan, sıla, aile hasretinin telafisi mümkün olmayacak. Üniversite kapılarında, ikna odalarında onurlarına dokunulan kızlarımızın yaraları elbette kapanmayacak. Hıçkırıklarla dökülen gözyaşları elbette geri gelmeyecek. Mahkemelerde, gözaltılarda, hapishanelerde, hücrelerde tüketilen hayatlar elbette geri verilemeyecek. Titreyen elleriyle, gözlerinde damlalarla başlarındaki örtüyü çıkarmak zorunda kalan, itilen,*

kakılan, horlanan kız çocuklarının daha genç yaşta kırılan eğitim şevkleri elbette tamir edilemeyecek. Pencerenin kenarında okula, işe giden arkadaşını seyreden, kalbi ağlayan kadınların iç çekmeleri elbette telafi edilemeyecek. Ancak inanıyorum ki bugün başlayan normalleşme, bugün başlayan yeni demokratik özgür süreç, hepimiz, milletimiz için bir teselli, gelecek nesiller için güvence olacaktır... Bu demokratik ve özgür neticeye ulaşmamızda katkısı olanlara, özellikle bu insan hakkının yıllarca çileli mücadelesini verenlere selam olsun. Rabbim Türkiye'ye böyle acılar yaşatmasın diyor, bu tarihi düzenlemenin hayırlı olmasını diliyorum".

Erdoğan bu sözleri ile başörtüsü sorununun geçmişiyle ilgili sosyal ve politik açıklamalarda bulunmakta, açıklamalarında ise daha çok insanların duygularına hitap edecek sözcükler seçerek sorunu dramatize ettiği görülmektedir. Geçmiş devletin başörtülü-başı açık ayrımı yaptığını, bu nedenle başörtülülerin okuyamadıkları, çalışmadıkları, üniversiteye gidemediklerini belirten Erdoğan, bunun yerine bu kadınların mahkemelerde, hapishanelerde, gözaltılarda olduğunu, itilip kalkıldığını, acı çektiğini, kalplerinin ağladığını söylemektedir. Bu yolda verilen mücadeleyi de haklı ve çileli bir mücadele olarak vurgulamaktadır.

Haber kaynakları, gazetenin internet sayfasında belirtilmemiş olsa da, Erdoğan'ın yaptığı konuşmayı dinleyenin ve haberi yapanın muhabir olduğu söylenebilmektedir. Bunun yanında, haberde yer alan bilgiler, haberin kaynağının Recep Tayyip Erdoğan olduğunu öngörmektedir. Haber çoğunlukla Erdoğan'ın açıklamalarıyla ilgili yapılmıştır. Dolayısıyla haberde olay tarafları olmadığı için bu tarafların olaya getirdiği yorumlar da bulunmamaktadır.

Sentaktik çözümlemede, haberde yer verilen cümlelerin basit ya da karmaşık oluşlarına, uzunluk ve kısalıklarına ve etken ya da edilgen durumlarına bakılmaktadır. Bu şekilde, olay ya da aktörlerin farklı tarafları ortaya çıkarılmakta ve gazetenin olay ve aktörler ile ilgili tavırları değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda haberin başlığının kısa, etken ve basit olduğu görülmektedir. Haberin ana metninde ise, cümlelerin uzun, bileşik ve etken olduğu görülmektedir. Kullanılan cümleciklerin anlamı ana olayın etrafında dolaşmakta ve ana olayı desteklemektedir.

Cümlelerin etken yapıda olması ortaya çıkan ana olayı destekler nitelikte anlam oluşturmaktadır.

Bölgesel uyumda, haber metinlerini oluşturan cümleler nedensel, referansal ve işlevsel ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Nedensel ilişkide ardı ardına gelen cümleler içindeki nedensel bağlara, işlevsel ilişkide genel ifadeli bir cümlenin bir sonraki cümlede açıklanıp açıklanmadığına, referansal ilişkide ise bir cümlede yer alan bir kavramla sonraki cümle arasında bağ kurulup kurulmadığına bakılmaktadır. Buna göre, incelenen haber metninde nedensel ve referansal ilişkiye dayalı bir anlatımın kurulduğu tespit edilmiştir. Haber metnindeki nedensel ilişki aşağıda yer alan haberin gövde metinde açık bir şekilde görülmektedir: *"Türkiye'nin tarihine ayrımcılık lekesi olarak geçmiş kara bir gölgeyi kaldırıyor, sadece başörtülülerin değil, 76 milyonunun tamamının ufkunu bugün daha da genişletiyor, daha da aydınlatıyoruz. Bu kısıtlamanın kalkması sadece ve sadece bir normalleşmedir. Bu baskının, bu dayatmanın kalkması, sadece ve sadece eşitliğin tesis edilmesidir. 76 milyonun arasına sokulan başörtülü, başı açık ayrımı ve ayrımcılığını artık ortadan kaldırıyoruz. Benim başı açık kardeşim de başı örtülü kardeşim de bundan sonra rahat rahat aynı yerde ve birlikte çalışmanın hazzına, mutluluğuna ereceklerdir."*

Referansal ilişkinin yer aldığı anlatım ise şu şekildedir: *"Başbakan Erdoğan, yapılan bu düzenlemenin geçmişte yaşanan mağduriyetleri telafi edemeyeceğini hatırlatarak şöyle devam etti:"Elbette bırakılan ve bırakılmak zorunda kalınan o okulların kaybı telafi edilemeyecek. Elbette gurbette geçen yılların, vatan, sıla, aile hasretinin telafisi mümkün olmayacak. Üniversite kapılarında, ikna odalarında onurlarına dokunulan kızlarımızın yaraları elbette kapanmayacak. Hıçkırıklarla dökülen gözyaşları elbette geri gelmeyecek. Mahkemelerde, gözaltılarda, hapishanelerde, hücrelerde tüketilen hayatlar elbette geri verilemeyecek. Titreyen elleriyle, gözlerinde damlalarla başlarındaki örtüyü çıkarmak zorunda kalan, itilen, kakılan, horlanan kız çocuklarının daha genç yaşta kırılan eğitim şevkleri elbette tamir edilemeyecek. Pencerenin kenarında okula, işe giden arkadaşını seyreden, kalbi ağlayan kadınların iç çekmeleri elbette telafi edilemeyecek".*

Sözcük seçimleri, sosyal aktörler hakkında toplumdaki yaygın inanç ve ideolojileri ortaya koyması açısından, haber söyleminin mikro yapıları içinde anlamın oluşmasını sağlayarak okuyucunun olaylar hakkında genel bir çerçeve oluşturmasını sağlar. İncelenen haberde sözcük seçimlerine bakıldığında, haberi başlığında yer alan "gözyaşlarına boğulmak" sözcüklerinin haberin içeriğiyle ilgili net bir bilgi vermediği, okuyucuda merak uyandırdığı düşünülmektedir. Ayrıca yine bu başlıkla, Erdoğan'ı dinlemek ve gözyaşlarına boğulmak merak duygusunu artırmaktadır. Halbuki ana olayı kamuda başörtüsü yasağının kaldırılmış olmasıdır. Ancak haber başlığının ana olayla ilgili olmayıp, olayın sonucuyla ilgili olması tamamen ideolojik ve merak uyandırıcıdır. Yine haberin gövdesinde yer alan Erdoğan'ın ifadelerine bakıldığında, kılık kıyafet yönetmeliği ile ilgili benzetme ve abartılar yoluyla ideolojik söylem alanı yarattığı görülmektedir. Buna göre yönetmelik, ayrımcılık lekesi, kara bir gölge, baskı, dayatma, çok canlar yakan, çok ağır acılar yaşatan bir uygulamadır. Bu yönetmelikten dolayı mağdur olmuş kadınlar ise, başörtülü kardeş, itilen, kakılan, horlanan kız çocukları, kalbi ağlayan, iç çeken, eğitim, vatan, sıla, aile hasreti çeken kadınlardır.

Haberin retoriğinde *ise,* okuyucunun haber anlatısıyla verilen ana temayı içselleştirmesini sağlanmak amacıyla inandırıcılığı artıracak fotoğraflar, sayısal veriler, taraf ve tanık ifadeleri, tırnak içinde aktarılan görüşler vb. unsurlar incelenmektedir. Bu bağlamda incelenen haber metninde, fotoğraf ya da sayısal veriler olmamasına rağmen, olayın tarafı ve en önemli tanığı olarak Başbakan Erdoğan'a yer verilmiştir. Erdoğan'ın söylemleri tırnak içinde verilerek inandırıcılık sağlanmıştır.

5.2.3. Eğitimle İlgili Olaylar

Eğitimle ilgili olaylar, İktidarın eğitim alanıyla ilgili uygulamaya koyduğu toplumun belleğinde yer edinmiş önemli politikalar ve/veya hizmetlerdir. Bu bağlamda her iki dönemde de karşılığı olduğu düşünülen olaylar benzerlik ve farlılıkları yönünden önce Kurucu Dönem, ardından AK Parti dönemi içerisinde açıklanarak analize tabi tutulmuştur. Bu olaylar eğitim sistemini düzenlemeye dönük

çıkarılan yasalar, medreseler, imam hatip okulları ve üniversitelere ilişkin söylem ve eylemleri içermektedir.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını ve meşruiyet ilkelerini toplumsal zeminde sürekli kılması, yeni nesle var olan toplumsal ve siyasal düzenin temel değerlerinin, inançlarının öğretilmesi amacıyla eğitim alanına büyük önem verilmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen eğitim devrimleri ile yeni devletin ve sistemin geleceği garantiye alınmak istenmiştir.

Bu bağlamda Osmanlı Devleti dönemindeki eğitim sisteminin ortaçağdan kalma dine dayalı bir yapı taşıması, laik ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin değerleriyle ters düşmesi sebebiyle öncelikle 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır. Çünkü Mustafa Kemal'e göre, yetişecek yeni nesillere her şeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığına, milli geleneklerine düşman olan tüm unsurlarla mücadele etmek öğretilmeliydi. Bu amaçla çağ dışı kalmış eğitim sistemine son vermek istemiş (Eroğlu, 1990: s.257), ülke içinde bulunan birbirinden farklı eğitim sistemlerini kaldırarak bir yasa ile tüm ülkede eğitimi birleştirmiştir. Böylece yeni rejimin milli bir eğitim sistemine kavuşması sağlanmıştır (Çeçen, 2007: s.103).

Atatürk (1921), yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde milli eğitimin öneminden şu sözlerle bahsetmektedir: "*Şimdiye kadar takip olunan öğretim ve eğitim usullerinin milletimizin gerileme tarihinde en mühim bir sebep olduğu kanaatindeyim. Bunun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurafelerinden ve doğuştan mevcut özelliklerimizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, doğudan ve batıdan gelebilen bütün tesirlerden tamamen uzak, millî ve tarihî seciyemizle orantılı bir kültür kastediyorum. Çünkü millî dehamızın tam gelişmesi, ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Gelişigüzel bir ecnebi kültürü, şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin yıkıcı neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür, zeminle orantılıdır. O zemin, milletin seciyesidir" (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, 1959: s.16-17). Atatürk burada, Türk milletinin geri kalmışlığını kendi kültürüyle alakası olmayan, kendi kültürüne yabancılaşmış bir

eğitim ve öğretim şekline bağlamaktadır. Bu nedenle bir milletin gelişmesi için kendi öz değerleriyle bağlantılı milli bir eğitim sistemi gereklidir.

Atatürk (1937) aynı zamanda milli eğitimle varılmak istenen hedefleri de şu şekilde ifade etmektedir: *"Büyük davamız, en medenî ve en rahata kavuşmuş millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik idealidir. Bu ideali, en kısa bir zamanda başarmak için, fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. Bu teşebbüste başarı, ancak, türeli bir plânla ve en rasyonel tarzda çalışmakla mümkün olabilir. Bu sebeple okuyup yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek; memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak fert ve kurumları yaratmak; işte bu önemli ilkeleri en kısa zamanda temin etmek, Milli Eğitim Bakanlığı'nın üzerine aldığı büyük ve ağır mecburiyetlerdir. İşaret ettiğim ilkeleri, Türk gençliğinin kafasında ve Türk milletinin bilincinde daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir" (*Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I, 1961: *s.386).* Bu bağlamda Atatürk'ün yeni bir ulusal kimlik yaratırken eğitimi önemli bir araç olarak kullanmak istediği görülmektedir. Bu noktada medeni bir millet yaratma gayesi doğrultusunda planlı ve akılcı bir şekilde çalışmak, düşüncelerde ve eylemlerde eş zamanlı hareket etmek, mümkün olduğunca kısa sürede herkesi okuryazar yapmak, teknik eleman yetiştirmek ve memleket ideolojisinin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak başlıca görev kabul edilmektedir.

Dolayısıyla Kurucu Dönemin eğitim politikası, milli kültüre dayanan, doğu ve batı kültürlerden gelen bütün yabancı fikirlerden, din ya da hurafelerden uzak, tamamen öz değerlerle bütünleştirilmiş laik bir sistemi betimlemektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren dini derslere ağırlık veren, pozitif bilimler ve felsefeyi eğitimden çıkaran medreseler, Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim anlayışı ve yenilik beklentileriyle uyuşmadığı için 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat kanunu ile kapatılmıştır. Ayrıca bu dönemde ilk ve orta öğretimde yapılan yeniliklerin yanı sıra yüksek öğretime de çağa uygun yeni bir sistem getirmek amaçlanmıştır. Yapılan üniversite reformu ile milli ve çağdaş

Türk üniversitelerinin temelleri atılmış, üniversite eğitimine yeni bir zihniyet, dinamik bir yapı kazandırılmıştır. Bu reform sonucunda ise 18 Kasım 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi öğretime açılmıştır (Eroğlu, 1990: s.273).

AK Parti döneminin eğitim politikalarına baktığımız zaman ise, öncelikle eğitim sisteminin demokratikleştirilmesi yönünde adım attıkları görülmektedir. Bu bağlamda, eğitimin yaygınlaşması ve tüm vatandaşların eğitim sürecine dahil edilmesi için, derslik sayıları artırılmış, öğrencilere ücretsiz ders kitapları dağıtılmış, dersliklerin bilişim teknolojiyle donatılması ve akıllı sistemlere geçilmesi yönünde çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Yine AK Parti döneminde, eğitim süreci 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitimden, 12 yıllık zorunlu ve kademeli eğitime dönüştürülmüştür. 30 Mart 2012 tarihinde kabul edilen 4+4+4 yasası olarak bilinen kanun ile 12 yıllık süre üç döneme ayrılmıştır. Böylece ilköğretim kurumları; dört yıl süreli ve zorunlu ilkokullar ile dört yıl süreli, zorunlu ve farklı programlar arasında tercihe imkân veren ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarından oluşmakta, liseler ise zorunlu hale getirilmektedir. Ayrıca ortaokuldan başlamak üzere Kuran-ı Kerim dersi, Hz. Peygamber'in Hayatı dersi gibi çeşitli dersler seçmeli hale getirilmiş, ortaokullar ile imam-hatip ortaokullarında lise eğitimini destekleyecek şekilde öğrencilerin yetenek, gelişim ve tercihlerine göre seçimlik dersler oluşturulmuştur. Yine bu düzeleme ile üniversiteye girişteki okul katkı puanları kaldırılmış, üniversiteye girişteki katsayı farklılıkları giderilmiştir (Millete Hizmet Yolunda 13.yıl, 2015: s.156; Sessiz Devrim, 2014: s.127).

Ancak, yasada yer alan çocukların 4. ya da 8. sınıftan sonra açık öğretime ya da çıraklık eğitimine geçmesine izin verilmesi, büyük çoğunluğun eğitim fırsatlarından uzak kalmasına ve toplumsal düzenin bozulmasına sebep olacağı gerekçeleriyle tartışmalara yol açmıştır. Tartışmalara göre, zorunlu eğitim sürecinden kopup başka bir kanala gidilmesi, çocukların doktor, ressam, hukukçu vb. mesleklere girebilme fırsatlarından yoksun bırakılıp mağdur edilmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca bu yasa ile özellikle kız çocuklarını açıköğretime göndermek isteyecek olan ailelerin çıkabilecek olması, kızların toplumsal yaşamın dışında kalıp eve

kapanmalarını ve çocuk yaşta evlenmelerini kolaylaştıracaktır. Dolayısıyla yapılan eleştirilere göre, yasada yer alan açık öğretime ya da çıraklık eğitimine yönelme, emekçi çocuklarına ucuz işgücü olma dışında bir gelecek sunmama anlamına gelmekte, bu durum eğitsel ve demokratik olmadığı gibi adil ve insancıl bir sistem de sunmamaktadır (Okçabol, 2013: s.224).

Yasanın 4. sınıftan sonra imam hatip okullarına geçişe izin vermesi de pedagojik bir anlayışa uymadığı gerekçesiyle ayrı bir tartışma konusu oluşturmaktadır. Okçabol (2013: s.230)'a göre, buradaki amaç olabildiğince küçük yaşlardaki çocukları imam hatibe çekmektir. Geçmişteki uygulamalar, 8. sınıfı bitiren ve 14-15 yaşlarına gelen çocukların kolay kolay imam hatiplere gitmediğini göstermektedir. İmam hatip/meslek okullarına geçiş genelde çocuğun isteği ile değil, ailenin isteği ya da parasal sıkıntısı nedeniyle olabilmektedir. Bu nedenle yasanın çocuğun kendini gerçekleştirip özgürleşmesi amacını taşımadığı ve eğitsel bir yasa niteliğinde olmadığı bellidir. Bakan Çelik'in 32. Gün Programında, Kuran-ı Kerim derslerini çocukların anlamadan okuyacaklarını ifade etmesi, bu eğitim sisteminin pedagojik değil, ideolojik olduğunu göstermektedir.

Erdoğan'ın imam hatip okullarıyla ilgili verdiği demeçler de konunun ideolojik boyutunu yansıtması açısından önemlidir. Erdoğan'ın Başbakan olarak 2014 yılında Kadıköy Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nin geleneksel mezunlar iftar programında yaptığı konuşmayla ilgili Radikal gazetesinde 4 Temmuz 2014 tarihinde yer alan haberin (Ek-3) söylem çözümlemesi şu şekildedir:

Başlık: *Erdoğan: İmam-Hatip'ler bir direniş, bir düşüncenin isyanıdır*

Alt başlık: *Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Kadıköy Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nin geleneksel mezunlar iftarına katıldı.*

Başlığa bakıldığında enformasyon eksiltimi ve kurgulama yapıldığı görülmektedir. Bu nedenle enformasyon eksiltimi bağlamında Erdoğan'ın bu sözünü nerede, ne zaman, kimlere, neden söylediği sorularının cevapları başlığa bakıldığında anlaşılamamaktadır. Yine başlığa bakıldığında, kurgulama yapıldığı görülmektedir.

Bu noktada kişiden/Erdoğan'dan daha çok İmam hatip okulları vurgulanmakta ve genelleştirilerek bir direniş, başkaldırı olduğu anlatılmak istenmekte, burada da ideolojik bir üretimin olduğu görülmektedir. Öte yandan başlık ve alt başlık arasında genelden özele gidiş bulunmaktadır. Genel ifadeli bir başlıktan sonra, söz konusu genel ifadenin açılımının başka bir deyişle özel ifadelerin (konuyla ilgili bilgilerin) alt başlıkta verildiği görülmektedir. Buna göre, Erdoğan başlıkta yer verilen konuşmasını Kadıköy Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nin geleneksel mezunlar iftar programında yapmıştır.

Haber girişi: *Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Kadıköy Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nin geleneksel mezunlar iftarına katıldı. Erdoğan, yemekte yaptığı konuşmada, bütün İmam-Hatip okullarının kendisinin nezdinde müstasna bir yeri olduğunu söyledi. Erdoğan, "Her şeyden önce bir İma-Hatip mezunu olmak, herhalde bize bu hakkı tanıyor. Tabii bunun yanında 4 çocuğumun hepsi de İmam-Hatipli. İki oğlum Kartal, iki kızım da Kadıköy İmam-Hatip'ten mezun olmakla, burada dengeyi sağlamış olduk. Yavrularımın yetişmesinde emeği geçen tüm hocalarımıza ve idarecilerimize şükranlarımı sunuyorum" dedi.*

Genelden özele gidiş başlıklarla haber girişi arasında da sürmektedir. Başlıklarda sunulan bilgilere ek olarak, Erdoğan'ın imam hatipli olmayı ayrıcalıklı bir durum olarak tanımladığı, bu nedenle bu okulların kendisinde çok önemli bir yeri olduğu anlatılmaktadır. Bu ayrıcalıklı konum, Erdoğan'ın bütün çocuklarını bu okullara göndermesiyle pekiştirilmekte, bu okullar sayesinde çocuklarının iyi yetiştiği vurgulanmaktadır.

Ana olay ve sonuçlar: İmam-Hatip okullarının çok ciddi bir toplumsal ihtiyaç sonucu ortaya çıkması ve bugün gelinen noktada çok önemli bir yeri olması.

Ardalan ve bağlam bilgisi, olayların sosyal ve politik yönünü açıklamakla birlikte, yapısal ve tarihsel olarak, okuyucunun haberi daha iyi anlaması için ana olayın tarihi ve bağlamına yer vermektedir. Bu bağlamda söz konusu haberde ardalan ve bağlam bilgisi yine Erdoğan'ın sözleri üzerinden verilmektedir: *"İmam-Hatip okulları çok ciddi bir toplumsal ihtiyaç sonucu ortaya çıktı. Uzun yıllardır devlet*

bizde maalesef vatandaşına göre şekil almak yerine, vatandaşına şekil vermeye çalıştı. Çocuklarımızı, gençlerimizi belli bir kalıba sokmaya çalışıyordu. Torna tezgahından çıkmış tek tip vatandaş yapmaya çalışıyordu. Din yoktu. Dini değerler, manevi değerler yoktu. Çocukların kendi ecdatlarından, tüm manevi ve milli değerlerden soyutlanarak yetiştirilmesi maalesef hedefleniyordu. Bir milleti kendi kökünden, özünden, ecdadından, tarihinden koparmak, o milleti yok etmek, yerine yapay bir topluluk icat etmek anlamına gelir. Milletler ve medeniyetler katliamla, soykırımla değil, onları millet yapan değerlerinin kökten koparılmasıyla yok olur. Başka bir medeniyetin esiri olur. İşte bizim topraklarımızda bir dönem bunu denediler. Bizi biz yapan tüm değerlerimizle aramıza mesafeler koymak, bize özümüzü, ruhumuzu unutturmak istediler. Şahdamarı kesilen bir insan yaşar mı? Yaşamaz. Sultanahmet Kütüphanesi'nde bizim gençlerimiz yerine Hans'ı görürsünüz, George'u görürsünüz. Biz buna düşmemeliydik. Ama bizi bu hale getirdiler". Buna göre imam hatip okulları toplumsal ihtiyaçlar sonucu ortaya çıkmış, bu toplumun dini, milli ve manevi değerlerine sahip çıkan, koruyan ve yaşatan okullardır. Geçmişte toplumun bu ihtiyacına ve toplumun bu değerlerine yönelik çok haksızlık yapılmış, ülke başka bir medeniyetin eseri olmuş, köklerinden koparılmıştır. Bunun cezasını da, acısını da imam hatipliler çekmiştir.

Haber kaynakları, haberde yer alan bilgiler, haberin kaynağının Recep Tayyip Erdoğan olduğunu öngörmektedir. Haber çoğunlukla Erdoğan'ın açıklamalarıyla ilgili yapılmıştır. Dolayısıyla haberde olay tarafları olmadığı için bu tarafların olaya getirdiği yorumlar da bulunmamaktadır.

Sentaktik çözümlemede, haberde yer verilen cümlelerin basit ya da karmaşık oluşlarına, uzunluk ve kısalıklarına ve etken ya da edilgen durumlarına bakılmaktadır. Bu şekilde, olay ya da aktörlerin farklı tarafları ortaya çıkarılmakta ve gazetenin olay ve aktörler ile ilgili tavırları değerlendirilebilmektedir. Bu bağlamda haberin başlığının kısa, etken ve basit olduğu görülmektedir. Haberin ana metninde ise, cümlelerin uzun, bileşik ve etken olduğu görülmektedir. Kullanılan cümleciklerin anlamı ana olayın etrafında dolaşmakta ve ana olayı desteklemektedir. Cümlelerin etken yapıda olması ortaya çıkan ana olayı destekler nitelikte anlam oluşturmaktadır.

Bölgesel uyumda, haber metinlerini oluşturan cümleler nedensel, referansal ve işlevsel ilişkiler çerçevesinde değerlendirilmektedir. Nedensel ilişkide ardı ardına gelen cümleler içindeki nedensel bağlara, işlevsel ilişkide genel ifadeli bir cümlenin bir sonraki cümlede açıklanıp açıklanmadığına, referansal ilişkide ise bir cümlede yer alan bir kavramla sonraki cümle arasında bağ kurulup kurulmadığına bakılmaktadır. Buna göre, incelenen haber metninde nedensel ve referansal ilişkiye dayalı bir anlatımın kurulduğu tespit edilmiştir. Haber metnindeki nedensel ilişki aşağıda yer alan haberin gövde metinde açık bir şekilde görülmektedir: *"Önümüzü kestiler, ama biz önünüzü açtık. Çünkü bize 'İmam-Hatip'lisin, başka üniversiteye gidemezsin' dediler. Ne yaptık? Fark derslerini verip başka liseyi bitirdik. Ben Eyüp Lisesi'nden de mezun oldum. Şimdi katsayı kalktı mı? Kalktı. İstediğin okula gidebilir misin? Evet. Çünkü size karşı yapılan haksızlık vardı. Şimdi o prangalar kırıldı, atıldı ve bu evlatlarımız üzerindeki engeller kalktı. Özellikle 28 Şubat sürecinde İmam-Hatip okullarının hedef alınması asla bir tesadüf değildi. O dönem İmam-Hatip'liler başarılı oluyor, devletin önemli kademelerinde iyi yerlere geliyordu. İşte bundan çok rahatsız oldular. Gezi olaylarının altında yatanlar böyleydi. 17 Aralık olaylarının altında yatanlar böyleydi. Çok sabrettiniz, çok sabrettik. Yavrularımıza İmam-Hatip önünde bile başörtüsüyle girmemesi için neler yapıldığını gördük, yaşadık. Maalesef bunu yaşadık. Hamdolsun sabrettik, bunu aştık. Çünkü biz gerilim istemiyoruz. Ama sabır, sabır, sabır... Kim ki sabreder, zafere ulaşır. Sizler kazandınız."*

Referansal ilişkinin yer aldığı anlatım ise şu şekildedir: *"Bütün saldırılara, engellemelere rağmen, bu aziz millet tarihinin ve ruhunun unutulmasına müsaade etmedi. Şunu bir ayrımcılık olsun diye söylemiyorum: İmam-Hatip'ler bir direniş, bir direnç olarak ortaya çıktı. İmam-Hatip okulları aslında bir düşüncenin isyanıdır. Bir fikrin adeta isyanıdır, itirazıdır. Bunun için ortaya çıktı. Yoksa bizim hocalarımız "Cenaze yıkamak için mi buraya geldiniz?" diyorlardı. Bir Müslüman kendi ölüsünü icabında yıkayabilmelidir. Gassal diyorlarsa bize, evet gassalız. Bu bizim için şereftir" diye konuştu".*

Sözcük seçimleri, sosyal aktörler hakkında toplumdaki yaygın inanç ve ideolojileri ortaya koyması açısından, haber söyleminin mikro yapıları içinde anlamın oluşmasını sağlayarak okuyucunun olaylar hakkında genel bir çerçeve

oluşturmasını sağlar. İncelenen haberde sözcük seçimlerine bakıldığında, haberi başlığında yer alan "direniş, bir düşüncenin isyanı" sözcüklerinin İmam-hatiplerle bir arada kullanılması okuyucuda merak uyandırmaktadır. Ayrıca yine başlık aracılığıyla imam hatip okullarının Erdoğan için direnişin sembolü olduğu vurgulanmaktadır. Haber girişinde verilen ifade de ise, İmam-Hatip okullarının Erdoğan nezdinde müstasna bir yeri olduğu anlatılmaktadır. Ayrıca tırnak içinde verilen Erdoğan'ın demeçlerine bakıldığında da, imam hatipleri dini, milli değerlerle özdeşleştirdiği ve bu nedenle geçmişte yapılan yasakçı uygulamalarla aslında milletin şah damarının da kesildiğini söylemektedir. Ancak bugün gelinen noktada millete karşı yapılmış olan bu büyük haksızlık yine milletin sabır göstermesiyle ve gayretleriyle giderilmiştir. Yine Erdoğan'a göre, bundan sonra, bundan önceki yıllarda olduğu gibi imam hatip okulları bu ülkenin en nitelikleri okulları olacaktır.

Haberin retoriğinde ise, okuyucunun haber anlatısıyla verilen ana temayı içselleştirmesini sağlanmak amacıyla inandırıcılığı artıracak fotoğraflar, sayısal veriler, taraf ve tanık ifadeleri, tırnak içinde aktarılan görüşler vb. unsurlar incelenmektedir. Bu bağlamda incelenen haber metninde, kullanılan tek fotoğraf Erdoğan'ın konuşmasını yaparken kürsüdeki fotoğrafıdır. Ayrıca fotoğrafın dışında olayın tarafı ve en önemli tanığı olarak Başbakan Erdoğan'a yer verildiği, bu bağlamda Erdoğan'ın söylemlerinin tırnak içinde verilerek inandırıcılık sağlandığı görülmektedir.

Yukarıdaki haber örneğinde de görüldüğü üzere Erdoğan'ın ve dolayısıyla AK Parti'nin söylem alanlarında yer alan eğitim sisteminin, daha çok dini, milli ve manevi değerleri temel aldığı, bu bağlamda din ağırlıklı öğretimin yayınlaştırılmasını hedeflediği görülmektedir. Bu noktadan hareketle AK Parti'nin eğitim politikasının Kurucu Dönemin eğitim politikasıyla; milli değerler yönünden benzerlik gösterdiği, fakat din ağırlıklı öğretim konusunda farklılıklar taşıdığı söylenebilmektedir. Bu bağlamda Kurucu dönemde inşa edilmek istenen ulusal kimlikle AK Parti döneminde inşa edilmek istenen ulusal kimlik, birbirinden oldukça farklıdır.

5.3. Kolektif Bellek Taşıyıcılarının Analizi

Kolektif bellek taşıyıcıları ise, iktidarın ideolojisini yansıtan ve ulus kimlik inşa sürecine hizmet eden unsurlardan oluşmaktadır. Bu bağlamda kolektif bellek taşıyıcıları, inşacı yaklaşımın öne sürdüğü şimdinin ihtiyaçları doğrultusunda geçmişin yeniden yapılandırılmasına yarayan araçlardan oluşmaktadır. Çalışma kapsamında ele alınan her iki dönemde de, iktidarın o dönemin koşullarına ve ihtiyaçlarına göre geçmişi yeniden yapılandırıldığı, kendi bellek taşıyıcılarını oluşturduğu görülmektedir. Bu bellek taşıyıcıları çalışma kapsamında; mekan ve ritüel şeklinde ele alınmaktadır.

5.3.1. Mekanların Analizi

İnşacı yaklaşımın önemli düşünürlerinden biri olan Nora'ya (2006) göre ulus kurma sürecinde, özellikle ulusun doğuşunda köklü bir geçmiş fikrine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaç, bellek mekanlarına/yerlerine olan gereksinimi artırmakta, geçmişin hatırlanması gerektiği anlarda, bu mekanları birer geçmiş maskesi olarak konumlandırmaktadır. Çoğu zaman "bilinçli bir çaba"nın ürünü olan bellek mekanları Nora'ya göre: *"Baştan aşağı değişime ve tazelenmeye sürüklenmiş bir toplumun oyunla ve bilerek çıkardığı, kurduğu, düzenlediği, ilan ettiği ve sürdürdüğü şeydir. Doğası gereği yeniyi eski düzende, genci yaşlı, geleceği geçmiş üzerinde saymak demektir. Müzeler, arşivler, mezarlıklar, koleksiyonlar, bayramlar, yıldönümleri, anlaşmalar, tutanaklar, anıtlar, kutsal yerler, dernekler, bunlar bir başka çağın tanıkları, sonsuzluk hayalleridir. Bu saygın, dokunaklı ve soğuk girişimlerin, nostaljik görünümün kaynağı buradan gelmektedir. Bunlar riti olmayan bir toplumun ritleridir; kutsallığı olmayan bir toplumdaki geçici kutsallıklardır; yerel ya da bölgesel özellikleri bertaraf eden bir toplumun farklılaşmalarıdır; sadece ve benzer bireyleri tanımaya yarayan bir toplumda gruba aitlik işaretleridir."*

Bu bağlamda dönemleri simgeleyen bellek mekanları Çankaya Köşkü ve Beştepe Sarayı olarak ele alınmaktadır.

Kurucu dönemin resmi varlığını belleklere taşıyan Çankaya Köşkü, Türkiye Cumhuriyeti cumhurbaşkanlarının 2014 yılına kadar ikamet ettiği bir konuttur. Ankara'nın Çankaya semtinde kente egemen bir tepe üzerinde bulunan konut, 1921 tarihinde Ankara Müftüsü ve Müdafaai Hukuk Cemiyeti Başkanı Rıfat Bey (Börekçi)'in öncülüğünde Ankara'nın varlıklı ailelerinden para toplanarak satın alınmış ve Mustafa Kemal'e hediye edilmiştir. O tarihten sonra Çankaya Köşkü'nde yaşayan Mustafa Kemal'in Cumhuriyet'in ilanına burada karar verdiği, Nutuk'u burada yazdığı, çalışma arkadaşlarını burada kabul edip görüşmelerde bulunduğu bilinmektedir. Zamanla Çankaya Köşkü belirli tadilatlar geçirmiş, ek binalar yapılarak bugünkü konumuna gelmiştir. Mimari özellikleri bakımından; geniş bahçeler, lojmanlar ve köşk görevlileri için özel binaların olması, iki katlı olan yapı olarak o dönem Orta Avrupa mimarlığının özelliklerini taşımaktadır. İlk katı çalışma, ikinci katı oturma yeri olarak kullanılmaktadır. İlk kattaki direklerle süslü şölen salonu, kabul, çalışma ve bilardo salonları bulunmaktadır. Köşkün önünde bütün Ankara'yı gören geniş bir teras ve bahçesinde ise Atatürk heykeli bulunmaktadır. Atatürk'ten sonra gelen tüm cumhurbaşkanlarının oturdukları bu köşk, 1950 yılından sonra Atatürk Müzesi adıyla belirli günlerde halka açılmaktadır (http://www.nkfu.com/cankaya-kosku-tarihi-ve-ozellikleri/).

Cumhuriyet'in kurulmasından bu yana Cumhurbaşkanlığı Resmi Konutu olarak kullanılan, Cumhuriyetle ve kurucu lider Atatürk'le özdeşleştirilmiş Çankaya Köşkü, önemli bir bellek mekânıdır. Anı değeri ve simge değeri yüksek olan bu mekân, 2014 yılında AK Parti hükümetinin yeni bir mekân yaratması üzerine tartışmaların odağında kalmıştır.

2014 yılında AK Parti tarafından Başbakanlığın kullanımı için Atatürk Orman Çiftliği'nde yeni bir bina yapılması planlanmış, binanın inşasına başlanmış, ancak Atatürk Orman Çiftliği'nin bir sit alanı olmasında dolayı inşaat yasağı bulunduğu için bu yeni binanın inşasının durdurulmasına dair çeşitli mahkeme kararları çıkmış olsa da inşaat tamamlanmıştır. Yeni yapılan bina, başlangıçta ülkenin başbakanları için yeni bir merkez olarak tasarlansa da 10 Ağustos 2014 tarihinde Erdoğan'ın cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından binanın cumhurbaşkanına tahsis edileceği

duyurulmuştur. Ülke kurulduğundan beri, cumhurbaşkanları için sembolik bir merkez olan Çankaya Köşkü ise yeni başbakanlık merkezi olarak değiştirilmiştir.

750 bin metrekare alanda, 1150 odadan oluşan yeni bina Cumhurbaşkanlığı Sarayı, Beştepe Sarayı, Ak-Saray gibi adlarla nitelendirilmiş olmakla birlikte son olarak Cumhurbaşkanlığı resmi İnternet sitesinde Cumhurbaşkanlığı Külliyesi olarak adlandırılmaktadır. AK Parti döneminde yapılan bu bina, gerek hukuka aykırı bir şekilde inşa edilmesi, gerek maliyeti (1 milyon 370 bin TL), gerek masrafı, gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu sembollerini değiştirmesi/dönüştürmesi bağlamında oldukça sert eleştirilere yol açmış, bu eleştiriler ve tartışmalar uzun bir süre ulusal ve uluslararası basında yer almıştır.

Erdoğan'ın ve AK Parti'nin bu ve benzeri girişimlerini eski düzene/sisteme karşı açılmış bir semboller savaşı olarak yorumlayan Kadir Gürsel'in değerlendirmesi çalışmanın konusu itibariyle oldukça önemlidir. Al-monitor haber sitesinde 17 Eylül 2014 tarihinde yer alan makalede, Recep Tayyip Erdoğan'ın cumhurbaşkanlığını devraldığı 28 Ağustos tarihinde ilan ettiği "Yeni Türkiye" kavramının, eski sistemden tek farkının Erdoğan'ın seçilmiş ilk cumhurbaşkanı olması şeklinde açıklanmaktadır. Çünkü Erdoğan, hala daha eski sistemin öngördüğü anayasaya tabi olmakta, dolayısıyla gücü ve yetkisini bu anayasa sınırları içinde kullanmaktadır. Erdoğan'ın Yeni Türkiye söyleminin gerçekleşebilmesi, ancak anayasa değişikliği yapılarak Başkanlık sisteminin gelmesi ile mümkün olmaktadır. Gürsel'e (al-monitor, 2014) göre, Erdoğan bu anayasa değişikliğini beklerden diğer taraftan da yeni rejimin sembollerini inşa etmektedir: *"Bunların en önemlisi Ankara'da kendisi için yaptırdığı ve 29 Ekim'deki Cumhuriyet Bayramı resepsiyonuyla resmen açılması beklenen devasa boyutlardaki "başkanlık sarayı". Başkentin batısındaki Söğütözü semtinde, Atatürk Orman Çiftliği içindeki 91 dönümlük bir arazi üzerinde Selçuklu mimarisinden esinlenerek inşa edilen bin odalı saray, güvenlik sistemleri ile dikkat çekiyor: Sığınaklar, kimyasal saldırılara karşı tüneller, siber saldırılara ve casusluk girişimlerine karşı yüksek teknoloji ürünü sistemler, böcek yerleştirmek suretiyle dinlemeleri önlemek için içinde priz bile bulunmayan "sağır odalar" ve savaş durumlarını yönetmek için yeraltındaki bir de "harekât merkezi"..."*

Cumhurbaşkanlığı Sarayı'nın ilk andan itibaren Erdoğan için planlandığını söyleyen Gürsel (al-monitor, 2014), Cumhurbaşkanlığı seçimini kazanamaması durumunda yine başbakan olarak Erdoğan'ın orada oturacağını, binanın bitiriliş tarihinin de seçimlere göre ayarlanmış olduğunu belirtmektedir. Gürsel, ayrıca yeni binanın cumhurbaşkanlığı makamı için fazlasıyla büyük olduğunu da söyleyerek, bütün yetkileri kendi uhdesinde toplamış bir başkan için dizayn edilmiş olabileceğini vurgulamaktadır.

Gürsel (al-monitor, 2014) yeni sarayın taşıdığı sembolik anlamları ise, Erdoğan'ın verdiği demeçten yola çıkarak çözümlemektedir. Erdoğan gazetecilere: *"Türkiye artık eski Türkiye değil. Yeni Türkiye bir şeylerle kendisini ortaya koymalı. Cumhurbaşkanlığı makamı yeni binada çok farklı bir şekilde düzenlendi. O proje üzerinde bu fakirin çok katkısı var. Ankara bir Selçuklu başkenti mesajı vermemiz lazım. Buna çok dikkat ettik. İçeride Osmanlı motiflerine dikkat ettik. Modern dünyadan da etkileri yansıttık. Akıllı bina olarak burayı inşa ettik. (...) Büyük devlet olmanın gerekleri"* ifadelerinde bulunmuştur. Bunun üzerine Gürsel'in yaptığı çözümlemede Erdoğan'ın söylemleri, Yeni, Osmanlı ve Büyük sözcüklerinin anlamları üzerinedir. Söylemlerden hareket ederek, tarihi gerçeklikle hiçbir alakası olmadığı halde Ankara'nın Selçuklu ile özdeşleştirilmesi, "Selçuklu başkenti Ankara" algısının yaratılmak istendiğini söylemektedir. Çünkü tarihe bakıldığında Selçuklular, 1071'de Bizans ordusunu Malazgirt'te yenerek Anadolu'nun İslamlaşmasının kapısını açan Türk hanedanı olarak bilinmektedir. Dolayısıyla İslami bir gönderme yapılarak, Ankara'ya bu misyon yüklenmektedir.

Gürsel (al-monitor, 2014), Ak Saray'daki temel sembolizmin ise Atatürk'le ilgili olduğunu ifade etmektedir. Çünkü bu saray, Atatürk tarafından kurulmuş ve ardından hazineye bağışlanmış ve 1992 yılında SİT alanı kabul edilmiş, Türkiye'de modern tarımın öncüsü kabul edilen Atatürk Orman Çiftliği arazisi içine hukuka aykırı bir şekilde yapılmıştır. Erdoğan'ın, Atatürk'ün kurmuş olduğu bir çiftliğin arazisine kendi sarayını, mahkemelerin aksi yöndeki kararlarına rağmen yaptırmış olması, ayrıca Atatürk döneminden itibaren Türkiye Cumhurbaşkanlarının mekanı olarak yer alan Çankaya Köşkü'nde oturmayı reddedip, orayı başbakanlık makamı

olarak konumlandırması Atatürk sembolizmleriyle tarihsel bir hesaplaşma olarak yorumlanmaktadır.

Gürsel (2013)'e göre, Yeni Türkiye'nin sembollerinden biri de Osmanlı'dır. Bu nedenle Erdoğan ve Yeni Türkiye ideali için Osmanlı'nın başkenti olan İstanbul da oldukça önemlidir. Çünkü *"Erdoğan'ın eski rejime karşı kendi rejiminin en büyük, en yeni ve en Osmanlı sembollerini dikerek sürdürdüğü savaşın önemli bir cephesi bu şehirde."* Bu bağlamda Osmanlı'yı İstanbul'da tekrar yaşatacak yeni düzenlemelere, yapılara başlanmıştır. Bunlardan biri de kentin en yüksek tepesi olarak bilinen Çamlıca'da, klasik Osmanlı mimarisinden esinlenen, kentin her yerinden görülebilecek, tarihin en büyük camisi inşa edilmektedir. Ve Gürsel'in aktardığına göre Erdoğan bu caminin, Osmanlı sultanlarının yaptırdığı camiler için söylenen "selatin" cami olacağını ifade etmiş, bu da Erdoğan'ın kendi iktidarını Osmanlı sultanlarıyla sembolize ettiğini anlatmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Erdoğan ve AK Parti'nin "Yeni Türkiye" söylemi altındaki yeni ulus kimlik inşa sürecinde iktidarıyla özdeşleşecek mekanları din ve Osmanlı sembolizmleri üzerinden yapılandırdığı, eski sistemle ilgili olanları ise değiştirip dönüştürerek belleklerden silmek istediği görülmektedir. Bu noktada Mimarlar Odası Ankara Şube Başkanı'nın Çankaya Köşkü ile ilgili değerlendirmeleri tespiti anlaşılır kılmak açısından önemlidir (ortadogugazetesi, 2015): *"Bir kültürel mirası yok etmek sadece yıkmakla olmaz, içeriğini boşaltmak, işlevsizleştirmek, izlerini silmek de yok etmektedir. Çankaya Köşkü'nün Başbakanlığa devredilmesi ile toplumda bir bellek sıfırlanmaya çalışılmaktadır. Çankaya Köşkü'nün başbakanlıkla birlikte anılması, tarihin ve Cumhuriyetin izlerinin mekansal olarak silinmesidir. İnsanların hafızasına toplumun hafızasına yönelen bu yok etme ve belleksizleştirme girişimine karşı kültürel mirasın korunarak gelecek kuşaklara aktarılması ilkeleri açısından yargı yoluna başvuracağız."*

Bu bağlamda kurucu dönemde, devletin ideolojisini ve Yeni Türkiye'yi anlatan Çankaya Köşkü, AK Parti döneminde, devletin ideolojisini ve Yeni Türkiye idealini anlatan Cumhurbaşkanlığı Külliyesi ile aynı anlamı taşımaktadır. Her ikisi de,

iktidarı temsil etmekte ve bu temsil o dönemle birlikte bellek taşıyıcısı haline gelmektedir.

5.3.2. Ritüellerin Analizi

Ritüeller, geçmişi şimdiki zaman içinde sembolik olarak anlatan durumlardır. Geleneğin önemli bir parçasını oluşturan ritüeller, geçmişle kurulan ilişki kırılganlaştıkça ya da ulus inşasında yeniden icat edilmektedir. Özellikle devletin toplumla ve toplumun kendi içinde özel bir iletişim biçimini oluşturan ritüeller, rejimlerin kendilerini geçmişten farklılaştırmaları için özellikle yapılandırılmış olabileceği gibi, toplumun devlete bağlılığını pekiştirmek, aidiyet duygusunu güçlendirmek için de uygulanabilmektedir. Eskinin sembollerinin yerini yenilerinin aldığı, Batı ya da Doğu (İslami) tarzı geçiş ve temsillerin organize edildiği, liderlerin karizmalarını topluma sergiledikleri bu ritüellerde temel amaç, inşa edilmek istenen yeni toplumsal düzenin, toplumun 'gözü'ne sunulması ve teşhir edilmesi; ulusal kimliğin oluşturulması, pekiştirilmesi ya da güçlendirilmesidir. Dolayısıyla ritüeller geçmişi yeniden üretirken, günceli meşrulaştırmakta ve bir topluluğun üyelerini aynı kurgu etrafında birleştirmektedir (İnce, 2010).

Bu bağlamda çalışma kapsamında iktidarın ideolojisi ile özdeşleşmiş ve iktidar tarafından kullanılan/oluşturulan kutlama, anma, özel ve önemli günler ve/veya törenler analiz kapsamına alınmıştır. Bu noktada Kurucu dönemde; 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı, 30 Ağustos Zafer Bayramı ve 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, AK Parti döneminde ise, Kutlu Doğum Haftası, İstanbul'un Fethi Kutlamaları, İstiklal Marşının Kabul Edildiği Günü ve Mehmet Akif Ersoy'u Anma Günü etkinlikleri karşımıza çıkmaktadır.

Törenler ya da etkinlikler, yeni oluşan siyasal iktidarların toplum tarafından benimsenmesi ve meşruiyetlerini sağlama çabalarında oldukça güçlü araçlar olarak yer almaktadır. Ayrıca siyasi iktidarın meşruiyeti dışında toplumsal dayanışma ve düzeni sağlamada ve bunu sürdürmede, milli karakteri güçlendirmede ve halkın eğitilmesinde de törenlerin önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir.

İktidarlar tarafından oluşturulan bu törenler, milletleri tanımlayan ve onları birbirinden farklı kılan mit, anı, sembol ve değerlerle farklılaştırılmış, her yeni gelen iktidar kendi meşruiyetini kabul ettirmek ve eski sistemi ortadan kaldırmak amacıyla kendine özgü yeni semboller geliştirmeye başlamıştır. Bu noktada, bayrak, marş, milli günler gibi semboller ve bunlara uygun olarak icat edilen törenler, ulus devletin temelini oluşturmuştur. Ulusal kimlik-milli kimlik inşası üzerine oturan yeni düzende önemli günler; gurur veren, zafer kazanılan günler veya devlet kurucularını anma ve kutlama üzerine kurulmuş ve bu bağlamda yapılan törenler tüm yeni rejimler tarafından sistemin korunması ve güçlendirilmesi için en önemli unsurlar olmuştur (Bolat, 2007: s.9-10).

Bu açıklamalar doğrultusunda Kurucu dönemde, Osmanlı'dan farklı, onun geleneklerinden, kurumlarından ve değerlerinden uzak, yeni bir ulus devletin var olduğunu gösterebilmek, böylece kendi meşruiyetini sağlamak ve millet üzerinde sağlamlaştırmak amacıyla yeni devletin milli mücadelesini betimleyen/simgeleyen özel günler ve bu özel günler için kutlamalar, törenler, kısacası ritüeller icat edilmiştir. Bu bağlamda 23 Nisan, 19 Mayıs, 30 Ağustos ve 29 Ekim tarihleriyle simgelenen bir ve beraber olma günleri yaratılmıştır. Bu günlerin her biri, yeni devletin değerlerini aktarmaktadır.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 1920 senesinin 23 Nisan günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla ilan edilen ülkenin bağımsızlığını ifade etmektedir. 1921 yılından itibaren "Milli Egemenlik" bayramı olarak kutlanan 23 Nisan, 1929 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu'nun verdiği genelge ile Milli bayrama ek olarak çocuk bayramı olarak da kutlanmaya başlamıştır (Bolat, 2007: s.42).

Milli bayram olarak kabul edilen günlerden birisi de 30 Ağustos Zafer Bayramı'dır. 30 Ağustos günü, ilk kez 1924 yılında Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün katılımı ile Afyon'da kutlanmıştır. Savaştan bir yıl sonra ilk törenin savaş yapılan bölgede yapılması takdir edilmiş ve 26- 30 Ağustos tarihlerinin Türk Milleti için çok önemli olduğu ve bu günlerin aynı yerde hatırlanmasının önemi vurgulanmıştır. Yapılan törendeki konuşmalarda, büyük zaferin bir takım değerlerin kazanılması ve kurumsallaşmasındaki önemi vurgulanmıştır (Bolat, 2007: s.44).

Mustafa Kemal Atatürk'ün Anadolu'ya ayak bastığı ve Milli Mücadele'yi başlattığı gün olarak kabul edilen 19 Mayıs tarihi, sporun ve gençlerin önemini de vurgulamak amacıyla 1935 tarihinden itibaren "Gençlik ve Spor Bayramı" olarak kutlanmıştır. 1981 yılına gelindiğinde ise çıkarılan kanunla bayramın ismi 19 Mayıs "Atatürk'ü Anma Gençlik ve Spor Bayramı" olmuştur (Bolat, 2007: s.45-46).

29 Ekim Cumhuriyet Bayramı ise, yeni kurulan devletin siyasal rejiminin cumhuriyet olarak ilan edildiği gün olması bakımından önem taşımakta, bu nedenle milli irade ve egemenliğe dayanan bu yeni sistemin benimsenmesi ve devamlılığının sağlanmasında ritüelleştirilmesi önem taşımıştır.

Kurucu dönem içerisinde icat edilen bu ritüeller, yeni devletin kendini geçmişten farklılaştırmak, toplumun devlete bağlılığını pekiştirmek, aidiyet duygusunu güçlendirmek amacıyla yeni devletin toplumla ve toplumun kendi içinde özel bir iletişim biçimini oluşturmaktadır. Bu iletişim biçiminde böylece Osmanlı'nın sembollerinin yerini Batı tarzı sembollerin aldığı, Atatürk'ün büyük bir kahraman ve lider olarak karizmasını topluma sergilediği görülmekte, dolayısıyla inşa edilmek istenen yeni toplumsal düzen toplumun belleğine kazınarak, ulusal kimlik oluşturulmakta, pekiştirilmekte ve güçlendirilmektedir.

AK Parti dönemindeki icat edilmiş ritüellere baktığımızda ise, Kutlu Doğum Haftası, İstanbul'un Fethi Kutlamaları, İstiklal Marşının Kabul Edildiği Gün ve Mehmet Akif Ersoy'u Anma Günü gibi ritüeller karşımıza çıkmaktadır.

Kutlu Doğum Haftası, Peygamber (Hz.) Muhammed'in doğumunun (mevlid) farklı etkinliklerle kutlandığı bir anma ve kutlama haftası olarak Osmanlı Devleti tarafından da yüzyıllar boyunca devam ettirilmiş, resmi bir bayram olarak 1923 yılına kadar kutlanmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ise bu kutlama halk arasında devam etmiş, ancak resmi bir bayram olarak kabul edilmemiştir. 1989 yılında Özal dönemi ile birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı ve Türk Diyanet Vakfı tarafından peygamber sevgisini yaygınlaştırmak ve dinî tefekkürün cami dışına da taşmasını sağlamak amacıyla "Kutlu Doğum Haftası" olarak kutlanmaya başlanmıştır (diyanet.gov.tr). Bu tarihten itibaren çeşitli etkinliklerle kutlanan doğum haftası,

2002 yılında AK Parti'nin iktidara gelmesiyle kamuoyunda ve basında daha çok görünür ve konuşulur olmaya başlamıştır. Bu dönemde yapılan etkinliklerde, başörtülü küçük kız çocuklarının yer alması, dini emirler içeren broşürlerin dağıtılması gibi eylemler laiklik karşıtı eylemler olarak değerlendirilmiş, hatta bu etkinliklerin 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'na denk gelmesiyle İslami kesimin milli bayramlara karşı bu tür kutlamalar icat ettiği tartışma konusu olmuştur. Kamuoyunda yaratılan bu rahatsızlık Türk Silahlı Kuvvetleri'nin 2007 yılında e-muhtıra'da da yer almış ve devlet konuyla ilgili uyarılmıştır. Bunun üzerine Diyanet İşleri Bakanlığı tarafından yayınlanan genelge ile Kutlu Doğum Haftası'nın tarihleri sabitlenerek, ulus devlet alanında meşruiyet kazanması sağlanmıştır. Her yıl belirli gündemler belirlenerek kutlanan bu hafta, AK Parti iktidarının dini bir sermayeyi kullanarak ulusal kimliği İslami değerler çerçevesinde şekillendirdiğini göstermektedir. İnce'nin (2010: s.278) de dediği gibi başta tamamen din alanına ait sermaye olan Kutlu Doğum Haftası, zamanla ulus devlet içinde meşruiyet ve değer kazanmıştır.

AK Parti döneminin ön plana çıkan bir başka ritüeli ise, İstanbul'un Fethi Kutlamalarıdır. 29 Mayıs 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilen İstanbul'la ilgili, Osmanlı Devleti döneminde resmi bir kutlama yapılmadığı, kutlamaların 1910 yılından itibaren başladığı, ancak bu kutlamaların da Cumhuriyet dönemine devam ettiği ifade edilmektedir (İnce, 2010: s.163). Cumhuriyet döneminde Ankara'nın başkent olmasıyla Ankara'ya atfedilen önem gereği Çok Partili döneme geçinceye kadar İstanbul'un Fethiyle ilgili kutlama yapılmamıştır. 1953 yılında, fethin 500. yılı kutlamaları İnönü'nün isteği üzerine gerçekleştirilmiştir. 2003 yılına kadar her yıl benzer bir resmi törenle kutlanan fetih, 2003 yılından itibaren büyük organizasyonlarla kutlandığı görülmektedir. AK Parti iktidarı tarafından sahiplenilerek meşrulaştırılan İstanbul'un Fethi kutlamaları, festival havasına sokulmuştur. Böylece AK Parti ulusal kimlik inşa sürecini Osmanlı-İslam kültürü ile bütünleştirmekte, bu kültürün Cumhuriyetle birlikte unutulan değerlerini halka hatırlatmakta ve halkı bu doğrultuda şekillendirmektedir.

İstiklal Marşının Kabul Edildiği Gün ve Mehmet Akif Ersoy'u Anma Günü de AK Parti'nin ulus kimlik inşa sürecinde kullandığı önemli ritüellerden biridir. Çünkü

Mehmet Akif Ersoy, İslamcı çevreler için önemli bir isim olmasının yanında İstiklal Marşı'nın yazarı olarak da Cumhuriyet'in kurucu simgelerinden biri olarak görülmektedir. Bu bağlamda AK Parti, Mehmet Akif Ersoy'u ulusal tarih anlatısı içinde Cumhuriyetle ilişkilendirerek ritüelleştirmektedir. 2011 yılından itibaren her yıl çeşitli etkinliklerle anılan Mehmet Akif Ersoy, AK Parti'nin ulusal kimlik ideali içerisinde sunduğu tarih anlatısında önemli bir İslami sembol olarak cumhuriyetin kuruluşunda yer almaktadır.

Ersoy, Milli Mücadele'de yer almış ve İstiklal Marşı'nı yazmış bir isim olarak AK Parti'nin ulusal kimlik çabaları açısından önem taşımaktadır. Ersoy'un bu önemi, hem Cumhuriyet döneminin kurucu kadroları tarafından sahiplenilmemiş olması, hem de Osmanlı'nın İslamcı düşünürlerinden biri olması sebebiyle kurucu kimliğe karşı bir muhalefet sembolü haline gelmesine yol açmış, bu da AK Parti'nin ulusal tarih anlatısındaki yerini güçlendirmiştir. AK Parti, Mehmet Akif Ersoy'un bu tartışmalı kimliği üzerinden ulusal geçmiş bilgisini yeniden oluşturarak, "İslami hoşgörü" vurgusuyla Osmanlı geçmişi yanında Cumhuriyet Kuruluş ve kurtuluş tarihini İslami vatanseverlikle anlatmaktadır. Dolayısıyla AK Parti, bir yandan Mehmet Akif Ersoy simgesi üzerinden milli mücadele ile inanç arasında bir bağ kurmakta, öte yandan yine Ersoy simgesi üzerinden İslami ulusal kimlik tahayyülünü, ideal toplum için sunulan bir rol model olarak geleceğe yansıtmaktadır, gelecek nesillerin Ersoy'u örnek almasını istemektedir (İnce, 2010: s.206).

Bütün bu açıklamalar bağlamında, AK Parti'nin söylem ve eylemlerinin Kurucu dönemden farklılık gösterdiğini, AK Parti için ulusal kimlik inşasında Osmanlı-İslami simgelerin önemli olduğunu, ulusal kimlik içinde değerli ve anlamlı bir sermaye oluşturduğunu söyleyebilmekteyiz.

Dolayısıyla Kurucu dönemin, Milli Mücadele'nin önemli olaylarını ve yeni devletin önem verdiği unsurları (gençler ve çocuklar) simgeleştirerek ritüelleştirmesi karşısında AK Parti'nin, kurucu dönemde olduğu gibi herhangi bir kurtuluş savaşı geçirmemiş, yeni bir devlet kurmamış olduğu halde, "Yeni Türkiye" söylemiyle idealize ettiği ulus devlet ya da ulus kimlik inşa sürecini daha çok geçmişle hesaplaşma üzerinden kurguladığı görülmektedir.

Kurucu dönemin mekanlarını, ritüellerini, tarih anlatılarını yok sayan, değiştiren ya da dönüştüren AK Parti'nin bunun yerine Osmanlı mirasını sahiplendiği, İslamcılığı ön plana çıkardığı ve bu iki sermaye üzerinden kendi mekanlarını, ritüellerini ve tarih anlatılarını oluşturduğu ortaya konulmuştur.

Bu bağlamda kolektif bellek taşıyıcıları olarak karşımıza çıkan mekanlar ve ritüeller, geçmişi yeniden üretirken günceli meşrulaştırmakta ve bir topluluğun üyelerini aynı kurgu etrafında birleştirmektedir (İnce, 2010).

6. BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ: YAPILAŞMA TEORİSİ BAĞLAMINDA "İKİ YENİ TÜRKİYE" KARŞILAŞTIRMASI

Anthony Giddens tarafından geliştirilen “Yapılaşma teorisi”, modernliğin kendine özgü karakterlerini açıklayan bir teoridir. Modern toplumlar üzerindeki bütüncül görüşleriyle tanınan Giddens, öncelikle modern toplum kuramı ve toplumbilimsel yöntemin yeni kuralları üzerinde durmuş, ardından yapı-eylem ikiliği bağlamında “yapılaşma teorisi”ni geliştirerek bu teori çerçevesinde modernliğe ilişkin çözümler üzerinde çalışmalarını sürdürmüştür. Son dönemde ise modernite, modernliğin temel dinamiği olarak ulus-devlet, ulus ve ulusçuluk, küreselleşme ve siyaset konularını ele almıştır.

Modernliğin Batı’ya özgü olduğunu vurgulayan Giddens, içinde bulunulan durumu, küreselleşme ile ilişkilendirerek açıklamakta, modernliğin yapısal olarak küreselleştirici olduğundan bahsetmektedir. Giddens'a göre, küreselleşmenin boyutları ise ulus-devlet sistemi, kapitalist dünya ekonomisi, askeri iktidar ve endüstriyalizmdir. Bu bağlamda kapitalizm rekabetçi emek ve ürün piyasalarında sermaye birikimini sağlaması; endüstriyalizm doğanın dönüştürülmesi ve yapay bir çevrenin oluşturulması; askeri iktidar savaşın endüstrileşmesi ve şiddet araçlarının kontrol edilmesi; ulus-devlet ise enformasyon ve toplumsal denetleme, gözetleme ve kontrolü sağlaması açısından modernliğin önemli unsurları olarak yer almaktadır.

Giddens'ın yapılaşma teorisi bağlamında Türkiye Cumhuriyeti tarihinde "Yeni Türkiye" söylemleriyle yer alan iki döneme bakıldığında, bu dönemleri oluşturan koşulların ulus-devlet yapılarını etkilediği görülmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna denk gelen dönem, milliyetçi akımların tüm dünyada hızlı yayıldığı ve imparatorlukların son bulmaya başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Fransız İhtilali, Sanayi Devrimi ve bunların sonucunda ortaya çıkan yeni toplumsal düzenler ve düşünce yapıları Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda önemli rol oynamıştır. Bağımsızlık, özgürlük, milli egemenlik gibi düşünce akımları temelinde Kurtuluş Savaşı verilmiş ve ulus devlet olma yolunda adım atılmıştır.

Ulus inşası sürecinde, bağımsızlık kazanıldıktan sonra öncelikle meşruluk kazanmış bir ulusal yönetimin oluşturulması, kültürel standartlaştırma işleminin tamamlanması, siyasal vatandaşlık anlayışının yerleşmesi ve zenginliklerin yeniden dağıtılması sağlanmaya çalışılmaktadır. Bu bağlamda Kurucu dönemde öncelikle milli iradeyi temsil eden Meclis oluşturulmuş, yönetim şekli ve ilkeleri belirlenmiştir. Modernleşmenin etkileri doğrultusunda Batı tarzı düşünce akımlarından biri olan laiklik, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ilkesi olarak yer almış ve ulus devletin temel yapı taşını oluşturmuştur.

Türköne'ye (2000: s.319) göre, modernleşmenin temel alındığı Kemalist Cumhuriyetin siyasi projesi, en geniş haliyle demokrasiye dayanmaktadır. Laiklik de bu projenin içindedir ve özgürleşmenin aracı olarak tanımlanmaktadır. Çünkü Cumhuriyet öncesi yönetsel ve siyasal yapı içinde dinin konumu, hegemonya aracı olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda, Osmanlı'da devletin dini denetim altında tuttuğu, yönetimini meşrulaştırmak için dinsel öğelerden yararlandığı ve "devletin bekasının" nihai hedef olduğu vurgulanmaktadır (Toprak, 2000: s.314-315). Bu nedenle Osmanlı Devleti laik değildir. Ortaylı'ya (2000: s.127) göre laik toplum, standart ve monist bir yönetim düzeninin olduğu, her din ve cinsiyete mensup insanların eşit koşullarla bağlı olduğu, bir hukuk mevzuatının bulunduğu toplum düzeni demektir. Dolayısıyla, modem anlamda laik bir sistem, ancak Kemalist Cumhuriyet'in kuruluşu ile siyasal, hukuksal ve toplumsal alanda uygulamaya konulmuştur.

Laiklik; siyaseti, hukuku, eğitimi, ekonomiyi, sanatı vb. toplum ve devlet hayatının gerekli kıldığı bütün alanları dinin etkisinden temizlemek, dinin yerine çağdaş toplumların temelini teşkil eden özgür düşünce, akıl, bilim ve bireyin özgürleştirilmesini sağlamaktır. Mustafa Kemal'e göre, *"Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dini yoktur. Devlet yönetiminde bütün yasalar, kurallar, bilimin çağdaş medeniliğe sağladığı esas ve şekillere, dünya ihtiyaçlarına göre yapılır ve uygulanır. Din anlayışı vicdanî olduğundan Cumhuriyet, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmayı milletimizin çağdaş ilerleyişinde de başlıca başarı etkeni görür"* (İnan, 1988: s.73).

Dolayısıyla bu dönemde yapılan her reform laiklik ilkesine uygun olarak hayata geçirilmiştir. Eğitim sistemi, tekke ve zaviyelerin kapatılması, medreselerin kapatılması, kılık kıyafet değişikliği vb. uygulamalar çağdaş ve medeni bir ulus devlet yaratmak amacıyla laiklik ilkesi doğrultusunda gerçekleştirilen reformlar olmuştur.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin varlığını ve meşruiyet ilkelerini toplumsal zeminde sürekli kılması, yeni nesle var olan toplumsal ve siyasal düzenin temel değerlerinin, inançlarının öğretilmesi amacıyla eğitim alanına büyük önem verilmiştir. Bu dönemde gerçekleştirilen eğitim devrimleri ile yeni devletin ve sistemin geleceği garantiye alınmak istenmiştir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti dönemindeki eğitim sisteminin ortaçağdan kalma dine dayalı bir yapı taşıması, laik ve çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin değerleriyle ters düşmesi sebebiyle öncelikle 3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılmıştır. Çünkü Mustafa Kemal'e göre, yetişecek yeni nesillere her şeyden önce Türkiye'nin bağımsızlığına, milli geleneklerine düşman olan tüm unsurlarla mücadele etmek öğretilmeliydi. Bu amaçla çağ dışı kalmış eğitim sistemine son vermek istemiş (Eroğlu, 1990: s.257), ülke içinde bulunan birbirinden farklı eğitim sistemlerini kaldırarak bir yasa ile tüm ülkede eğitimi birleştirmiştir. Böylece yeni rejimin milli bir eğitim sistemine kavuşması sağlanmıştır (Çeçen, 2007: s.103).

Dolayısıyla Kurucu Dönemin eğitim politikası, milli kültüre dayanan, doğu ve batı kültürlerden gelen bütün yabancı fikirlerden, din ya da hurafelerden uzak,

tamamen öz değerlerle bütünleştirilmiş laik bir sistemi betimlemektedir. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin son döneminden itibaren dini derslere ağırlık veren, pozitif bilimler ve felsefeyi eğitimden çıkaran medreseler, Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin eğitim anlayışı ve yenilik beklentileriyle uyuşmadığı için 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat kanunu ile kapatılmıştır. Ayrıca bu dönemde ilk ve orta öğretimde yapılan yeniliklerin yanı sıra yüksek öğretime de çağa uygun yeni bir sistem getirmek amaçlanmıştır. Yapılan üniversite reformu ile milli ve çağdaş Türk üniversitelerinin temelleri atılmış, üniversite eğitimine yeni bir zihniyet, dinamik bir yapı kazandırılmıştır. Bu reform sonucunda ise 18 Kasım 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi öğretime açılmıştır (Eroğlu, 1990: s.273).

Bu dönemde eğitim yoluyla ulus bilinci, askerlik yoluyla vatan bilinci ve siyasal katılma ile de vatandaşlık bilinci aşılanmaya çalışılmıştır. Bu süreç içerisinde milli marş, bayrak, haritalar, heykeller vb. ulusal övünmeyi getirecek sembolik üretimlerde bulunulmuş, ayrıca dilin ve kültürün öz olması için çalışmalar yapılarak milli bir kimlik oluşturulmak istenmiştir. Bu noktada milli kimliğin inşasında yaşanmış tarih duygusu, ortak gelenek ve toplumsal belleğin oluşturulması ve canlı tutulması için anma törenleri, kutlamalar gibi çeşitli ritüeller gerçekleştirilmiştir.

Kurucu dönem içerisinde icat edilen bu ritüeller, yeni devletin kendini geçmişten farklılaştırmak, toplumun devlete bağlılığını pekiştirmek, aidiyet duygusunu güçlendirmek amacıyla yeni devletin toplumla ve toplumun kendi içinde özel bir iletişim biçimini oluşturmaktadır. Bu iletişim biçiminde böylece Osmanlı'nın sembollerinin yerini Batı tarzı sembollerin aldığı, Atatürk'ün büyük bir kahraman ve lider olarak karizmasını topluma sergilediği görülmekte, dolayısıyla inşa edilmek istenen yeni toplumsal düzen toplumun belleğine kazınarak, ulusal kimlik oluşturulmakta, pekiştirilmekte ve güçlendirilmektedir.

Tüm bu süreçte, bir taraftan topluma şekil verilirken diğer taraftan da toplum ulus devleti yönlendirerek değiştirmektedir. Karşılıklı etkileşimin yer aldığı bu süreç, Giddens'ın yapılaşma teorisinde bahsettiği yapının ikiliği kavramı bağlamında da açıklanmaktadır. Buna göre, yapılar toplumsal yeniden üretim araçları olarak öznelerin dönüşümüne olanak tanıdığı gibi, özneler de yapıları dönüştüren özelliklere

sahiptir. Başka bir deyişle bireyler kendi eylemleri yoluyla, bu eylemlerini sınırlandıran toplumsal uygulamaları yeniden yaratmaktadır. Yani bireyler, toplumsal eylemleri hem biçimlendirmekte, hem de onları değiştirerek yeniden biçimlendirmektedir. Bu bağlamda Kurucu dönemin "Yeni Türkiye" söylemi, çağdaşlık, bağımsızlık, laiklik, milliyetçilik ve cumhuriyetçilik üzerine temellenen, akılıcılık ve bilimle ilerlemeyi önceleyen, bu bağlamda milleti geriye götürdüğüne inandığı geleneksel bağlarından (Osmanlı ve din) kopmuş, Türk kültürü öz değerleri ile var olmayı, Batı tarzı bir modernleşmeyle birleştiren bir söylem alanını içermektedir.

AK Parti'nin iktidar olduğu dönem ise, küreselleşmenin, endüstrileşmenin ve kapitalizmin etkilerinin en çok hissedildiği, askeri iktidarın şekil değiştirerek görünürde silahsız, gerçekte ideolojileriyle savaştığı bir döneme denk gelmektedir. Bu bağlamda dönemin koşulları gereği dini akımların ve grupların ön plana çıkması, ülke içindeki istikrarsız yönetim AK Parti iktidarının önünü açmış, kısa zamanda ekonomik canlanmayla birlikte güçlü bir iktidar konumuna gelmiştir.

AK Parti'nin uzun yıllar iktidarda kalması, toplumun farklı kesimleri tarafından desteklenmesi, AK Parti'nin ulus kimlik inşa sürecini daha görünür kılmıştır. Söylem ve eylem alanlarında yer alan eğitim sisteminin, daha çok dini, milli ve manevi değerleri temel aldığı, bu bağlamda din ağırlıklı öğretimin yayınlaştırılmasını hedeflediği görülmektedir. Bu noktadan hareketle AK Parti'nin eğitim politikasının Kurucu Dönemin eğitim politikasıyla; milli değerler yönünden benzerlik gösterdiği, fakat din ağırlıklı öğretim konusunda farklılıklar taşıdığı söylenebilmektedir. Bu bağlamda Kurucu dönemde inşa edilmek istenen ulusal kimlikle AK Parti döneminde inşa edilmek istenen ulusal kimlik, birbirinden oldukça farklıdır.

Bütün bu açıklamalar bağlamında, AK Parti'nin söylem ve eylemlerinin Kurucu dönemden farklılık gösterdiğini, AK Parti için ulusal kimlik inşasında Osmanlı-İslami simgelerin önemli olduğunu, ulusal kimlik içinde değerli ve anlamlı bir sermaye oluşturduğunu söyleyebilmekteyiz.

SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti'nin iki farklı döneminde dile getirilen "Yeni Türkiye" söylemlerinin, Türkiye Cumhuriyeti'nin dünü ve bugünü üzerine bir karşılaştırma ekseni olarak ele alınmasını konu edinen çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucu Dönemi ile AK Parti Dönemine ait söylem ve eylemler incelenmektedir.

Buna göre Kurucu Dönem, birinci "Yeni Türkiye" söyleminin dile getirildiği Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemidir. Cumhuriyetin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün Nutuk'ta kullandığı bu söylem biçimi Cumhuriyetin kuruluş ve erken dönemi boyunca farklı aktörlerce ve değişik konular üzerinden sıkça dile getirilmiştir.

AK Parti Dönemi ise, ikinci "Yeni Türkiye" söyleminin dile getirildiği dönemi betimlemektedir. Bu ikinci "Yeni Türkiye" söylemi, anlamını ve yenilik özelliğini birinci "Yeni Türkiye" söylemi ile olan ilişkisi üzerinden kazanmaktadır. Buna göre Cumhuriyet'in tarih, dil, inanç, bilim ve sanat anlayışlarını yeniden tanımlamaya yönelen ve dolayısıyla kuruluş aşamasında meydana getirilmeye çalışılan ulusaldan bireye tüm kimlik ve bellek tasavvurlarını sarsan devrimsel bir söylem özelliği taşımaktadır.

Her iki "Yeni Türkiye" söylemi de doğrudan tanımlanmış ve ortaya atılmış kavramlar olmamakla birlikte, anlamlarını ve içeriklerini tarihsel ve toplumsal zeminde süreç içerisinde kazanmışlardır. Dolayısıyla bu çalışmada her iki söylem, ilgili oldukları tarihsel dönemlerin bağlamsal boyutları üzerinden betimlenerek ele alınmıştır.

Çalışmada, Türkiye Cumhuriyeti'nin iki farklı döneminin (Kurucu Dönemi ve AK Parti Dönemi) ulusal (kolektif) kimliği oluştururken kolektif belleği nasıl yapılandırdıklarının karşılaştırmalı bir şekilde ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu amaçla her iki döneme ait kolektif belleği yansıtan kişi, olay ve taşıyıcılara ait veriler, argümantatif araştırma ve eleştirel söylem çözümlemesi yöntemiyle analiz edilmiştir.

Analiz sonucunda, çalışmaya konu olan liderlerin birbirlerinden çok farklı bireysel niteliklere ve toplumsal yaklaşımlara sahip olduğu görülmüştür. Mustafa Kemal Atatürk'ün akılcılık ve bilimi temel alması, modern olması, eğitim düzeyinin yüksek olması, birkaç yabacı dil bilmesi, dans etmeyi, giyinmeyi, hayvanları ve çocukları çok sevmesi temel bireysel nitelikleri iken, toplumsal yaklaşımları ise, vatanseverlik, laiklik, cumhuriyetçilik, bağımsızlık, milliyetçilik olarak ön plana çıkmaktadır. Recep Tayyip Erdoğan'ın bireysel nitelikleri ise, azimli ve hırslı olması, saygılı, yardımsever, vefalı, duygusal ve özgüvenli olması ön plana çıkan özellikleridir. Erdoğan'ın toplumsal yaklaşımı ise, muhafazakar demokrasi olarak tanımlanabileceği gibi geçmişe sahip çıkan bir anlayış, Osmanlıcılık ve İslamcılık anlayışıdır.

Yapılan analizde, liderlerin ilgili dönemlerde ciddi toplumsal değişimler hedeflediği ve bu hedeflere ulaşılması amacıyla devlet sistemi ve toplumsal hayata doğrudan ya da dolaylı müdahalelerde bulundukları ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla liderler toplumun belleğinde kolektif bellek kişileri olarak yer almanın yanı sıra kolektif belleğin inşası amacıyla gayret sarf etmişlerdir. Bu bağlamda Mustafa Kemal çağdaş ve modern bir ulus devlet yaratma gayesiyle kısa sürede eğitim, siyaset, hukuk, ekonomi gibi alanlarda reformlar gerçekleştirmiş, ayrıca anma törenleri, kutlamalar vb. yoluyla da ritüeller oluşturarak kolektif belleği inşa etmeye çalışmıştır. Benzer şekilde Erdoğan'ın da muhafazakar demokratik bir toplum yaratmak amacıyla eğitim, hukuk, askeri, din gibi alanlarda çeşitli reformlar gerçekleştirmiş ve kendi ulus devlet vizyonuna uygun olarak Kurucu dönemden farklı mekanlar, anma törenleri, kutlamalar ve tarih anlatıları oluşturarak yeni bir kolektif bellek inşa etmeye çalışmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye Cumhuriyeti Kuruluş Dönemi, toplumsal değişim ve gelişmelerin dünya tarihinde örneği görülmemiş bir hız ve karakterle hayata geçirildiği bir dönemdir. Adalet ve Kalkınma Partisi dönemi ise, Kurucu Dönemin politikalarına karşı ciddi farklılaşma ve zıtlıklar içeren toplumsal değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir süreci içermektedir. Her iki dönemde de boyutları ve nitelikleri birbirlerinden farklı olmak kaydıyla geçmişten farklılaşma ve geçmişi dönüştürme politikaları yürütülmüş, her iki dönemde de ideolojik bağlamda

mekansal, anıtsal ve kutlama ritüelleri üzerinden yeni hatırlama ve unutma süreçleri gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu iki dönemin politikaları, ardışık olma bağlamında aynı varsayılabilecek topluma, farklı tarihi kökler, kimlikler ve görevler öngörmekle birlikte yenilikçilik temelinde birbirlerinden farklılık göstererek iki "Yeni Türkiye" söylemini somutlamaktadır.

KAYNAKÇA

-------- (1959). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1906-1938), Cilt II, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay.

-------- (1961). Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1919-1937). Cilt I, Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay.

-------- (1946). Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri I. Ankara: Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay.

-------- (2001). Türk Tarihi İçinde Atatürk ve Cumhuriyet. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

-------- (2014). GAP Eylem Planı 2014-2018. http://www.gap.gov.tr/18.05.2016.

-------- (2014). Katılım Öncesi Ekonomik Program 2014-2016. http://www.kalkinma.gov.tr / 1.02.2016.

-------- (2014). Sessiz Devrim-Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri 2002-2014. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı Yayınları: 4.

-------- (2015). Millete Hizmet Yolunda 13.Yıl. https://www.akparti.org.tr/05.04.2016

-------- (2013). Çankaya Köşkü Tarihi ve Özellikleri. http://www.nkfu.com/cankaya-kosku-tarihi-ve-ozellikleri/29.04.2013

Abadan, Yavuz (1964). Mustafa Kemal ve Çetecilik. İstanbul: Varlık Yayınları.

Abadan, Yavuz (1999). Tanzimat Fermanı'nın Tahlili, Tanzimat I. İstanbul: MEB Yayınları.

Açıkel, Fethi (2002). "Devletin Manevi Şahsiyeti ve Ulusun Pedagojisi". Şu kitapta: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt IV, İstanbul: İletişim Yayınları.

Afyoncu, Erhan (2001). Sorularla Osmanlı İmparatorluğu. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Ağaoğlu, Samet (2016). Arkadaşım Menderes. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Ağaoğulları, Mehmet Ali (2005). Kral-Devletten Ulus-Devlete. Ankara: İmge Kitabevi.

Ağırbaş, Murat Ali (2002). Milli Nizam Partisi'nden Fazilet Partisi'ne Demokrasi Anlayışının Gelişimi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Ahmad, Feroz (1994). Demokrasi Sürecinde Türkiye 1945–1980. (Çev. A. Fethi), İstanbul: Hil Yayınları.

Ahmad, Feroz (2005). Modern Türkiye'nin Oluşumu (Çev. Y. Alogan), İstanbul: Kaynak Yayınları.

Ahmad, Feroz, Bedia Turgay Ahmad (1976). Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Akdoğan, Yalçın (2004). AK Parti ve Muhafazakar Demokrasi. İstanbul: Alfa Yayınları.

Akgün, Birol, Şaban H. Çalış (2003). "Tanrı Dağı Kadar Türk, Hira Dağı Kadar Müslüman; Türk Milliyetçiliğinin Terkibinde İslâmcı Doz". Şu kitapta: Ed. Tanıl Bora. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt:4. İstanbul: İletişim.

Akıllı, Hüsamettin Serkan (2010). Neoliberalizm ve Neoliberal Popülizmin Yükselişi: Adalet ve Kalkınma Partisi Örneği. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Akıncı, Abdulvahap (2011). Milli Kimlik İnşa Straejileri (Türkiye Örneği 1839-1946). Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Akman, Ayhan (2002). "Milliyetçilik Kuramında Etnik/Sivil Milliyetçilik Karşıtlığı". Şu kitapta: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-Milliyetçilik, Cilt IV, İstanbul: İletişim Yayınları.

Akşin, Sina (2007). Kısa Türkiye Tarihi. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.

Aktaş, Ahmet Salih (2002). "Sınıfların Seçimle Dansı". Birikim Dergisi, 163-164: 75-80.

Aktaş, Zekeriya, Meral Türk Aktaş, Hasan Erol (2015). "Örgütsel Gelişmenin Sağlanmasında Dönüşümsel Liderlik Özellikleriyle Mustafa Kemal Atatürk". Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 39(2): 222-236.

Aktay, Yasin (1999). Türk Dininin Sosyolojik İmkânı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Aktay, Yasin (2002). “Karizmanın Aşırı Gerçekliği”. Birikim Dergisi, 163-164: 83-89.

Alatlı, Ertuğrul (2002). Müdahale. İstanbul: Alfa Yayınları.

Albayrak, Mustafa (2004). Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Albayrak, Tarık (t.y.). Türk Siyasi Hayatında MSP Olayı. İstanbul: Araştırma Yay.

Altuntaş, Nezahat (2004). “Kısmi Kimliklerin Evrensel Konumlanması”. Türkiye Günlüğü, 79: 67-79.

Alver, Füsun (2011). Gazetecilik Bilimi ve Kuramları- Gazetecilik Kuram Tasarımlarını Türkiye'deki Gazetecilik Sistemi ve Uygulamalarıyla Sınama Denemesi. İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Angı, Hacı (1983). Atatürk’ün İlkeleri ve Türk Devrimi. Ankara: Angı Yayınları.

Arkoun, Mohammed (1994). “İslami Bir Bakış Açısı İçinde Pozitivizm ve Gelenek: Kemalizm Olayı” (Çev. E. Öktem). Cogito, 1.

Aron, Raymond (1976). Demokrasi ve Totalitarizm (Çev. V. Hatay). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Arslan, Zühtü (2003). “Rousseau’nun Hayaletleri: Yeni Devlet Eski Söylem”, Doğu Batı, 6 (21): 11-31.

Assmann, Jan (2001). Kültürel Hafıza: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik (Çev. A. Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ataay, Faruk (2008). Neoliberalizm ve Muhafazakar Demokrasi. Ankara: De Ki Yayınevi.

Atatürk Biyografi (t.y.). Erişim: 02.05.2015, http://www.tccb.gov.tr/ata_ozel/biyografi

Atatürk, Mustafa Kemal (2006a). Nutuk, Cilt II. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Atatürk, Mustafa Kemal (2006b). Nutuk, Cilt III. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Atatürk, Mustafa Kemal (t.y.). Onuncu Yıl Söylevi. http://www.atam.gov.tr/ 02.11.2015.

Ateş, Toktamış (1995). 68'li Olmak. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Ateş, Toktamış (2000). Yaşasın Cumhuriyet: Konferanslar. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yay.

Ateş, Toktamış (2009). "Kemalizm ve Özgünlüğü", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt:2: Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.

Audier, Serge (2006). Cumhuriyet Kuramları **(**Çev. İ.Yerguz). İstanbul: İletişim Yayınları.

Aydemir, Şevket Süreyya (1993). Menderes'in Dramı. İstanbul: Remzi Kitapevi.

Aydemir, Şevket Süreyya (2000). İkinci Adam. Ankara: Remzi Kitapevi.

Aydın, Suavi (1998). Kimlik Sorunu, Ulusallık ve Türk Kimliği. Ankara: Öteki Yay.

Ayhan, A. Turan (2007). 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'de Muhafazakâr Siyaset: "Ak Parti Örneği". Yüksek Lisans Tezi, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Aziz, Aysel (2010). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri. İstanbul: Nobel Yayınları

Balcı, Gökhan (2007). Atatürk'ü Yok Etmek İsteyenler. İstanbul: Başlık Yayın Grubu.

Baltacıoğlu, İsmail Hakkı (1973). Atatürk (Yetişmesi, Kişiliği, Devrimleri). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basımevi.

Baransel, Ali (2006). Bıçak Sırtında Çankaya Köşkü Yılları. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Başar, Ahmet Hamdi (1981). Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye. Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Ülke Tv Canlı Yayında Ağladı (22.08.2013). Erişim: 20.05.2015, https://www.youtube.com/watch?v=U0uOhLcCGtk

Başgil, Ali Fuad (2006). 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri (Çev. C. Aydın). İstanbul: Yağmur Yayınları.

Baydar, Mustafa (1973). Atatürk ve Devrimlerimiz. İstanbul: Türkiye İş Bankası, Kültür Yayınları.

Bayhan, Fatih (2007). Recep Tayyip Erdoğan'ın Liderlik Şifreleri. İstanbul: Pegasus Yayınları.

Baykam, Bedri (1994). 27 Mayıs İlk Aşkımız. Ankara: Ümit Yayıncılık.

Beckett, Samuel (2007). Proust. İstanbul: Metis Yayınları.

Bekmen, Ahmet (2002). "Türk Milliyetçiliği: Var Kalmanın Teyakkuz Hali". Şu kitapta: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt IV. İstanbul: İletişim Yayınları.

Belge, Murat (1992). 12 Yıl Sonra 12 Eylül. İstanbul: Birikim Yayınları.

Belhan, Şeyda (2005). Anavatan Partisi'nin Kuruluşu ve İktidara Gelişi. Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Berger, P. L., Luckmann, T. (2008). Gerçekliğin Sosyal İnşâsı. (Çev. V. Saygın Öğütle). İstanbul: Paradigma Yay.

Berkes, Niyazi (2006). Türkiye'de Çağdaşlaşma. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berktay, Halil (2008). Yaşadığımız Şu Korkunç Otuz Yıl 1978-2008 Türkiye'si Üzerine Notlar. İstanbul: Kedi Yayınevi.

Berlin, Isaiah (2004). Romantikliğin Kökleri (Çev. M. Tunçay). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Berliner, David (2005) "The Abuses of Memory: Reflections on the Memory Boom in Anthropology". Anthropological Quarterly, 78(1): 200-220.

Bıdık, Dinçer (2007). Türkiye"de Muhafazakarlı ve Liberalizm. Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.

Biçer, Özgün (2009). Maddi ve Sembolik Yeniden Üretim Sürecinde İktidar Olarak AKP. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Bilgin, Nuri (1994). Sosyal Bilimlerin Kavşağında Kimlik Sorunu. İzmir: Ege Yayınevi.

Bilgin, Nuri (1995). Kolektif Kimlik. İstanbul: Sistem Yayınları.

Bilgin, Nuri (1999). Demokrasi, Kimlik ve Yurttaşlık Bağlamında Cumhuriyet. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.

Bilgin, Nuri (2003). Sosyal Psikoloji Sözlüğü. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bilgin, Nuri (2004). Cumhuriyeti Anlamak. İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk-Ermeni İlişkileri Araştırma Grubu Yayını.

Bilgin, Nuri (2005). Siyaset ve İnsan. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bilgin, Nuri (2007). Kimlik İnşası. Ankara: Aşina Kitaplar.

Bilgin, Nuri (2008). "Geçmişin Araçsallaştırılması, Tarih ve Kolektif Bellek II." Toplumsal Tarih (174): 34-40.

Bilgin, Nuri (2013). Tarih ve Kolektif Bellek. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Birand, Mehmet Ali (1984). 12 Eylül Saat 04:00. İstanbul: Karaca Yayınları.

Birand, Mehmet Ali, Çapli, Bülent, Dündar, Can (2005), Demirkırat, Bir Demokrasinin Doğuşu. İstanbul: Doğan Kitapçılık.

Birinci, Ali (1988). "İttihat ve Terakki Cemiyeti Kuruluşu ve İlk Nizamnâmesi". Tarih ve Toplum, 52: 17-23.

Birtek, Faruk (1998). "Bir Çağdaşlaşma/Çağdaşlaşamama Projesi: Bir Deneme", Cogito, 15: 170-184.

Bolat, Bengül Salman (2007). Milli Bayram Olgusu Ve Türkiye'de Yapılan Cumhuriyet Bayramı Kutlamaları (1923–1960). Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Bora, Tanıl (1996). "İnşa Döneminde Türk Milli Kimliği". Toplum ve Bilim, 71: 168-194.

Bora, Tanıl (1997). "Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluş Döneminde Devlet Telakkisi". Birikim, 93-94: 136-138.

Bora, Tanıl (1998). "75.Yılında Cumhuriyetçiliğin Dört Cari Anlamı: Cumhuriyet, Demokrasi ve Muhafazakâr Türk Cumhuriyetçiliği", Birikim, 115. http://www.birikimdergisi.com/06.09.2015.

Bora, Tanıl (2002). "Ordu ve Milliyetçilik". Birikim, 160-16: 58-66.

Boratav, Korkut (2004). İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri. Ankara: İmge Kitabevi.

Bostancıoğlu, Burcu (2008). Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası. Ankara: İmge Kitabevi.

Bozbağı, Sabiha (1974). İhtilaller ve Darbeler Tarihi. İstanbul: Cem Yayınevi.

Bozdağ, İsmet (2000). Devlet Kavgası. İstanbul: Tekin Yayınevi.

Bozkurt, Bilal (2011). "Türkiye'de "Milli Şef" Dönemi CHP Politikalarının Eğitim Sistemine Etkileri Üzerine Bir Değerlendirme". BELGİ, 2: 183-204.

Bozkurt, Gülnihâl (1994). "Tanzimat ve Hukuk", Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu, Ankara: T.T.K.

Budak, Selçuk (2000). Psikoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Buğra, Ayşe (1998). "Class, Culture, And State: An Analysis Of Interest Representation By Two Turkish Business Associations". International Journal of Middle East Studies, 30(4): 521-539.

Buğra, Ayşe (2008). "AKP Döneminde Sosyal Politika ve Vatandaşlık". Toplum ve Bilim, 108: 143-166.

Buğra, Ayşe (2011). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika. İstanbul: İletişim Yayınları.

Burçak, Rıfkı Salim (1979). Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945–1950. Ankara: Olgaç Matbaası.

Burke, Peter (2002). Fransız Tarih Devrimi: Annales Okulu (Çev. M. Küçük), İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

Calhoun, Craig (2007). Milliyetçilik. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Cereci, Sedat (2001). "Mustafa Kemal'in İletişim Dehası". Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 17(50): 369-383. (http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-50/mustafa-kemalin-iletisim-dehasi)

Cevizci, Ahmet (2010). Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Chaterjee, Partha (1996). Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası (Çev.S. Oğuz), İstanbul: İletişim Yayınları.

Cinsiyet ayrımı yapmayın (22.01.2004). Erişim: 24.05.2015, http://www.hurriyet.com.tr/cinsiyet-ayrimi-yapmayin-38560114

Cizre, Ümit (2002). "From Ruler to Pariah: The Life and Times of the True Path Party". Turkish Studies, 3(1): 82-101.

Cohen, Anthony P. (1999). Topluluğun Simgesel Kuruluşu (Çev. M. Küçük). Ankara: Dost Yayınları.

Connolly, William E. (1995). Kimlik ve Farklılık, Siyasetin Açmazlarına Dair Demokratik Çözüm Önerileri. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Copeaux, Etienne (1998). "Türk Kimlik Söyleminin Topografyası ve Kronografisi", Tarih Eğitimi ve Tarihte 'Öteki' Sorunu, II. Uluslararası Tarih Kongresi Tebliğleri, II. Baskı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Coşkun, Süleyman (1995). Türkiye'de Politika (1920-1995). İstanbul: Cem Yayınevi.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan İnsan Hakları Günü mesajı (10.12.2015), http://www.ntv.com.tr/turkiye/cumhurbaskani-erdogandan-insan-haklari-gunu-mesaji,Tzko6sgxNE-qyg3i_-2tAw

Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan: Çocuklara kıymayın efendiler (21.04.2015). Erişim: 23.05.2015, http://www.hurriyet.com.tr/cumhurbaskani-recep-tayyip-erdogan-cocuklara-kiymayin-efendiler-28799029

Çağaptay, Soner (2002). "Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite". Şu kitapta: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt IV-Milliyetçilik, İstanbul: İletişim Yayınları.

Çağaptay, Soner (2002). "Reconfiguring the Turkish Nation in the 1930s". Nationalism and Ethnic Politics, 8 (2): 67-82.

Çakır, Ruşen (1994). Ne Şeriat Ne Demokrasi: Refah Partisini Anlamak. İstanbul: Metis Yayınları.

Çakır, Ruşen, Fehmi Çalmuk (2001). Recep Tayyip Erdoğan, Bir Dönüşüm Öyküsü. İstanbul: Siyah Beyaz Metis Yayınları.

Çavdar, Tevfik (2000). Türkiye'nin Demokrasi Tarihi. Ankara: İmge Kitabevi.

Çaylak, Adem, Şükrü Nişancı (2009). "Türkiye'de Çok Partili Siyasal Sürece Giriş: Demokrasiye Geçiş Mi Yoksa Siyasal Rejimin Restorasyonu Mu?". Şu Kitapta: Ed. Adem Çaylak vd. Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika. Ankara: Savaş Yayınevi, 303-343.

Çeçen, Anıl (1981). Atatürk ve Cumhuriyet. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Çeçen, Anıl (2007). Kemalizm. Ankara: Fark Yayınları.

Çelik, Nur Betül (2006). "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çetin, Halis (2001). "Devlet, İdeoloji ve Eğitim", Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 25(2): 201-211.

Çınar, Alev (2005). Modernity, Islam and Secularism in Turkey: Bodies Places and Time. Minnesota: University of Minnesota Press.

Çiftçi, Kemal (2010). Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çufalı, Mustafa (2004). Türkiye'de Demokrasiye Geçiş Dönemi, 1945-1950. Ankara: Babil Yayınevi.

Çufalı, Mustafa (t.y.). Cumhuriyet Döneminde Çok Partili Hayata Geçişte Rol Oynayan Dinamikler. http://liberal.org.tr/upresimler/Mustafa-Cufali.pdf/ 08.05.2014.

Dağı, İhsan (1998). Kimlik Söylem ve Siyaset. Ankara: İmge Yayınları.

Dağı, Zeynep (2002). Kimlik, Milliyetçilik ve Dış Politika: Rusya'nın Dönüşümü. İstanbul: Boyut Kitapları.

Davison, Andrew (2002). Türkiye'de Sekülarizm ve Modernlik. İstanbul: İletişim Yayınları.

Davison, Roderic H. (2003). Osmanlı-Türk Tarihi (1774-1923) (Çev. M. Moralı). İstanbul: Alkım Yay.

Deloye, Yves (1998). "Cumhuriyet Fikri ve Vatandaşlık: Fransız Deneyimi (1840-1945)". Cogito, 15: 95-113.

Demirel, Süleyman (1995). 1973'e Bakarken. Ankara: Atak Matbaası.

Demirel, Süleyman (2006). Devran-50.Yıl, (Ed.Hulûsi Turgut). Ankara: ABC Medya Ajansı.

Demirtaş, Abdullah (1993). Çağdaş Eğitim ve Köy Enstitüleri. İzmir: Dikili Belediyesi Kültür Yayınları.

Devlet Denetleme Kurulu (2014). Türkiye'nin Kalkınma Ajansları Uygulamasının Değerlendirilmesi.https://www.tccb.gov.tr/02.03.2016.

Dikici, Ali (2008). "Millî Şef İsmet İnönü Dönemi Laiklik Uygulamaları". Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 42: 161-192.

Dinç, Sait (2004). Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi. Adana: Nobel Kitabevi Yay.

Doğan, Mehmet (1990). Türkiye'de Darbeler ve Müdahaleler, Siyasî Sistem. Ankara: Rehber Yayıncılık.

Doğu, Ergil (1986). İdeoloji: Milliyetçilik, Muhafazakârlık, Halkçılık. Ankara: Sevinç Matbası.

Dosse, François (2008). Ufalanmış Tarih (Çev. I. Ergüden). İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Duman, Doğan (1996). Çok Partili Dönemde Türkiye'de İslamcılık. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.

Dursun, Çiler (2004). "İslamcı Basında Kemalizm Karşıtlığının Kurulması". Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58 (4): 47-82.

Dursun, Davut (2003). 12 Mart Darbesi, Hatıralar/Gözlemler/Düşünceler. İstanbul: Şehir Yayınları.

Engelhardt, Edouard P. (1999). Tanzimat ve Türkiye (Çev. A. Reşad). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Enginsoy, Cemal (t.y.). Atatürk'te İnsan Sevgisi. http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-04/ataturkte-insan-sevgisi/15.03.2016.

Erden, Ali Fuat (1952). Atatürk. İstanbul: Burhanettin Erenler Matbaası.

Erdirençelebi, Meral (2011). Atatürk'ün Şıklığı. Konya: Eğitim Kitabevi Yayınları.

Erdoğan'ın bu hareketi olay oldu (27.03.2012). Erişim: 23.05.2015, http://www.avrupa-postasi.com/almanya/erdoganin-bu-hareketi-olay-oldu-h18229.html

Erdost, M. İlhan (2004). 12 Eylül Turkaları. Ankara: Onur Yayınları.

Eroğlu, Hamza (1984). Atatürk'ün Üstün Kişiliği. Ankara: Işın Yayıncılık.

Eroğlu, Hamza (1990). Türk İnkılâp Tarihi. Ankara: Savaş Kitap ve Yayınevi.

Eroğul, Cem (1987). "Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-1971". Şu kitapta: Der. İrvin Cemil, Schick-E Ahmet Tonak. Geçiş Sürecindeki Türkiye. İstanbul: Belge Yayınları Bilim Dizisi.

Eroğul, Cem (2003). Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi. Ankara: İmge Kitapevi.

Esgin, Ali (2004). Anthony Giddens'ta Sosyolojik Teorinin Merkezi Problemlerinin Yeniden Temellendirilmesi. Doktora Tezi, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Esgin, Ali (2005). Anthony Giddens Sosyolojisi. Ankara: Anı Yayıncılık.

Esposito, Elena (2008). "Social Forgetting: A Systems-Theory Approach". Şu kitapta: Ed. Astrid Erll, Ansgar Nünning. Media And Cultural Memory. Berlin: Walter De Gruyter.

Evren, Kenan (1994). Zorlu Yıllarım-1. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Eyüboğlu, Sabahattin (1999). Köy Enstitüleri Üzerine. İstanbul: Yeni Gün Haber Ajans Basın ve Yayıncılık.

Fairclough, Norman (1993). "Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: The Universities". Discourse and Society, 4(2):133-168.

Ferik, Muhammer (2015). Recep Tayyip Erdoğan'lı Yıllar. İstanbul: e-Kitap Projesi. ISBN: 978-605-9285-99-5.

Fethi, Rükneddin (1943). Atatürk Hakkında, Düşünce ve Tahliller. İstanbul: İktisadi Yürüyüş Matbaası.

Feyzioğlu, Turhan (1984). Atatürk ve Milliyetçilik. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Fığlalı, Ethem Ruhi (1999).‘‘İslâm ve Lâiklik’’, Atatürk Düşüncesinde Din ve Lâiklik. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.

Findley, Carter Vaughn (2004). The Turks in World History. USA: Oxford University Press.

Fisher, Michael E. (2009). “A Motivation and Leadership in Social Work Management: A Review of Theories and Related Studies”. Administration in Social Work, 33: 347-367.

Gedi, Noa, Tigal Elum (1996). “Collective Memory: What is it?”. History and Memory, 8: 30-50.

Genelkurmay Başkanlığı (1997). Atatürkçülük: Atatürkçü Düşünce Sistemi. Cilt-III, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Yayınları.

Geviş, Hıdır (2008). “Cumhuriyet Tarihinin En Yakışıklı Başbakanı Kim?”. http://www.showtvnet. com/ haber/yazar/yazi.asp?id=196/05.06.2015.

Giddens, Anthony (1999). Toplumun Kuruluşu. (Çev. H. Özel). İstanbul: Bilim ve Sanat Yayınları.

Giddens, Anthony (2000). Elimizden Kaçıp Giden Dünya. (Çev. O. Akınhay). İstanbul: Alfa Yayınları.

Giddens, Anthony (2000). Tarihsel Materyalizmin Çağdaş Eleştirisi. (Çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Giddens, Anthony (2002). Sağ ve Solun Ötesinde Radikal Politikaların Geleceği (Çev. M. Sözen, S. Yücesoy). İstanbul: Metis Yayınları.

Giddens, Anthony (2003). Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları. (Çeviren: Ü. Tatlıcan, B. Balkız). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Giddens, Anthony (2004). Modernliğin Sonuçları. (Çev, Ersin Kuşdil). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Giddens, Anthony (2005). Sosyal Teorinin Temel Problemleri. (Çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Giddens, Anthony (2008). Ulus Devlet ve Şiddet. (Çev, C. Atay). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Giddens, Anthony (2010). Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum. (Çev. Ü. Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.

Giddens, Anthony, Chrıstopher Pierson (2001). Modernliği Anlamlandırmak. (Çev. S. Uyurkulak ve M. Sağlam). İstanbul: Alfa.

Goloğlu, Mahmut (2007). Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-I (1924-1930): Devrimler ve Tepkileri. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Göktepe, Cihat (2009). Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960). Şu kitapta: Ed. Adem Çaylak, Cihat Göktepe, Mehmet Dikkaya, Hüsnü Kapu. Türkiye'nin Politik Tarihi: İç ve Dış Politika. Ankara: Savaş Yayınevi.

Göktürk, Eren Deniz (2003). "1919-1923 Dönemi Türk Milliyetçilikleri", Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt 4. İstanbul: İletişim Yayınları.

Göl, Ayal (2005). "Imaging the Turkish nation through 'othering' Armenians". Nation and Nationalism, 11 (1): 121-139.

Göle, Nilüfer (2000). İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri İslam ve Kamusal Alan Üzerine Bir Atölye Çalışması. İstanbul: Metis Yayınları

Göle, Nilüfer (2002). Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine. 2. Baskı, İstanbul: Metis Yayınları.

Gözler, Kemal (1999). "Hukuk Açısından Cumhuriyet ve Monarşi Kavramlarının Tanımı Sorunu". Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 54(1): 51-62.

Granda, Cemal (2010). Atatürk'ün Uşağının Gizli Defteri. Ankara: Kent Yayınları.

Gülalp, Haldun (2003). Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri. İstanbul: Metis Yayınları.

Gündeş, Osman Nuri (2010). İhtilallerin ve Anarşinin Yakın Tanığı. İstanbul: VPA Grup Basım ve Yayım.

Güneş, İhsan (1997). Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Güneş, Tesfire (2012). Demokrat Parti Dönemi Atatürk İmaji (1950- 1960). Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Güngör, Nasuhi (2002). Yenilikçi Hareket. İstanbul: Anka Yayınevi.

Gürel, Tuğçe (2007). Türk Siyasi Tarihinde "Muhafazakârlık" Kimliği ve AKP Örneği İncelemesi. Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Gürsel, Kadir (2013). Erdoğan'ın semboller savaşındaki yeni taarruzu: "Aksaray". http://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2014/09/turkey-erdogan-white-palace-presidential-residence.html/ 17.09.2017.

Güvenç, Bozkurt (2005).Türk Kimliği: Kültür Tarihinin Kaynakları. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Habermas, Jurgen (1991). The New Conservatism, Cultural Criticism and the Historians Debate. Massachusetts: MIT Press.

Halbwachs, Maurice (1992). On Collective Memory. Chicago: University of Chicago Press.

Hanioğlu, M. Şükrü (2006). Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Zihniyet, Siyaset ve Tarih. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Harputlu, Ahmet (2002). "Siyasetin Arkaik Temellerinde AKP'yi Okumak". Zaman Gazetesi, 7.11.2002, s. 12.

Heater, Derek (2007). Yurttaşlığın Kısa Tarihi (Çev. M. Delikara Üst). Ankara: İmge Kitabevi.

Held, David (1998). "Cumhuriyetçilik: Özgürlük, Öz-Yönetim ve Aktif Yurttaş". Cogito, 15: 27-67.

Hobsbawm, Eric, J., Terence Ranger (2006), Geleneğin İcadı (Çev. M. M. Şahin). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Hutton, Patrick (1993). History as an Art of Memory. London: University Press of New England, Hannover.

Işıklı, Alparslan (1997). Milli Görüş'tin Temcileri". İktisat Dergisi, 362: 96-98.

İnalcık, Halil (1992). Tanzimat ve Bulgar Meselesi. İstanbul: Eren Yayıncılık.

İnalcık, Halil (2006). "Tanzimat Nedir?" Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı Devleti. Ankara: Phoenix Yayınevi.

İnan, Afet (1988). Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal Atatürk'ün El Yazıları. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

İnanç, Hüsamettin (2006). Avrupa Birliği Entegrasyon Sürecinde Türkiye'nin Kimlik Problemleri. Ankara: Ekin Kitabevi.

İnce, Gökçe B. (2010). Toplumsal Hatırlama/Unutma Sürecinde Basın: Kolektif Siyasi Belleğimizdeki Cumhuriyet Tasavvuru. Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

İnsel, Ahmet (1995). Türkiye Toplumunun Bunalımı. İstanbul: Birikim Yayınları.

İnsel, Ahmet (1998). "Cumhuriyet ve Demokrasi". Birikim, 115: 30-40.

İnsel, Ahmet (2002). "Demokrasinin Sancılı Yılları", Cumhuriyet Ansiklopedisi, Cilt III, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

İnsel, Ahmet (2002). "Olağanlaşan Demokrasi ve Modern Muhafazakârlık". Birikim Dergisi, 163–164: 21-28.

Jâschke, Gotthard (1972). Yeni Türkiye'de İslamcılık. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Judanis, Gregory (1998). Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür, Milli Edebiyatın İcad Edilişi (Çev. T. Birkan). İstanbul: Metis Yayınları.

Kaçlık, Tuba (2007). Televizyonda Siyasal Propaganda ve AKP. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Kadıoğlu Ayşe (2007). "Denationalization of Citizenship? The Turkish Experience", Citizenship Studies, 11(3): 283-299.

Kadıoğlu, Ayşe (1999). Cumhuriyet İradesi, Demokrasi Muhakemesi: Türkiye'de Demokratik Açılım Arayışları. İstanbul: Metis Yayınları.

Kahraman, Hasan Bülent (2004). Postmodernite ile Modernite Arasında Türkiye. İstanbul: Everest Yayınları.

Kalu, N. Kalu (2003). "Of Citizenship, Virtue and the Administrative Imperative: Deconstructing Aristotelian Civic Republicanism". Public Administration Review, 63(1:4): 418-427.

Kaplan, Mehmet (1981). Atatürk'ün Başarısını Sağlayan Sebepler: Durum, Yorum, Hedef, İnanç, Karar ve Hareket. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.

Karakaş, Mehmet (2006). Küreselleşme ve Türk Kimliği. Ankara: Elips Kitap Yayınları.

Karal, Enver Ziya (1992). "Atatürk ve Türk Devriminin Özellikleri", Atatürkçü Düşünce. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.

Karal, Enver Ziya (1998). Atatürk ve Devrim, Atatürk'ü Hatırlamak Unutulmuş Belgeler (Kasım 1918). Ankara: Metu Pres.

Karal, Enver Ziya (2003). Atatürk'ten Düşünceler. Ankara: ODTÜ.

Karaömerlioğlu, Asım (2006). Orda Bir Köy Var Uzakta. İstanbul: İletişim Yayınları.

Karpat, Kemal H. (1995). "Kimlik Sorununun Türkiye'de Tarihi Sosyal ve İdeolojik Gelişmesi". Şu kitapta: Haz. Sabahattin Şen. Türk Aydını ve Kimlik Sorunu. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Karpat, Kemal H. (1996). Türk Demokrasi Tarihi Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller. İstanbul: Afa Yayıncılık.

Karpat, Kemal H. (2004). "Tarihsel Süreklilik, Kimlik Değişimi ya da Yenilikçi Müslüman, Osmanlı ve Türk Olmak". Şu kitapta: Ed. Kemal Karpat. Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye'si. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Karpat, Kemal H. (2004/5). "Türkiye'de Bugün İdeoloji Durumu". Doğu Batı, 8(30): 25-42.

Karpat, Kemal H. (2007). Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi 1876-1980 (Çev. E. Soğancılar). Ankara: İmge.

Karpat, Kemal H. (2015). Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kasaba, Reşat (1999). "Göç ve Devlet; Bir İmparatorluk-Cumhuriyet Karşılaştırması". Şu kitapta: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e; Problemler, Araştırmalar, Tartışmalar. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kaspersen, Lars Bo (2000). Anthony Giddens: An Introduction to a Social Theorist, (Çev. S. Sampson), London: Blackwell.

Kaya, Ayhan (2006). "Yurttaşlık, Azınlıklar ve Çokkültürcülük", Şu kitapta: Ed. T.H.Marshall- Tom Bottomore. Yurttaşlık ve Toplumsal Sınıflar (Çev. A. Kaya), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kayıran Mehmet, Mustafa Y. Metintaş (2013). "Atatürkçü Düşünce Sistemi: Atatürkçülük (Kemalizm)". Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, 51: 579-615.

Kaynar, Reşat, Necdet Sakaoğlu (1999). Atatürk Düşüncesi: Sorular ve Konferanslar. İstanbul: MEB Yayınları

Kazan, Şevket (2001). Refah Gerçeği. Ankara: Keşif Yayınları.

Kazancıgil, Ali (1981). "The Ottoman and Turkish State and Kemalism". Şu kitapta: Atatürk: Ed. Ali Kazancıgil, Ergun Özbudun. Founder of a Modern State, London: C.Hurst.

Keyman, E. Fuat (2003). "Türkiye'de Lâiklik Sorununu Düşünmek: Modernite, Sekülerleşme, Demokratikleşme". Doğu Batı, 6 (23): 113-130.

Keyman, E. Fuat, Berrin Koyuncu (2004). "AKP, MÜSİAD, Ekonomik Kalkınma ve Modernite". Düşünen Siyaset, 19: 125-145.

Kılıç, Ali (1955). Atatürk'ün Hususiyetleri. İstanbul: Sel Yayınları.

Kılıçbay, Mehmet Ali (2003). "Kimlikler Okyanusu", Doğu Batı, 6 (23).

Kılınç, Ramazan (2007), "Patterns of Interaction between Islam and Liberalism: The Case of the Gulen Movement", Şu kitapta: Haz./Ed. İhsan Yılmaz. Muslim World in Transition: Contributions of the Gülen Movement. Londra: Leeds Metropolitan University Press.

Kili, Suna (1980). "Kemalism in Contemporary Turkey". International Political Science Review, 1(3): 381-404.

Kocatürk, Utkan (1987). Atatürk. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 845.

Koçak, Cemil (1996). Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945). Cilt-1, Ankara: İletişim Yayınları.

Kongar, E. (1998). Ben Müsteşarken (Anılar). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Koselleck, Reinhart (2009). Kavramlar Tarihi Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatiği Üzerine Araştırmalar (Çev. A. Dirim). İstanbul: İletişim Yay.

Koyuncu, Büke (2013). AK Parti'nin Ulusal Kimlik Vizyonunda İslam Unsuru Türkiye'de Ulusal Kimlik - Din İlişkisi Üzerine Bir Örnek Olay İncelemesi. Doktora Tezi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Köker, Levent (2003). Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Kösoğlu, Nevzat (1998). Türk Kimliği ve Türk Dünyası. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kurtoğlu, Zerrin. (2001), "İnsan Hakları ve İslam Tartışmasında Perspektif Sorunu". Şu kitapta: Toplum ve Bilim. İstanbul: Birikim Yayınları.

Kurtoğlu, Zerrin. (2004), "Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi ve Siyaset". Şu kitapta: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık. İletişim Yayınları: İstanbul, 201-216.

Kurubaş, Erol (2008). "Etnik Sorunlar: Ulus Devlet ve Etnik Gruplar Arasındaki Varoluşsal İlişki". Doğu Batı, 11(44): 11-41.

Kutlu, Sacit (2007). Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Layder, Derek (2006). Sosyal Teoriye Giriş. (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Küre Yayınları.

Lewis, Bernard (1993). Modern Türkiye'nin Doğuşu. (Çev: M. Kıratlı), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Liderlerin Tarzı (22.02.2015). Erişim: 18.05.2015, http://www.internethaber.com /liderlerin-tarzi-erdogan-endamli-bahceli-ise-767529h.htm

Lindisfarne, Nancy (2002). "Ayrıksıcılık". Şu kitapta: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Milliyetçilik, Cilt IV. İstanbul: İletişim Yayınları.

Loyal, Steven (2003). The Sociology of Anthony Giddens. London: Pluto Press.

Machiavelli (1998). Hükümdar (Çev: K. Karabulut). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Mahçupyan, Etyen (1998). Türkiye'de Merkeziyetçi Zihniyet, Devlet ve Din. İstanbul: Patika Yayınları.

Maines, David R, Noreen M. Sugrue, Michael A.Katovich (1983). "The Sociological Import of G.H. Mead's Theory of the Past". American Sociological Review, 48(I:2): 161.

Mango, Andrew (2005). Türkiye ve Türkler: 1938'den Günümüze. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Mardin, Şerif (1998). Türkiye'de Din ve Siyaset. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Şerif (2000). Din ve İdeoloji. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mert, Nuray (2002). "Cumhuriyet Türkiye'sinde Laiklik ve Karşı Laikliğin Düşünsel Boyutu". Şu kitapta: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce- Kemalizm, Cilt II, İstanbul: İletişim Yayınları.

Meyer, James H. (1999). "Politics as Usual: Ciller, Refah, and Susurluk: Turkey's Troubled Democracy". East European Quarterly, 32(4): 489-502.

Morley David, Kein Robins (1997). Kimlik Mekanları. (Çev.Mehmet Küçük), İstanbul: Ayrıntı.

Mouffe, Chantal (1993). The Return of the Political. London/NY: Verso.

Mumcu, Uğur (2006). Gazi Paşa'ya Suikast. İstanbul: Uğur Mumcu Vakfı Yayınları.

Nadi, Nadir (1965). Perde Aralığından. İstanbul: Cumhuriyet Yayını.

Nora, Pierre (2006). Hafıza Mekânları (Çev. M.E. Özcan). Ankara: Dost Yayınları.

Okçabol, Rıfat (2013). AKP İktidarında Eğitim, Eğitimin Piyasalaşması ve Gericileşmesi. Ankara: Ütopya Yayınları.

Okutan, Cevat (2006). Cumhuriyetçi Paradigma Paradigmatik Cumhuriyet. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Oldfield, Adrian (1990). Citizenship and Community, Civic Republicanism and the Modern World. London&NY: Routledge.

Ong, Walter J. (1999). Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözün Teknolojileşmesi (Çev. S. Postacıoğlu Banon). İstanbul: Metis Yayınları.

Oral, Aykut (2000). Asker, Kumandan, Devlet Adamı ve Siyasetçi İsmet İnönü. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.

Oran, Baskın (1999). Atatürk Milliyetçiliği. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Ortaylı, İlber (2000). "Osmanlı Devletinde Laiklik Hareketleri Üzerine". Şu kitapta: Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay. Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme. İstanbul: Alfa Yayınları.

Ortaylı, İlber, Deniz Ülke Arıboğan, Hilmi Yavuz (2008). Cumhuriyetimize Dair. Ankara: Aşina Kitaplar.

Ortaylı, İlber, İsmail Küçükkaya (2012). Cumhuriyet'in İlk Yüzyılı (1923-2023). İstanbul: Timaş Yayınları.

Öniş, Ziya (2000). "Neoliberal Globalization and the Democracy Paradox: The Turkish General Elections of 1999". Journal of International Affairs, 54(1), 283-306.

Özbudun, Ergun (1992). "Atatürk ve Halkçılık", Atatürkçü Düşünce. Ankara.

Özçelik, M. Hakan (2010). Atatürk Dönemi Faaliyetleri İle 1938–1960 Dönemi Hükümetlerinin Faaliyetlerinin Mukayesesi. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Özdağ, Ümit (1991). Ordu-Siyaset İlişkisi. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Özdemir, Hikmet (1995). Türkiye Cumhuriyeti. İstanbul: İz Yayıncılık.

Özer, Ömer (2015). "Teun Adrian Van Dijk Örneğinde Eleştirel Söylem Çözümlemesi". Şu kitapta: Ed.Besim Yıldırım. İletişim Araştırmalarında Yöntemler, Uygulama ve Örneklerle. Konya: Literatürk Yayınları.

Özgen, Mahmut İhsan (1982). TKP ve Organize Gençlik Hareketleri. İstanbul: 14 Mayıs Vakfı Yayınları.

Özgentürk, Nebil (2010). Gazi'nin Son Tanıkları Anlatıyor: O Daima Şıktı. İstanbul: Bir Yudum İnsan Yayınevi.

Özipek, Bekir Berat (2004). Muhafazakârlık, Akıl, Toplum, Siyaset. Ankara: Liberte Yayınları.

Özipek, Bekir Berat (2014). "Türkiye Siyasetinde 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimi". Liberal Düşünce, 19 (75): 93-105.

Öztan, G. Gürkan (2006). "Türk Milliyetçiliğinde Taşra Fetişizmi ve Toplumsal Cinsiyet". Doğu Batı, 9(38): 77-92.

Öztürk, O. Metin (1993). Ordu ve Politika. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Özyürek, Esra (2008). Modernlik Nostaljisi: Kemalizm, Laiklik ve Gündelik Hayatta Siyaset (Çev. F. B. Aydar). İstanbul: Boğazçi Üniversitesi Yayınevi.

Parla, Taha (1995). Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Kemalist Tek-Parti İdeolojisi ve CHP'nin Altı Ok'u. Cilt III. İstanbul: İletişim Yayınları.

Parla, Taha (2001). Ziya Gökalp, Kemalizm ve Türkiye'de Korporatizm. İstanbul: İletişim Yayınları.

Pettit, Philip (1998). Cumhuriyetçilik, Bir Özgürlük ve Yönetim Teorisi **(**Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Pope, Nicole, Hugh Pope (2004). Modern Türkiye'nin Kısa Tarihi- Çıplak Türkiye (Çev.Deniz Öktem). İstanbul: Gelenek Yay.

Poyraz, Vefa (2008). Bir Cumhuriyet Valisinin Anıları. İstanbul: Bizim Kitaplar.

Quataert, Donald (2005). Osmanlı Devleti 1700-1922 (Çev. A. Berktay). İstanbul: İletişim Yayınları.

Recep Tayyip Erdoğan Biyografi (t.y.). Erişim: 15.05.2015, http://www.tccb.gov.tr /receptayyiperdogan/biyografi/

Rousseau, Jean Jacques (2005). Toplumsal Mukavele. (Çev. C. Karakaya). İstanbul: Sosyal Yayınlar.

Rubin, Michael (2005). "Green Money, Islamist Politics in Turkey". Middle East Quarterly, 12(1), 13-23.

Ruscuklu, Bülent (2008). Demokrat Parti'den 12 Eylül'e. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Sağlamtimur, Zühal Özel (2009). Siyasi Lider İmajları: Gerçekliğin Yeniden Üretilmesi. Şu kitapta: Ed: Abdullah Özkan. Siyasetin İletişimi. İstanbul: Siyasal İletişim Enstitüsü Yayınları.

Sancar, Mithat (2007). Geçmişle Hesaplaşma, Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne. İstanbul: İletişim Yayınları.

Saraçgil, Ayşe (2005). Bukalemun Erkek Osmanlı Devleti'nde ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Ataerkil Yapılar ve Modern Edebiyat. İstanbul: İletişim.

Sargın, Güven Arif (2002). Başkent Üzerine Mekân-Politik Tezler, Ankara'nın Kamusal Yüzleri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Sarıbay, Ali Yaşar (1985). Türkiye'de Modernleşme ve Din ve Parti Politikası- MSP Örnek Olayı. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Savaş, Vural (2003). Atatürk'ün Kemiklerini Sızlatan Parti CHP. Ankara:Bilgi Yayınevi.

Say, Ömer (1998). Milli Devlet Kültürü: Türkiye Yansımaları. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Scwartz, Barry (1991). "Social Change and Collective Memory: The Democratization of George Washington". American Sociological Review, 56 (I:2): 221-222.

Scwartz, Barry (1996). "Memory as a Cultural System: Abraham Lincoln in World War II". American Sociological Review, 61 (5): 22-58.

Selek, Sabahattin (2002). Milli Mücadele (Ulusal Kurtuluş Savaşı). İstanbul: Örgün Yayınevi.

Selim, Yavuz (2002). Gülün Adı. Ankara: Kim Yayınları.

Sevilgen, Gündüz (1979). MSP'de 4 yıl. İstanbul: İz Yayıncılık.

Shils, Edward (1981). Tradition. Chicago: Chicago University Press.

Smith, Anthony D. (2002). Ulusların Etnik Kökeni (Çev. S. Bayramoğlu, H. Kendir). Ankara: Dost Kitabevi.

Smith, Anthony D. (2004). Milli Kimlik. (Çev. B. Sina Şener). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sofuoğlu, Adnan (1994). Kuva-yi Milliye Döneminde Kuzeybatı Anadolu 1919-1921. Ankara: Genelkurmay Basım Evi.

Somel, Selçuk Akşin (2001). "Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839- 1913)". Şu kitapta: Ed. Mehmet Ö. Alkan. Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi. Cilt: I. İstanbul: İletişim.

Sontag, Deborah (11 Mayıs 2013). "The Erdogan Experiment". The New York Times, 42.

Soyak, Hasan Rıza (1964). Doğumundan Cumhuriyetin İlanına Kadar Fotoğraflarla Atatürk ve Atatürk'ün Hususiyetleri. İstanbul: Hayat Yayınları.

Soyak, Hasan Rıza (1973). Atatürk'ten Hatıralar, Cilt I. İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası A.Ş. Yayınları.

Sunay, Cengiz (2010). Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası. Ankara: Orion Kitabevi.

Şenel, Alâeddin (1996). Siyasal Düşünceler Tarihi. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Şimşek, Sefa (2002). Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yay.

Şimşir, Bilal N. (2009). Kürtçülük II 1924-1999. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Tanör, Bülent (2007). 12 Eylül Rejimi (1980-1983). Şu kitapta: Yakınçağ Türkiye Tarihi, Cilt 2. İstanbul: Milliyet Kitaplığı.

Tansel, Selahattin (1991). Mondros'tan Mudanya'ya Kadar. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.

Taş, Sait (2009). "Atatürk'ün Dönüşümcü Liderliği". SDU International Journal of Technologic Sciences, 1(2): 1-9.

Taşkın, Yüksel (2013). AKP Devri – Türkiye Siyaseti, İslamcılık, Arap Baharı. İstanbul: Birikim Yayınları.

Tatlıcan, Ümit (2005). "Çevirmenin Sunuşu". Şu kitapta: Ed. A. Giddens, Sosyal Teorinin Temel Problemleri (s. 1- 120). İstanbul: Paradigma Yayınları.

Teazis, Christos (2011). İkincilerin Cumhuriyeti- Adalet ve Kalkınma Partisi. İstanbul: Mızrak Yayıncılık.

Tek, Hayati (2006). Darbeler ve Türk Basını. İstanbul: Divit Basımevi.

Tekeli, İlhan, Gencay Şayian (1984). "Türkiye'de Halkçılık İdeolojisinin Evrimi". Toplum ve Bilim, 5(6): 44-110.

Tekin, Üzeyir (2004). AK Parti'nin Muhafazakar Demokrat Kimliği. İstanbul: Orient Yayınları.

Tekinalp, Ç. Yetkin (2004). Kemalizm. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.

Tekinalp, Şermin (2005). "Küreselleşen Dünyanın Bunalımı Çokkültürlülük". Journal of Istanbul Kültür University, 25(1): 75-87.

Tezcan, Ebru, Nuri Bilgin (2013). "Örgütsel Kimliğin İfadesi Olarak Kolektif Bellek". Şu kitapta: Ed: Nuri Bilgin. Tarih ve Kolektif Bellek. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Timur, Taner (1996). Küreselleşme ve Demokrasi Kriz. Ankara: İmge Yayınları.

Toker, Nilgün, Serdar Tekin (2002). "Batıcı Siyasi Düşüncenin Karakteristikleri ve Evreleri: Kamusuz Cumhuriyet'ten Kamusuz Demokrasi'ye". Şu kitapta: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt III, Modernleşme ve Batıcılık, İstanbul: İletişim Yayınları.

Toprak, Binnaz (1990). "Dinci Sağ". Şu kitapta: Haz./Ed. Ertuğrul Ahmet Tonak. Geçiş Sürecinde Türkiye. İstanbul: Belge Yayınları.

Toprak, Binnaz (2000). "Türkiye'de Dinin Denetim İşlevi". Şu kitapta: Ed.Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay. Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme. İstanbul: Alfa Yayınları.

Toprak, Zafer (1980). "Türkiye'de Korporatizmin Doğuşu". Toplum ve Bilim, 12: 41-49.

Topuz, Hıfzı (2003). Türk Basın Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tosun, Tanju (1999). Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma. İstanbul: Boyut Kitapları.

Touraine, Alain (1997). Demokrasi Nedir? **(**Çev: O. Kunal). İstanbul: YKY.

Touraine, Alain (2000). Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla Birlikte Yaşayabilecek miyiz? (Çev. O. Kunal). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Touraj, Atabaki (2004). "The Caliphate, the Clerics and Republicanism in Turkey and Iran SomFe Comparative Remarks". Şu kitapta: Ed. Touraj Atabaki and Erik Jan Zürcher. Men of Order: Authoritarian Modernization under Atatürk and Reza Shah. London: GBR, I.B. Tauris&Company, Limited.

Toynbee, Arnold J. (1927). "The Islamic World Since the Peace Settlement, Survey of İnternational Affairs, 1925". Journal of the Royal İnstitute of International Affairs, 6 (6): 384-386.

Traverso, Enzo (2009). Geçmişi Kullanma Kılavuzu: Tarih, Bellek, Politika (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Versus Yayınları.

Tucker, Kenneth (1998). Anthony Giddens and Modern Social Theory. London: Sage Publications Limited.

Tunaya, Tarık Zafer (1995). Türkiye'de Siyasi Partiler 1859-1952. İstanbul: Arba Yayınları.

Tunçay, Mete (1981). Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931). Ankara: Yurt Yayınları.

Tunçay, Mete (2005). Eleştirel Tarih Yazıları. Ankara: Liberte Yayınları.

Turan, Ali Eşref (2004). Türkiye'de Seçmen Davranışı: Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Turan, Şerafettin (1992). Türk Devrim Tarihi. Ankara: Bilgi Yayınevi.

Turan, Şerafettin (2002). Türk Devrim Tarihi 5. Kitap-Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980). Ankara: Bilgi Yayınevi.

Tünay, Bekir (t.y.). Atatürk'ün Üstün Kişiliği. http://www.atam.gov.tr/duyurular /ataturkun-ustun-kisiligi-3/02.03.2015.

Türköne, Mümtazer (1994). Modernleşme Laiklik ve Demokrasi. Ankara: Ark Yayınevi.

Türköne, Mümtazer (2000). “Milli Devlet-Laiklik-Demokrasi”. Şu kitapta: Ed. Ersin Kalaycıoğlu, Ali Yaşar Sarıbay. Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme. İstanbul: Alfa Yayınları.

Türköne, Mümtazer (2003a). Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu. Ankara: Lotus.

Türköne, Mümtazer (2003b). Siyaset. Ankara: Lotus.

Uğurlu, Ö. Andaç (2003). Yabancı Gözüyle Cumhuriyet Türkiyesi. İstanbul: Örgün Yayınları.

Urry, John (1999). Mekanları Tüketmek. (Çev. R. G. Öğdül). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Uzun, Cem (2005). “Yüzleşme Zamanı: Kemalizm Sol Değil”. Şu kitapta: Ed. Fikret Başkaya Resmi Tarih Tartışmaları-I. Ankara: Maki Basın Yayın.

Ülker, Erol (2005). “Contextualising ‘Turkification’: Nation-building in the late Ottoman Empire (1908-18)”. Nations and Nationalism, 11 (4): 613-636.

Ünder, Hasan (1998). “Kemalist Cumhuriyetçiliğin Klasik Ruhu”. Birikim, 115: 60-74.

Üskül, Zafer (1997). Siyaset ve Asker. Ankara: İmge Kitabevi.

Üstel, Füsun (1999).Yurttaşlık ve Demokrasi. Ankara: Dost Yayınları.

Üstel, Füsun (2005). Makbul Vatandaş’ın Peşinde, II. Meşruiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Van Dijk, A. Teun (1993). "Principler of Critical Discourse Analysis". Discourse and Society, 4(2): 249-283.

Viroli, Maurizio (1997). Vatan Aşkı (Çev. A. Yılmaz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Vural, Meltem (2012). Şu Dağın Ardı İran (10. Baskı). İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

Yanardağ, Ayşe (2012). Atatürk Devrimleri ve Diyanet İşleri Başkanlığı (1924-1938). Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara.

Yavuz, Hakan (2004). “AK Parti ve Sorunları”. Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu, İstanbul: Alfa Yayınları, 202-208.

Yeşilkaya, Neşe (2003). Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık. İstanbul: İletişim Yay.

Yetkin, Çetin (1983). Türkiye’de Tek Parti Yönetimi, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Yetkin, Çetin (2007). Karşı Devrim 1945–1950. Antalya: Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları.

Yıldırım, Engin (1999). “Anthony Giddens’ın Yapılaşma Teorisi”. Bilgi, 25-44.

Yıldırım, Ergün (2002). “AKP: Bir Politik Tasarının Sosyolojik Temsiliyeti”. Birikim Dergisi, 163-164: 66-70.

Yıldız, Ahmet (2001). Ne Mutlu Türküm Diyebilene, Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938). İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldız, Ahmet (2002). “Kemalist Milliyetçilik”. Şu kitapta: Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce, Kemalizm, Cilt II. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yıldız, Süleyman (2007). "Kimlik ve Ulusal Kimlik Kavramlarının Toplumsal Niteliği". Milli Folklor, 19(74): 9-16.

Yılmaz, Veli, Fikri Temizkan (1993). Atatürk’ün İlkeleri ve İnkılâpları. İstanbul: Harp Akademileri Basımevi.

Yücel, M. Serhan (2002). “Menderes Dönemi (1950-1960)”. Şu kitapta: Türk Tarihi Ansiklopedisi, XVI, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

Zerubavel, Yael (1994). “The Death of Masada and the Memory of the Death: Masada and the Holocoust as Historical Metaphors”. Representations, 45 (Winter): 72-100.

Zürcher, Erik Jan (2004). “Jön Türkler, Müslüman Osmanlılar ve Türk Milliyetçiler: Kimlik Politikaları 1908-1938”. Şu kitapta: Ed. Kemal Karpat. Osmanlı Geçmişi ve Bugünün Türkiye’si (Çev. S. Taner). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Zürcher, Erik Jan (2006a), “Kemalist Düşüncenin Osmanlı Kaynakları”. Şu kitapta: Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm. İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, Erik Jan (2006b), Modernleşen Türkiye'nin Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.

Zürcher, Erik Jan (2013). Modernleşen Türkiye'nin Tarihi (28. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

EKLER

EK-1:

24.12.2016

SABAH

Başbakan Erdoğan'dan laiklik açılımı

İHA Giriş Tarihi: 15.9.2011 12:11 Güncelleme Tarihi: 15.9.2011 12:13

Haberler Gündem Haberleri Başbakan Erdoğan'dan laiklik açılımı

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Mısır televizyonunda yayınlanan röportajında kişinin laik olamayacağını belirterek, kendisinin laik olmadığını ancak laik bir devletin başbakanı olduğunu ve bunun gayretini dört dörtlük yapmanın gayreti içinde olduğunu söyledi.

Mısır'ın Oprah Winfrey'i olarak gösterilen Mona Shazly'ye verdiği ve Mısır'ın Dream TV kanalında yayınlanan röportajda Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 'laiklik' kavramının bir matematik kavramı olmadığını söyledi.

Erdoğan, "Matematikte iki kere iki dörttür. Ama sosyal kavramlara geldiğimiz zaman, tanımlara geldiğimiz zaman bunun değişik olduğunu görürüz. Şimdi laikliğin Anglosakson toplumlarda farklı tanımlandığını görürüz. Avrupa'ya geldiğimizde farklı tanımlandığını görürüz. Hatta hatta Türkiye'de de bunu farklı tanımlama gayreti içinde olanlar da vardır. Bunun da bedeli bu ülkede çok ağır ödenmiştir aslında" dedi.

Türkiye'deki 82 Anayasası'nın gerekçeli kararında laikliğin tanımlandığını söyleyen Erdoğan, "Bu tanımda da tüm inanç guruplarına laik devlet eşit mesafededir. Kişiler laik olmaz, devlet laik olur. Kişiler dindardır, din karşıtıdır, farklı dindendir, olabilir. Şimdi Mısır'da Müslüman var, ama Müslümanların dışında Kıptiler de var, farklı dinlerden olanlar, hatta az da olsa Museviler de var. Türkiye'de de yüzde 99'a yakın Müslüman var ama bunun yanında Hıristiyan da var, Musevi de var, çok farklı dinlerde
az da olsa Türkiye'de de var. Fakat bunlara karşı biz devlet olarak eşit mesafedeyiz. Müslüman kendi inancını yaşayabilmeli, Hıristiyan kendi inancını yaşayabilmeli, Musevi yaşayabilmeli ve onların inançlarını yaşayabilmek bizim güvencemiz altında olmalıdır. Bunu kendi medeniyetimize baktığımızda da zaten görürüz. Yani İslam tarihinde de bunun çok açık, net örneklerini görmek mümkündür" diye konuştu.

24.12.2016

Başbakan Erdoğan sözlerine şöyle devam etti: "Mısır bu geçiş döneminde ve sonrasında inanıyorum ki bu değerlendirmesini en güzel şekilde yapmak suretiyle özellikle demokrasi noktasındaki bu geçişte şunu görecektir. Yani laik bir devlet yapısı dinsizliği değil, herkesin dinini inandığı gibi yaşamasının teminatıdır. Böyle görecek, böyle görmesi lazım. Bundan hiç endişe etmesin ve anayasayı hazırlayacak olanlar da bunu orada teminat altına alması lazım. Demesi lazım ki; 'Devlet tüm inanç gruplarının inancını teminat altına alır. Hepsine eşit mesafededir. Asla sizi dininizi yaşamaktan alıkoymayacaktır'. Bunu böyle söylemesi lazım. Bu şekilde başlar ve bu şekilde devam ederse o toplum huzur bulacaktır. Müslüman'ıyla, Kıpti'siyle hepsi, hatta hatta daha ileri gidiyorum dinsizin bile, ateistin bile inancına devlet saygı duyacaktır. Onu da güvence altına alacaktır. Laik devlet budur. Ama kişi laik olmaz. Tayyip Erdoğan laik değildir, Tayyip Erdoğan bir Müslüman'dır. Ama Tayyip Erdoğan laik bir devletin başbakanıdır ve bunun gereğini de dört dörtlük yapmanın gayreti içindedir."

EK-2:

Paylaş tweetle paylaş paylaş

Başbakan Erdoğan'ı dinlerken gözyaşlarına boğuldular

AK Parti Grup Toplantısı'nı izleyen başörtülü kadınlar Başbakan Erdoğan'ın kamuda başörtüsüne özgürlük getiren düzenlemeye ilişkin sözleri karşısında gözyaşlarını tutamadı.

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın AK Parti Grup Toplantısı'nda Kılık Kıyafet Yönetmeleği'ndeki değişikliğin Resmi Gazete'de yayınlandığını belirterek, tarihi nitelikte bir adımın atıldığını söyledi.

Resmi Gazete'de yayınlanan kararla kamuda başörtüsü yasağının kalktığını ifade eden Erdoğan, "Fakat ben buradan tüm başörtülü kardeşlerime sesleniyorum; süreci provoke etmeye çalışanlar olabilir. Bu oyuna asla gelinmesin" çağrısında bulundu.

Provokasyona yönelik oyunlara karşı dikkatli olunmasını isteyen Erdoğan'ın "Onun için valilerimizle bu konuda gerekli görüşmeler her şey yapılıyor, bu provokasyona gelmeden inanıyorum ki başörtülü kardeşlerim de inancının gereğini inandığı gibi yerine getirecek ve yıllardır elinden alınan bu hakkı iade etmek suretiyle bu hakkı kullanmaya başlayacaktır" sözleri uzun süre alkışlandı.

Başbakan Erdoğan, sözlerini şöyle sürdürdü:

"Kılık kıyafet yönetmeliğindeki değişiklikle çok canlar yakan, gençlerimize, onların anne babalarına çok ağır acılar yaşatan bir uygulama, bir karanlık dönem böylece sona eriyor. Şunu burada tüm samimiyetimle vurgulamak istiyorum; hiçkimseye imtiyaz vermiyoruz, tam tersine yıllarca esirgenen bir insan hakkını, bir inanç hakkını nihayet bugün hak sahiplerine teslim ediyoruz. Yıllardır öz yurtlarında garip, öz vatanlarında parya muamelesi gören bu ülkenin çocuklarına, bu ülkenin öz be öz evlatarına kendi vatanlarında özgürce yaşayacakları bir zemini, imkan ve fırsat eşitliğini sunuyoruz."

AYRIMCILIĞI ARTIK ORTADAN KALDIRIYORUZ

Türkiye'nin yakın tarihindeki kara bir lekeyi kaldırdığına işaret eden Erdoğan, "Türkiye'nin tarihine ayrımcılık lekesi olarak geçmiş kara bir gölgeyi kaldırıyor, sadece başörtülülerin değil, 76 milyonunun tamamının ufkunu bugün daha da genişletiyor, daha da aydınlatıyoruz. Bu kısıtlamanın kalkması sadece ve sadece bir normalleşmedir. Bu baskının, bu dayatmanın kalkması, sadece ve sadece eşitliğin tesis edilmesidir. 76 milyonun arasına sokulan başörtülü, başı açık ayrımı ve ayrımcılığını artık ortadan kaldırıyoruz. Benim başı açık kardeşim de başı örtülü kardeşim de bundan sonra rahat rahat aynı yerde ve birlikte çalışmanın hazzına, mutluluğuna ereceklerdir" dedi.

Devletin vatandaşlar arasında "öz evlat, üvey evlat" muamelesi yaptığını ve yaşam tarzı, kılık kıyafet, resmi tarih, resmi ideoloji dayattığını vurgulayan Erdoğan, "Biz bugün devletin bu çarpık bakışına bir son veriyor, 76 milyonun devlet nazarında bir ve beraber olması için tarihi bir adım atıyoruz" diye konuştu.

İKNA ODALARINDAKİ KIZLARIMIZIN YARALARI ELBETTE KAPANMAYACAK

Başbakan Erdoğan, yapılan bu düzenlemenin geçmişte yaşanan mağduriyetleri telafi edemiyeceğini hatırlatarak şöyle devam etti:

"Elbette bırakılan ve bırakılmak zorunda kalınan o okulların kaybı telafi edilemeyecek. Elbette gurbette geçen yılların, vatan, sıla, aile hasretinin telafisi mümkün olmayacak. Üniversite kapılarında, ikna odalarında onurlarına dokunulan kızlarımızın yaraları elbette kapanmayacak. Hıçkırıklarla dökülen gözyaşları elbette geri gelmeyecek. Mahkemelerde, gözaltılarda, hapishanelerde, hücrelerde tüketilen hayatlar elbette geri verilemeyecek. Titreyen elleriyle, gözlerinde damlalarla başlarındaki örtüyü çıkarmak zorunda kalan, itilen, kakılan, horlanan kız çocuklarının daha genç yaşta kırılan eğitim şevkleri elbette tamir edilemeyecek. Pencerenin kenarında okula, işe giden arkadaşını seyreden, kalbi ağlayan kadınların iç çekmeleri elbette telafi edilemeyecek.

Ancak inaniyorum ki bugün başlayan normalleşme, bugün başlayan yeni demokratik özgür süreç, hepimiz, milletimiz için bir teselli, gelecek nesillller için güvence olacaktır. Bizlere, 76 milyon Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının her birine bugünleri gösteren rabbime hamd olsun. Bu demokratik ve özgür neticeye ulaşmamızda katkısı olanlara, özellikle bu insan hakkının yıllarca çileli müadelesini verenlere selamolsun. Rabbim Türkiye'ye böyle acılar yaşatmasın diyor, bu tarihi düzenlemenin hayırlı olmasını diliyorum."

Erdoğan'ın konuşması sırasında AK Parti Grup Toplantısı'nı izleyen başörtülü kadınlar gözyaşlarına boğuldu.

EK-3:

Radikal.com.tr (http://www.radikal.com.tr/) > Politika(/politika/) > Erdoğan: İmam-Hatip'ler bir direniş, bir düşüncenin isyanıdır

Erdoğan: İmam-Hatip'ler bir direniş, bir düşüncenin isyanıdır

04/07/2014 22:02 | A+ A-

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Kadıköy Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nin geleneksel mezunlar iftarına katıldı.

Başbakan Recep **Tayyip Erdoğan (/index/recep-tayyip-erdogan)** , Kadıköy Anadolu İmam-Hatip Lisesi'nin geleneksel mezunlar iftarına katıldı. Erdoğan, yemekte yaptığı konuşmada, bütün İmam-Hatip okullarının kendisinin nezdinde müstasna bir yeri olduğunu söyledi.

Erdoğan, "Her şeyden önce bir İma-Hatip mezunu olmak, herhalde bize bu hakkı tanıyor. Tabii bunun yanında 4 çocuğumun hepsi de İmam-Hatipli. İki oğlum Kartal, iki kızım da Kadıköy İmam-Hatip'ten mezun olmakla, burada dengeyi sağlamış olduk. Yavrularımın yetişmesinde emeği geçen tüm hocalarımıza ve idarecilerimize şükranlarımı sunuyorum" dedi.

Erdoğan, şöyle devam etti:

"İmam-Hatip okulları çok ciddi bir toplumsal ihtiyaç sonucu ortaya çıktı. Uzun yıllardır devlet bizde maalesef vatandaşına göre şekil almak yerine, vatandaşına şekil vermeye çalıştı. Çocuklarımızı, gençlerimizi belli bir kalıba sokmaya çalışıyordu. Torna tezgahından çıkmış tek tip vatandaş yapmaya çalışıyordu. Din yoktu. Dini değerler, manevi değerler yoktu. Çocukların kendi ecdatlarından, tüm manevi ve milli değerlerden soyutlanarak yetiştirilmesi maalesef hedefleniyordu. Bir milleti kendi kökünden, özünden, ecdadından, tarihinden koparmak, o milleti yok etmek, yerine yapay bir topluluk icat etmek anlamına gelir. Milletler ve medeniyetler katliamla, soykırımla değil, onları millet yapan değerlerinin kökten koparılmasıyla yok olur. Başka bir medeniyetin esiri olur. İşte bizim topraklarımızda bir dönem bunu denediler. Bizi biz yapan tüm değerlerimizle aramıza mesafeler koymak, bize özümüzü, ruhumuzu unutturmak istediler. Şahdamarı kesilen bir insan yaşar mı? Yaşamaz. Sultanahmet Kütüphanesi'nde bizim gençlerimiz yerine Hans'ı görürsünüz, George'u görürsünüz. Biz buna düşmemeliydirk. Ama bizi bu hale getirdiler."

"İMAM-HATİPLER BİR DÜŞÜNCENİN İSYANIDIR"

Başbakan Erdoğan (/index/recep-tayyip-erdogan) , "Bütün saldırılara, engellemelere rağmen, bu aziz millet tarihinin ve ruhunun unutulmasına müsaade etmedi. Şunu bir ayrımcılık olsun diye söylemiyorum: İmam-Hatip'ler bir direniş, bir direnç olarak ortaya çıktı. İmam-Hatip okulları aslında bir düşüncenin isyanıdır. Bir fikrin adeta isyanıdır, itirazıdır. Bunun için ortaya çıktı. Yoksa bizim hocalarımız "Cenaze yıkamak için mi buraya geldiniz?" diyorlardı. Bir Müslüman kendi ölüsünü icabında yıkayabilmelidir. Gassal diyorlarsa bize, evet gassalız. Bu bizim için şereftir" diye konuştu.

"ÖNÜMÜZÜ KESTİLER"

Başbakan Erdoğan, şunları söyledi:

"Önümüzü kestiler, ama biz önünüzü açtık. Çünkü bize 'İmam-Hatip'lisin, başka üniversiteye gidemezsin' dediler. Ne yaptık? Fark derslerini verip başka liseyi bitirdik. Ben Eyüp Lisesi'nden de mezun oldum. Şimdi katsayı kalktı mı? Kalktı. İstediğin okula gidebilir misin? Evet. Çünkü size karşı yapılan haksızlık vardı. Şimdi o prangalar kırıldı, atıldı ve bu evlatlarımız üzerindeki engeller kalktı. Özellikle 28 Şubat sürecinde İmam-Hatip okullarının hedef alınması asla bir tesadüf değildi. O dönem İmam-Hatip'liler başarılı oluyor, devletin önemli kademelerinde iyi yerlere geliyordu. İşte bundan çok rahatsız oldular. Gezi olaylarının altında yatanlar böyleydi. 17 Aralık olaylarının altında yatanlar böyleydi. Çok sabrettiniz, çok sabrettik. Yavrularımıza İmam-Hatip önünde bile başörtüsüyle girmemesi için neler yapıldığını gördük, yaşadık. Maalesef bunu yaşadık. Hamdolsun sabrettik, bunu aştık. Çünkü biz gerilim istemiyoruz. Ama sabır, sabır, sabır... Kim ki sabreder, zafere ulaşır. Sizler kazandınız."

"PARALEL YAPININ TEZGAHINA DÜŞMEYİN"

Başbakan Erdoğan, bugün 20 yıl öncesinin anlamsız yasakları kalmadığını belirterek, üniversitelerde ve kamuda başörtüsü engeli olmadığını söyledi. Erdoğan, İmam-Hatip'lilerden eskisi gibi yine **Türkiye (/index/turkiye)** birincileri olmalarını istedi.
Erdoğan, şöyle devam etti:

"Derdimiz şu: Artık bu okullarda bilimiyle, ahlakıyla, ülkesinin geleceği için milli değerlerine sahip çıkacak bir nesil çıksın. Derdimiz bu. Ben karşımda gördüğüm bu nesle inanıyorum. Sakın ha şu parelel yapının da tezgahına düşmeyin. Aman ha. Burada çok dikkatli olacağız. Çünkü ulusal güvenlik noktasında bu paralel yapı, bu milleti bölüp parçalayıp kendi çıkarlarının peşine düştü. İnşallah bu fırsatları vermeyeceğiz. Yaptıkları yanlarına kaldı sadece. Bunu da pahalıya ödeyecekler. Her zaman söylüyorum, biz kefenimizi giyerek yola çıktık. Ölüm haktır, biz buna inanmışız. Ne olacak? 2,5 metre binr mezara gömecekler. Hoca, 'Er kişi veya hatun kişi niyetine' diyecek. Bu kibirin, gururun anlamı var mı? Yok. Bize tevazu yaraşır."

CUMHURBAŞKANI SEÇİMİ

Erdoğan, 10 Ağustos'ta yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimine de değinerek, "Önümüzde bir Cumhurbaşkanlığı seçimi var. Ama bunun bir anlamı var. Artık milletin aslının seçtiği bir başkan, bir Cumhurbaşkanı görevi üstlenecek. Özellikle sizlere çok büyük görev düşüyor. Aydınlık günlerin Türkiye'sini 10 Ağustos'tan sonra birlikte kuracağız. Size başarılı bir gelecek niyaz ediyorum. Sakın ha birbirinizi kırmayın. Yarab Mısır'da, Suriye'de, Irak'ta, Libya'da çok ıstıraplar var. Nerede Müslüman varsa orada maalesef dert var, üzüntü var. Yarab, oradaki kardeşlerimize de uyanış nasip et" diye konuştu.

ÖZGEÇMİŞ

Lisans eğitimini 2005 yılında Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü'nde tamamlayan Hakan KÜÇÜKSARAÇ, 2008 yılında aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halkla İlişkiler ve Tanıtım Anabilim Dalı'nda "Kentsel Dönüşüm Bağlamında Belediyelerde Halkla İlişkiler" adlı çalışmasıyla yüksek lisans derecesi aldı.

2008 yılında, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı'nda doktora çalışmasına başlayan KÜÇÜKSARAÇ, 2005 yılından beri Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır. KÜÇÜKSARAÇ'ın halkla ilişkiler, yeni medya çalışmaları, pazarlama iletişimi konularında çeşitli yayınları bulunmaktadır.